
MARKING SCHEME

2007

CLASS X

**CENTRAL BOARD OF SECONDARY EDUCATION
DELHI**

MARKING SCHEME

2007

CLASS X

**CENTRAL BOARD OF SECONDARY EDUCATION
DELHI**

CBSE, Delhi-110301

November, 2007 : 000 Copies

Price : Rs.

Manuscript as such highlights the main value points and does not represent a complete ideal answer.
Manuscript may vary from time to time and year to year.

Published by Shri Vineet Joshi, Secretary, C.B.S.E. 'Shiksha Kendra', 2, Community Centre,
Preet Vihar, Delhi - 110301. Laser typesetting and Printed by Akashdeep Printers, Daryaganj,
New Delhi - 110002

PREFACE

CBSE as a pace setting national Board has constantly been striving to design its evaluation process in a manner that it is used as a powerful means of influencing the quality of teaching and learning in the classroom situation. Also, it has to be so designed that it provides constant feedback regarding the effectiveness of the course content, classroom processes and the growth of individual learners besides the appropriateness of evaluation procedures.

As a move in this direction, CBSE started the practice of publishing the Marking Schemes with twin objectives in mind-(i) making the system more transparent and at the same time, (ii) ensuring high degree of reliability in scoring procedure.

Who are the markers of answer scripts? How do they mark the answer scripts? How can it be ensured that marking is fair, objective and reliable? Questions of these types naturally arise in the minds of candidates appearing in the public examination. These questions are equally pertinent to the teachers who are not adequately exposed to the CBSE system of marking.

Answer Scripts marking is a specialised job. It is assigned to teachers-PGTs for Class XII and TGTs for Class X who are in direct touch with the subject and have a minimum of 3 years experience of teaching the subject at that level. Appointment of examiners is made in accordance with the well-defined norms. Markers examine scripts with the help of detailed guidelines called the 'Marking Schemes'.

It is this tool (Marking Scheme) alongwith the extensive supervisory checks and counter-checks through which CBSE tries to ensure objective and fair marking. The present publication is being brought out with a view to serving the following objectives :

- (i) To give an opportunity to the teachers and students to look into the Marking Schemes that were developed by the Board and supplied to the evaluators in 2007 main examination in some selected main subjects.
- (ii) To receive feedback and suggestions from institutions/subject teachers on the utility and further improvement of Marking Schemes.
- (iii) To encourage institutions to undertake similar exercise of developing marking schemes for classes other than those covered by the Board's examination with a view to increasing teachers' responsiveness to them as the essential tools of evaluation.

HOW TO USE

Teachers and the students preparing for Class X examination of the Board constitute the primary interest-group of this publication. Marking Schemes of Question Papers in the subjects of English (Communicative), English (Language and Literature), Hindi Course A, Hindi Course B, Mathematics, Science & Technology (Theory and Practical Skills), Social Science, Communicative Sanskrit, Urdu Course A, Urdu Course B and Bengali administered in Delhi and Outside Delhi during the 2007 main examination have been included in this document. Some tips on their usage are given below :

(a) To Teachers :

- Go through the syllabus and the weightage distribution for the subject carefully.
- Read the question paper to find out how far the question paper set subscribes to the prescribed design. Grade every question by difficulty level for students who have taken the main Board examination.
- Consult the 'Marking Scheme' for each question, with reference to steps into which answers and awards have been divided.
- Work out concrete suggestions for the Board.

(b) To Students :

- Study each question carefully, comprehend them and write down the main points of the answer and note down their difficulties for clarification.
- Examine a question in conjunction with the Marking Scheme and find out the proximity of the answer to that suggested in the Marking Scheme.
- We will feel motivated if this publication is commented upon by practitioners in the context of its impact on their teaching learning strategies. Contribution of the experts and the officials of the Board in bringing out this document is gratefully acknowledged.

We urge the teachers to encourage their students to make use of this publication and at the same time to enrich us with their free and frank reactions.

M.C. SHARMA
CONTROLLER OF EXAMINATIONS

CONTENTS

Secondary School Examination (X)

Marking Scheme

	Page No.
1. English Communicative	1-42
2. English Language and Literature	43-77
3. Hindi Course 'A'	78-111
4. Hindi Course 'B'	112-141
5. Mathematics	142-173
6. Science & Technology	174-206
7. Practical Skills in Science & Technology	207-237
8. Social Science	238-283
9. Communicative Sanskrit	284-313
10. Urdu Course 'A'	314-361
11. Urdu Course 'B'	362-398
12. Bengali	399-414

**LIST OF COORDINATORS/SUBJECT EXPERTS/REPRESENTATIVES
OF THE REGIONS FOR UPDATION/FINALISATION OF THE
MARKING SCHEME FOR THE SECONDARY SCHOOL
EXAMINATION, 2007**

<i>S.No. Name of the Coordinator/Subject Experts</i>	<i>S.No. Name of the Coordinator/Subject Experts</i>
ENGLISH COMMUNICATIVE	
1. Mrs. Meera Balachandran Principal Ramjas School, Sector - IV, R.K. Puram, New Delhi	8. Ms. Lata M. Palat Sanskriti School Dr. Radhakrishnan Marg, New Delhi
2. Smt Onika Mehrotra Kalka Public School Alaknanda, Kalkaji, New Delhi	9. Ms. S.S. Nathan Principal Bala Vidya Mandir No. 58, IV Main Road, Gandhi Nagar, Adyar, Chennai Tamil Nadu
3. Smt. Rekha Fauzdar S.J. Public School Jaipur Rajasthan	10. Mrs. Archana Gilani Ramjas School Sector IV, R.K. Puram New Delhi
4. Ms. P. Dastidar Principal Army School, Narangi, Guwahati, Assam	ENGLISH LANGUAGE AND LITERATURE
5. Jasmine Preet Lecture (English) Govt. Model Senior Secondary School Sector 33, Chandigarh	1. Mr. Ramesh Chand Principal Govt. Boys Sr. Sec. School MB Road, Pushp Vihar, Phase-I New Delhi
6. Mrs. Neena Kaul St. Mary's School, B-II, Safdarjung Enclave, Delhi	2. Sh. P.N. Thakural C-4C, 4/256 Janakpuri New Delhi
7. Mrs. Mohini Kapoor Delhi Public School Meerut Road, Ghaziabad, Uttar Pradesh	3. Sh. B.D. Jain Retired Principal F-131, Pandav Nagar Delhi

---

S.No. Name of the Coordinator/Subject Experts

---

4. Mrs. Paramjit Ahuja
Principal
Kendriya Vidyalaya No. 1
Sadar Bazar, Delhi Cantt.
New Delhi
5. Mrs. Anita Dhawan,
Lecturer,
Govt. Sr. Sec. School,
Sector-37C,
Chandigarh
6. Mrs. Uma Sharma,
TGT
Rajkiya Pratibha Vikas Vidyalaya,
Vasant Kunj,
New Delhi
7. Ms. Sreelatha N P
Vice Principal
Jawahar Navodaya Vidyalaya
Udupi,
Karnataka
8. Ms Sneh Lata
Govt. Boys Sr. Sec. School
M.B. Road
Pushp Vihar Sector 1
New Delhi

HINDI COURSE A

1. Dr. Anuradha,
HOD,
Sardar Patel Vidyalaya,
Lodhi Estate,
New Delhi
2. Dr. Suresh Pant
10/C, 4C Janakpuri
New Delhi

S.No. Name of the Coordinator/Subject Experts

---

3. Dr. Ram Karan Dabas
SCERT
Defence Colony
New Delhi
4. Shri Manish Agarwal
Mont Fort School
Ashok Vihar Phase 1
Delhi
5. Dr. Mukul Sharma
Sri Ventakeshwara College
Dhaura Kaun
New Delhi
6. Shri D B Sharma
PGT Hindi
Kendriya Vidyalaya No. 3
Jhalana Dungri, Jaipur,
Rajasthan
7. Mrs. N. Jayalakshmi,
Vice Principal,
Kendriya Vidyalaya,
Ashok Nagar, Chennai
Tamil Nadu
8. Smt. Anjali Basu
Air Force School
Air Force Station
Chandigarh
9. Sh. R.J. Ram
Principal
Kendriya Vidyalaya No.1,
Armapore Ordinance Factory,
Kalpi Road, Kanpur,
Uttar Pradesh
8. Mrs. Kusum Lata Aggarwal,
Sarodaya Bal Vidyalaya,
Ramesh Nagar,
New Delhi

S.No. Name of the Coordinator/Subject Experts

HINDI COURSE B

1. Dr. Anuradha,
HOD.
Sardar Patel Vidyalaya,
Lodhi Estate,
New Delhi
2. Dr. Kamal Satyarthi
187 K, Jeewan Nagar
Kilokari,
New Delhi
3. Dr. Usha Sharma
DIET
Moti Bagh
New Delhi
4. Smt. Maninder Bajwa
Bhavan's Vidyalaya
Sector-27,
Chandigarh
5. Ms. Monika Marwah,
Sanskriti School
Dr. Radhakrishnan Marg
Chanakaya Puri,
New Delhi
6. Dr. A. Rengaswamy
P.G.T.
SBOA School & Jr. College
Anna Nagar Western Extn.
Chennai,
Tamil Nadu
7. Mrs. Shikha Nag
DTEA Sr. Sec. School
B1 Janakpuri
New Delhi

S.No. Name of the Coordinator/Subject Experts

---

8. Dr. Madhuri
Delhi Public School
Sector-3, Dwarka Phase 1
New Delhi
9. Ms. Priya Vaidya
Sardar Patel Vidyalaya
Lodhi Estate
New Delhi

MATHEMATICS

1. Mrs. Kusum Ahluwalia
Principal
Hans Raj Public School
Road No. 73, Punjabi Bagh
New Delhi
2. Sh. I.C. Ahuja
Retd. Principal
G-93, Ashok Vihar-I
Delhi
3. Sh. S.N. Chibber
Rtd. Principal
B-330, Saraswati Vihar
Delhi
4. Sh. P.S. Mahajan
BA - 36C, Ashok Vihar - I
Delhi
5. Sh. Ashwani K. Bakshi
Vice Principal
Cambridge School
Sector 27, Noida
Uttar Pradesh

S.No. Name of the Coordinator/Subject Experts

---

6. Sh. G.D. Dhall
K-171, LIC Colony
Syed Nangloi Village,
New Delhi
7. Sh. J.C. Nijhawan
Vice Principal
Govt. Sarvodaya Vidyalaya
C-Block, Saraswati Vihar,
Delhi
8. Sh. S.K. Ray Choudhary
Vice Principal
Raisina Bengali Sr. Sec. School
Mandir Marg,
New Delhi
9. Sh. D. Dutta
Principal
Kendriya Vidyalaya,
Sector-IV R.K. Puram,
New Delhi
10. Ms. Shobha Dua
Hans Raj Model School,
Punjabi Bagh,
New Delhi
11. Mrs. Rekha Narula
Principal
Jaipur School,
Sector-6, Vidya Dhar Nagar
Jaipur
Rajasthan
12. Mr. Ajith Prasath Jain,
Principal
BVB Bhawans Rajaji
Vidyashram, Kilpauk,
Chennai
Tamil Nadu

S.No. Name of the Coordinator/Subject Experts

---

13. Mr. Ram Nath Chaubey
Principal
Jawaharlal Nehru Memorial
Sr. Sec. School
12, Digwadi, PO Patherdith,
Dhanbad,
Jharkhand
14. Sh. Niramal Singh
Govt. Model School
Sector-33
Chandigarh

SCIENCE & TECHNOLOGY

1. Sh. L. V. Sehgal
Principal
Bal Bharati Public School
Rajinder Nagar, Near Ganga Ram Hospital
New Delhi
2. Sh. P.N. Seth
65/42, New Rohtak Road
New Delhi
3. Sh. J.P. Agarwal
3 Shakti Apartment
Ashok Vihar Phase - III
Swami Nagar Marg,
Kalkaji Lane,
Delhi
4. Sh. B.N. Mehrotra
A-32, Nanda Road
Adarsh Nagar,
Delhi
5. Sh. Rameshwar Dutt
Principal
Kendriya Vidyalaya
Hastsal, Vikaspuri,
New Delhi

S.No. Name of the Coordinator/Subject Experts

---

6. Mrs. Anju Marwah
Bal Bharati Public School,
Ganga Ram Hospital Marg,
New Delhi
7. Mrs. Anshu Mehta
Bal Bharati Public School,
Ganga Ram Hospital Marg,
New Delhi
8. Ms. Jayanti Adhikari
Vice Principal,
Srimanta Sarlar Academy
Dispur, Guwahti,
Assam
9. Sh. R.S. Yadav
Principal
SBBM Sarvodaya Vidyalaya
Shankaracharya Marg,
Delhi
10. Sh. C.K. Punnoose
Vice-Principal
St. Xavier's School
Jaipur,
Rajasthan
11. Ms. C. Rama Devi
Principal
Bhartiya Vidya Bhawan
Hyderabad,
Andhra Pradesh
12. Mrs. Mohina Dar
Principal
Amity International School
Sec. 44, Noida
Gautam Budh Nagar,
Uttar Pradesh

S.No. Name of the Coordinator/Subject Experts

---

13. Mrs. Poonam Sodhi
Bal Bharti Public School
Ganga Ram Hospital Marg
New Delhi

SOCIAL SCIENCE

1. Sh. Kirpal Singh
Principal
Guru Harkishan Public School
Hardhian Singh Road, Karol Bagh,
New Delhi
2. Sh. V.B. Krishna
C-382, Saraswati Vihar
Delhi
3. Sh. D.S. Yadav
E-52, Pandav Nagar
Delhi
4. Ms. Padma Srinivasan
HOD
Delhi Public School
R.K. Puram,
New Delhi
5. Ms. Anita Choudhary
Blue Bells International
Kailash Colony.
New Delhi
6. Mrs. Annapurni Venkatachala
PGT,
Mother's International School
Sri Aurobindo Marg,
New Delhi
7. Smt. Veena Sharma
Bhavan's Vidyalaya
Sector-27
Chandigarh

S.No. Name of the Coordinator/Subject Experts

- 8 . Mrs. Manmeet Kaur
Guru Harkishan Public School
Hardhian Singh Road, Karol Bagh,
New Delhi
9. Ms. Leelamma Thomas
Principal
Campion School,
Edapally, Cochin
Kerala
10. Mr. Rajiv Ranjan Sinha
Principal
Baldwin Academy
West Boring Canal Road
Patna
Bihar
11. Mrs. R. Kalsi,
Principal,
Guru Harkrishan Public School
Khandwa Road, Indore
Madhya Pradesh

COMMUNICATIVE SANSKRIT

1. Sh. Chand Kiran Saluja
Head of Deptt. (Sanskrit)
Central Institute of Education
University of Delhi,
Delhi
2. Mrs. Saroj Chamoli,
Principal,
Govt. Senior Secondary School
B-Block, Yamuna Vihar
Delhi
3. Sh. Y.D. Sharma
H. No. 100, 101 Pocket A-3
Sector-11 Rohini,
Delhi

S.No. Name of the Coordinator/Subject Experts

---

4. Shri Chander Bhan Singh
Vice Principal
Govt Boys Sec School No. 2
Khanpur,
New Delhi
5. Ms Rajeshwari Kumari
Dewan Public School
Hapur
Uttar Pradesh
6. Smt. Promila Goyal
Govt. Model Senior Secondary School
Sector-37
Chandigarh
7. Mrs. Sheema Sharma
MGD Girls School
SRS Road
Jaipur,
Rajasthan
8. Shri J.L. Sharma
Principal
Dewan Public School
Opp. Roadways Bus Stand
Meerut Road, Hapur,
Ghaziabad
Uttar Pradesh
9. Smt. Pravesh Sharma
Priyadarshini Sr. Sec. School,
Fatehpur Beri,
New Delhi
10. Mr. Vijay Trivedi
Vasant Valley School,
Sector-C, Vasant Kunj,
New Delhi

S.No. Name of the Coordinator/Subject Experts

---

11. Shri C.K. Sharma
Vice Principal
Bhavan's Sawan Pub School
Bhati Mines Road,
New Delhi

URDU COURSE A/B

1. Mohd. Maroof Khan
Principal
Dr. Zakir Hussain Memorial Sr. Sec. School
Jafarabad,
Delhi
2. Mr Arief Usmani
Anglo Arabic Sr. Sec. School
Ajmeri Gate,
Delhi
3. Mrs. Kishwar Jahan
PGT (Urdu)
Dr. Zakir Husain Memorial Sr. Sec. School
Jafrabad,
Delhi
4. Dr. Nafees Jahan Ansari
Rtd. Principal
47/5, Uttranchal Society
I.P. Extn.,
Delhi
5. Mr. Razi Ahmad
PGT (Urdu)
Govt. Boys Sr. Sec. School
Jafrabad.
Delhi

S.No. Name of the Coordinator/Subject Experts

---

6. Mrs. Aisha Begum
Language Teacher (Urdu)
Dr. Zakir Hussain Memorial Sr. Sec. School
Jafrabad,
Delhi

BENGALI

1. Mr. P. Saha
PGT
V.N. Bengali Sr. Sec. School
Sarojoni Nagar
New Delhi
2. Mrs. Rekha Chattarjee
PGT
Jain Girls Sr. Sec. School
Dharampuri, Chandni Chowk
Delhi
3. Mrs. Anima Basu
PGT
Ashoka Hall Girls Sr. Sec. School,
Kolkata
West Bengal
4. Dr. Pratima Majumdar
PGT (Bengali)
B D Memorial Institute
Pratapgarh, Kolkata,
West Bengal

ENGLISH (Communicative)

Time allowed : 3 hours

Maximum Marks : 100

GENERAL INSTRUCTIONS :

This paper consists of four sections.

Section A - Reading 20 marks

Section B - Writing 30 marks

Section C - Grammar 20 marks

Section D - Literature 30 marks

1. Attempt **all** questions.
2. Do **not** write anything in the question paper.
3. All the answers must be correctly numbered as in the question paper and written in the answer sheet provided to you.
4. Attempt all questions in each section before going on to the next section.
5. Read each question carefully and follow the instructions.
6. Strictly adhere to the word limit given with each question. Marks will be deducted for exceeding the word limit.

QUESTION PAPER CODE 1/1/1

SECTION A (Reading)

20 Marks

1. Read the passage given below and answer the questions that follow: (12 marks)
  1. Last June, my elder daughter Sylvie, finished kindergarten at the school near our home in Bethlehem, USA. If my wife, Theresa, and I have our way, Sylvie will graduate from the same school. I am eyeing Sylvie's graduation because I want this to be her only school and Bethlehem to be her hometown. Both goals-first one a school, the second a hometown - eluded me. My father was in the army, and I attended numerous schools. Our transient lifestyle offered a grand upbringing, but it came at a cost. Of all those people I befriended on the run, for instance, I've maintained contact with exactly one. I'm generally from everywhere and exactly from nowhere.
  2. I want Sylvie and her two year old sister Linnea, to have that hometown that I missed. It would be a place they know intimately, care about, return to with a thrill. So when Theresa took a teaching post in Bethlehem, we moved from

Chicago and decided to settle down here. That was almost six years ago, and the transition was rough. We did not like the paucity of movie houses, usedbook stores and great restaurants. We found instead, cheap shopping malls and cornfields being transformed into faceless suburbs. It was hard to imagine blossoming in such a place. We began to seek out the good things in Bethlehem, of which, we discovered, there are many. In short order we turned up the children's corner of the public library, a number of parks and the folk-music club that draws top performers to a venue no bigger than our living room.

3. Where we found good places, we found good people. Slowly their numbers increased. Soon we discovered we had knit together a circle of dear friends. As our friendship strengthened, so, too did an unspoken belief that we would be here for each other over the long haul. We'd watch each other's children grow up; offer them a hand where we could, support each other through the joys and travails of parenthood.
4. There's a yearly party, a joint sale and more potluck dinners than I can count. We've celebrated both of Linnea's birthdays with a bash on our front lawn. On Saturday mornings when many of us converge downtown, the shopkeepers greet me and my children by name, and hand out goodies. To the old-timers here, all this might be unremarkable. But to the vagabond like me, this acceptance is heart-warming, nourishing and ultimately sustaining. So why resist its pull? Because it's a mistake to take for granted a good community, or to assume we'd be lucky enough to find one somewhere else. In the end, good and lasting community arises from a commitment to it. And there's no more basic commitment than staying put.

- 1.1 Complete the summary given below. Use only a word to fill in the blanks. (1 x 5 = 5)

The author decided to stay put at Bethlehem as he wanted it to be his
(a)_____ hometown. Though upset about the lack of
(b)_____ he and his wife started to seek out the good
things there. Soon a strong bond developed between them and their
(c)_____. He resisted his (d)_____ to
move to greener pastures. He also (e)_____ that only with
commitment can a lasting community arise.

- 1.2 Complete the following sentences: (1 x 3 = 3)

(a) The author could not refer to any place as his hometown because
_____.

(b) The author had contact with only one friend _____.

(c) The realization that lasting community arises _____.

1.3 Find words which mean the same as the following: **(1 x 4 = 4)**

(a) many/in large numbers (para 1)

(b) change (para 2)

(c) sorrows/unpleasant experiences (para 3)

(d) a person who travels from place to place (para 4)

2. Read the passage given below and answer the questions that follow: **(8 marks)**

1. Set in the declining but still green Western Ghats in the south-west of Karnataka, Coorg is the heart of India's coffee country, coffee being the world's most heavily traded commodity after crude oil. Coorg boasts a land area four times larger than Hong Kong and seven times the area of Singapore, most of it is under tree cover because unlike tea plants, the coffee bush requires shade.
2. India is acknowledged as the producer of the finest mild coffees. With their tropical climate, high altitude, abundant rainfall and fertile soil, Coorg and the neighbouring Chickmagalur districts in Karnataka have consistently produced and exported high quality coffee for over 150 years. The coffee output of these two districts accounts for 70 percent of the total coffee produced in the country. Coorg coffee is valued for its blue colour, clean beans and fine liquoring qualities and hence is in demand in the international markets.
3. In March and April is the coffee blossom time in Coorg. When blossoms transform into berries, the bushes are cropped. The cherry-red fruit is then pulped; the seeds separated, dried and sent for curing. Coorg or Kodagu is the district which is one of the largest producers of pepper, cardamom and honey in the world.
4. Not much is known about early history of Coorg. Recorded history is available only from 1600 AD onwards when Kodava rajas ruled over the region and established their capital at Mercara by constructing a mud walled fort. The martial Kodavas troubled Hyder Ali and his son Tipu Sultan who ruled the Mysore region in the 18th century by way of sporadic rebellions. But in 1785, Tipu's large army marched into Kodagu and devastated the kingdom. Fourteen years later, with the help of the British who defeated Tipu Sultan

following the historic siege of Srirangapatana in 1799, Coorg regained independence and under the leadership of Raja Veerarajendra rebuilt the capital. Later in 1834, the British exiled its ruler Chikkaveera Rajendra and assumed administrative charge of the district. The British left India in 1947, leaving behind a legacy of coffee plantations, colonial buildings and well-planned road networks.

2.1 Complete the following:

(1 x 4 = 4)

- The tea plants are unlike coffee plants as the latter _____.
- Coorg coffee is internationally acclaimed for its _____.
- Coorg is famous not only for coffee but also for _____.
- After crude oil, coffee is the _____.

2.2 Complete the table given below:

(1 x 4 = 4)

Year	Events
a) _____	Recorded history of Coorg available from
1785 AD	b) _____
c) _____	Coorg regained independence
1834 AD	d) _____

SECTION B (Writing)

30 marks

- You are Akhil/ Akanksha, the Head Boy/Girl of Modern Public School, Kochi. As part of Social Service your school has decided to clean the surroundings. Write a notice, in not more than 50 words, for your school notice board asking for the names of the students of senior wing who wish to participate wholeheartedly.

(5 marks)

- You are Akhila / Akash, a student of R.H. College, Mangalore. Send a telegram to your father living at 20, Church Road, Bangalore informing him that you are unable to come home to attend the wedding of your cousin due to curfew in Mangalore. Write the telegram in not more than 25 words. Copy the format of the telegram from the question paper.

(5 marks)

INDIAN POST AND TELEGRAPH

ADDRESSEE'S NAME AND ADDRESS	
MESSAGE	
SENDER'S NAME	
(NOT TO BE TELEGRAPHED) SENDER'S ADDRESS	

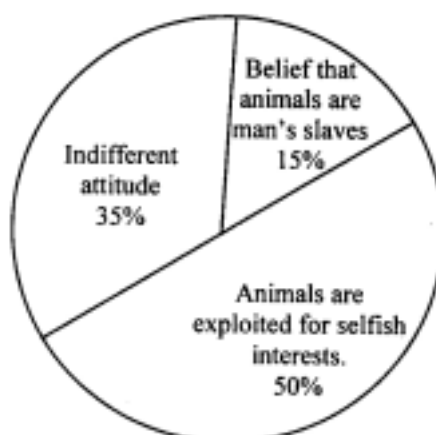
5. The following lines from the poem, 'Reaching Out' in the Main Course Book set you thinking about the need to educate adults. You decided to get involved in the adult education programme. Taking ideas from the unit, 'Education', along with your own ideas, write a letter to the editor of a newspaper in about 150 words encouraging youngsters to take part in the programme.

(10 marks)

“ _____ despite our illiteracy,
We still exist.
But we have to know
Why we should become literate.”

6. You are a member of the Society for Prevention of Cruelty to Animals in your locality. The following Pie-chart reflects the attitude of the people towards animals. In response to this, write an article to be published in the forthcoming issue of 'The Week' on why animals are ill treated and what can be done to prevent it. As Ramesh / Ranjini, write the article in 150-200 words.

(10 marks)

FOR THE BLIND

You are a member of the Society for Prevention of Cruelty to Animals in your locality. Write an article to be published in the forthcoming issue of 'The Week' on how animals are ill treated and what can be done to prevent it. As Ramesh / Ranjini, write the article in 150-200 words.

Hints:

- * 50% people believe that animals are exploited for selfish ends.
- * 35% people have indifferent attitude towards animals.
- * 15% people believe that animals are man's slaves.

SECTION C (Grammar)

20 marks

7. Look at the notes given below and complete the paragraph suitably. Do not add any new information. Write the answers against the correct blank numbers in your answer sheet. Do not copy the whole sentences. (1 x 4 = 4 marks)

Susrutha - birth - 6th Century - learns surgery, medicine - Dhanvanthri - Varanasi - Susrutha, other doctors - realize - no point - learn - only facts - from books - perform - surgery

- Susrutha was a descendant of the Vedic sage Viswamithra. He was (a)_____ the 6th century B.C. He (b)_____ from Dhanvanthri at Varanasi. Susrutha and some other (c)_____ that learning only facts from books was of very little use by itself. In order to be good surgeons, they needed to learn by (d)_____
8. Rearrange the following words and phrases to form meaningful sentences. The first one has been done for you as an example. Write the answers against the correct blank numbers in your answer sheet. (1 x 4 = 4 marks)

was a / about twenty / childhood / delight / years ago.

Childhood was a delight about twenty years ago.

- a) the leisure hours / of a child / of the TV / today / are spent / in front
  - b) of most / now - a - days / the attitude / parents is / different
  - c) work and play / different things / they see / as / two
  - d) playing/ feel / is a / waste of / they / time / that
9. In the passage given below, there is an error in each line. Write the incorrect word and the correction as given in the example against the correct blank number in your answer sheet. Remember to underline the word you have supplied. (½ x 8 = 4 marks)

The exhaust earth groaned	exhaust	- exhausted
and quivered under a glare	a)	
of the Sun. Spirals in heat	b)	
rose from the ground on if	c)	
from the molten lava. The panting	d)	
lizard crawl painfully over	e)	
the hot rock on search	f)	
of the shady crevice. Cattle	g)	
or dogs cringed under the shade.	h)	

10. Read the headlines given below and use the information to complete the sentences appropriately. Write the answers against the correct blank numbers in your answer sheet. Do not copy the whole sentences. **(1 x 4 = 4 marks)**

a) Air Deccan adds new flight

Air Deccan on Friday announced _____
of a second flight to the Delhi-Dehradun sector.

b) Verismo India appoints new President

Verismo Networks, a leading internet media company _____
 _____ Abhay Dubey as President, Verismo India.

c) Madras Management Association elects new President.

C.K.Ranganathan, _____ of Madras
Management Association for the year 2006-2007.

d) Arnold to take over charge

The Football Federation of Australia said on Friday that Assistant Coach Graham Arnold _____ of the Australian team for the next two Asian Cup qualifying matches.

11. Read the conversation and complete the paragraph given below. Write the answers against the correct blank numbers. Do not copy the whole sentences. **(1 x 4 = 4 marks)**

Arun : Where are you going?

Hari : I am going to Mumbai.

Arun : Do you know whether the train is on time?

Hari : It is to arrive at 10 p.m.

Arun : I hope it is on time.

Arun asked Hari where he was going. Hari answered that (a) _____.

Arun enquired if he knew (b) _____.

_____ Hari said (c) _____.

Arun said (d) _____.

SECTION D (Literature)

30 marks

12. Read the extract given below and answer the questions that follow. Write the answers in your answer sheet in one or two lines only. Number the answers correctly.

(4 marks)

Like the bright hair uplifted from the head
Of some fierce Maenad, even from the dim verge
Of the horizon to the zenith's height,
The locks of the approaching storm.

- a) Who is Maenad ? What comparison does the poet make in these lines? **(2)**
b) Name the poetic device used here. **(1)**
c) What does the phrase, 'The locks' stand for? **(1)**

13. Read the extract given below and answer the questions that follow. Write the answers in your answer sheet in one or two lines only. Number the answers correctly.

(4 marks)

Dumbstruck sat the gaping frog.
And the whole admiring bog
Stared towards the sumac, rapt,
And, when she had ended, clapped.

- a) Why was the frog "dumbstruck" ? **(2)**
b) Who admired whom? **(1)**
c) Why did everyone stare at the sumac? **(1)**

14. “We were the first that ever burst
Into that silent sea.”
Give a description of the experiences the mariners underwent in ‘the silent sea’.
Write your answer in 75-100 words. **(5 marks)**
15. Why did Calpurnia try to prevent Caesar from going to the senate house? Did she succeed in her attempt? Why? Write your answer in about 75 words. **(5 marks)**
16. “But when the evening of his life was drawing in, he left his old ways and suddenly took a new turn.” What was the change in Ali’s nature towards the end of his life? What was responsible for this transformation? Write your answer in 50-75 words. **(4 marks)**
17. You are the reporter of an investigative magazine. Your editor entrusted you with the duty of collecting information about what had happened to Cutie-Pie after he had escaped from prison. After the investigation you decide to write a letter to a friend on what had happened to Cutie-Pie. Write the letter in 150-175 words. **(8 marks)**

QUESTION PAPER CODE 1/1

SECTION A (Reading)

20 marks

1. Read the passage given below and answer the questions that follow: **12**
- 1 Our house is filled with photos. They cover the walls of my kitchen, dining room and den. I see our family’s entire history, starting with my wedding, continuing through the births of both sons, buying a home, family gatherings and vacations. When my sons were little, they loved to pose. They waved, danced, climbed trees, batted balls, hung upside down from the jungle gym and did anything for a picture. But when they reached adolescence, picture-taking changed into something they barely tolerated. Their bodies were growing at haphazard speeds. Reluctantly they stood with us or with their grandparents at birthday celebrations and smiled weakly at the camera for as short a time as possible.
- 2 I am the chronicler of our photographs. I select those to be framed and arrange the others in albums. The process is addictive, and as the shelves that hold our albums become fuller and fuller, I wonder what will become of them. Will anyone look at these photographs in future years? If my sons look at them, what will they think of us and of themselves? One bright afternoon, I took some photographs of my father with my husband as they fished on a lake near our vacation house. As my sons and I sat on the shore and watched

them row away, I picked the camera up and photographed the beautiful lake surrounded by green trees. The two men I loved gradually grew smaller until all I could see were my father's red shirt and the tan and blue caps on their heads.

- 3 My father died a week later, and suddenly those photos became priceless to me. I wept when I pasted them in our album. I wept again afterwards when I saw my younger son looking at them. It was a few days before he went away to college. He had taken all our albums down from the bookshelves in the den and spread them out on the carpet. It had been a very long time since I had seen him doing this. Once he stopped posing for pictures, he seemed to lose interest in looking at them. But now he was on the verge of leaving home. This was his special time to look ahead and look back. I stood for a moment in the hall by the den, and then tiptoed away. I didn't take a photo of my son that afternoon, but I will remember how he looked for as long as I live. Some pictures, I learned, don't have to be taken with a camera.

1.1 Fill in the summary using a word only.

1 x 4 = 4

The author was (a) _____ about taking photographs and framing them.
But she always (b) _____ whether her sons would ever look at them.
She was full of (c) _____ when she pasted the pictures of her father's last days in the album. She learnt that some pictures always
(d) _____ in one's mind without a camera.

1.2 Complete the sentences given below.

The author's sons enjoyed taking photographs while they

$\frac{1}{2} \times 4 = 2$

- (a) _____
(b) _____
(c) _____
(d) _____

1.3 Two instances to show that the author's son was averse to taking photographs are

1 x 2 = 2

- (e) _____
(f) _____

1.4 Give words that mean the same as

1 x 4 = 4

(a) not organized or planned	para 1
(b) one who records events in order	para 2
(c) very valuable	para 3
(d) devoted to something	para 2

2. Read the passage given below and answer the questions that follow:

8 marks

- 1 Set in the declining but still green Western Ghats in the South-West of Karnataka, Coorg is the heart of India's coffee country. Coffee is the world's most heavily traded commodity after crude oil. Coorg boasts a land area four times larger than Hong Kong and seven times the area of Singapore. Most of it is under tree cover because unlike tea plants, the coffee bush requires shade.
- 2 India is acknowledged as the producer of the finest mild coffees. With their tropical climate, high altitude, abundant rainfall and fertile soil, Coorg and the neighbouring Chickmangalur districts in Karnataka have consistently produced and exported high quality coffee for over 150 years. The coffee output of these two districts accounts for 70 percent of the total coffee produced in the country. Coorg coffee is valued for its blue colour, clean beans and fine liquoring qualities and hence is in demand in the international markets.
- 3 In March and April, the coffee blossom time in Coorg, when blossoms transform into berries, the bushes are cropped. The cherry-red fruit is then pulped; the seeds separated, dried and sent for curing. Coorg or Kodagu is the district which is one of the largest producers of pepper, cardamom and honey in the world.
- 4 Not much is known about the early history of Coorg. Recorded history is available only from 1600 A.D. onwards when Kodava Rajas ruled over the region and established their capital at Mercara by constructing a mud-walled fort. The martial Kodavas troubled Hyder Ali and his son Tipu Sultan, who ruled the Mysore region in the 18th century, by way of sporadic rebellions. But in 1785, Tipu's large army marched into Kodagu and devastated the kingdom. Fourteen years later, with the help of the British, who defeated Tipu Sultan following the historic siege of Srirangapatana in 1799, Coorg regained independence and under the leadership of 'Raja Veerarajendra rebuilt the capital. Later in 1834, the British exiled its ruler Chikkaveera Rajendra

and assumed administrative charge of the district. The British left India in 1947, leaving behind a legacy of coffee plantations, colonial buildings and well-planned road networks.

2.1 Complete the following:

1 x 4 = 4

- (a) The tea plants are unlike coffee plants as the latter_____.
- (b) Coorg coffee is internationally acclaimed for its _____.
- (c) Coorg is famous not only for coffee but also for _____.
- (d) After crude oil, coffee is the _____.

2.2 Complete the table given below.

1 x 4 = 4

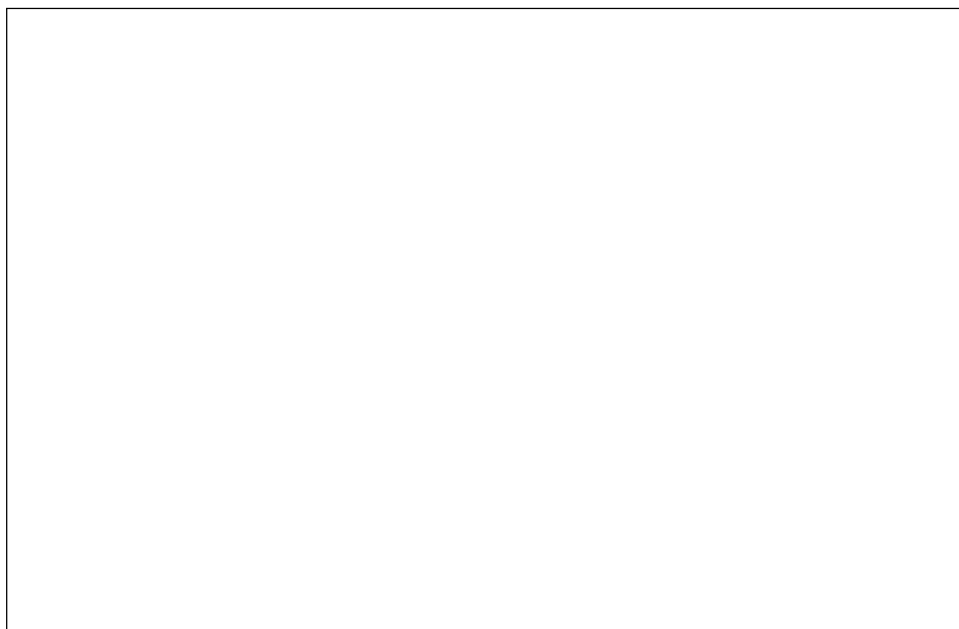
Year	Events
(a) _____	Recorded history of Coorg available from
1785 A.D.	(b) _____
(c) _____	Coorg regained independence
1834 A.D.	(d) _____

SECTION B - (Writing)

30 marks

3. You are Sumit/Sunita. You attended a science exhibition, 'Self-sufficient India'. Write a postcard to your friend, Amit, 21, D.H. Road, Chennai in not more than 50 words about the exhibits and how you were benefitted by them. Copy the format given below and write the postcard in your answer sheet.

5

	
	<hr/>
	<hr/> <hr/>

4. The following is a telephonic conversation between Arun and Rakesh's mother. As she was leaving home she leaves a message for her son. Write the message in not more than 50 words.

5

Arun: Can I speak to Rakesh?

Rakesh's mother: Rakesh is not at home. He has gone for tuition and will be back only at 6 p.m.

Arun: Can I leave a message?

Mother: Oh, sure.

Arun: Please inform him that he has to stay back after class tomorrow for his science project. Ram, Raghav and I are staying back. My father will pick us up at 6 p.m.

Mother: I'll inform him. Thank you.

5. You are Sharat/Sharon living at 22, Dalton Ganj, Kanpur. The following excerpt from an article made you aware of some of the problems faced by a modern city.

10

There are areas that need immediate attention if the city has to move forward. The blueprint of a modern city should have transportation facilities, mass housing projects, a scientific sewage system...

Taking ideas from the unit 'Environment' along with your own ideas, write a letter to the Editor, 'The Herald' in about 150 words on the problems faced by metropolitan cities and how the situation can be improved.

6. You are a member of the Society for Prevention of Cruelty to Animals in your locality. The following Pie-chart reflects the attitude of the people towards animals. In response to this, write an article to be published in the forthcoming issue of 'The Week' on how animals are ill-treated and what can be done to prevent it. As Ramesh/Ranjini, write the article in 150 - 200 words.

10

(For Blind Candidates Only)

You are a member of the Society for Prevention of Cruelty to Animals in your locality. Write an article to be published in the forthcoming issue of 'The Week' on how animals are ill-treated and what can be done to prevent it. As Ramesh/Ranjini, write the article in 150 - 200 words.

Hints:

- * 50% people believe animals are exploited for selfish ends
- * 35% people have indifferent attitude towards animals
- * 15% people believe that animals are man's slaves

SECTION C - (Grammar)

20 Marks

7. Look at the notes given below and complete the following paragraph suitably. Do not add any new information. Write the answers against the correct blank numbers in your answer sheet.

1 x 4 = 4

Cyclones - regular - nature - anger - Orissa devastated - 16,000 injured - four days - 15 million survivors - hell on earth
----

Cyclones appear (a) _____ but this time the Bay of Bengal seems to be their favourite hunting ground. Nature turned her anger on Orissa on 29th October, 1999 (b) _____ coastline belt with a super cyclone. It reached the shore at a wind speed of 220 km/hr and a huge tidal wave of salt water. It is estimated that over 25,000 people died and about 16,000 (c) _____. But for the 15 million people who (d) _____, hell on earth had just begun.

8. Rearrange the following words and phrases to form meaningful sentences. The first one has been done for you as an example. Write the answers against the correct blank numbers in your answer sheet.

1 x 4 = 4

in the / is swimming / with tremendous / one sport / potential / country /
One sport in the country with tremendous potential is swimming.

- (a) our / is / full of / talented swimmers / country /
- (b) not / utilized / potential / fully / their / is /
- (c) academic subjects / other activities / take precedence / over / in school /
- (d) has done / the sport / the government / very little / to boost /

9. In the passage given below, one word has been omitted in each line. Write the missing word along with the word that comes before and the word that comes after it in your answer sheet against the correct blank number. Ensure that the word that forms your answer is underlined. The first one has been done for you as an example.

$\frac{1}{2} \times 8 = 4$

The small town was the	e.g. was at the
foot of the mountains. Most the	(a)
people were farmers. There traders also	(b)
in the town. Though not rich were	(c)
happy contented. At one	(d)
time the peace broken by	(e)
several robberies. The people frightened.	(f)
The Mayor the town called for	(g)
a meeting discuss the matter.	(h)

10. Given below are instructions to draw a circle. Use these to complete the paragraph that follows. Write correct answers in your answer sheet against the correct blank numbers. Do not copy the whole sentences.

$1 \times 4 = 4$

Take a compass and insert a pencil into the provided hole and tighten it.

Keep the pointed end of the compass on one end of a scale.

Extend the arm, having the pencil, to the required length to obtain the radius.

Then keep the pointed end of the compass at the required point.

Rotate the arm having the pencil about the pointed arm to obtain a circle.

A compass is taken and a pencil is inserted into the provided hole and tightened. The pointed end of the compass (a) _____. The arm having (b) _____ to obtain the radius. The pointed end of the compass (c) _____. The arm having the pencil (d) _____ about the pointed arm to obtain a circle.

11. Read the conversation given below and complete the passage that follows. Write the answers against the correct blank numbers. Do not copy the whole sentences.

$1 \times 4 = 4$

Customer: Can I have a small bottle of tomato sauce?

Shopkeeper: Sorry, I have only big bottles.

Customer: When will it be available?

Shopkeeper: I can give it to you tomorrow.

Customer: Thank you, then I will get it tomorrow.

The customer asked the shopkeeper (a) _____ of tomato sauce. The shopkeeper said that he only had big bottles of tomato sauce. The customer wanted to know (b) _____. The shopkeeper said that (c) _____. The customer thanked him and said that (d) _____.

SECTION D (Literature)

30 Marks

12. Read the extract given below and answer the questions that follow. Write the answers in your answer sheet in one or two lines only. Number the answers correctly.

It ate the food it ne'er had eat,
And round and round it flew.
The ice did split with a thunder-fit;
The helmsman steered us through!

(a) What is 'it' referred to here?	1
(b) What difficulty did the mariners face before 'it' arrived?	1
(c) How did the mariners' fate change after 'its' appearance?	2

13. Read the extract given below and answer the questions that follow. Write the answers in your answer sheet in one or two lines only. Number the answers correctly.

I am silver and exact. I have no preconceptions.
Whatever I see I swallow immediately
Just as it is, unmisted by love or dislike.
I am not cruel, only truthful
The eye of a little god, four-cornered.

(a)	What does the expression 'I swallow immediately' mean ?	1
(b)	Why is the mirror compared to a four-cornered god?	2
(c)	What other qualities does the mirror boast of ?	1
14.	How do the superstitious villagers react when the narrator's mother is stung by a scorpion? Write your answer in 75 - 100 words.	5
15.	Scrooge had everything he wanted but was always gloomy and bitter. Bob Cratchit, his underpaid clerk, was cheerful and happy. Compare and contrast the characters of Scrooge and Cratchit as they appear in the play, "A Christmas Carol". Answer in about 75 words.	5
16.	"When we arrived we were like him - my first born brother and I." Describe the condition of the refugees in 'The Ultimate Safari' when they first arrived at the refugee camp. Write your answer in 50 - 75 words.	4
17.	Reaching home in Bhubaneswar after the partition of the property, Babuli feels calm and relieved. That night he makes a diary entry on his experiences in his village and what prompted him to pay the tribute to his brother. As Babuli, write the diary entry in 150 - 175 words.	8

Strictly Confidential - (For Internal and Restricted Use Only)

**All India Secondary School Examination
March 2007**

Marking Scheme - English Communicative

General Instructions:

Please note that the questions are numbered in continuation from 1 to 17.

- (i) Marking of the entire script *should be done by one examiner*. All answers in all the scripts issued to the examiner should be marked section wise.
- (ii) In the Marking Scheme, a slash (/) indicates alternative answers; any one such answer is counted as correct.
- (iii) Brackets ( ) *indicate optional information*; the mark is awarded whether the part in brackets is included or not.
- (iv) If a student writes an answer which is not given in the Marking Scheme but which is equally acceptable, full marks should be awarded.
- (v) Students should not be penalized if they do not follow the order of the section / question while answering.
- (vi) In questions requiring word limit please note that no marks are to be deducted for exceeding the word limit.

QUESTION PAPER CODE 1/1/1
SECTION A (READING) 20 MARKS

Note : Section A tests the candidate's ability in reading only. Therefore no deductions to be made for errors in spelling, grammar or punctuation. Marks should be awarded if the answer can be clearly understood.

1 BETHLEHEM

MARKS 12

1.1 Objective : To identify and understand main parts of the text.

Marking : 5 marks : 1 mark for each correct answer.

No penalty for spelling or grammar. Accept any other word equivalent in meaning to the answers given below:

Answers :

- a) daughters/daughters'
- b) amenities/ comforts/entertainment
- c) community /neighbours/ friends
- d) urge/temptation/desire/pull/wish (any other suitable word)
- e) realized/ understood/felt/thought/believed/said

1.2 Objective : To identify and understand main parts of the text.

Marking : 3 marks. 1 mark for each correct answer.

**No penalty for spelling or grammatical errors.
Accept any other word / phrase equal in meaning to
the answer given below:**

Answers :

- a) he had not stayed in one place for long/because of a transient lifestyle/father was in the army
- b) because he did not have time to make friends/ had a transient lifestyle
- c) from a commitment to it (came to him)

1.3 Objective : To deduce the meanings of unfamiliar terms

Marking : 4 marks. 1 mark for each correct answer.

Answers

- a) numerous
- b) transition/transformed
- c) travails
- d) vagabond

2 COORG

MARKS 8

2.1 Objective : To identify main points of a text.

Marking : 4 marks - 1 mark for each correct answer.

No penalty for spelling, grammar. Accept any other word / phrase equal in meaning to the answer given below

Answers:

- a) require shade
- b) blue colour, clean beans & fine liquoring qualities
- c) pepper/cardamom / honey (any two)
- d) heavily traded commodity/highest export

2.2

Objective: To identify main points of a text.

Marking : 4 marks - 1 mark for each correct answer.

No penalty for spelling, grammar. Accept any other word / phrase equal in meaning to the answer given below

Answers:

- a) 1600 AD
- b) Tipu's large army marched into Kodagu
- c) 1799 AD
- d) The British exiled its ruler (Chikkaveera Rajendra), assumed administrative charge of the district

SECTION B (WRITING)**30 MARKS****3. NOTICE - CLEANLINESS DRIVE****MARKS 5**

Objectives: To use an appropriate style and format to write a notice
To decode information from one text type to another.

Marking: Format: 2 marks, Content: 3 marks
Note: Deduct ½ mark if notice is not placed in a box.

Format : Notice/School/ Title ½ mark
Date ½ mark
Writer's name and designation 1 mark

Content : .

Value points:

- When /Where the drive is to be held 1 mark
- Asking for volunteers 1 mark
- Who to contact 1 mark

4. TELEGRAM : RH COLLEGE, MANGALORE**MARKS 5**

Objectives : To use an appropriate style and format to write a telegram
To decode information from one text type to another.

Marking : 2 marks

Format : Format includes

addressee's name and address 1 mark
sender's name and address 1 mark

Content:

3 marks

Under content 1 mark should be given for each of the following points provided it is clearly expressed. Only ½ a mark should be awarded for each point which is largely correct but contains minor inaccuracies in grammar, spelling or punctuation. If a student includes any other relevant information he should not be penalized.

Value points:

- Unable to come 1 mark
- Can't attend (cousin's) wedding 1 mark
- Curfew in Mangalore 1 mark

5. LETTER TO THE EDITOR: ADULT EDUCATION

MARKS 10

Objectives: To write in a style appropriate to a formal letter

Marking : Marking should be in accordance with the writing assessment scale. (Content - 4, Fluency - 3, Accuracy - 3)
Under content, credit should be given for the candidate's creativity in presenting his/her own ideas, However, some of the following points may be included. Maximum of one mark is to be deducted from total for improper layout.

Layout includes sender's address, date, editor's address, subject, salutation and complimentary close

NOTE: Refer to the writing assessment scale.

Value Points:

- What adult education means
- Need for such an education
- How to implement it
- Involvement of youngsters
- Precautions

6. ARTICLE: PREVENTION OF CRUELTY TO ANIMALS

MARKS 10

Objectives : To plan, organize and present ideas coherently

Marking : Marking should be in accordance with the writing assessment scale. (Content – 4, Fluency - 3, Accuracy - 3)

Layout : 1 mark may be deducted if layout is incorrect
Layout includes title and name of the writer.

Content : Under content, credit should be given for the candidate's creativity in presenting his/her own ideas, however, some of the following points may be included.

Value Points:

- Expansion of points given in Pie chart may be included
- Ways in which animals are ill treated
  - Beasts of burden
  - Left on streets
  - Circus/zoos
- What can be done to prevent this cruelty
  - Animal shelters
  - Creating public awareness through campaigns etc
  - Mobilizing NGOs
  - Any other relevant points

FOR BLIND CANDIDATES

Use the points given in the question

- 50% of the opinion that animals exploited for selfish end circus/zoos
- 35% believe people are indifferent towards the animals old animals left on the roads
- 15% feel that animals are man's slaves-beasts of burden

SECTION - C (GRAMMAR)

20 MARKS

7. GAP SUMMARY – SUSRUTHA

MARKS 4

Objective : To expand notes into a meaningful piece of writing.
To write in a clear and grammatically correct language

Marking : - 1 mark for each correct answer.

Answers:

- a) born in
- b) learnt surgery/medicine
- c) doctors realized that
- d) performing surgery

8. JUMBLED SENTENCES – CHILD HOOD

MARKS 4

Objective : To rearrange the jumbled words accurately and appropriately with reference to syntax

Marking : 1 mark for each correct answer.

Marks to be awarded only if the full sentence is accurate

Note : Marks may be awarded for any appropriate, grammatically correct alternative.

Answers

- a. Today the leisure hours of a child are spent in front of the TV/The leisure hours of a child are spent in front of the TV today/ The leisure hours of a child today are spent in front of the TV
- b. Now-a-days the attitude of most parents is different/ The attitude of most parents is different now-a-days
- c. They see work and play as two different things
- d. They feel that playing is a waste of time

9. EDITING – EARTH

MARKS 4

Objective : To test the accurate use of grammatical items

Marking : Marks should be awarded if only the correct and incorrect words are written
½ mark for each correct answer

Incorrect	Correct
a. a	the
b. in	of
c. on	as
d. the	a
e. crawl	crawled
f. on	in
g. the	a
h. or	and

10. HEADLINES**MARKS 4**

Objective: To test the ability to transform sentences appropriately and in context

Marking: 4 marks - 1 mark for each correct answer

- a) the addition
- b) has appointed
- c) was elected the new President/ has been elected the new President
- d) will be taking charge/ will be taking over the charge

11. NARRATION : ARUN & HARI**MARKS : 4**

Objective: To test the use of reported speech

Marking : 1 mark for each correct answer

- a) he was going to Mumbai
- b) if/whether the train was on time
- c) it would arrive/ it was expected to arrive/was arriving/ was going to/ was to arrive at 10 pm
- d) that he hoped it was on time

SECTION - D (LITERATURE)**30 MARKS*****General Instructions :***

This section is meant to test the students' familiarity with and appreciation of the set texts and not written expression. However if the expression prevents clear communication, up to ½ mark may be deducted in each question.

12. ODE TO THE WEST WIND**MARKS 4**

Objective : To test local and global understanding of the poem

Marking : 4 marks

a) female follower of Bacchus, the god of wine and fertility – he compares their locks(hair) to the clouds	1+1
b) simile- 'like the bright hair' metaphor- 'the locks of the approaching storm (any one)	1
c) clouds/ rain clouds/cirrus clouds	1

13. THE FROG AND THE NIGHTINGALE**MARKS 4****Objective : To test local and global understanding of the poem.****Marking : 4 marks**

a.	because of shock/jealousy/taken aback by the nightingale's song (any two)	1+1
b.	the creatures of the Bog admired the nightingale	1
c.	because the nightingale was sitting on the branches of the sumac tree	1

14. RIME OF THE ANCIENT MARINER**MARKS 5****Objective : To test appreciation and understanding of the poem****Marking : 5 marks****Note : No penalty for exceeding the word limit****Answer:**

- lack of drinking water felt as if choking
- excessive heat
- ship stuck in the middle of hot ocean
- death fires- premonition of death
- water like witch's oil
- frightened by slimy creatures
- felt as if spirit of albatross was haunting them
- saw frightening dreams/hallucinations
- (any four points)

15. JULIUS CAESAR**MARKS 5****Objectives : To test knowledge of theme and setting of the play****Marking : 5 marks****Answer:**

- heard of unnatural sights seen by night watchman
- dreamt of Caesar's statue spouting blood–Romans washing hands in the blood
- was fearful of his life (any two)
- Did not succeed because
- Decius tempted Caesar by mentioning crown
- interpreted the dream to be fortunate one

16. THE LETTER

MARKS 4

Objectives : To test understanding of text.

Marking : 4 marks.

Answer : Change

- gave up hunting
- realized the importance of love
- realized presence of love in animals
- could not inflict pain of separation on any one else
- (any two)

2 marks

Change due to

- Miriam's (daughter's) wedding and subsequent departure with her husband
- no news of her for last five years
- loneliness and old age
- (any two)

2 marks

17. CUTIE PIE

MARKS 8

Objective: To test extrapolation of the text

Note: Upto 2 marks may be deducted for expression.

No marks should be deducted for incorrect layout.

No penalty for exceeding word limit

Question 17 is marked slightly differently from the other literature questions. In this question the student is asked to produce a piece of creative writing based on one of the literature texts. The main aim of this question is to assess students' understanding and appreciation rather than their writing ability, so the marks for the question are also awarded for content. However, since this is an extended writing task, written expression cannot be ignored, and therefore there is a penalty in question 17 for poor expression.

Marking : 8 marks.

The marks are to be awarded for content out of 4 as per the writing assessment scale and then multiplied by two to give a total of 8, which is the maximum mark for this question. However, where a student's expression is particularly poor, up to 2 marks may be deducted out of marks obtained as per the writing assessment scale.

Note : C - is marked for content and E - is penalty for expression.

Value Points:

- Cutie Pie brought to earth from Quta Pi by Que Star
- placed in glass prison
- temperature unsuitable for him
- first loved and then ignored by earthlings
- loses feathers
- unhappy escapes
- befriends Winters
- Grows back feathers whiskers
- leaves earth on space ship

(any 4 points)

Accept any other relevant value point

APPENDIX 1 GUIDELINES ON WRITING ASSESSMENT

WRITING ASSESSMENT SCALE

Content / 4

- 0 The answer bears almost no relation to the task set.
- 1 The answer bears limited relevance to the task set. There are many gaps in the treatment of the topic and / or pointless repetitions.
- 2 Much of the answer is in line with the task set, but there is some repetition, redundancy and / or omission.
- 3 The answer is largely relevant and adequate, with little repetition, redundancy or omission.
- 4 The answer is fully relevant and adequate to the task set.

Fluency / 3

- 0 Ideas are fragmentary, not organised in a coherent manner, and the theme is not clear.**
- 1 Although the general theme is clear, ideas are not logically presented and the style may be inappropriate.
- 2 The general theme is clear. Main ideas are adequately presented in a fairly appropriate style, but supporting details are not always coherent.

- 3 The general theme, main ideas and supporting details are well organised and presented in a style appropriate to the situation.

Accuracy / 3

- 0 Inadequate vocabulary even for the basic part of the writing task, most grammatical patterns inaccurate, frequent punctuation and spelling errors.
- 1 Frequent grammatical and/or vocabulary inaccuracies, poor use of punctuation and spelling.
- 2 Use of vocabulary is adequate, though perhaps sometimes limited. There are still some minor grammatical, punctuation and / or spelling errors.
- 3 Uses appropriate vocabulary with hardly any grammatical, punctuation or spelling errors.**

Layout

Where layout is to be assessed, up to one mark may be deducted as follows :

- 1 The work is inappropriately or inaccurately laid out.
- ½ The layout is generally appropriate, but with a few minor errors.
- 0 The layout is appropriate and accurate.

Assessing Written Answers on Literature

The Literature Section of the examination is designed to assess students' ability to understand, interpret, evaluate and respond to literature. For this reason, marks are awarded for the content of the students' answer, provided that it is clearly expressed.

Questions **12-16** will not penalise a student for poor expression, provided the meaning can be understood clearly. But if a student's answer is so poorly organised that its content cannot be understood, then the content marks obviously cannot be awarded.

Question 17 Writing assessment scale

Content / 4

- 0 The answer bears almost no relation to the task set. Almost no understanding of the literature text is shown.
- 2 Much of the answer is in line with the task set, but there is some repetition, redundancy and /or omission. Reasonable understanding of the literature text is shown.

- 3 The answer is largely relevant and adequate, with little repetition, redundancy or omission. Good understanding of the literature text is shown.
- 4 The answer is fully relevant and adequate to the task set. Very good understanding of the literature text is shown. The marks awarded are then multiplied by two to give a total out of 8, which is the maximum mark for this question. However, where a student's expression is particularly poor, up to 2 marks may be deducted as follows:

Expression

- 2 Poor organisation; many language errors.
- 1 Some weaknesses in organisation; fairly frequent language errors.
- 0 Well-organised, with only a few language errors.

QUESTION PAPER CODE 1/1 SECTION A (READING) 20 MARKS

Note : Section A tests the candidate's ability in reading only; therefore no deduction is to be made for errors in spelling, grammar and punctuation. Marks should be awarded if the answer can be clearly understood.

1 PHOTOGRAPHS

Marks: 12

1.1 Objective: To identify the main points of the text

Marking: 4 marks: 1 mark for each correct answer, no penalty for spelling, grammar or punctuation. Accept any other word equivalent in meaning to the answer given

Answers:

- a) keen / interested / crazy
- b) wondered / thought
- c) tears/sorrow/emotion/remorse
- d) remain/exist

1.2 Objective: To identify the main points of the text

Marking: 2marks: 1/2 mark for each correct answer, no penalty for spelling, grammar or punctuation. Accept any other answer equivalent in meaning .

Answers :

- a) waved
- b) danced
- c) climbed
- d) batted balls / hung upside down from the jungle gym
(any four)

1.3 Objective: Understanding of the text

Marks: 2 marks

Answers:

- (e) barely tolerated/ smiled weakly at the camera
- (f) reluctantly they stood with us
(any two)

1.4 Objective: To identify the lexical items from the text

Marking: 4 marks

Answers:

- a) haphazard
- b) chronicler
- c) priceless
- d) addictive

2 COORG

Marks : 8

2.1 Objective: To identify the main points of the text

Marking: 4 marks

Answers :

- a) requires shade
- b) blue colour, clean beans & fine liquoring qualities
- c) pepper /cardamom /honey (any two)
- d) heavily traded commodity / highest export

2.2 Objective: To identify the main points of the text

Marking: 4 marks

Answers :

- a) 1600AD
- b) Tipu's large army marched into Kodagu kingdom
- c) 1799 AD
- d) The British exiled its ruler Chikkaveera, assumed administrative charge of the district

SECTION B - (WRITING)**MARKS 30****3 POST CARD – SCIENCE EXHIBITION****Marks 5**

Objective: To use appropriate style and format to write a postcard
Deduct $\frac{1}{2}$ mark if letter is not placed in the postcard format.

Marking; Format : 2 Marks
Content : 3 Marks

Format :

- place from where the postcard is written & date	$\frac{1}{2}$
- Salutation and complimentary close	$\frac{1}{2}$
- Receiver's name	$\frac{1}{2}$
- Receiver's address	$\frac{1}{2}$

Content: Under content, one mark each should be given to the value points, provided they are clearly and accurately expressed. A maximum of one mark should be deducted from the content area for an answer which is largely correct, but includes minor inaccuracy in grammar, spelling or punctuation. If a student adds any other relevant information he should not be penalized. Credit should be given to the candidate's creativity. However the following points may be included:

Value Points:

- Science exhibition - where , when
- Self sufficient India (optional)
- Some details of the exhibits
- Benefits of the exhibition

4 MESSAGE-ARUN & RAKESH**Marks 5**

Objective: To use an appropriate style and format to write a message

Marking : 5 marks

Format: 2 marks

Box and Title - Message	:	$\frac{1}{2}$
Date	:	$\frac{1}{2}$
Rakesh	:	$\frac{1}{2}$
Mother	:	$\frac{1}{2}$

Content: 3 marks

Arun called	:	1/2
Stay back after class for science project	:	1/2+1/2
Tomorrow	:	1/2
Ram, Raghav, Arun staying back	:	1/2
Arun's father will pick up at 6.00 p.m.	:	1/2

5 LETTER TO EDITOR - PROBLEMS IN CITIES**Marks 10****Objective:** To write in a style appropriate to a formal letter.**Marking:** Marking should be in accordance with the writing assessment scale. Content – 4 marks, Fluency – 3 marks, Accuracy – 3 marks
No marks are specified for layout, however one mark may be deducted for faulty layout.

Layout includes :   Sender's address
                                         date, editor's address, subject
                                         and complimentary close

Under **content** credit should be given for the candidate's creativity. However some of the following points may be included. Any other relevant point may be accepted.

Value points:**Problems :**

- over population
- distances
- lack of transport facilities
- garbage disposal
- stray animals
- crime
- unauthorized construction
- pollution

(Any two)

Measures:

- Highrise apartments, low cost accommodation / mass housing projects

- good public transportation / car pools / flyovers / maintenance of roads
  - scientific sewage systems / systems for garbage disposal
  - animal shelters / pounds / adoption of animals
  - increase in security / encourage citizens to come forward / self help groups / efficient police vigilance
  - plantation of more and more trees / CNG vehicles / media exposure
- (Any two)

6 ARTICLE WRITING- CRUELTY TO ANIMALS

Marks 10

Objectives : To write in a style appropriate for communicative purposes.
To plan, organize and present ideas coherently

Marking : Marking should be in accordance with the writing assessment scale. (Content - 4, Fluency - 3, Accuracy - 3)

Layout : 1 mark may be deducted if layout is incorrect
Layout includes title and name of the writer.

Content : Under content, credit should be given for the candidate's creativity in presenting his/her own ideas, however, some of the following points may be included.

Value Points:

- Expansion of points given in Pie chart may be included
- Ways in which animals are ill treated
  - Beasts of burden
  - Left on streets
  - Circus/zoos
- What can be done to prevent this cruelty
  - Animal shelters
  - Creating public awareness through campaigns etc
  - Mobilizing NGOs
- Any other relevant points

FOR BLIND CANDIDATES

- Expansion of points given in Pie chart may be included
- Ways in which animals are ill treated
  - Beasts of burden

- Left on streets
- Circus/zoos
- What can be done to prevent this cruelty
  - Animal shelters
  - Creating public awareness through campaigns etc
  - Mobilizing NGOs
  - Any other relevant points

SECTION C - (GRAMMAR)

20 Marks

7 GAPSUMMARY -CYCLONE

Marks:4

Objective: To expand notes into a meaningful piece of writing
To write in clear and grammatically correct language.

Marking: 1 mark for each correct answer

Answers:

- a) regularly
- b) devastating the
- c) were injured
- d) survived / had survived

8 JUMBLED SENTENCES-SWIMMING

Marks: 4

Objective: Rearrange the jumbled words accurately and appropriately with reference to syntax.

Marking: 1 mark for each correct answer. Partially correct answer is not acceptable.

Answers:

- a) Our country is full of talented swimmers.
- b) Their potential is not fully utilized / Their potential is not utilized fully
- c) Academic subjects take precedence over other activities in school / In school academic subjects take precedence over other activities.
- d) The government has done very little to boost the sport

9 OMISSION- SMALL TOWN

Marks: 4

Objective : To use grammatical items accurately and appropriately

Marking: ½ mark to be awarded to each correct answer. For the marks to be awarded, the word before and after the missing word should be written.

Answers:

- a) most of the
- b) there were traders
- c) rich they were
- d) happy and contented
- e) peace was broken
- f) people were frightened
- g) Mayor of the
- h) meeting to discuss

10 VOICE - CIRCLES

Marks: 4

Objective: To transform sentences (Voice)

Marking : 1 mark for each correct answer

Answers:

- a) is kept on one end of a scale
- b) the pencil is extended to the required length
- c) is kept at the required point
- d) is rotated

11 NARRATION – TOMATO SAUCE

Marks 4

Objective: To test the use of Reported Speech

Marking : 1 mark for each correct answer

Answers:

- a) if he could have a small bottle
- b) when it would be available
- c) he could give it to him the next day / following day
- d) then he would get it the next day / following day

SECTION D (LITERATURE)

30 Marks

General Instructions: This section is meant to test the student's familiarity with the appreciation of the set text and not written expression. However, if the expression prevents clear communication, up to half mark may be deducted in each question.

12. RIME OF THE ANCIENT MARINER

Marks : 4

Objective: To test local and global understanding of the poem

Marking : 4 marks

Answers:

- a) Albatross 1
  - b) They / ship – stuck in the ice 1
  - c) The ice split / able to steer out / good south wind blew. 2
- (Any two)

13 MIRROR

Marks: 4

Objective: To test local and global understanding of the poem

Marking : 4 marks

Answers :

- a) To accept (and reflect) every thing that comes in front / 1
accept whatever is projected.
- b) God watches everything unbiased and from all four angles 2
- c) unprejudiced / truthful / not cruel / exact / without preconceptions / 1
unmisted

14 NIGHT OF THE SCORPION

Marks: 5

Objective: To test appreciation and understanding of the poem.

Marking : 5 marks

Value Points:

- searched - the scorpion – to paralyse it
  - buzzed God's name
  - purify her soul
  - help to reduce the suffering of next and previous birth
  - suffering would help to balance – evil and good deeds
- (Any other relevant answer is acceptable)

15 A CHRISTMAS CAROL

Marks 5

Objective: To test knowledge of the theme and setting of the play

Marking : 5 marks

Value Points:

Scrooge

- selfish
- unsatisfied
- rude
- loved no one
- did not believe in Christmas
- cares only for money
- no gratitude
- anti social

Bob Crachit

- forgiving
- believed in Christmas spirit
- hardworking
- uncomplaining
- contented
- loved family
- thankful to God for everything

Note : The qualities have been listed out – any five mentioned above are to be compared or contrasted

16 ULTIMATE SAFARI

Marks: 4

Objective: To test understanding of the text.

Marking : 4 marks

Value Points:

- suffering from indigestion
  - tired and exhausted
  - need rest and proper food
  - given powder which many children vomitted
  - need medical attention
  - fainting
  - eyes dropped close
  - falling against each other
- (Any four)

17 THE TRIBUTE – A Diary Entry**Marks: 8****Objective:** To test extrapolation of the text**Note :** Up to 2 marks may be deducted for expression**No marks should be deducted for incorrect layout****No penalty for exceeding word limit**

Question 17, however, is marked slightly differently from the other literature questions. In this question the student is asked to produce a piece of creative writing based on one of the literature texts. The main aim of this question is to assess students' understanding and appreciation rather than their writing ability, so the marks for the question are also awarded for content. However, since this is an extended writing task, written expression cannot be ignored, and therefore there is a penalty in question 17 for poor expression.

Marking: 8 marks

The marks are to be awarded for content out of 4 as per the writing assessment scale and then multiplied by two to give a total of 8, which is the maximum mark for this question. However, where a student's expression is particularly poor, up to 2 marks may be deducted out of marks obtained as per the writing assessment scale.

C - is marked for content and E - is penalty for expression.**Mark out of 4x2****Value points:**

- old memories
- remember the sacrifices of elder brother
- full of remorse
- painful
- overwhelmed with emotions of love and gratitude
- satisfied - took right decision

APPENDIX 1**GUIDELINES ON WRITING ASSESSMENT****WRITING ASSESSMENT SCALE****Content / 4**

- 0 The answer bears almost no relation to the task set.
- 1 The answer bears limited relevance to the task set. There are many gaps in the treatment of the topic and / or pointless repetitions.

- 2 Much of the answer is in line with the task set, but there is some repetition, redundancy and / or omission.
- 3 The answer is largely relevant and adequate, with little repetition, redundancy or omission.
- 4 The answer is fully relevant and adequate to the task set.

Fluency / 3

- 0 Ideas are fragmentary, not organised in a coherent manner, and the theme is not clear.**
- 1 Although the general theme is clear, ideas are not logically presented and the style may be inappropriate.
- 2 The general theme is clear. Main ideas are adequately presented in a fairly appropriate style, but supporting details are not always coherent.
- 3 The general theme, main ideas and supporting details are well organised and presented in a style appropriate to the situation.

Accuracy / 3

- 0 Inadequate vocabulary even for the basic part of the writing task, most grammatical patterns inaccurate, frequent punctuation and spelling errors.
- 1 Frequent grammatical and/or vocabulary inaccuracies, poor use of punctuation and spelling.
- 2 Use of vocabulary is adequate, though perhaps sometimes limited. There are still some minor grammatical, punctuation and / or spelling errors.
- 3 Uses appropriate vocabulary with hardly any grammatical, punctuation or spelling errors.**

Layout

Where layout is to be assessed, up to one mark may be deducted as follows :

- 1 The work is inappropriately or inaccurately laid out.
- ½ The layout is generally appropriate, but with a few minor errors.
- 0 The layout is appropriate and accurate.

Assessing Written Answers on Literature

The Literature Section of the examination is designed to assess students' ability to understand, interpret, evaluate and respond to literature. For this reason, marks are awarded for the content of the students' answer, provided that it is clearly expressed.

Questions **12-16** will not penalise a student for poor expression, provided the meaning can be understood clearly. But if a student's answer is so poorly organised that its content cannot be understood, then the content marks obviously cannot be awarded.

Question 17 Writing assessment scale

Content / 4

- 0 The answer bears almost no relation to the task set. Almost no understanding of the literature text is shown.
- 2 Much of the answer is in line with the task set, but there is some repetition, redundancy and /or omission. Reasonable understanding of the literature text is shown.
- 3 The answer is largely relevant and adequate, with little repetition, redundancy or omission. Good understanding of the literature text is shown.
- 4 The answer is fully relevant and adequate to the task set. Very good understanding of the literature text is shown. The mark awarded is then multiplied by two to give a total out of 8, which is the maximum mark for this question. However, where a student's expression is particularly poor, up to 2 marks may be deducted as follows :

Expression

- 2 Poor organisation; many language errors.
- 1 Some weaknesses in organisation; fairly frequent language errors.
- 0 Well-organised, with only a few language errors.

ENGLISH (Language and Literature)

Time allowed : 3 hours

Maximum Marks : 100

GENERAL INSTRUCTIONS :

- (i) *This paper is divided into four Sections - A, B, C and D.*
- (ii) *All questions are compulsory.*
- (iii) *Marks are indicated against each question.*

QUESTION PAPER CODE 2/1/1

SECTION A (Reading)

20 Marks

1. Read the passage given below and answer the questions that follow: **(6 marks)**

Dance is a skilful art. It is an effective means of expression. Facial expressions and hand gestures are the essence of dance. A dancer can express such feelings as joy, anger, or helplessness without saying a word. People have been dancing since time immemorial. Pre-historic people probably made up dances to gain favour of their Gods. Many Indian tribes danced while appealing for rain and good crops. But most people, these days, dance simply to have fun or entertain others. Dance is not merely a fun social activity, it is also an ideal exercise. Twenty minutes of dancing can burn as many calories as twenty minutes of swimming or biking. Half an hour of dancing can burn as many as 200 to 400 calories. Dancing can reduce stress, tension, anxiety and even depression. Dance, like music, knows no boundaries - geographic, linguistic or racial. It is a great unifying force.

1.1 Answer the following questions briefly:

- (a) What constitutes the essence of dance? (1)
- (b) Mention any two feelings which can be expressed by a dancer without saying a word. (1)
- (c) Why did pre-historic people perform dances? (1)
- (d) What did the Indian tribes appeal for through their dances? (1)
- (e) How many calories are approximately burnt by half an hour of dancing? (1)
- (f) How is dance a unifying force? (1)

2. Read the passage given below and answer the questions that follow : **(6 marks)**

Ladakh is a desert in the mountains in the Eastern part of Jammu and Kashmir. This region does not receive any rain and is covered in snow for most of the year. Very little agriculture is possible in this region and very few trees can grow. For drinking water, people depend on the melting snow during the summer months. The people eat meat and milk products like cheese and butter. Each family owns some goats, cows and dzos (yak-cows). The sheep in this region are very special. They produce Pashmina wool which is prized. The people of Ladakh carefully collect the wool and sell it to traders from Kashmir where costly Pashmina shawls are chiefly woven. Though a desert Ladakh always attracted its share of traders. It was considered a good trade route due to its many passes through which caravans with merchandise travelled to what is today called Tibet.

2.1 Answer the following questions briefly:

- (a) Why is Ladakh a desert region? (2)
- (b) How do the people of Ladakh obtain drinking water in summer ? (1)
- (c) Which cattle do they tend? (1)
- (d) Why are the sheep of this region special? (1)
- (e) Why was Ladakh considered a good trade route in olden times? (1)

3. Read the passage given below and answer the questions that follow: **(8 marks)**

There is only one natural satellite - the Moon. But there are many man-made or artificial satellites revolving around the Earth. Aryabhata, IRS-IB and INSAT-2A are some Indian artificial satellites. They are more than 300 Km away from the Earth. At this height, the Earth's gravity and atmosphere do not affect them.

Artificial satellites are of many kinds. Of them, weather satellites send information and pictures of clouds, storms and ocean currents. They are used to predict the weather. This information is also used to warn people about storms, floods, forest fires etc. Communication satellites are used to transmit telephone conversation and TV programmes across the earth. They are helpful in sending messages through fax machines, using mobile phones and the internet. Science satellites send information about outer space. Astronomers study this data and get to know more about things in space. These satellites are launched into space by rockets. Once beyond the earth's gravity and atmosphere, they are sent circling around the earth by the force of another rocket. There is nothing in space to

obstruct the path or speed of those satellites. So they continue to keep going around the earth, just like the moon.

3.1 Answer the following questions briefly: **(5 marks)**

- (a) Name any two of the Indian artificial satellites. (1)
- (b) Why are artificial satellites kept at a distance of more than 300 km away from the Earth? (1)
- (c) Mention any two kinds of man-made satellites. (1)
- (d) How is the information sent by weather satellites used? (2)

3.2 Find words/phrases from the passage which mean the same as the following: **(3 marks)**

- (i) force of attraction between an object and the earth (1)
- (ii) body of water or air in motion (1)
- (iii) block up/put something in the way of (1)

SECTION B (Writing)

20 Marks

4. You are Sunil/Shilpi living at 23, Navjyoti Apartments, Dwarka, Delhi. There is no community hall in your area. It causes a lot of hardships to the residents in organizing a function. Write a letter to the Municipal Commissioner requesting him to provide this facility in the area. Do not exceed 100 words.

OR

(6 marks)

Your class went on a picnic to the newly created Valley Park in the city. Write a letter to your friend in Kolkata describing your experiences of the picnic and how you enjoyed it. You are Samarth/Sushmita living at 256, Block D, Mayur Apartments, Delhi. Do not exceed 100 words.

5. Read the passage given below: **(8 marks)**

The bicycle is a wonderful invention indeed. It enables speedy travel using your energy, whereas almost all other vehicles depend on external sources of energy.

Every school boy knows who invented the first bicycle. It was a Scotsman named Kirkpatric Macmillan who in 1839 just fitted two wheels to a frame and

attached pedals to the back wheel. He then embarked on the first bicycle ride in history. It was like nothing they had ever seen. He covered 112 kilometres in a mere 10 hours. It was a great feat considering the speed of travel in those days.

Macmillan's design of the bicycle was improved over the years. Handlebars became curved, tyres were made thin, and multiple gears were introduced. John Boyd Dunlop, thereafter revolutionized road transport by introducing pneumatic tyres.

Racing bicycles became common by 1970. They were very good on smooth roads and climbed slopes comfortably. But on the mountain terrain where the roads were rough they flopped. It was at this juncture that Joe Breeze came along with the mountain bike. He made the tyres thick and introduced a new gear system, a flat handlebar and efficient hand brakes. It was fine on smooth highways as well as rough mountain roads.

5.1 On the basis of your reading of the above passage, make notes on it in points only, using headings and sub-headings. Also use recognizable abbreviations, wherever necessary. Supply a suitable title to it. (4 marks)

5.2 Write a summary of the above passage in about 50 words. (4 marks)

6. You have a neighbour who runs an automobile workshop on the ground floor of his residence. Little space is left on the road and there are chances of accidents. Write a paragraph in not more than 80 words describing the difficulties faced by the residents.

(6 marks)

OR

There were pre-monsoon rain showers on Tuesday morning. You found school going children without any transport at the bus stops. Using the hints given below, write a report in not more than 80 words for your newspaper. You are Dinesh/Divya, a press reporter.

Massive water logging - roads, pools of water - traffic jam - breakdown of cars, scooters and other vehicles - great chaos on road - children got stranded.

SECTION C
(Grammar)

15 Marks

7. In the passage given below, one word has been omitted in each line. Write the missing word along with the word that comes before and the word that comes after it in your answer sheet. Ensure that the word that forms your answer is underlined as shown.

($\frac{1}{2} \times 8 = 4$ marks)

A Lake Park has been developed DDA	developed by DDA
in East Delhi. It covers area of about	(a)
69 hectares. It attracts large number	(b)
of migratory birds. It is famous its	(c)
many varieties native trees. A good	(d)
walking track is popular fitness	(e)
lovers who live this area. Here one	(f)
can enjoy boating facilities as well nature	(g)
walks the beautiful green surroundings.	(h)

8. Read the following passage and fill in the blanks with the correct form of the words given in brackets. Correctly number and write the answer in your answer sheet. (1/2 x 8 = 4 marks)

An injured jackal (a) _____ (save) in South Delhi late on Thursday evening. It (b) _____ (wander) into the city from the nearby jungle. In fact the animal (c) _____ (chase) by the dogs. While (d) _____ (try) to cross the road in fear it (e) _____ (hit) by a (f) _____ (speed) vehicle. The rescue team (g) _____ (reach) the scene with an ambulance and (h) _____ (transport) the animal to safety.

9. Read the dialogue and complete the passage given below. Write the correct answer in your answer sheet against the correct blank number. Do not copy the whole sentence. (4 marks)

Inspector : When did you come to the bank?

Salesman : At about 12.30.

Inspector : How much money did you bring?

Salesman : Rs. 25000/-. I had to deposit it for my firm.

The Inspector asked the salesman (a) _____. The salesman told him (b) _____. The Inspector inquired of him (c) _____. The salesman told him (d) _____ which he had to deposit for his firm.

10. Look at the words and phrases given below. Rearrange them to form meaningful sentences. The first one has been done as an example. Write the correct sentences in your answer sheet. Remember to number the answers correctly. **(3 x 1= 3 marks)**

Example:

me/ always/have/the thoughts/mother/ of/inspired/my

The thoughts of my mother have always inspired me.

1. breathe in/the/fresh/i/morning air/always
2. angry/foolish/him/that/made/remark
3. great/childhood days/i/my/remember/with/pleasure

SECTION D
(Literature)

45 Marks

11. Read the extract given below and answer the questions that follow. Write the answers in your answer sheet in one or two lines only. Remember to number the answers correctly. **(5 marks)**

Lencho showed not the slightest surprise on seeing the money; such was his confidence - but he became angry when he counted the money. God could not have made a mistake, nor could he have denied Lencho what he had requested.

Immediately, Lencho went up to the window to ask for paper and ink. On the public writing-table, he started to write, with much wrinkling of his brow, caused by the effort he had to make to express his ideas. When he finished, he went to the window to buy a stamp which he licked and then affixed to the envelop with a blow of his fist.

- (a) Why was Lencho not surprised on seeing the money? **(1)**
- (b) Which two reasons did he give to justify his anger? **(2)**
- (c) Why did he go to the window to ask for paper and ink? **(1)**
- (d) Which word in the passage means the same as 'least/smallest'? **(1)**

12. Read the extract given below and answer the questions that follow. Write the answers in your answer sheet in one or two lines only. Remember to number the answers correctly. **(5 marks)**

Sulochana looked at her husband with frightened eyes. Perhaps he was right, she thought. But may be he was growing older, and his hands and eyesight were not as strong as before.

“You must be tired, working without a break,” she said, her words betraying her simplicity.

- (a) Why were Sulochana’s eyes filled with fear? (1)
- (b) What did she think of her husband? (2)
- (c) How did she console him? (1)
- (d) Which word in the passage means the same as ‘giving a sign of/showing what one really was’? (1)

13. Sudha says, “Just have faith in yourself and everything will be fine”. How does she prove it through examples from her own life? Write your answer in about 80 words. (6 marks)

OR

Why was Anne’s teacher annoyed with her? How was she able to bring about a change in his attitude towards her? Write your answer in about 80 words.

14. Who is Bridget? Why does she ask for a surgeon? Write your answer in 30-40 words. (4 marks)

OR

“I hold that one good turn deserves another”, says Reuben. What does he mean by it? Write your answer in 30-40 words.

15. Read the extract given below and answer the questions that follow. Write the answers in your answer sheet. Remember to number the answers correctly. (3 marks)

— Yet seek him — and what shall you find in the place?

Nothing but silence and empty space,

Save, in a corner, a heap of dry leaves,

That he’s left for a bed for beggars or thieves!

- (a) What has been left in a corner? (1)
- (b) Who has left it? (1)
- (c) What purpose has he left it for? (1)

OR

Earth is dry to the centre,

But Spring, a new comer,

A spring rich and strange,
Shall make the winds blow
Round and round,

- (a) Why is the Earth dry? (1)
- (b) Who is referred to as 'a new comer'? (1)
- (c) What is the significance of Spring? (1)

16. Why does the poet want to listen to the Lord? Explain in 30-40 words.

OR

(3 marks)

What message does the poet convey in the poem, 'Nothing Will Die'? Write your answer in 30-40 words.

17. What has the sea been compared to? Give two examples which the poet has used for comparison.

(2 marks)

18. Describe the character of Ralph, the Rover.

OR

(2 marks)

How does Wordsworth contrast the conditions outside and inside the house?

19. What did the scientist do when he became furious? What happened to the constable and the people in the bar? Write your answer in about 100 words.

OR

(7 marks)

Why did the dogs at the surgery reject Tricky as "an uninteresting object"? How did he become an accepted member of the gang? Write your answer in about 100 words.

20. What justification does Hari Singh give for stealing Anil's money?

(2 marks)

21. Why did Matilda not like to visit her rich friend?

OR

(2 marks)

What story did Ausable frame about calling the police?

22. Seeing the tiger, how did the tailor and the constables react?

(2 marks)

23. What happened when Griffin didn't wake up in time?

OR

(2 marks)

Why was Laszlo sent to Ranki Street? What did he find there?

QUESTION PAPER CODE 2/1**SECTION A (Reading)****20 Marks**

1. Read the passage given below and answer the questions that follow : **6**

Ladakh is a desert in the mountains in the Eastern part of Jammu and Kashmir. This region does not receive any rain and is covered in snow for most of the year. Very little agriculture is possible in this region and very few trees can grow. For drinking water, people depend on the melting snow during the summer months. The people eat meat and milk products like cheese and butter. Each family owns some goats, cows and dzos (yak-cows). The sheep in this region are very special. They produce Pashmina wool which is prized. The people of Ladakh carefully collect the wool and sell it to traders from Kashmir where costly Pashmina shawls are chiefly woven. Though a desert Ladakh always attracted its share of traders. It was considered a good trade route due to its many passes through which caravans with merchandise travelled to what is today called Tibet.

- 1.1 Answer the following questions briefly:

- (a) Why is Ladakh a desert region? **2**
- (b) How do the people of Ladakh obtain drinking water in summer? **1**
- (c) Which cattle do they tend? **1**
- (d) Why are the sheep of this region special? **1**
- (e) Why was Ladakh considered a good trade route in olden times? **1**

2. Read the passage given below and answer the questions that follow: **6**

Dance is a skilful art. It is an effective means of expression. Facial expressions and hand gestures are the essence of dance. A dancer can express such feelings as joy, anger, or helplessness without saying a word. People have been dancing since time immemorial. Pre-historic people probably made up dances to gain favour of their gods. Many Indian tribes danced while appealing for rain and good crops. But most people, these days, dance simply to have fun or entertain others. Dance is not merely a fun social activity, it is also an ideal exercise. Twenty minutes of dancing can burn as many calories as twenty minutes of swimming or biking. Half an hour of dancing can burn as many as 200 to 400 calories. Dancing can reduce stress, tension, anxiety and even depression. Dance, like music, knows no boundaries - geographic, linguistic or racial. It is a great unifying force.

2.1 Answer the following questions briefly:

- (a) What constitutes the essence of dance? 1
- (b) Mention any two feelings which can be expressed by a dancer without saying a word. 1
- (c) Why did pre-historic people perform dances ? 1
- (d) What did the Indian tribes appeal for through their dances? 1
- (e) How many calories are approximately burnt by half an hour of dancing? 1
- (f) How is dance a unifying force? 1

3. Read the passage given below and answer the questions that follow: 8

There is only one natural satellite - the Moon. But there are many man-made or artificial satellites revolving around the Earth. Aryabhata, IRS-IB and INSAT-2A are some Indian artificial satellites. They are more than 300 km away from the Earth. At this height, the Earth's gravity and atmosphere do not affect them.

Artificial satellites are of many kinds. Of them, weather satellites send information and pictures of clouds, storms and ocean currents. They are used to predict the weather. This information is also used to warn people about storms, floods, forest fires, etc. Communication satellites are used to transmit telephone conversation and TV programmes across the Earth. They are helpful in sending messages through fax machines, using mobile phones and the internet. Science satellites send information about outer space. Astronomers study this data and get to know more about things in space. These satellites are launched into space by rockets. Once beyond the Earth's gravity and atmosphere, they are sent circling around the Earth by the force of another rocket. There is nothing in space to obstruct the path or speed of these satellites. So they continue to keep going around the Earth, just like the Moon. (198 words)

3.1 Answer the following questions briefly:

- (a) Name any two of the Indian artificial satellites. 1
- (b) Why are artificial satellites kept at a distance of more than 300 km away from the Earth? 1
- (c) Mention any two kinds of man-made satellites. 1
- (d) How is the information sent by weather satellites used? 2

3.2 Find words/phrases from the passage which mean the same as the following:

(a) force of attraction between an object and the Earth	1
(b) body of water or air in motion	1
(c) block up/put something in the way of	1

SECTION B

(Writing)

20 Marks

4. You are Amit / Preeti living at C-207, Shastri Nagar, Meerut. Street lights in the area have not been working for the last six months leading to accidents and a rise in unsocial activities. Write a letter to the General Manager of the Electrical Corporation of your city complaining about this problem. Do not exceed 100 words.

OR

6

Your class went to see a zoo along with your teacher. You enjoyed it a lot. Write a letter to your friend in Delhi describing your visit and how you enjoyed it. You are Gaurav / Shalini living at 26, Chikpet, Mysore. Do not exceed 100 words.

5. Read the passage given below:

8

The bicycle is a wonderful invention indeed. It enables speedy travel using your energy, whereas almost all other vehicles depend on external sources of energy.

Every school-boy knows who invented the first bicycle. It was a Scotsman named Kirkpatrick Macmillan who in 1839 just fitted two wheels to a frame and attached pedals to the back wheel. He then embarked on the first bicycle ride in history. It was like nothing they had ever seen. He covered 112 kilometers in a mere 10 hours. It was a great feat considering the speed of travel in those days.

Macmillan's design of the bicycle was improved over the years. Handlebars became curved, tyres were made thin, and multiple gears were introduced. John Boyd Dunlop, thereafter revolutionized road transport by introducing pneumatic tyres.

Racing bicycles became common by 1970. They were very good on smooth roads and climbed slopes comfortably. But on the mountain terrain where the roads were rough they flopped. It was at this juncture that Joe Breeze came along with the mountain bike. He made the tyres thick and introduced a new gear system,

a flat handlebar and efficient hand brakes. It was fine on smooth highways as well as rough mountain roads.

- 5.1 On the basis of your reading of the above passage, make notes on it in points only, using headings and sub-headings. Also use recognizable abbreviations, wherever necessary. Supply a suitable title to it. 4
- 5.2 Write a summary of the above passage in about 50 words. 4
6. Your house is situated near a National Highway. You hear lots of noises throughout the day and night. Write a paragraph in not more than 80 words about the noises that irritate you. 6

OR

You are Ritesh / Ritu, a press reporter. During your visit to different colonies, you found a number of people working as doctors without having any medical qualification worth the name. Using the hints given below, write a report in not more than 80 words for your newspaper.

nearly 40000 quacks in your city - a few in almost each colony - not qualified at all - exploiting people - putting their lives to danger - many deaths reported at their hands - public and government need to be vigilant.

SECTION C
(Grammar)

15 Marks

7. In the passage given below, one word has been omitted in each line. Write the missing word along with the word that comes before and the word that comes after it in your answer sheet. *Ensure that the word that forms your answer is underlined as shown.*

$\frac{1}{2} \times 8 = 4$

With the arrival rains, snakes	arrival of rains
come out of their holes move	(a)
about search of dry ground. They	(b)
end up in such places shoes, kitchens,	(c)
store rooms etc. A resident found big	(d)
cobra in his kitchen Friday. He	(e)
called a friend runs a helpline. He	(f)
came and caught snake. He left	(g)
with advice "Don't panic but adopt caution."	(h)

8. Read the following passage and fill in the blanks with the correct form of the words given in brackets. Correctly number and write the answer in your answer sheet.

$\frac{1}{2} \times 8 = 4$

A three-storey building (a) _____ (fall) down in the centre of the town last night (b) _____ (kill) six of a family on the spot. About sixteen persons (c) _____ (sleep) when the tragic incident (d) _____ (take) place. A two-and-a-half year old son of the same family luckily (e) _____ (survive) the accident. According to a police official the building (f) _____ (rent out) to factory workers. Efforts (g) _____ (make) (h) _____ (save) the rest of the people.

9. Read the dialogue and complete the passage given below. Write the correct answer in your answer sheet against the correct blank number. Do not copy the whole sentence.

$1 \times 4 = 4$

Inspector: Where did you keep the money?

Salesman: It was in my briefcase.

Inspector: Where was. the briefcase?

Salesman: I put it on the counter.

The Inspector asked the salesman (a) _____ money. The salesman told him (b) _____. The Inspector further enquired of him (c) _____. The salesman replied (d) _____.

10. Look at the words and phrases given below. Rearrange them to form meaningful sentences. The first one has been done .as an example. Write the correct sentences in your answer sheet. Remember to number the answers correctly.

$1 \times 3 = 3$

Example:

the / with their guide / Red Fort / went / the tourists / see / to

The tourists went to see the Red Fort with their guide.

(a) milder / people / makes / the / gentler / music / and

(b) two / election / stood / candidates / for

(c) lost / 500 votes / a / the election / he / margin of / by

SECTION D
(Literature)

45 Marks

11. Read the extract given below and answer the questions that follow. Write the answers in your answer sheets in *one or two lines only*. Remember to number the answers correctly.

5

That night at Mumbai she danced for two-and-a-half hours and when she finished, the applause just wouldn't die out. That one single performance, the first after her traumatic accident, turned her into one of the most sensational stars the country had ever seen and since then she has been invited to perform all over the world.

- (a) How long did Sudha Chandran dance? 1
- (b) How did the people react after she had finished it ? 1
- (c) What mishap had she met with? 1
- (d) What effect did this single performance have on her career? 1
- (e) Which word in the passage means the same as 'causing injury/nervous shock' ? 1

12. Read the extract given below and answer the questions that follow. Write the answers in your answer sheets in *one or two lines only*. Remember to number the answers correctly.

5

She wrapped her trunk around a sisal pole and pulled. There was a tearing noise as the pole was wrenched away. No one came out of a tent to chase them. The others moved forward and .also started pulling on the poles and the wire. Tuskless quickly made a sizeable hole in one wall of the kitchen.

- (a) Who pulled the pole? 1
- (b) What happened when the pole was pulled? 1
- (c) What were they expecting to happen? 1
- (d) What did 'the others' then do ? 1
- (e) Which word in the passage means the same as 'put round' ? 1

13. Lencho has great faith in God. Does he have the same kind *of* faith in man? Taking examples from the story describe his attitude towards God and man. Write *your* answer in about 80 words.

OR

6

What conflict and fear is Kofi Annan referring to in his speech? *How* can we be free from fear and solve the conflict? Write *your* answer in about 80 words.

14. Dan was a highwayman. Why then did Reuben not want him to be hanged? Write your answer in 30 - 40 words.

OR

4

“Tis a strange world,” says the Surgeon. What does he mean by this statement? Write *your* answer in 30 - 40 words.

15. Read the extract given below and answer the questions that follow. Write the answers in *your* answer sheets. Remember to number the answers correctly.

3

And when the night wind roars

And the *moon* rocks in the stormy cloud,

He bounds to his feet and snuffs and sniffs.

- (a) Who is ‘He’ in the stanza? 1
- (b) When does he bound to his feet? 1
- (c) What does the expression ‘the *moon* rocks’ mean? 1

OR

Nothing will die;

All things will change

Thro’ eternity.

‘Tis the world’s winter;

Autumn and summer

Are gone long ago.

- (a) Why does the poet say that nothing will die? 1
- (b) What has replaced the seasons *of* autumn and summer? 1
- (c) What does he mean by ‘eternity’ ? 1
16. The poet wishes to listen to the Lord in every moment *of* life. What does he say to convey this wish? Explain in 30 - 40 words. 3

OR

What aspects *of* nature does the poet talk about in the poem, 'Nothing Will Die'?
Write your answer in 30 - 40 words.

17. When does the sea behave most like a peaceful dog? 2
18. What sin did Sir Ralph commit? Why did he do it ?

OR 2

What do you think the wind is doing when the poet tells the child to listen?

19. Who was Anil ? How did he treat Hari Singh? What transformation did it bring about in Hari Singh's life? Write your answer in about 100 words.

OR 7

How far do you agree that Borbala is much concerned for the safety of her brother, Laszlo? Explain giving examples from the text. Write your answer in about 100 words.

20. What story did the lady tell Horace to get the jewels? 2
21. What did Mrs. Pumphrey do to bring Tricki back to normal health? Was she successful?

OR 2

What was someone expected to bring to Ausable's room?

22. Why did the narrator, a young lawyer, not like his job in a law firm? 2
23. How did Hari Singh know that Anil had forgiven him?

OR 2

"I am not frightened of anything." What character trait of Laszlo is clearly seen from this statement?

Strictly confidential – (For Internal and Restricted Use Only)
Secondary School Examination
March 2007
Marking Scheme – English Language and Literature

General Instructions

1. The Marking Scheme provides general guidelines to reduce subjectivity in the marking. The answers given in the Marking Scheme are the suggested answers. The content is thus indicative. If the student has given any other answer, which is different from the one given in the Marking Scheme, but conveys the meaning, such answers should be given full weightage.
2. Evaluation is to be done as per the instructions provided in the Marking Scheme. It should not be done according to one's own interpretation or any other consideration – Marking Scheme should be strictly adhered to and religiously followed.
3. If the question has parts, please award marks in the right hand side for each part. Marks awarded to the different parts of the question should then be totalled up and written in the left hand margin and circled.
4. If the question does not have any parts, marks will be awarded in the left-hand margin.
5. If a candidate has attempted any extra question or part, marks obtained in the best question should be retained and the other answer should be scored out.
6. Q.1, Q.2, Q.3, Q.11, Q.12, and Q. 15 are meant to test the comprehension ability of the candidates and not the ability of expression. Full credit should be given for the correct value point, even if the answer is not given in a full sentence.
7. In questions consisting of 3 or more than 3 marks, break up of marks should be shown separately (as suggested in the Marking Scheme) and then totalled.
8. A full scale of marks 0 to 100 has to be used. Please do not hesitate to award full marks if the answer deserves it.

MARKING SCHEME
QUESTION PAPER CODE 2/1/1
Section – A (Reading)

20 Marks

Q. Nos 1-3 Objectives : To identify the main points of the text & to deduce the meaning of unfamiliar lexical items.

Marking: 1 mark for each correct answer, no penalty for errors in spelling, grammar or punctuation. Accept any other answer similar in meaning to the answers given below.

Q. 1.1	(a) facial expressions and hand gestures ($\frac{1}{2} + \frac{1}{2}$)		1
	(b) joy, anger or helplessness (any two) ($\frac{1}{2} + \frac{1}{2}$)		1
	(c) to gain favour of gods		1
	(d) for rain and good crops ($\frac{1}{2} + \frac{1}{2}$)		1
	(e) about as many as 200 to 400 calories		1
	(f) no boundaries / unites irrespective of language, race or region		1
			6 marks
Q. 2.1	(a) no rain; covered in snow for most of the year (1+1)		2
	(b) by the melting of snow		1
	(c) goats, cows and dzos (yak) (any two) ($\frac{1}{2} + \frac{1}{2}$)		1
	(d) produce costly pashmina wool (wool known as pashmina)		1
	(e) due to its many passes		1
			6 marks
Q. 3.1	(a) Aryabhata, IRS – IB, INSAT – 2A (any two) ($\frac{1}{2} + \frac{1}{2}$)		1
	(b) so that earth's gravity & atmosphere do not affect them		
	(c) weather satellites, communication satellites; science satellites (any two)		1
	(d) used to predict the weather		
		to warn people about storms / floods / forest fires etc. (1+1)	2
Q. 3.2	(i) gravity		1
	(ii) currents		1
	(iii) obstruct		1
			8 marks

SECTION B (Writing)

20 Marks

Q. 4. Letter Writing

Objective: To use an appropriate style and format to write a letter of complaint, requests etc (formal) and to family and friends etc (informal)

- To plan, organize and present ideas coherently

Marking: Marking should be in accordance with the following writing assessment scale

Content : 3 marks

Fluency : 1 ½ marks

Accuracy : 1 ½ marks

Layout : layout includes sender's address, date, designation and address of addressee, subject, salutation , complementary close etc. according to requirement

Under **content**, credit should be given for the candidate's creativity in presenting his / her own ideas.

Value Points

- no community hall in the area.
- thickly populated place.
- functions (birth, death, marriage etc.) held every other day.
- lot of inconvenience.
- community hall urgently needed.

Or

6 marks

- picnic arranged-when?
- where?
- what arrangements made?
- sights seen.
- your experience about the picnic

Note: The points given above are suggestive only. Any other relevant point given by the student must be accepted

Q. 5. Note – making and summarizing

5.1 Objective: To use an appropriate style and format for making notes

Marking:

- Abbreviations / symbols (with / without key) 1 mark
- Title 1 mark
- Content (minimum two sub – headings with proper indentation & notes) 2 marks

The following notes provided in the marking scheme are only guidelines. Any other titles and sub- titles should be accepted, if they are indicative of the student's understanding of the given passage and the notes include the main points with suitable abbreviations. Complete sentences should not be accepted as notes.. Numbering of points should be consistent.

Title : Invention of the Bicycle

1. Wonder Invention
  - (a) speedy travel
  - (b) using one's own energy
  - (c) independent of external energy
2. Ist Bic'le Invented in 1839
  - (a) by K. Macmillan, Scotsman
    - (i) fitted two wheels to a frame
    - (ii) attached pedals to back-wheel
    - (iii) rode, cover'd 112 km. in 10 hrs.
    - (iv) great feat acc. to the std. of that time
3. Improved designs
  - (a) made curved handlebar
  - (b) tyres thin
    - (i) pneumatic types devel'd by Dunlop
    - (ii) revolutionized road transport
    - (iii) success on smooth roads
    - (iv) failed on rough mountain roads
4. Mountain bike devel'd by Joe Breeze
  - (a) tyres made thick
  - (b) new gear system
  - (c) efficient handbrakes
  - (d) equally good on smooth roads & rough roads

Symbols / Abbreviations used (Key)

Ist	–	first
Bic'le	–	bicycle
cover'd	–	covered
Km	–	kilometre
hrs	–	hours
devel'd	–	developed
acc.	–	according
Std.	–	standard

- Q. 5.2 The **summary** should include all the important points given in the notes.
4 marks be awarded with the following consideration in view

- **Content :** 3
- **Expression :** 1

8 Marks

Q. 6 **Paragraph / Report Writing**

Objective: To use an appropriate style to write a paragraph, report, notice etc. expressing opinion.

- To plan, organize and present ideas coherently.
- To present an argument

Marking: Marking should be in accordance with the following writing assessment scale

- **Content** : 3 marks
- **Fluency** : 1 ½ marks
- **Accuracy** : 1 ½ marks

Under **content** credit should be given for the candidate's creativity in presenting his / her own ideas.

Value Points

- workshop on the ground floor, residence above.
- lot of vehicles remain parked on the road.
- repair causing noise.
- no parking for residents left.
- roads remain blocked/cause jams.
- difficulties even for pedestrians

Or

6 marks

Value points are provided in the question paper itself

Note: The points given above are suggestive only . Any other relevant point given by the student must be accepted

SECTION C (Grammar)

15 Marks

- Q. 7. **Objective:** To use grammatical items accurately and appropriately, specifically articles, prepositions, adjectives sentence connectors etc.

Marking: ½ mark for each correct answer

- (a) covers **an** area
- (b) attracts **a** large
- (c) famous **for** its
- (d) varieties **of** native
- (e) popular **with** fitness
- (f) live **in** this
- (g) well **as** nature
- (h) walks **in** the

1/2x8 = 4 marks

- Q. 8 **Objective:** To test knowledge of syntax and appropriate use of grammar items like verbs, non- finites and passive voice.

Marking: ½ mark for each correct answer

- (a) was saved
- (b) had wandered/ wandered
- (c) was chased
- (d) trying
- (e) was hit
- (f) speeding
- (g) reached
- (h) transported.

4 marks

- Q. 9. **Objective:** To use the test of reported speech

Marking: 4 marks (one mark for each blank)

- (a) when he came / had come to the bank.
- (b) that he came/ had come at about 12:30.
- (c) how much money he had bought
- (d) that he had brought Rs. 25000/-

4 marks

Q. 10. **Objective:** To reorder sense groups into a syntactically coherent and complete sentences.

Marking: 3 marks (1 mark for each correct answer)

1. I always breathe in the fresh morning air.
2. That foolish remark made him angry.
3. I remember my childhood days with great pleasure.

3 Marks

SECTION D (Literature)

45 Marks

Q. 11&12 **Objective:** To test local and global understanding of prose passage

Q. 11 **Marking:** 1 mark for each value point. (5 marks)

- (a) because of his faith/confidence in God
- (b) God could not make mistake
could not deny his request (1+1)
- (c) wanted to write to God again
- (d) 'slightest'.

5 marks

- Q. 12
- (a) seeing her husband's distress
  - (b) was right — growing older/ hands and eyesight not strong
with ageing (1+1)
  - (c) continuous work / must be tired
  - (d) betraying

5 marks

Q. 13 **Objective:** To test knowledge and extrapolation of the text.

Marking: Content 4; Expression 2

- Sudha Chandran, an epitome of great will and determination
- started her career in Bharatnatyam
- met serious accident – leg amputated – became handicapped
- didn't give up – practiced with 'Jaipur foot'
- gave first public performance in Mumbai in 1984
- became a dancing star – film & T.V. star
- any other person would have given up in despair
- source of inspiration for those who get depressed

Or

6 marks

- Anne talked too much in class.
- teacher assigned her extra home work, an essay on ‘A chatter Box’ - wrote well
- second assignment ‘An Incurable Chatterbox’
- attempted with convincing arguments
- assigned her another essay “Quack, Quack, Quack, said Mistress Chatter box”
- this time, wrote in verse. It was about a mother duck, father swan and three ducklings – father let the babies to death because they quacked too much.
- made him realize he was unfair
- no longer punished Anne

Q. 14 **Objective:** To test local and global knowledge of the play.

Marking: **Content:**   2 marks

Expression: 2 marks

- an elderly woman working at Mr. Reuben’s inn.
- a young man is lying on the bed, badly wounded and is dying.
- Bridget is nursing him but finds it hard to staunch his wound – therefore asks for a surgeon.

Or

4 marks

- knows no intricacies of law- service to humanity, the only creed.
- believes that one who saves a life deserves to be saved-so helps Dan who takes risk of his life to save the Youngman

Q. 15 **Objective :** To test local and global understanding of the poem

Marking: 3 marks (1 each)

- (a) a heap of dry grass/leaves
- (b) the wind
- (c) a bed for beggars or thieves

Or

3 marks

- (a) because of winter
- (b) Spring
- (c) will bring new life/make the winds blow

Q. 16. **Objective :** To test the knowledge of theme as contained in the poem

Marking: 3 marks (**content:** 2, **expression:** 1)

- Voice of God guides
- tells the right from the wrong
- helps one in all circumstances of life

Or

3 marks

- things change, but never die
- eternity and continuity of life
- cycle of birth and death

Q. 17 **Objective :** To test appreciation of the poem

Marking: 2 marks (**Content:** 1, **Expression:** 1)

- To a hungry dog - keeps biting the bones with his clashing teeth - sea also keeps rolling on the beach, grinding stones, uttering loud sounds
- on quiet days lies with his head between his paws (flows within bounds)

2 marks

Q. 18 **Objective :** to test appreciation of the poem

Marking: 2 marks (**Content:** 1, **Expression:** 1)

- Ralp, the Rover, a pirate
- plunders ships for a living
- jealous—cuts the bell, doomed.

2 marks

Or

- Outside – wind’s din, huge rattle
- Inside – warm and comfortable, sheltered cosy warm house

Q. 19. **Objective:** To test knowledge and appreciation of the text

Marking: 7 marks

Content: 4 marks

Expression: 3 marks

- threw off bandages, whiskers, spectacles and even nose
- became headless

- constable, Mr. Jaffers grappled with a person throwing off one garment after another- helped by people
- finally struggling with a person they could not see at all
- hit by blows that seemed to come from nowhere
- knocked unconscious.

Or

7 marks

- Tricki looked down at the dogs with dull eyes
- lay motionless- other dogs left him as an uninteresting object
- given no food, plenty of water , slept with dogs , improved
- other dogs started taking interest, gradually began to fight like a tiger for his share of meal
- became an accepted member of the gang

Q. 20-23 **Objective :** To test knowledge and understanding of the text

Marking: 2 marks (**content:** 1; **expression:** 1)

- Q. 20.   ● If he doesn't take the money, Anil will only waste it on his friends
               ● Anil doesn't even pay him

2 marks

- Q. 21   ● Friend, a rich lady, herself poor, could not bear to go to her because of her complex

Or

2 marks

- thought the important paper needed extra protection
- told them to check on him to make sure every thing was alright

- Q. 22   ● tailor abandoned his machine, shut himself up in a cupboard ,praying someone shot the tiger.

- constable fled abandoning a prisoner with his handcuffs

2 marks

- Q. 23   ● assistants came, griffin panicked , began to run
               ● chased, finally escaped

Or

2 marks

- to deliver papers, bring back painkillers and clean dressing for his wounds.
- Russians had blown the medical station.
- Both the father and sister had also died

MARKING SCHEME
QUESTION PAPER CODE 2/1
Section – A (Reading)

20 Marks

Q Nos. 1-3

Objectives : To identify the main points of the text & to deduce the meaning of unfamiliar lexical items.

Marking: 1 mark for each correct answer, No penalty for errors in spelling, grammar or punctuation. Accept any other answer similar in meaning to the answers given below.

Q. 1.1	(a) no rain; covered in snow for most of the year	1+1
	(b) by melting of snow	1
	(c) goats, cows and dzos (any two) ($\frac{1}{2} + \frac{1}{2}$)	1
	(d) produce costly pashmina wool	1
	(e) due to its many passes	1
		6 marks
Q. 2.1	(a) facial expressions and hand gestures ($\frac{1}{2} + \frac{1}{2}$)	1
	(b) joy, anger or helplessness (any two) ($\frac{1}{2} + \frac{1}{2}$)	1
	(c) to gain favour of gods	1
	(d) for rain and good crops ($\frac{1}{2} + \frac{1}{2}$)	1
	(e) 200 to 400 calories	1
	(f) no boundaries / unites irrespective of language, race or region	1
		6 marks
Q. 3.1	(a) Aryabhatta, IRS – IB, INSAT – 2A (any two) ($\frac{1}{2} + \frac{1}{2}$)	1
	(b) Earth's gravity & atmosphere do not affect them	1
	(c) weather satellites, communication satellites; science satellites (any two)	1
	(d) used to predict the weather	
	warn people about storms / floods / forest fires etc. (1+1)	2
Q. 3.2	(i) gravity	1
	(ii) currents	1
	(iii) obstruct	1
		8 marks

SECTION B (Writing)

20 marks

Q. 4. Letter Writing

Objective: To use an appropriate style and format to write a letter of complaint, requests etc (formal) and to family and friends etc (informal)

To plan, organize and present ideas

Marking: Marking should be in accordance with the following writing assessment scale

Content : 3 marks

Fluency : 1 ½ marks

Accuracy : 1 ½ marks

Layout : layout includes sender's address, date, designation and address of addressee, subject, salutation , complementary close etc. according to requirement

Under **content**, credit should be given for the candidate's creativity in presenting his / her own ideas.

Value Points

- street light not working(about six months)
- causing accidents
- old, woman and children worse affected
- unsocial elements active
- many cases of thefts & burglary reported

Or

6 marks

- number of students visited the zoo
- purpose of your visit
- animals you saw
- precautions observed
- what you learnt
- how you enjoyed

Note: The points given above are suggestive only. Any other relevant point given by the student must be accepted.

Q. 5. Note – making and summarizing

5.1 **Objective:** To use an appropriate style and format for making notes

Marking:

- **Abbreviations** / symbols (with / without key) 1 mark
- **Title** 1 mark
- **Content** (minimum two sub – headings with proper indentation & notes) 2 marks

The following notes provided in the marking scheme are only guidelines. Any other titles and sub- titles should be accepted, if they are indicative of the student's understanding of the given passage and the notes include the main points with suitable recognizable abbreviations. Complete sentences should not be accepted as notes.. Numbering of points should be consistent.

Title : Invention of the Bicycle

1. Wonder Invention
  - (a) speedy travel
  - (b) using one's own energy
  - (c) independent of external energy
2. Ist Bicycle Invented in 1839
  - (a) by K. Macmillan, Scotsman
    - (i) fitted two wheels to a frame
    - (ii) attached pedals to back-wheel
    - (iii) rode, cover'd 112 km. in 10 hrs.
    - (iv) great feat acc, to the std. of that time
3. Improved designs
  - (a) made curved handlebar
  - (b) tyres thin
    - (i) Pneumatic types devel'd by Dunlop
    - (ii) revolutionalized road transport
    - (iii) success on smooth roads
    - (iv) failed on rough mountain roads
4. Mountain bike devel'd by Joe Breeze
  - (a) tyres made thick
  - (b) new gear system
  - (c) efficient handbrakes
  - (d) equally good on smooth roads & rough roads

Symbols / Abbreviations used (Key)

Ist	–	First
Bicle	–	Bicycle
cover'd	–	covered
Km	–	Kilometre
hrs	–	hours
devel'd	–	developed
acc.	–	according
Std.	–	standard

- Q. 5.2 The **summary** should include all the important points given in the notes.
4 marks be awarded with the following consideration in view.

- **Content :** 3
- **Expression :** 1

8 marks

Q. 6. **Paragraph / Report Writing**

Objective: To use an appropriate style to write a paragraph, report, notice etc. expressing opinion.

- To plan, organize and present ideas coherently.
- To present an argument

Marking: Marking should be in accordance with the following writing assessment scale

- **Content** : 3 marks
- **Fluency** : 1 ½ marks
- **Accuracy** : 1 ½ marks

Under content credit should be given for the candidate's creativity in presenting his / her own ideas.

Value Points

- too much traffic
- all kinds of traffic
- different kinds of loud noises, noise pollution
- noise uninterrupted
- causes lot of disturbance
- not able to study, concentrate

- sometimes sleeplessness and
- other ailments

6 marks

Or

Detailed value points are provided in the question paper itself

Note: The points given above are suggestive only . Any other relevant point given by the student must be accepted

SECTION C (Grammar)

15 Marks

- Q. 7. **Objective:** To use grammatical items accurately and appropriately, specifically articles, prepositions, adjectives, sentence connectors etc.

Marking: ½ mark for each correct answer

- (a) holes **and** / **to** move
- (b) about **in** search
- (c) places **as** shoes
- (d) found **a** big
- (e) kitchen **on** Friday
- (f) friend **who** runs
- (g) caught **the** snake
- (h) with **an/the** advice.

½x8 = 4 marks

- Q. 8. **Objective:** To test knowledge of syntax and appropriate use of grammar items like verbs, non- finites and passive voice.

Marking: ½ mark for each correct answer

- (a) fell down
- (b) killing
- (c) were sleeping
- (d) took
- (e) survived
- (f) was rented out / had been rented out
- (g) were made
- (h) to save.

1/2x8 = 4 marks

Q. 9. **Objective:** To use the test of reported speech

Marking: 4 marks (one mark for each blank)

- (a) where he had kept the money
- (b) that it was in his briefcase
- (c) where the briefcase was
- (d) that he had put it on the counter

4 marks

Q. 10. **Objective:** To reorder sense groups into a syntactically coherent and complete sentences.

Marking: 3 marks (1 mark for each correct answer)

1. Music makes the people milder and gentler.
2. Two candidates stood for election.
3. He lost the election by a margin of 500 votes.

3 marks

SECTION D (Literature)

45 Marks

Q.11&12 **Objective:** To test local and global understanding of prose passage

Marking: 1 mark for each value point. (5marks)

- Q. 11
- (a) two and a half hours
  - (b) applauded for a long time
  - (c) an accident
  - (d) became a sensational star / invited to perform all over the world
  - (e) traumatic

5 marks

- Q. 12
- (a) Tuskless
  - (b) tearing noise
  - (c) to be chased by someone
  - (d) moved forward and started pulling on the poles and the wire
  - (e) wrapped.

5 marks

Q. 13 **Objective:** To test knowledge and extrapolation of the text.

Marking: Content: 4 ; Expression : 2

- Attitude towards God : unflinching faith – goes to the extent of writing a letter – gets less money – confident that God would not commit a mistake & would not refuse to help.

- Attitude towards Man: faltering faith – doubts the integrity of the post office employees when receives only 70 pesos instead of 100 – goes to the extent of calling them ‘a bunch of crooks’

Or

6 marks

Conflicts:

- mostly in poor countries – badly governed
- power and wealth unfairly distributed between ethnic and religious groups

Solution: fair representation of all groups with human rights, minority rights & economic development .

Fear: fear of war, fear of the weapons of mass destruction

Solution: to believe that earth is not ours but a treasure we hold in trust for our descendents.

Q. 14. **Objective:** To test local and global knowledge of the play.

Marking: **Content:** 2 marks ; **Expression :** 2 marks

- a highway man but humane and compassionate
- hungry & tired but fetches the surgeon to save the life of a youngman
- sacrifices his safety, gets wounded, never robbed a dying man

Or

4 marks

- Calls the world strange, for strange things happen here – sometimes most opposite things exist

Dan, a notorious highway man, saves a gentleman, putting his own life in danger, hence a gentleman.

Q. 15 **Objective:** To test local and global understanding of the poem.

Marking: 3 marks (1 each)

- (a) The sea
- (b) in the stormy night
- (c) moon appears to be swinging from side to side

Or

3 marks

- (a) everything changes its form but does not die
- (b) winter
- (c) time without end

Q. 16. **Objective:** To test knowledge of theme as contained in the poem.

Marking: 3 marks (**Content:** 2 ; **Expression :** 1)

- wants to listen to the Lord in all walks of life and in all circumstances.
- in business, in boredom, in certainty, in doubt, in noise and in silence

Or

3 marks

- Stream, wind ,clouds, heart
- Seasons – Autumn , Summer, Winter & Spring

Q. 17. **Objective:** To test appreciation of the poem

Marking: 2 marks (**Content:** 1, **Expression** 1)

- when flows smoothly within the bounds of its shores
- no stir in water, no sound as if relaxing

2 marks

Q. 18 **Objective:** To test appreciation of the poem

Marking: 2 marks (**Content:** 1, **Expression** 1)

- cut the bell from the Inchcape Rock
- jealous of the Abbot of Abberbrothok who had placed the bell, saved the mariners who blessed the Abbot.

Or

2 marks

- knocking at the door, creating a din
- driving at the windows

Q. 19 **Objective:** To test knowledge & appreciation of the text

Marking: 7 marks (**Content:** 4, **Expression** 3)

- Anil, a writer, simple, kind hearted person,
- noble minded & generous, gave place to Hari Singh, a thief,
- taught him to cook , read & write
- Hari singh made money from purchases, theft of notes (money)
- did not expose his theft –reformed him by his love and sympathy

Or

7 marks

- searched for her brother for three days and nights
- turned over the corpses on the road to see him

- snubs Jozsef for using small boys, calls these freedom fighters worse than Russians
- only concern is to see her brother alive for which she prays day and night

Q.20-23 Objective: To test knowledge & understanding of the text

Marking: 2 marks (**Content:** 1, **Expression** 1)

Q. 20.   ● poses as the mistress of the house - threatens him to call the police – Horace unnerved - opens the safe as desired by her. 2 marks

Q. 21   ● gave him extras – some malt, cod - liver oil , cream, cakes and chocolates, a bowl of horlicks to make him sleep

● did not succeed – went against his health

Or

2 marks

- report concerning some new missiles
- for which several people risked their lives

Q. 22   ● Lawyer- working as clerk – serving summons like a private detective – going to dirty places-maltreated –not real work of a lawyer 2 marks

Q. 23   ● Anil gave Hari singh the note he had stolen

● note was still wet – did not expose his theft

● said they would resume writing sentences

Or

2 marks

- filled with the spirit of patriotism
- extremely daring (give example such as going on roller skates in the midst of Russian army)

fglnh ¼i kB; Øe v½

fu/Mj r le; % 3 7½s

vf/kdre vad %100

- funz k %** (i) इस प्रश्नपत्र के चार खण्ड हैं - 'क', 'ख', 'ग' और 'घ' ।
 (ii) चारों खण्डों के प्रश्नों के उत्तर देना अनिवार्य है ।
 (iii) यथासंभव प्रत्येक खण्ड के उत्तर क्रमशः लिखिए ।

itui-k l f; k 3@1@1

[M µ ^d*

1. निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर एक-दो शब्दों या एक-दो वाक्यों में दीजिए :

- ¼½fglnhv lSr fey fidu Hkkk& fjo kledhHkkk jgS 1
 (ख) किन्हीं दो राज्यों के नाम बताइए जिनकी राजभाषा हिन्दी है । 1
 (ग) पहाड़ी हिन्दी की दो बोलियों के नाम लिखिए । 1
 (घ) सम्पर्क-भाषा से क्या अभिप्राय है ? 1

2. निर्देशानुसार उत्तर दीजिए :

- ¼½' kfi fidl sdgrsgS\ 1
 (ख) तुम्हारे और मेरे घर के ----- अधिक दूरी नहीं है । 1
 (उपयुक्त अव्यय पद से रिक्त स्थान की पूर्ति कीजिए)
 (ग) वह घर किसका है ? (विशेषण छँटकर उसका भेद लिखिए) 1

3. निर्देशानुसार उत्तर दीजिए :

- ¼½jlen ky usdgk fid eSfoi fUkeal rk vki dsl kKjgnA ¼kU r mrokD
 dk Hb fyf[k ½ 1
 (ख) यह एक अच्छा छात्र है । (निषेधवाचक वाक्य में बदलकर लिखिए) 1
 (ग) साइकिल का टायर फट गया था । और कोई साधन नहीं था । वह कार्यालय देर से पहुँचा । (सरल वाक्य में वाक्य संश्लेषण कीजिए) 1
 (घ) भगवान तुम्हें सद्बुद्धि दे । (अर्थ के अनुसार वाक्य-भेद बताइए) 1

4. (क) अनुप्रास **vflkok** उत्प्रेक्षा का कोई एक उदाहरण दीजिए। 1
- (ख) रेखांकित अंशों में प्रयुक्त अलंकारों के नाम लिखिए :
- (i) तू मोहन के उर बसी हवै उरबसी समान 1
- (ii) जसुमति-उदर-अगाध-उदधितें उपजी ऐसी सबनि कही री 1
- (iii) सुवासित भीगी हवाएँ सदा पावन माँ सरीखी 1

[M p ^k*

5. दिए गए बिन्दुओं के आधार पर निम्नलिखित विषयों में से किसी ,d पर लगभग 125 शब्दों में एक अनुच्छेद लिखिए : 8

(क) **vkvlj ge viuk uxjokp l pkja**

- नगर/गाँव के प्रति लगाव क्यों
- निवासियों में जागरूकता
- शिक्षा और चिकित्सा सुविधाएँ
- परिवहन : समस्या और समाधान
- पारस्परिक प्रेम कैसे बढ़ाएँ

(ख) **l eprV dk l k;Z**

- तट की रमणीयता
- प्राकृतिक वातावरण
- पर्यटकों की भीड़
- समुद्र-स्नान का आनंद
- विविध गतिविधियाँ

6. डेंगू और मलेरिया के बढ़ते प्रकोप को देखते हुए चिकित्सालयों में अपर्याप्त चिकित्सा सुविधाओं की ओर ध्यान आकर्षित करने हेतु राज्य के स्वास्थ्य मंत्री को पत्र लिखिए। 7

vflkok

अपनी विशेष रुचियों का परिचय देते हुए अपने विदेशी पत्र-मित्र को पत्र लिखिए।

[M p ^x*

7- **fuEufyf[k x|kakdksi <aj i Wsx, i ZukedsnoUj nftt, %**

“मनुष्य अपने विचारों के अनुरूप ही होता है।” यह कहावत न केवल मनुष्य पर लागू

होती है, वरन इतनी व्यापक है कि मानव-जीवन की हर एक अवस्था और परिस्थिति तक इसकी पहुँच है। मानव का चरित्र उसके समस्त विचारों का जोड़ है। जैसे पौधा बीज से फूटता है और उसके बिना अस्तित्व धारण नहीं कर सकता, उसी तरह मनुष्य का हर एक कर्म विचार के गुहा बीजों से उत्पन्न होता है और उनके बिना प्रकट नहीं हो सकता। यह सिद्धांत आवेश-जन्य और विचार-जन्य दोनों प्रकार के कार्यों पर समान रूप से लागू होता है। कार्य विचार का फूल है तथा आनन्द और दुख फल हैं। इस तरह मानव अपनी खेती के मीठे और कड़वे फलों का संग्रह करता है। विचार के उचित चुनाव और ठीक प्रयोग द्वारा मानव 'दिव्य पूर्णत्व' प्राप्त करता है और दुरुपयोग से पशुता के धरातल पर गिरता है। इन्हीं दो सीमाओं के बीच चरित्र की वे सभी श्रेणियाँ पाई जाती हैं, जिनका निर्माता और स्वामी मानव स्वयं है।

(i) उपर्युक्त गद्यांश के लिए उपयुक्त शीर्षक दीजिए।	1
(ii) “मनुष्य अपने विचारों के अनुरूप होता है।” लेखक ने ऐसा क्यों कहा है ?	1
(iii) ‘कार्य विचार का फूल है तथा आनंद और दुख फल हैं’ - कथन का आशय स्पष्ट कीजिए।	1
(iv) विचार का चुनाव क्यों महत्वपूर्ण है ?	1
(v) कर्म और विचार का परस्पर क्या संबंध है ?	1

8- fuEufyff[k dQkkdksi <dj i Mxx, i'zulsdsmRj fyf[k %

yspy ukfod e>/kj eq\$nsnsl vc i rokj eq\$
 bu ygjkeds/djkusi j vkrkjg&gdj l; kj eq\$
 er jkd eq\$Hk Hkr u dj] e\$ nkdMyhjkg pyk
 ejsi fkd sir>kj&aghuo&uvu e/ek i yk
 eq\$wck/k] vfoj le] v fkd] czu eqdksLohkj uga&
 eq\$ghvjj\$, skjgh tkscl &keu ek pyk
 nksaghvjs fueakkg&&d i kj eq\$nh i kj eq\$
 jxhu fot; &hyxrhgsl &kksag gj eq\$
 eq\$wi useu dkjkt kj b i kj jg/vm i kj pylw
 e\$elr f[kyMgwskj thpkgst h/vkj pylw
 ejhi rokjkd j l kth ygjkedh&kr ugapyrh&
 मेरी तो आदत ही ऐसी &&संघर्ष बीच हर बार चलूँ।

फिर कहाँ झुका पाएगा यह विप्लवमय पारावार मुझे,
 इन लहरों के टकराने पर आता रह-रहकर प्यार मुझे।।

(i) राही नाविक से क्या आग्रह करता है और क्यों?	1
(ii) राही को भयभीत होकर बैठे रहना क्यों अच्छा नहीं लगता ?	1
(iii) राही ने अपने आपको मन का राजा क्यों कहा है ?	1
(iv) विप्लवों का सागर भी उसे पराजित क्यों नहीं कर पाया ?	1
(v) भाव स्पष्ट कीजिए - 'रंगीन विजय-सी लगती है, संघर्षों में हर हार मुझे।'	1

प्रश्न 9

9. निम्नलिखित में से किन्हीं नौ प्रश्नों के उत्तर लगभग 50 शब्दों में दीजिए:

2+2+2+2 = 8

(क) क्या सचमुच यह अनुभव एक मानसिक भूकम्प नहीं है, जो मनुष्य को झकझोर कर कहे कि किसी मनुष्य के पास संसार के ही नहीं, यदि स्वर्ग के भी सब उपहार और साधन हों, पर उसका देश गुलाम हो या किसी भी दूसरे रूप में हीन हो, तो वे सारे उपहार और साधन उसे गौरव नहीं दे सकते।

- किसका, कौन-सा अनुभव लेखक के मानसिक भूकम्प का कारण बना ?
- संसार और स्वर्ग के सारे उपहार किसके लिए तुच्छ हैं और क्यों ?
- विविध उपहार और साधन कैसे व्यक्ति के गौरव के कारण बनते हैं ?
- उपर्युक्त पंक्तियों के द्वारा लेखक देशवासियों को क्या सन्देश देना चाहता है ?

प्रश्न 10

10. निम्नलिखित में से किन्हीं नौ प्रश्नों के उत्तर लगभग 50 शब्दों में दीजिए:

3+3 = 6

(क) 'पूस की रात' कहानी के आधार पर बताइए कि चरे हुए खेत की दशा देखकर मुन्नी और हल्कू पर जो प्रतिक्रिया हुई, वह भारत के अधिकांश किसानों की प्रतिक्रिया है।

- (ख) 'डायरी के पृष्ठों से' पाठ के आधार पर स्कूल शिक्षक के व्यक्तित्व पर प्रकाश डालिए।
- (ग) 'नाखून क्यों बढ़ते हैं?' पाठ का लेखक समाज को क्या संदेश देना चाहता है?
11. निम्नलिखित प्रश्नों में से किन्हीं **nks** के उत्तर संक्षेप में दीजिए : 3+3 = 6
- (क) 'महामानव निराला' पाठ के आधार पर निराला जी के व्यक्तित्व के परोपकारी रूप को उदाहरण देकर स्पष्ट कीजिए।
- (ख) 'खाने-खिलाने का राष्ट्रीय शौक' पाठ के आधार पर बताइए कि लेखक को पुजारी के साथ हमदर्दी क्यों जतानी पड़ी?
- (ग) 'राजस्थान के एक गाँव की तीर्थयात्रा' का लेखक दिल्ली से निकलकर तिलौनिया ही क्यों गया?
12. (क) 'ठूँठा आम' को सामाजिक जीवन की विडंबना का ज्वलंत उदाहरण क्यों कहा गया है? 3

vfkok

- 'कृपालुओं की हमारे यहाँ कोई कमी नहीं है' - 'डायरी के पृष्ठों से' पाठ का यह कथन हमारे समाज की किन प्रवृत्तियों को उद्घाटित करता है?
- (ख) सहना से अपना पिंड छुड़ाने के लिए हल्कू ने क्या किया? 'पूस की रात' कहानी के आधार पर उत्तर दीजिए। 2
13. निम्नलिखित में से किसी **,d** काव्यांश को पढ़कर पूछे गए प्रश्नों के उत्तर दीजिए: 2+2+2+2 = 8
- बूझत स्याम कौन तू गोरी।
 कहाँ रहति, काकी है बेटी, देखी नाहिं कबहूँ ब्रज खोरी।।
 काहे कौं हम ब्रज-तन आवतिं, खेलति रहतिं आपनी पौरी।
 सुनत रहतिं स्रवननि नंद-ढोटा करत फिरत माखन-दधि-चोरी।।
 तुम्हरो कहा चोरि हम लैहें, खेलन चलो संग मिलि जोरी।
 सूरदास प्रभु रसिक-सिरोमनि, बातनि भुरइ राधिका भोरी।।
- (i) कृष्ण ने राधा का परिचय किस प्रकार प्राप्त किया?
- (ii) राधा ने ब्रज की ओर न आने का क्या कारण बताया?
- (iii) कृष्ण ने राधा के आक्षेप का प्रतिवाद कैसे किया?
- (iv) सूर ने कृष्ण को 'रसिक शिरोमणि' क्यों कहा है?

vflor

सच हम नहीं सच तुम नहीं

सच है महज संघर्ष ही।

संघर्ष से हट कर जिए तो क्या जिए हम या कि तुम।

जो नत हुआ वह मृत हुआ, ज्यों वृत्त से झर कर कुसुम।

जो लक्ष्य भूल रुका नहीं।

जो हार देख झुका नहीं।

जिसने प्रणय पाथेय माना, जीत उसकी ही रही।

- (i) मृतक किसे माना गया है और क्यों?
- (ii) कवि संसार में वास्तविक विजेता किसको मानता है?
- (iii) उपर्युक्त काव्य-पंक्तियों द्वारा कवि क्या संदेश देना चाहता है?
- (iv) 'प्रणय पाथेय' क्या है? वह लक्ष्य प्राप्ति में कैसे सहायक है?

14. निम्नलिखित काव्यांशों में से किसी ,d के काव्य सौन्दर्य सम्बन्धी प्रश्नों के उत्तर लिखिए : 2+2+2+2 = 8

(क) कोटि मनोज लजावनि हारे।

सुमुखि कहहु को आहिं तुम्हारे।।

सुनि सनेहमय मंजुल बानी।

सकुचि सीय मन महुँ मुसुकानी।।

तिन्हहिं बिलोकि बिलोकति धरनी।

दुहुँ संकोच सकुचत बर बरनी।।

सकुचि सप्रेम बाल मृगनयनी।

बोली मधुर बचन पिकबयनी।।

- (i) उपर्युक्त काव्य-पंक्तियों के भाव-सौन्दर्य की दो विशेषताएँ लिखिए।
- (ii) 'सकुचि सीय मन महुँ मुसुकानी' तथा 'बाल मृगनयनी' में प्रयुक्त अलंकारों के नाम लिखिए।
- (iii) काव्यांश की भाषा तथा छन्द की एक-एक विशेषता का उल्लेख कीजिए।
- (iv) सीता के संकोच का कारण और उसकी प्रतिक्रिया पर टिप्पणी कीजिए।

vflor

- (ख) नहीं पराग, नहीं मुधर मधु, नहीं विकासु इहि काल ।
 अली, कली ही सौं बँध्यौ, आगैं कौन हवाल ।।
 कागद पर लिखत न बनत, कहत संदेसु लजात ।
 कहिहै सबु तेरौ हियौ, मेरे हिय की बात ।।
- (i) पहले दोहे की अन्योक्ति को स्पष्ट कीजिए ।
 (ii) दूसरे दोहे का भाव सौंदर्य स्पष्ट कीजिए ।
 (iii) उपर्युक्त दोहों से अनुप्रास अलंकार के दो उदाहरण चुनकर लिखिए ।
 (iv) दोहों में प्रयुक्त भाषा की दो विशेषताएँ लिखिए ।
15. निम्नलिखित में से किसी ,d प्रश्न का उत्तर दीजिए : 3
- (क) 'बादल राग' कविता में कवि बादल से किन-किन को जलमय करने का आग्रह कर रहा है और क्यों?
 (ख) 'बनता तभी प्रपात है' कविता के प्रतिपाद्य को स्पष्ट कीजिए ।
16. निम्नलिखित में से किसी ,d प्रश्न का उत्तर संक्षेप में दीजिए: 3
- (क) 'मैं वहाँ हूँ' कविता में कवि ने अपनी उपस्थिति कहाँ-कहाँ जताई है?
 (ख) 'मृत्तिका' के मातृस्वरूप को कविता के आधार पर स्पष्ट कीजिए ।
17. सूरदास **vflok** रामधारी सिंह 'दिनकर' का जीवन-परिचय देते हुए उनकी साहित्यिक विशेषताओं पर प्रकाश डालिए और किन्हीं दो रचनाओं के नाम लिखिए । 3
18. मधु संचय के आधार पर निम्नलिखित में से किन्हीं **rlu** प्रश्नों के उत्तर दीजिए : 2x3 = 6
- (क) 'कोटर और कुटीर' पाठ के आधार पर बताइए कि चातक ने अपने पुत्र को किस व्रत की याद दिलाई और क्यों?
 (ख) एन. सी. केलकर के नाम लिखे पत्र के आधार पर लोकमान्य तिलक के बारे में सुभाषचंद्र बोस के विचार स्पष्ट कीजिए ।
 (ग) 'काश, मैं मोटर साइकिल होता' पाठ का लेखक होश आते ही स्वयं को कहाँ और किस हाल में पाता है?
 (घ) 'ऋण-शोध' पाठ की लेखिका ने आशुतोष काका का प्रथम परिचय किस रूप में प्रस्तुत किया है?

19. निम्नलिखित में से किसी ,d प्रश्न का उत्तर दीजिए : 4

- (क) 'मुल्लों ने सल्लनत बख्श दी' पाठ के आधार पर स्पष्ट कीजिए कि भारत में अंग्रेजों ने अपना राज्य विस्तार कैसे किया?
- (ख) पाठ के आधार पर स्पष्ट कीजिए कि 'समानांतर सरल रेखाएँ' किन्हीं कहा गया है। ऐसा कहने के तीन कारणों का उल्लेख कीजिए।

1/2 Hkr | k dhjkt Hkkv | S m dhfyf dkule fyf k A

[k.M d

1. निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर एक-दो शब्दों या एक-दो वाक्यों में दीजिए :

1/2 Hkr | k dhjkt Hkkv | S m dhfyf dkule fyf k A 1

(ख) प्रयोजनमूलक हिन्दी का क्या आशय है? 1

(ग) पूर्वी हिन्दी की दो बोलियों के नाम लिखिए। 1

(घ) हिन्दी-दिवस कब और क्यों मनाया जाता है? 1

2. निर्देशानुसार उत्तर दीजिए :

1/2 i n fdl sdgr sg 1

(ख) इस पहाड़ की ----- बहुत कठिन है। 1

(भाववाचक संज्ञा से रिक्त-स्थान की पूर्ति कीजिए)

(ग) दिन, अपमान। (विशेषण बनाइए) 1

3. निर्देशानुसार उत्तर दीजिए :

1/2 t hou ea, bscg | svd j vk xstc r g h; kn vk x h 1/2 k r m o k
dk H b fyf k 1/2 1

(ख) वर्षा आएगी। (संदेहवाचक वाक्य में बदलकर लिखिए) 1

(ग) गाड़ी धीमी गति से चल रही थी।

धुंध के कारण कुछ दिखाई नहीं दे रहा था।

गाड़ी स्टेशन पर विलंब से पहुँची। (सरल वाक्य में वाक्य संश्लेषण कीजिए) 1

(घ) यदि समय पर पानी दोगे तो पौधे अच्छे पनपेंगे (अर्थ के अनुसार वाक्य-भेद बताइए) 1

4. (क) श्लेष v f k o k उत्प्रेक्षा अलंकार का कोई एक उदाहरण दीजिए। 1

(ख) निम्नलिखित रेखांकित अंशों में प्रयुक्त अलंकारों के नाम लिखिए :

(i) <u>चरणकमल बन्दों हरिराई ।</u>	1
(ii) कहँ लगि कहों <u>बनाइ बिबिध बिधि ।</u>	1
(iii) वही <u>उठती उर्मियों-सी शैलमालाएँ</u>	1

[m p ^k]

5. दिए गए बिन्दुओं के आधार पर निम्नलिखित विषयों में से किसी ,d विषय पर लगभग 100-125 शब्दों में अनुच्छेद लिखिए :

8

(क) **Lokileku**

- व्यक्तित्व का आन्तरिक गुण
- आत्मगौरव एवं आत्मप्रतिष्ठा-पर्याय
- साहस, वीरता, देशप्रेम आदि गुणों का जनक
- जाति एवं धर्म के प्रति निष्ठा-भाव का कारण
- लोभ-लालच, झूठ-फरेब, कायरता
- स्वाभिमान और घमंड में अंतर

(ख) **f'kld vlg f'k(MM)**

- आदर्श शिक्षक कौन
- समाज में भूमिका
- शिक्षार्थी का मित्र और पथ-प्रदर्शक
- शिक्षार्थी का कर्तव्य
- दोनों के परस्पर संबंध

6. आपके निकट के अस्पताल में आवश्यक उपकरणों एवं औषधियों के अभाव के कारण रोगियों को बहुत कठिनाइयों का सामना करना पड़ रहा है। इस समस्या की ओर अधिकारियों का ध्यान आकर्षित करने के लिए किसी समाचार-पत्र के संपादक को पत्र लिखिए।

7

vfkok

अपने भाई के विवाह के समस्त आयोजनों का उल्लेख करते हुए अपने विदेशी मित्र को पत्र लिखकर उसे विवाह-समारोह में आमंत्रित कीजिए।

[M p ^x*

7- fuEufyf[k x| kakdks/ ku l si <aj i Mx, i ZukedsnRj nft, %

प्रत्येक प्रभात सुंदर चीज़ें लेकर उपस्थित होता है, पर यदि हमने कल तथा परसों के प्रभात की कृपा से लाभ नहीं उठाया तो आज के प्रभात से लाभ उठाने की हमारी शक्ति क्षीण होती जाएगी, और यही गति रही तो फिर हम उस शक्ति को बिल्कुल ही गँवा बैठेंगे। किसी विद्वान् ने ठीक ही कहा है कि खोई हुई सम्पत्ति कमखर्ची और परिश्रम से प्राप्त की जा सकती है, भूला हुआ ज्ञान अध्ययन से प्राप्त हो सकता है, गँवाया हुआ स्वास्थ्य दवा और संयम से लौटाया जा सकता है; परन्तु नष्ट किया हुआ समय सदा के लिए चला जाता है। वह बस स्मृति की एक चीज़ हो जाता है और अतीत की एक छाया-मात्र रह जाता है। ग्लेडस्टन सरीखा प्रतिभाशाली व्यक्ति अपनी जेब में एक छोटी-सी पुस्तक हमेशा लेकर निकलता था। उन्हें चिन्ता रहती थी कि कहीं कोई घड़ी व्यर्थ न चली जाए। तब हम जैसे साधारण मनुष्यों को अपने अमूल्य समय को नष्ट होने से बचाने के लिए क्या नहीं करना चाहिए? प्रतिभावान् पुरुष समय के छोटे-छोटे टुकड़ों को बचाकर महान हो जाते हैं और अपनी असफलता पर आश्चर्य करने वाले उन्हें यों ही उड़ जाने देते हैं। उन्हें जीवन-भर कभी समय का मूल्य मालूम ही नहीं हो पाता।

(i) उपर्युक्त गद्यांश का उपयुक्त शीर्षक दीजिए।	1
(ii) समय का लाभ उठाने की शक्ति कब क्षीण हो जाती है?	1
(iii) नष्ट किया हुआ समय क्यों नहीं लौटाया जा सकता?	1
(iv) आप अपने अमूल्य समय का सदुपयोग कैसे करते हैं?	1
(v) प्रभात का लाभ उठाने से लेखक का क्या आशय है?	1

8- fuEufyf[k dQkakdksi <aj i Mx, i ZukedsnRj fyf[k %

t; cksnm /kjozhdh] ft l us lsknkt xk k]
 ft l usfeehdsi qylksdjhkckuki guk kA
 ft l usv kt khyssdh, d fuj kyhj kg fudkyh]
 v l\$ Lo; an i j pyuseft l usvi uk' khkp < k kA
 ? k k feVusdksnRj; kl sfy[kkygw/sft l usvi u\$
 ^tksfd r fjsfgr fo'k k\$ r q nhdsgf ver k\$ kA**
 dgacv k v k\$ g'Zeuk k\$ xk k\$
 fidut q gkij y{; ugr k\$ fki j i k p c < k kA

v kt khhog efivZugragSt kscBhjgrhefufj eß
 mh dhi tkdjuhgSksu{kka sgkAyxkv kA
 gYdkQywugrav kt khhj og gShkhft Eeskhj
 mh snBksdksdUkedsHqn NedsCy dks kA

- (i) आपके विचार से धीरव्रती कौन हो सकता है? उसे ही धीरव्रती मानने का आधार बताइए। 1
- (ii) उसने आज़ादी लेने की कौनसी निराली राह दिखाई थी? 1
- (iii) आशय स्पष्ट कीजिए - 'नक्षत्रों से होड़ लगाओ' 1
- (iv) धीरव्रती ने दुनिया से घृणा मिटाने के लिए क्या उपाय सुझाया था? 1
- (v) आज़ादी की ज़िम्मेदारी उठाने के लिए उसने क्या सन्देश दिया है? 1

[M p ~k*

9- i B-& b r d ds v k k i j fuEufy f k x | k k e d s d l h , d d k i < d j i M s x ,
 i z u k e d s n o k j f r i t , %

2+2+2+2 = 8

- (क) मैं अपने देश का एक नागरिक हूँ और मानता हूँ कि मैं ही अपना देश हूँ। जैसे मैं अपने लाभ और सम्मान के लिए हरेक छोटी-छोटी बात पर ध्यान देता हूँ, वैसे ही मैं अपने देश के लाभ और सम्मान के लिए भी छोटी-छोटी बातों तक पर ध्यान दूँ, यह मेरा कर्तव्य है और जैसे मैं अपने सम्मान और साधनों से अपने जीवन में सहारा पाता हूँ, वैसे ही देश के सम्मान और साधनों से भी सहारा पाऊँ, यह मेरा अधिकार है। बात यह है कि मैं और मेरा देश दो अलग चीज़ें तो हैं ही नहीं!
- (i) देश और उसके नागरिक में अभिन्नता का भाव कैसे पैदा होता है?
  - (ii) किसी नागरिक के हृदय में अपने देश के लाभ और सम्मान के प्रति जागरूकता कैसे उत्पन्न होती है?
  - (iii) देश के प्रति नागरिक के 'कर्तव्य' को स्पष्ट कीजिए।
  - (iv) लेखक ने नागरिक के 'अधिकार' को कैसे समझाया है?

vfkok

- (ख) दुःख के इस हृदय-मंथन से उन्होंने जो अमृत निकाला, वह उनकी अमर कविता 'सरोज-स्मृति' थी। उनकी पत्नी की चिता कहाँ जली थी, उन्हें याद था। प्रथम महायुद्ध के बाद इंग्लैंड से लाशों के कारण गंगा का प्रवाह किस मोड़ पर रुक गया था, यह भी उन्हें याद था। उन्होंने अपना ही दुःख नहीं झेला, दूसरों के दुःख से वे और भी व्यथित हुए। व्यथा ने उन्हें जर्जर कर दिया था। फिर भी अपने से

अधिक दूसरों की व्यथा से पीड़ित होकर उन्होंने अपनी अस्वस्थता के दिनों में भी लिखा है - “माँ अपना आलोक निखारो, नर को नरकवास से वारो...”

- (i) निराला जी ने अपने जीवन में क्या-क्या दुःख झेले थे ?
- (ii) कवि ने ‘सरोज-स्मृति’ क्यों लिखी थी ? उसे अमर कविता क्यों कहा जाता है ?
- (iii) कैसे कहा जा सकता है कि निराला दूसरों के दुःख से बहुत व्यथित होते थे ?
- (iv) गद्यांश के आधार पर निराला के स्वभाव पर टिप्पणी लिखिए।

10. निम्नलिखित में से किन्हीं **nks** प्रश्नों के उत्तर लगभग 50 शब्दों में दीजिए: 3+3 = 6

- (क) “‘ठूँठा आम” पाठ में ठूँठा आम उस व्यक्ति का प्रतीक है जो बदलती परिस्थितियों के कारण ठूँठा मात्र बनकर रह गया है” - कथन को स्पष्ट कीजिए।
- (ख) ‘नाखून क्यों बढ़ते हैं?’ पाठ के आधार पर स्पष्ट कीजिए कि आधुनिक युग में सुखी एवं सन्तुष्ट जीवन के लिए पुराने और नए का सामंजस्य क्यों आवश्यक है।
- (ग) राजस्थान के एक गाँव ‘तिलोनिया’ में स्थित संस्थान के मूल उद्देश्य को स्पष्ट करते हुए बताइए कि भारत में इस प्रकार के संस्थानों की क्या उपयोगिता है।

11. निम्नलिखित प्रश्नों में से किन्हीं **nks** के उत्तर संक्षेप में दीजिए : 3+3 = 6

- (क) स्कूल-शिक्षक ने ऐसी कौन-सी घटना सुनाई जिसमें दान देने वालों ने दान देकर अपने को धन्य समझा। ‘डायरी के पृष्ठों से’ पाठ के आधार पर उत्तर दीजिए।
- (ख) ‘पूस की रात’ कहानी के आधार पर स्पष्ट कीजिए कि सहना को रुपए देते समय हल्कू के मन पर क्या बीत रही थी।
- (ग) ‘खाने-खिलाने का राष्ट्रीय शौक’ के लेखक ने सेठ हीरामल के आगे क्या प्रयोजन रखा और हीरामल ने उस पर क्या प्रतिक्रिया दिखाई ?

12. (क) ‘नाखून क्यों बढ़ते हैं’ पाठ के आधार पर स्पष्ट कीजिए कि ‘स्व’ का प्रयोग हमारी परंपरा का प्रतीक कैसे है। 3

vflok

‘नींव की ईंट’ पाठ में मौन बलिदान को समाज की आधारशिला क्यों कहा गया है?

- (ख) ‘खाने-खिलाने का राष्ट्रीय शौक’ पाठ के आधार पर बताइए कि लेखक को पुजारी के साथ हमदर्दी क्यों जतानी पड़ी। 2

13. निम्नलिखित में से किसी एक काव्यांश को पढ़कर पूछे गए प्रश्नों के उत्तर दीजिए: 2+2+2+2 = 8

(क) सोभा-सिंधु न अंत रही री।

नंद-भवन भरि पूरि उमँगि चलि, ब्रज की बीथिनि फिरति बही री॥

देखी जाइ आजु गोकुल में, घर-घर बेंचति फिरति दही री।

कहँ लगि कहों बनाई बहुत बिधि, कहत न मुख सहसहुँ निबही री॥

जसुमति-उदर-अगाध-उदधि तैं, उपजी ऐसी सबनि कही री।

सूरश्याम प्रभु इंद्र-नीलमनि, ब्रज-बनिता उर लाइ गही री॥

- (i) 'सोभा-सिंधु' किसे कहा गया है और क्यों ?
- (ii) गोपिका ने 'सोभा-सिंधु' की व्यापकता का वर्णन कैसे किया है ?
- (iii) उस रूप-राशि का उद्गम-स्थल किसे बताया है और क्यों ?
- (iv) उपर्युक्त पद में 'प्रभु' किसे कहा गया है ? उसकी तुलना किससे की गई है और क्यों ?

vflor

(ख) साथ दो बच्चे भी हैं सदा हाथ फैलाए,

बाएँ से वे मलते हुए पेट को चलते,

और दाहिना दया-दृष्टि पाने की ओर बढ़ाए।

भूख से सूख ओंठ जब जाते

दाता - भाग्य-विधाता से क्या पाते ?

घूँट आँसुओं का पीकर रह जाते।

चाट रहे झूठी पत्तल वे सभी सड़क पर खड़े हुए,

और झपट लेने को उनसे कुत्ते भी हैं अड़े हुए।

- (i) भिखारी के साथ आए दोनों बच्चे अपने हाथों से क्या व्यक्त करते हैं ?
- (ii) भीख न मिलने पर बच्चों की क्या दशा हो गई है ?
- (iii) दाता को 'भाग्य-विधाता' क्यों कहा है ?
- (iv) उपर्युक्त पंक्तियों में कौन-सा अंश आपको मर्मस्पर्शी लगता है और क्यों ?

14. निम्नलिखित काव्यांशों में से किसी ,d के काव्य सौन्दर्य सम्बन्धी प्रश्नों के उत्तर लिखिए : 2+2+2+2 = 8

(क) सहज सुभाय सुभग तन गोरे । नामु लखनु लघु देवर मोरे ।।

बहुरि बदन विधु अंचल ढाँकी । पिय तन चितइ भौंह करि बाँकी ।।

खंजन मंजु तिरीछे नयननि । निज पति कहेउ तिन्हहि सियँ सयननि ।।

भइँ मुदित सब ग्रामबधूटीं । रंकन्ह राय रासि जनु लूटीं ।।

(i) उपर्युक्त काव्य-पंक्तियों के भाव-सौन्दर्य की दो विशेषताएँ लिखिए ।

(ii) सीताजी ने अपने पति का परिचय जिस प्रकार दिया, उसके भाव-सौंदर्य पर टिप्पणी कीजिए ।

(iii) 'सहज सुभाय सुभग तन गोरे' और 'बहुरि बदन विधु अंचल ढाँकी' में आए दो अलंकारों को स्पष्ट कीजिए ।

(iv) उपर्युक्त काव्यांश किस भाषा और किस छंद में रचा गया है ?

vflok

(ख) कीनैं हूँ कोरिक जतन, अब कहिं काढ़ै कौनु ।

भो मन मोहन-रूप मिलि, पानी में कौ लौनु ।।

मरतु प्यास पिंजरा पर्यौ, सुआ समै कै फेर ।

आदरु दै-दै बोलियतु, बायसु बलि की बेर ।।

(i) उपर्युक्त काव्यांशों के भाव-सौन्दर्य की दो विशेषताओं का उल्लेख कीजिए ।

(ii) पहले और दूसरे काव्यांश में प्रयुक्त किन्हीं दो अलंकारों के नाम लिखिए ।

(iii) दोनों काव्यांशों के छन्द तथा भाषा का नाम लिखिए ।

(iv) इन काव्यांशों में प्रयुक्त भाषा की दो विशेषताएँ बताइए ।

15. निम्नलिखित में से किसी ,d प्रश्न का उत्तर दीजिए :

3

(i) 'प्रतीक्षा' कविता में पौधे के बढ़ने और फूलने-फलने की प्रक्रिया के द्वारा मानव-जीवन के विकास के सम्बन्ध में क्या संकेत मिलता है ?

(ii) कवि 'चुनौती' कविता द्वारा क्या संदेश देना चाहता है ?

16. निम्नलिखित में से किसी ,d प्रश्न का उत्तर संक्षेप में दीजिए:

3

(i) 'एक अजीब दिन' कविता में दिन-विशेष को 'एक अजीब दिन' क्यों कहा गया है?

(ii) 'मैं वहाँ हूँ' कविता में 'सेतु' किन-किन को जोड़ने का कार्य कर रहा है ?

17. तुलसीदास **वफ़ा** जगदीश गुप्त का जीवन-परिचय देते हुए उनकी साहित्यिक विशेषताओं पर प्रकाश डालिए और किन्हीं दो रचनाओं के नाम लिखिए। 3
18. 'मधु संचय' के आधार पर निम्नलिखित में से किन्हीं **रहस्य** प्रश्नों के उत्तर दीजिए : 2 x 3 = 6
- (क) 'कोटर और कुटीर' कहानी के आधार पर बताइए कि भूखे बुद्धन को तृप्ति का अनुभव क्यों हुआ।
- (ख) 'सुभाष चन्द्र बोस का पत्र एन.सी. केलकर के नाम' पाठ के आधार पर बताइए कि लोकमान्य तिलक को अपने छह वर्ष के जेल-जीवन के दौरान किन-किन शारीरिक और मानसिक यंत्रणाओं से गुज़रना पड़ा।
- (ग) 'काश, मैं मोटर साइकिल होता' पाठ के आधार पर स्पष्ट कीजिए कि लेखक को यह क्यों लगा कि उसकी मोटर साइकिल की किस्मत उससे अधिक अच्छी है।
- (घ) 'ऋण-शोध' कहानी में आशुतोष काका अपने सारे रिश्तों की मजबूरी का नाम क्यों देते हैं ?
19. निम्नलिखित में से किसी **,द** प्रश्नों के उत्तर दीजिए : 4
- (क) अपनी सल्तनत छिनती देखकर भी बादशाह सलामत ने कोई क़दम क्यों नहीं उठाया? इससे अन्तिम मुग़ल बादशाहों की क्या तस्वीर उभरती है ? 'मुग़लों ने सल्तनता बर्खा दी' पाठ के आधार पर स्पष्ट कीजिए।
- (ख) 'समानांतर सरल रेखाएँ' पाठ के आधार पर 1942 के दौर की उस घटना का वर्णन अपने शब्दों में कीजिए जिसने नारायण बाबू के देश- प्रेम के स्थिर पात्र को हिलाकर रख दिया।

val ;ktuk & fgnh %i kB;Øe v½

l kekl; funk %e;ldu djsle; dī;k fuufyf[kr funkadsifr l ko/Muh cjfr,A

1. अंक-योजना का उद्देश्य मूल्यांकन को अधिकाधिक वस्तुनिष्ठ बनाना है। अंक-योजना में दिए गए उत्तर-बिंदु अंतिम नहीं हैं। ये सुझावात्मक एवं सांकेतिक हैं। यदि परीक्षार्थी ने इनसे भिन्न, किंतु उपयुक्त उत्तर दिए हैं तो उसे उपयुक्त अंक दिए जाएँ।
2. मूल्यांकन करने वाले परीक्षकों के साथ जब तक प्रथम दिन वैयक्तिक अथवा सामूहिक रूप से अंक-योजना पर भली-भाँति आद्वयोपांत विचार-विनिमय नहीं हो जाता तब तक मूल्यांकन आरंभ न कराया जाए।
3. मूल्यांकन-कार्य अपनी निजी व्याख्या के अनुसार नहीं बल्कि अंक-योजना में निर्दिष्ट निर्देशानुसार ही किया जाए।
4. प्रश्न के उपभागों के उत्तरों पर दाईं ओर अंक दिए जाएँ, बाद में उपभागों के इन अंकों का योग बाईं ओर के हाशिये में लिखकर उसे गोलाकृत कर दिया जाए।
5. यदि प्रश्न का कोई उपभाग नहीं है तो उस पर बाईं ओर ही अंक दिए जाएँ।
6. यदि परीक्षार्थी ने किसी अतिरिक्त प्रश्न का उत्तर भी लिख दिया है तो जिस प्रश्न को पहले हल किया गया है उस पर अंक दें और बाद में किए हुए को काट दें।
7. संक्षिप्त किंतु उपयुक्त विवेचन के साथ प्रस्तुत किया गया बिंदुवत् उत्तर विस्तृत विवेचन की अपेक्षा अच्छा माना जाएगा। ऐसे उत्तरों को उचित महत्त्व देने की अपेक्षा है।
8. बार-बार की एक ही प्रकार की अशुद्ध वर्तनी पर अंक न काटें।
9. शब्द-सीमा से अधिक शब्द होने पर भी अंक न काटे जाएँ।
10. अपठित गद्यांश और काव्यांश के प्रश्नों में परीक्षार्थियों की समझ में अभिव्यक्तिगत योग्यता को अधिक महत्त्व न दिया जाए जिससे परीक्षार्थियों को अकारण हानि हो।
11. मूल्यांकन में संपूर्ण अंक पैमाने - 0 से 100 का प्रयोग अभीष्ट है अर्थात् परीक्षार्थी ने ;fn l Hh vi\$kr mlkj&fcm;ldk mYy{k fd;k g\$rkml sijs 100 val fn, tkusplfg,A

हिंदी 'अ'

हिंदी 'अ'

[a]

1. क. भारोपीय/आर्यभाषा-परिवार (हिंदी)
द्रविड़ भाषा-परिवार (तमिल) 1/2+1/2=1
- ख. दिल्ली, उत्तर प्रदेश, हिमाचल प्रदेश, हरियाणा, उत्तराखंड,
मध्यप्रदेश, बिहार, राजस्थान, अंडमान-निकोबार (कोई दो) 1/2+1/2=1
- ग. गढ़वाली, कुमाऊँनी, मंडियाली/हिमाचली (कोई दो) 1/2+1/2=1
- घ. भिन्न भाषाएँ बोलने वाले लोग आपसी व्यवहार के लिए
जिस भाषा का प्रयोग करते हैं। 1
2. क. सार्थक ध्वनि समूह को शब्द कहते हैं। 1
- ख. बीच/मध्य 1
- ग. वह-सार्वनामिक विशेषण 1/2+1/2=1
3. क. संज्ञा आश्रित उपवाक्य 1
- ख. यह एक अच्छा छात्र नहीं है। 1
- ग. साइकिल का टायर फटने पर कोई अन्य साधन न होने के कारण वह कार्यालय
देर से पहुँचा। 1
- घ. इच्छावाचक 1
4. क. कोई एक उपयुक्त उदाहरण देने पर 1
- ख. (i) यमक 1
- (ii) रूपक 1
- (iii) उपमा 1

[K ^k*

5 अनुच्छेद के लिए अंक-योजना —

- विषय-सामग्री (किन्हीं चार बिंदुओं का समावेश) 4
- प्रस्तुति शैली 2
- भाषा - शुद्धता 2

dy vd 8

6 पत्र-लेखन

- (i) प्रारंभ और समापन की औपचारिकताएँ 2
(पता, दिनांक, संबोधन, समापन)
(पत्र की औपचारिकताएँ दाएँ से लिखी हों अथवा
बाएँ से, दोनों स्वीकार की जाएँ)
- (ii) विषय सामग्री 3
- (iii) भाषा एवं प्रस्तुति 2

dy vd 7

[K ^x*

- 7 (i) उपयुक्त शीर्षक होने पर पूरे अंक दिए जाएँ। 1
- (ii) क्योंकि मानव का चरित्र उसके समस्त विचारों का जोड़ है। मनुष्य जैसा सोचता है,
वैसा ही बन जाता है। 1
- (iii) जैसे मनुष्य के विचार होते हैं, वैसे ही उसके कर्म होते हैं। मनुष्य के कर्मों के
अनुसार ही उसे सुख-दुख प्राप्त होते हैं। 1
- (iv) विचार का चुनाव महत्वपूर्ण है क्योंकि हमारे विचार ही हमें मनुष्य, देवता या पशु
बनाते हैं। 1
- (v) कर्म और विचार का कार्य-कारण संबंध है। हमारे कर्म हमारे विचारों के अनुसार
ही होते हैं। 1

- 8 (i) राही नाविक से आग्रह करता है कि वह उसके हाथों में पतवार देकर उसे मँझधार के बीचों बीच ले चले, क्योंकि लहरों का टकराना, खेलना उसे अच्छा लगता है। $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$
- (ii) क्योंकि उसने हमेशा कठिनाइयों को भी सुविधाएँ माना है। उसने कभी किसी बंधन को स्वीकार नहीं किया। 1
- (iii) क्योंकि हार-जीत की चिंता किए बिना उसे जो कार्य उचित और अच्छा लगता है, वह करता है। 1
- (iv) क्योंकि वह संघर्षों से जूझने का आदी है और हार को भी जीत मानता है। 1
- (v) उसके लिए संघर्ष महत्वपूर्ण है, हार-जीत नहीं। 1

भाग 7

- 9 (क) (i) लाला लाजपतराय का, वह अनुभव कि भारत की गुलामी उनके माथे पर कलंक के समान थी। $\frac{1}{2} + 1\frac{1}{2} = 2$
- (ii) जिसका देश किसी भी दृष्टि से हीन या गुलाम हो। क्योंकि स्वर्ग और संसार के सारे उपहार भी उसे स्वतंत्रता- जैसा सुख नहीं दे सकते। $1 + 1 = 2$
- (iii) जिसका देश न पराधीन हो न किसी भी दृष्टि से हीन हो। जो स्वाधीन देश का निवासी हो। 2
- (iv) देश का गौरव ही व्यक्ति का गौरव है। देश की स्वतंत्रता में ही हमारा सम्मान है। 2

द्य वद 8

वर्ग 8

- (ख) (i) इमारत की नींव, क्योंकि दर्शक केवल ऊपरी चमक-दमक देखते हैं, उसके नीचे छिपे सत्य को नहीं। $1 + 1 = 2$
- (ii) सौंदर्य के प्रति आकृष्ट होने तथा भद्देपन से भागने की प्रवृत्ति। 2
- (iii) सत्य सदा कठोर होता है। जहाँ कठोरता होगी, वहाँ भद्दापन भी अवश्य होगा। अतः सत्य सदा सुंदर हो, जरूरी नहीं। 2

- (iv) सुंदर समाज का निर्माण करने के लिए ऐसे बलिदानियों की आवश्यकता है जो नींव की ईंट की तरह चुपचाप अपना बलिदान देने को तैयार हों और जिनमें प्रदर्शन करने की भावना न हो। 2
10. क मुन्नी और हल्कू ऋण ग्रस्त, साधनहीन किसान थे। वे भारत के अधिकांश किसानों का प्रतिनिधित्व करते हैं जिनके पास अपनी भूमि नहीं है और जो भूमिधारियों के शोषण का शिकार बनते हैं। चरे हुए खेत की दशा देखकर जहाँ मुन्नी को गुजारे की चिंता हो रही थी, वहीं हल्कू प्रसन्न था कि उसे पूस की ठंडी रात में खेत की रखवाली करने के कष्ट से छुटकारा मिल गया था। मुन्नी और हल्कू की यह प्रतिक्रिया एक आम भारतीय किसान के जीवन की विडंबना को व्यक्त करती है। 3
- ख स्कूल शिक्षक सरल, निष्कपट, हँसमुख एवं जिंदादिल है। उसने अपने जीवन में मर्मांतक पीड़ाएँ झेली हैं पर धैर्य नहीं खोया। उसमें असामान्य प्रतिभा है। वह ज्ञान का भंडार है किंतु अपने ज्ञान का प्रदर्शन नहीं करता। विपरीत परिस्थितियों से जूझते रहने पर भी उसके मन में कोई कुंठा नहीं है। वह स्वयं को मानसिक रूप से संतुलित किए हुए है। उसे ज़माने के व्यंग्य बाणों की कोई परवाह नहीं है। 3
- ग जिस प्रकार हम सभ्य और शिष्ट बनने के लिए अपने नाखूनों को काटते हैं, उसी प्रकार यदि हम मानवता का कल्याण चाहते हैं तो विनाशकारी शस्त्रों को एकत्र करने की भावना को भी समाप्त कर देना होगा। 3
- (किन्हीं **nks** के उत्तर अपेक्षित) **3+3 = 6**
11. क निरालाजी बड़े परोपकारी थे। भूखे-नंगों को देखकर जो कुछ उनके पास होता, उन्हें दे देते थे। नाई से बाल बनवाने के लिए धोती या लिहाफ़ दे देना, उनके परोपकारी रूप को ही प्रकट करता है। एक बार किसी प्रकाशक ने उन्हें पचास रुपये दिए। निराला जी ने वे रुपये आर्थिक तंगी से जूझते अपने एक विरोधी साहित्यकार को दे दिए। 3
- ख लेखक सेठ हीरामल से मिलना चाहता था। उसने सोचा कि पुजारी के माध्यम से उनसे मिला जा सकता है। लेखक पुजारी से मिला। पुजारी ने बताया कि वह तो

- प्रबंधक बनना चाहता था पर सेठ ने उसे पुजारी बना दिया। पुजारी ने वेतन न मिलने की भी बात बताई तो लेखक को उससे हमदर्दी जतानी पड़ी। वास्तव में वह पुजारी को प्रसन्न करके सेठजी से मिलने का तरीका पूछना चाहता था। 3
- ग लेखक दिल्ली की गरमी और अखबारी माहौल से कुछ समय के लिए दूर जाना चाहता था। लेखक जानता था कि तिलौनिया में एक स्वावलंबी विकास केंद्र चल रहा है। लेखक की इच्छा उसे देखने की थी। संयोगवश उसके दामाद तिलौनिया जा रहे थे, वह भी उन्हीं के साथ हो लिया।
- (किन्हीं दो के उत्तर अपेक्षित) 3+3 = 6
- 12 क आज के युग में कोई व्यक्ति किसी का साथ तभी तक देता है जब तक उस व्यक्ति से उसके स्वार्थों की पूर्ति होती रहती है। उसकी उपयोगिता समाप्त होते ही लोग उसका साथ छोड़ देते हैं। यही सामाजिक विडंबना है। आम का वृक्ष भी जब तक हरा भरा, छायादार, फल देने वाला था, सभी उसके पास मँडराते रहते थे। जैसे ही वह छायाहीन, फलहीन तथा टूँठ हो गया, सभी उससे दूर चले गए। 3
- vflk**
- समाज में फैले भ्रष्टाचार और चापलूसी की प्रवृत्ति को उजागर करता है। अपने पद का दुरुपयोग करके भ्रष्ट अफसर अयोग्य व्यक्तियों की सिफारिश करके उन्हें वे पद दिलवा देते हैं। बिना श्रम के अच्छे से अच्छे फल पाना चाहते हैं।
- ख हल्कू ने अपनी पत्नी द्वारा कंबल खरीदने के लिए बचाए गए पैसे सहना को दे दिए। 2
- 13 (i) ये प्रश्न पूछकर - हे गोरी, तुम कौन हो? कहाँ रहती हो? किसकी बेटी हो? तुम्हें पहले तो ब्रज की गलियों में नहीं देखा। 2
- (ii) राधा ने कहा कि वह तो अपने घर-आँगन में ही खेलती थीं, उन्हें ब्रज में आने की क्या आवश्यकता थी। ब्रज में तो चोर बसते हैं, जो मक्खन-दही चुराते फिरते हैं। 2

- (iii) कृष्ण ने पलटकर पूछा - वे उसका क्या चुरा लेंगे जो वह इतना घबरा रही हैं और सोच-विचार कर रही हैं। 2
- (iv) क्योंकि वे रसिकों के प्रधान हैं, वे सबसे प्यार करते हैं। उन्होंने बातों ही बातों में भोली राधा को बहला कर मना लिया। 2
- dy vol 8**

vflor

- (i) मृतक वह है जो कठिनाइयों के आगे झुक जाए या उनसे हार मान ले। 1+1 = 2
क्योंकि संघर्ष ही जीवन का सत्य है, संघर्षहीन जीवन निरर्थक होता है।
- (ii) वास्तविक विजेता वही है जो लक्ष्य को भूलकर न तो कभी रुके और न ही हार के समक्ष नतमस्तक हो। 2
- (iii) हमें जीवन में निरंतर संघर्ष करते रहना चाहिए। बाधाओं और कठिनाइयों का सामना करते हुए उन पर विजय प्राप्त करनी चाहिए। 2
- (iv) प्रेम ही जीवन-पथ का संबल है। प्रेम जीवन-पथ पर आगे बढ़ने की शक्ति देता है। जिसने प्रेम को ही जीवन का आधार मान लिया, उसके लिए लक्ष्य प्राप्त करना निश्चित है। उसे जीत अवश्य प्राप्त होती है।
- dy vol 8**

- 14 क(i) • भारतीय नारी द्वारा पति का परिचय देते समय सहज संकोच का स्वाभाविक चित्रण
- नवागंतुकों के प्रति ग्रामीण नारियों की स्वाभाविक जिज्ञासा का चित्रण 1+1 = 2
- (ii) अनुप्रास 1+1 = 2
उपमा
- (iii) भाषा - अवधी; तत्सम - तद्भव शब्दावली का समन्वित रूप
छंद - चौपाई 1+1 = 2
- (iv) कारण - अपने पति का स्वयं परिचय देना 1+1 = 2
प्रतिक्रिया - दृष्टि नीची कर धरती की ओर देखना
- dy vol 8**

- ख(i) पराग और मधु से रहित 'कली' के माध्यम से नवविवाहिता किशोरी पत्नी और 'अली' के माध्यम से पत्नी प्रेम में डूबे राजा जयसिंह की ओर संकेत। इससे यह समझाने का प्रयास किया गया है कि वह अपने कर्तव्य को न भूले।
- (ii) विरहसंतप्त नायक - नायिका के मन की समान दशा का सुंदर वर्णन है। विरह की अधिकता के कारण नायिका अपना संदेश पत्र के माध्यम से लिखकर भेजने में असमर्थ है और कह भी नहीं सकती। इसलिए मन की बात को अपने ही मन से जानने-समझने के लिए कहती है।
- (iii) मधुर-मधु - अनुप्रास
अली-कली - अनुप्रास
लिखत-बनत - अनुप्रास } कोई दो अपेक्षित 1+1 = 2
- (iv) ब्रज भाषा
 $\begin{array}{l} \nearrow \text{लालित्यपूर्ण शब्दावली} \\ \searrow \text{कोमलकांत शब्दावली} \end{array}$
 1+1 = 2
- dy vol 8**
- 15 क झरने, पर्वत, सरोवर, घरों, मरुस्थल, सागर, नदियों, लोगों के हृदयों, जंगलों आदि को, ताकि सारा वर्ष सुख-समृद्धि से युक्त होकर व्यतीत हो। 1½+1½ = 3
- ख यह एक उद्बोधनात्मक गीत है। इस गीत में कवि ने जीवन-संघर्षों से जूझते हुए निरंतर गतिमान रहने का संदेश दिया है, क्योंकि समय और परिस्थितियों के अनुरूप चलने से ही लक्ष्य की प्राप्ति होती है। हमें धैर्यपूर्वक शक्ति संचित करके मार्ग की कठिनाइयों को वैसे ही दूर कर आगे बढ़ना चाहिए जैसे चट्टानों को फोड़कर पानी झरना बन जाता है। 3
- (किसी एक का उत्तर अपेक्षित) **dy vol 3**
- 16 क किसानों, कारखानों, खानों में काम करने वाले मज़दूरों, रोज़मर्रा के जीवन में छोटे-मोटे काम करने वालों तथा पसीना बहाकर पेट भरने वालों के साथ। 3
- ख सभी प्राणियों को जीवन के लिए उपयोगी एवं आवश्यक धन- धान्य प्रदान करके मिट्टी माँ के रूप को प्राप्त करती है। मातृरूपा बनने के लिए मिट्टी को किसान के

हल से विदीर्ण होना तथा पाँवों से कुचला जाना पड़ता है। कष्ट सहकर ही वह मातृरूपा बन पाती है।

3

(किसी एक का उत्तर अपेक्षित)

3

17

I jnkl

3

जीवन-परिचय - वल्लभाचार्य जी के शिष्य, श्रीनाथजी के मंदिर में भजन-कीर्तन।

साहित्यिक विशेषताएँ - श्रीकृष्ण की बाल-लीलाओं का मधुर और प्रभावपूर्ण चित्रण, शृंगार के दोनों पक्षों - संयोग और वियोग तथा निर्गुण ज्ञानमार्ग के खंडन से संबंधित पदों की रचना, ब्रज भाषा, उपमा, रूपक, वक्रोक्ति का चमत्कार।

रचनाएँ - 'सूरसागर', 'साहित्य लहरी', 'सूरसारावली'

vflkok

jke/kjh fl g 'fnudj*

जीवन-परिचय.....जन्म बिहार के मुंगेर ज़िले के सिमरिया गाँव में; पटना वि. से बी.ए. (ऑनर्स) करने के बाद अध्यापक बने; राज्यसभा के भी सदस्य रहे।

साहित्यिक विशेषताएँ —

गद्य एवं पद्य दोनों पर समान अधिकार; ओज एवं क्रांति के कवि; सरल, मर्मस्पर्शी कविताएँ।

प्रमुख रचनाएँ -

काव्य — 'रेणुका', 'हुंकार', 'उर्वशी', 'रश्मिरथी', 'कुरुक्षेत्र', 'रसवंती', 'सामधेनी', 'धूप-छाँव', 'हारे को हरिनाम'

गद्य — 'संस्कृति के चार अध्याय', 'मिट्टी की ओर', 'कविता की खोज', 'अर्धनारीश्वर', 'रेती के फूल' आदि

(इनमें से कोई दो)

अंक विभाजन —

- संक्षिप्त जीवन-परिचय
- दो रचनाएँ
- दो साहित्यिक विशेषताएँ

1

1

1

dy vd 3

18 क • चातक ने अपने पुत्र को याद दिलाया कि यह उसके कुल की परंपरा है कि वह स्वाति नक्षत्र में बरसे जल के सिवा और कहीं का जल ग्रहण नहीं करता। इस कठिन व्रत के पालन से उसके गोत्र में न तो आज तक किसी की मृत्यु हुई और न कोई दूसरा अनर्थ हुआ।

• क्योंकि चातक-पुत्र कुल की परंपरा को तोड़कर कहीं और से जल ग्रहण करने का आग्रह कर रहा था।

1+1 = 2

ख सुभाषचंद्र बोस तिलक को एक महान देशभक्त, सच्चा साधक और अत्यंत कष्ट-सहिष्णु व्यक्ति मानते थे। तिलक ने अपनी अदम्य जीवन शक्ति के बल पर यंत्रणा और दासता के बीच एक अद्भुत मानसिक संतुलन बनाए रखा।

2

ग होश में आते ही लेखक ने स्वयं को एक गंदी नाली में पाया। हाल यह था — हाथ-पाँव की हड्डियाँ टूट गई थीं, सिर चकरा रहा था, कंधे में चोट थी और शक्ल रुआँसी थी।

1+1 = 2

घ लेखिका ने आशुतोष काका का प्रथम परिचय अपने और अपने भाई विकास के बचपन के मास्टर साहब के रूप में इस प्रकार प्रस्तुत किया है- निरीह चेहरा, धूल में सने पैर, बिना बटन वाला मोटिया कुर्ता, अधमैले जनेऊ में काले धागे से बँधी चाबी।

2

(केवल तीन प्रश्नों के उत्तर अपेक्षित)

2x3 = 6

19 क अंग्रेजों ने बादशाह की बेटी का इलाज कर उसे प्रसन्न कर दिया और ईनाम के रूप में तंबू तानने भर की ज़मीन हथियार्ई। फिर अपने छल, ठगी और धूर्तता से धीरे-धीरे उसे फैलाते चले गए। मुगल बादशाह निकम्मे बनकर मौजमस्ती और रंग-रेलियों में खोए रहे। नतीजा यह हुआ कि शाहजहाँ के बाद के मुगल बादशाहों की कायरता और मूर्खता का फ़ायदा उठाकर अंग्रेजों ने मुगल सल्तनत का एक बहुत बड़ा हिस्सा हड़प लिया।

ख पाठ में नारायण बाबू और उनका पुत्र सनातन परस्पर समानांतर सरल रेखाएँ हैं।

4

ऐसा कहने के कारण हैं —

- नारायण बाबू गाँधीवादी आदर्शों के पुजारी हैं, जबकि सनातन अवसरवादी, शराबी और नकली क्रांतिकारी है।
- नारायण बाबू सिद्धांतवादी हैं और सनातन व्यावहारिक है।
- नारायण बाबू त्यागी हैं, जबकि सनातन के लिए भोग-विलास ही जीवन का एकमात्र लक्ष्य है।
- नारायण बाबू बेसिक तालीम, स्वदेशी और खादी के पक्षधर हैं, जबकि सनातन के दोनों बच्चे अंग्रेजी स्कूल में पढ़ते हैं।
- नारायण बाबू आज़ादी के लिए किए गए अपने संघर्ष और बलिदान के बदले में कुछ नहीं चाहते, जबकि सनातन चाहता है कि उसके पिता उसके परिवार के लिए सुख-सुविधाएँ जुटाने में उसकी भरपूर मदद करें।

निष्कर्ष यह कि पिता-पुत्र दोनों के मूल्य और आदर्श सरल समानांतर रेखाओं की तरह कभी परस्पर नहीं मिलते।

2

(किन्हीं चार कारणों का उल्लेख अपेक्षित)

(किसी एक प्रश्न का उत्तर अपेक्षित)

dy vol 4

i / u & i = k & l f ; k 3 @

f g n h ^ v *

खण्ड 'क'

1	क	राजभाषा—हिंदी, लिपि—देवनागरी	$\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$
	ख	भाषा का वह रूप जो विशिष्ट प्रयोजन के लिए प्रयुक्त हो vflak साहित्यिक प्रयोग से भिन्न—कार्यालयों, संचार, वैज्ञानिक क्षेत्रों में प्रयुक्त हिंदी का स्वरूप।	1
	ग	अवधी, बघेली, छत्तीसगढ़ी (कोई दो)	$\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$
	घ	14 सितंबर, इस दिन संविधान में हिंदी को राजभाषा के रूप में स्वीकार किया गया।	$\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$

2. (क) वाक्य में प्रयुक्त शब्द पद कहलाते हैं। 1
 (ख) चढ़ाई 1
 (ग) दैनिक, अपमानित $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$
3. (क) क्रिया-विशेषण उपवाक्य। 1
 (ख) शायद / संभवतः वर्षा होगी / आएगी। 1
 (ग) धुंध के कारण कुछ दिखाई नहीं दे रहा था इसलिए गाड़ी धीमी गति से चलकर स्टेशन पर विलंब से पहुँची। 1
 (अन्य उपयुक्त संयुक्त वाक्य-रचना स्वीकार की जाए)
- (घ) संकेतवाचक / संकेतार्थक / संकेतबोधक 1
4. (क) किसी भी उपयुक्त उदाहरण के लिए पूरे अंक दिए जाएँ। 1
 (i) रूपक। 1
 (ii) अनुप्रास। 1
 (ii) उपमा। 1

[क] [ख] [ग] [घ]

5. अनुच्छेद के लिए अंक योजना
- विषय-प्रतिपादन (दिए हुए संकेत-बिंदुओं में से किन्हीं चार बिंदुओं का उल्लेख) 4
- प्रस्तुति-शैली 2
  - भाषा की शुद्धता 2
- (4+2+2 = 8)**

6. **विषय-सामग्री**

- (i) प्रारंभ और समापन की औपचारिकताएँ (पता, दिनांक, संबोधन, समापन) 2
 नोट - पत्र की औपचारिकताएँ दाएँ से अथवा बाएँ से लिखी हों, दोनों ही स्वीकार की जाएँ।
- (ii) विषय-सामग्री 3
- (iii) शुद्ध भाषा और प्रस्तुति 2

(2+3+2 = 7)

[M & X*]

7. (i) समय का महत्त्व, समय-नियोजन, समय का मूल्य, समय का सदुपयोग इत्यादि में से कोई एक उपयुक्त शीर्षक।
(अन्य उपयुक्त शीर्षक भी स्वीकार्य) 1
- (ii) आने वाले समय की अनुकूल परिस्थितियों का लाभ न उठाने पर समय का लाभ उठाने की शक्ति क्षीण हो जाती है। 1
- (iii) जीवन में खोई हुई संपत्ति, भूला हुआ ज्ञान, गँवाया हुआ स्वास्थ्य आदि फिर से प्राप्त किए जा सकते हैं, लेकिन समय एक बार नष्ट होने पर कभी लौटाया नहीं जा सकता। 1
- (iv) विद्यार्थियों द्वारा अपने अनुभव के आधार पर दिया गया सार्थक उत्तर। 1
- (v) आए हुए अवसर (वर्तमान) का लाभ उठाना। 1
8. (i) धैर्यपूर्वक रहते हुए देश के निवासियों में वीरता जगाने वाले को धीरव्रती कहा जा सकता है, क्योंकि उसमें वीरता, शांति, त्याग एवं मानवता के गुण हैं। $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$
- (ii) आत्म-समर्पण का भाव अपनाकर शीश चढ़ाने की निराली राह दिखाई थी। 1
- (iii) पुरुषार्थी एवं परिश्रमी बनकर असंभव को संभव बनाने के लिए कटिबद्ध हो जाना। 1
- (iv) जो तुम्हारे लिए ज़हर घोले उसके लिए अमृत घोलकर दुनिया से घृणा मिटाई जा सकती है। 1
- (v) आज़ादी की ज़िम्मेदारी उठाने के लिए अपने कंधे मजबूत और दृढ़ कर लेने का संदेश दिया है। 1

[M & Y*]

9. क (i) यदि हर नागरिक देश के मान-सम्मान और लाभ-हानि को अपना मान-सम्मान और लाभ-हानि मानने लग जाए तो देश और उसके नागरिकों में अभिन्नता का भाव पैदा होता है। 2
- (ii) किसी नागरिक के हृदय में अपने देश के लाभ और सम्मान के प्रति जागरूकता तभी उत्पन्न हो सकती है जब वह देश और अपने मध्य अभिन्नता का भाव अनुभव करे। 2

- (iii) जैसे नागरिक अपने लाभ एवं सम्मान के लिए प्रत्येक छोटी-छोटी बात पर ध्यान देता है, वैसे ही वह अपने देश के लाभ और सम्मान के लिए भी छोटी-छोटी बात पर ध्यान दे—यही देश के प्रति नागरिक का कर्तव्य है। 2
- (iv) जैसे नागरिक अपने सम्मान और साधनों से अपने जीवन में सहारा पाता है, वैसे ही देश के सम्मान और साधनों से सहारा पाना नागरिक का अधिकार है। 2

vfllok

- ख (i) निराला जी ने अपने जीवन में पत्नी और पुत्री की असामयिक मृत्यु, इंप्लुएंज़ा के कारण मृत लोगों की लाशों से अवरुद्ध गंगा का दृश्य आदि दुखद घटनाएँ झेली थीं। 1+1 = 2
- (ii) कवि ने अपनी युवा पुत्री सरोज की मृत्यु की स्मृति में 'सरोज-स्मृति' कविता लिखी। इसे निराला की अमर कविता कहा जाता है, क्योंकि इसमें निराला का संपूर्ण जीवन-दर्शन झलकता है। 1+1 = 2
- (iii) निराला दूसरों के दुख से बहुत व्यथित होते थे अतः उन्होंने अपनी अस्वस्थता के दिनों में भी देवी माँ से प्रार्थना की कि माँ! अपना आलोक निखारो, नर को नरकवास से वारो। 1+1 = 2
- (iv) निराला संवेदनशील और भावुक थे। उनसे दूसरों का दुख नहीं देखा जाता था। उन्होंने ईश्वर से भी यही प्रार्थना की कि वह दूसरों की पीड़ाएँ दूर करे। 1+1 = 2
- dy vol 8**
- 10 (क) जब तक व्यक्ति के पास शक्ति धन, साधन और सौंदर्य होता है तब तक घर, परिवार और समाज के लोग उसके चारों तरफ मँडराते हैं, लेकिन वही व्यक्ति जब वृद्ध और शक्तिहीन हो जाता है तब परिवार एवं समाज के लोग उसकी उपेक्षा करने लगते हैं। 3
- (ख) यदि हम पुराने संस्कारों से चिपके रहेंगे तो कभी भी प्रगति की ओर नहीं बढ़ सकते। नए अनुसंधानों के नशे में चूर होकर अपनी मनुष्यता को नहीं खोना चाहिए। अतः नए एवं पुराने संस्कारों को परखकर जो हमारे लिए हितकर हो उसे अपना लेना चाहिए। 3

- (ग) **mfS; &** ग्रामवासियों को आत्मनिर्भर बनाना, उनकी छिपी क्षमताओं को काम में लाना, बुनियादी ज़रूरतों की वस्तुओं का उत्पादन करना, ग़रीबी को दूर कर अर्थव्यवस्था में सुधार लाना।

mi ;kxrk & सभी ग्रामवासी आत्मनिर्भर बनेंगे, गरीबी दूर हो जाएगी, देश संपन्न बनेगा, गांधीवादी विचारधारा का प्रचार-प्रसार होगा, ग्रामीण भारत का चहुँमुखी विकास होगा।

$1\frac{1}{2} + 1\frac{1}{2} = 3$

(किन्हीं दो का उत्तर अपेक्षित)

dy vdl 6

11. (क) शिक्षक ने लेखक को बताया कि उनके बचपन में गांधी जी नैनीताल आए थे। उन्होंने अपने एक छोटे-से भाषण के बाद झोली फैला दी। भाषण सुनने के लिए आई ग्रामीण स्त्रियों ने अपने नाममात्र के चाँदी के गहने गांधी जी की झोली में डाल दिए थे।

3

- (ख) सहना को रुपये देते समय हल्कू को ऐसा लग रहा था कि मानो वह अपना हृदय निकालकर देने जा रहा हो। उसे इस बात का दुख था कि मजूरी से एक-एक पैसा काटकर जो तीन रुपये कंबल ख़रीदने के लिए जमा किए थे, वे आज हाथ से निकले जा रहे हैं।

3

- (ग) लेखक ने सेठ हीरामल के आगे यह प्रस्ताव रखा कि वह उसके नवजात शिशु के जन्मोत्सव की पार्टी को स्पांसर कर दे। यह प्रस्ताव सेठ हीरामल को अच्छा नहीं लगा और प्रस्ताव के प्रति उसने बेरुखी दिखाई।

$1\frac{1}{2} + 1\frac{1}{2} = 3$

(किन्हीं दो का उत्तर अपेक्षित)

dy vdl 6

12. (क) 'स्व' आत्म-निर्मित बंधन का प्रतीक है जो मनुष्य को मनुष्य बनाता है। इसके द्वारा मनुष्य सत्य, अहिंसा, प्रेम आदि मानवीय एवं नैतिक गुणों को धारण करता है।

3

vflk

मौन बलिदान को समाज की आधार शिला इसलिए कहा गया है क्योंकि इस मौन बलिदान के बलबूते पर ही समाज का निर्माण होता है। किसी भी समाज को मजबूत आधार कुछ लोगों के बालिदान से निर्मित होता है तथा मजबूती पाता है।

ख लेखक को पुजारी के साथ हमदर्दी इसलिए जतानी पड़ी ताकि उसकी स्वार्थ पूर्ति हो सके। वह उसे सेठजी से मिलवा दे, जिससे उसका काम बन जाए।

dy vol 5

13. (किसी एक का उत्तर अपेक्षित)

- (क) (i) श्रीकृष्ण के बाल रूप की सुंदरता को 'सोभा सिंधु' कहा गया है। जिस प्रकार समुद्र अनंत व अगाध है उसी प्रकार कृष्ण का सौंदर्य भी अकथनीय व अवर्णनीय है। 2
- (ii) गोपिका ने सोभा-सिंधु को नंद के भवन से लेकर ब्रज की गली-गली में फैला हुआ बताया है। 2
- (iii) उस रूप-राशि का उद्गम स्थल यशोदा माता के उदर को बताया है क्योंकि सभी यही मानते हैं कि कृष्ण नंद व यशोदा के पुत्र हैं। 1+1 = 2
- (iv) इस पद में श्रीकृष्ण को प्रभु कहा गया है। उनकी तुलना इंद्रनीलमणि से की गई है क्योंकि श्री कृष्ण के साँवलेपन में जो चमक-दमक है वह इंद्रनीलमणि के समान है। 1+1 = 2

vflak

- (ख) (i) भिखारी के बच्चे हाथ फैलाकर भीख माँग रहे हैं। वे बाएँ हाथ से अपना भूखा पेट मल रहे हैं और दायाँ हाथ लोगों से कुछ पाने की आशा में आगे बढ़ाते हैं। 2
- (ii) भीख न मिलने पर भूख से उनके होंठ सूख जाते हैं और चेहरे पर उदासी छा जाती है। आँसुओं के घूँट पीकर रह जाते हैं। 2
- (iii) भिखारी के जीवन में दाता ही भाग्य विधाता है क्योंकि भिखारी का जीवन उसी पर निर्भर है। 1+1 = 2
- (iv) चुने गए किसी भी अंश के लिए 1 अंक 1+1 = 2
'क्यों' के उत्तर के लिए 1 अंक

dy vol 8

14. (किसी एक का उत्तर अपेक्षित)

- (क) (i) सीता जी का संकोच अत्यंत मार्मिक रूप में प्रस्तुत हुआ है। 1+1 = 2

- सीता जी का वाक्चातुर्य विलक्षण है।

(इसी प्रकार की अन्य उचित विशेषताएँ स्वीकार्य)

- (ii) भारतीय परंपरा का निर्वाह करते हुए सीता जी अपने पति का नाम नहीं लेती हैं, अतः लज्जाशील बनकर ग्रामीण स्त्रियों के समक्ष अपने चंद्रमा जैसे मुख को आँचल से ढककर प्रिय की ओर तिरछी दृष्टि से निहारते हुए इंगित करती है कि ये मेरे पति हैं।

2

- (iii) अनुप्रास और रूपक अलंकार।

1+1 = 2

- (iv) उपर्युक्त काव्यांश अवधी भाषा व चौपाई छंद में लिखा गया है।

1+1 = 2

वर्क

- (ख) (i) कवि के मन-मस्तिष्क में कृष्ण वैसे ही घुल-मिल गए हैं जैसे पानी में नमक।

- समय के फेर को बताते हुए स्पष्ट किया गया है कि किसी समय ऐसा भी होता है जब मूर्खों का आदर और विद्वानों का अनादर भी होता है।

1+1 = 2

- (ii) पहले में अनुप्रास और दृष्टान्त अलंकार तथा दूसरे में अन्योक्ति अलंकार है।

1+1 = 2

- (iii) छंद दोहा और भाषा ब्रज है।

1+1 = 2

- (iv) - भाषा आम बोलचाल के निकट है।

1+1 = 2

- सरल, सहज और भावानुकूल है।

(इसी प्रकार की अन्य विशेषताएँ भी स्वीकार्य)

dy vol 8

15. (किसी एक का उत्तर अपेक्षित)

- (i) जिस प्रकार पौधे की बड़े यत्न से देखभाल की जाती है तभी वह विकास की गति पकड़ता है और फलने-फूलने लगता है, वैसे ही माता-पिता शिशु की देखभाल करते हुए उसके सुंदर भविष्य की प्रतीक्षा करते हैं।

3

- (ii) मानव नियति का दास नहीं है, उसे नियति के समक्ष विनम्रता पूर्वक सिर झुकाने की आवश्यकता नहीं है। नियति का दास न बनकर उसे ललकारना चाहिए।

3

dy vol 3

16 (किसी एक का उत्तर अपेक्षित)

- (i) क्योंकि यह दिन बिना किसी असामान्य प्रतिक्रिया के गुजर गया। सारा दिन सहज रूप से बीत गया, अतः वह दिन निश्चय ही अजीब दिन कहा जाएगा। 3
- (ii) इस कविता में सेतु मानव को मानव से, हृदय को हृदय से, श्रम की शिखा को श्रम की शिखा से, कल्पना के पंख को कल्पना के पंख से, विवेक की किरण को विवेक की किरण से, अनुभव के स्तंभ को अनुभव के स्तंभ से आपस में जोड़ने का कार्य कर रहा है। 3

dy vd 3

17

अंक योजना - जीवन परिचय 1 अंक

साहित्यिक विशेषताएँ 1 अंक

दो रचनाएँ $1\frac{1}{2} + 1\frac{1}{2}$ अंक

dy vd 3

17. **ryl hkl &** जन्म — राजापुर जिला बाँदा। कुछ विद्वान सोरो (एटा) भी मानते हैं। पत्नी की प्रताड़ना से रामोन्मुख्य हुए। प्रसिद्ध राम भक्त कवि, साहित्य द्वारा आदर्श समाज की स्थापना का प्रयास किया। अवधी व ब्रज दोनों भाषाओं पर एक समान अधिकार था। रचनाएँ - रामचरितमानस, विनयपत्रिका, कवितावली आदि।

vflok

txnh'k xqr & जन्म जिला हरदोई के शाहबाद कस्बे में हुआ। नई कविता के प्रतिष्ठित कवि, जन-जीवन की विसंगतियों एवं कुरूपताओं का उद्घाटन करने वाला साहित्य, प्रकृति व मानव सौंदर्य के रागात्मक स्वरूप का चित्रण, रचनाएँ - नाव के पाँव, शब्द - दंश, हिम-बिद्ध, युग्म आदि।

18. (किन्हीं तीन के उत्तर अपेक्षित)

- क यद्यपि बुद्धन भूखा था परंतु जब उसने गोकुल के चरित्र की महानता एवं ईमानदारी के बारे में सुना तो उसे लगा कि उसके भूखे और निर्जीव शरीर में प्राणों का संचार हो गया है। उसे अपने गोकुल पर गर्व का अनुभव हुआ। गोकुल ने कुल के सम्मान की रक्षा में भूखा रहना स्वीकार कर लिया था। गोकुल के इस व्यवहार से बुद्धन को तृप्ति का अनुभव हुआ। 2

- ख लोकमान्य तिलक को अपने छह वर्ष के जेल जीवन के दौरान अनेक शारीरिक और मानसिक यंत्रणाओं से गुजरना पड़ा। वे मधुमेह रोग से पीड़ित थे, जेल में उन्हें

- एकांत में रखा गया, उन्हें बौद्धिक स्तर का कोई साथी नहीं मिला, उन्हें अखबार तक पढ़ने को नहीं दिया जाता था। 2
- ग बीमा वालों को लेखक की कोई चिंता नहीं थी। वे तो मोटर साइकिल की ही फिक्र कर रहे थे। लेखक के इलाज की कोई बात तक नहीं कर रहा था, यहाँ तक कि एंबुलेंस भी उसे नहीं ले गई थी जबकि मोटर साइकिल को तुरंत ले जाया गया था। 2
 उसका कायाकल्प भी हो गया था।
- घ क्योंकि रिश्ते उन्हें ढोने पड़ रहे हैं। वे सारे रिश्तों के अपने फर्ज निभा रहे हैं परंतु बदले में उन्हें कोई सम्मान नहीं मिलता। उनका पारिवारिक जीवन एक बोझ बनकर रह गया है जिन्हें निभाना उनकी मजबूरी बन गई है। 2
- 19 (किसी एक का उत्तर अपेक्षित)
- क दिल्ली तक अंग्रेजों के आ जाने से मुगल बादशाहों की सल्तनत छिन रही थी, बादशाह विलासी, अकर्मण्य और अक्षम होने के कारण, उनकी निर्णय लेने की क्षमता समाप्त हो चुकी थी। अंतिम मुगल बादशाह बुजुर्गों के नाम की दुहाई देकर स्वयं संघर्ष से बचते रहते थे। 4
- ख नारायण बाबू ने देश प्रेम के लिए अपना जीवन समर्पित कर दिया था लेकिन एक बार पुत्र स्नेह ने उनके देश प्रेम के स्थिर पात्र को हिलाकर रख दिया। उन दिनों वे देश के लिए भूमिगत होकर कार्य कर रहे थे। एक बार घर आने पर उन्हें पता चला कि उनका पुत्र सनातन बुखार में बेहाल है। पत्नी परेशान थी। रात का समय था। बच्चे ने नारायण बाबू का हाथ पकड़ रखा था। इस घटना ने नारायण बाबू के देशप्रेम के स्थिर पात्र को हिलाकर रख दिया। 2

dy vol 6

dy vol 8

fgmh ¼i kB; Øe ^c*½

fu/Mzjr le; %3 7½s

vf/kdre vad %100

- funzk %** (i) इस प्रश्नपत्र के चार खण्ड हैं - 'क', 'ख', 'ग' और 'घ' ।
 (ii) चारों खण्डों के प्रश्नों के उत्तर देना अनिवार्य है ।
 (iii) यथासंभव प्रश्नों के उपभागों के उत्तर क्रमशः लिखिए ।

itui-k l f; k 4@1@1

[M µ ^d*

- ¼½fuEufyfl[k eal sfdLorak k dhit, %
 अति + अधिक, लोक + आचार, एक + एक । 2

(ख) निम्नलिखित में से किन्हीं दो में संधि-विच्छेद कीजिए :
 नवोदित, कृतार्थ, प्रत्येक 2
- ¼½निम्नलिखित में से किन्हीं **nks** पदों का विग्रह कीजिए और समास का भेद भी लिखिए :
 प्रतिदिन, सेनापति, गुणदोष । 2

¼½निम्नलिखित में से किन्हीं **nks** के समस्त पद बनाइए और समास का नाम भी लिखिए :
 कुल की परंपरा, विशाल है काया जिसकी, पाँच वटों का समूह । 2
- निर्देशानुसार उत्तर दीजिए :

¼½हमारे fo| ky; ealOrak k dhit l ej|g उल्लास से मनाया गयाA &

(रेखांकित में से किन्हीं **nks** के पद-भेद लिखिए ।)

(ख) (i) अभिनेता, जननी । (लिंग बदलकर लिखिए ।) 1

(ii) फूल तोड़ता बच्चा माली को आता देखकर भागा ।
 (रेखांकित को बहुवचन में बदलकर पूरा वाक्य फिर से लिखिए ।) 1

(iii) उनका हृदय बहुत पवित्र है । (रेखांकित का कारक लिखिए) 1

- (ग) निम्नलिखित वाक्यों में से किन्हीं दो में वाच्य-परिवर्तन कीजिए :
- (i) मैंने खाना खा लिया है। (कर्मवाच्य में)
- (ii) वह चल नहीं पाता। (भाववाच्य में)
- (iii) मेरे द्वारा समाचार सुने गए। (कर्तृवाच्य में)
4. (क) रचना के आधार पर वाक्य-भेद लिखिए : 2
- (i) यदि मैं नहीं आया होता तो उससे मुलाकात नहीं होती।
- (ii) वे रोज़ पार्क में टहलने जाते हैं।
- (ख) अर्थ के आधार पर वाक्य-भेद लिखिए : 2
- (i) मधुर वचन सबको अच्छे लगते हैं।
- (ii) मेरी बात ध्यान से सुनिए।
- (ग) निम्नलिखित वाक्यों को निर्देशानुसार बदलिए:
- (i) लड़का गाँव गया। वहाँ बीमार हो गया। (एक सरल वाक्य में) 1
- (ii) छात्र स्कूल से घर आया। वह खेलने चला गया। (मिश्र वाक्य में) 1
- (घ) वाक्यों को शुद्ध रूप में लिखिए :
- (i) रोगी को काटकर सेब खिलाओ। 1
- (ii) हम उसको कई बार देखे हैं। 1
- (ङ) उपयुक्त विराम-चिह्न लगाइए :
- अरे तुम यहीं हो तुम्हारी तो घर पर प्रतीक्षा हो रही है जल्दी पहुँचो शिक्षक ने छात्र से कहा 2

[M p ^[k*

5. संकेत-बिन्दुओं के आधार पर निम्नलिखित में से किसी ,d पर लगभग 100 शब्दों में अनुच्छेद लिखिए : 7
- (क) पुस्तक मेला
- (i) आयोजन और व्यवस्था - कब, कहाँ
- (ii) प्रमुख आकर्षण, भीड़भाड़
- (iii) मेले में प्रकाशक, लेखक और पाठकों की विचारगोष्ठी
- (iv) मेरी रुचि के पंडाल
- (v) मेरी रुचि की पुस्तकें

(ख) जहँ सुमति तहँ सम्पति नाना

- (i) कथन का तात्पर्य
- (ii) एकता और समृद्धि की मार्गदर्शिका
- (iii) ज्ञान की राह
- (iv) कुमति से हानियाँ
- (v) सुमति से विकास और प्रगति

6. खेल का सामान बेचने वाली कंपनी 'स्पोर्ट्स इंटरनेशनल' से आपने जो सामान मँगाया था, वह घटिया स्तर का और महँगा भेजा गया। कंपनी के प्रबंध निदेशक को इसकी शिकायत करते हुए पत्र लिखिए।

8

vflak

आपके मित्र का बनाया हुआ मॉडल अंतर्राष्ट्रीय विज्ञान-मेले के लिए चुना गया है। उसे बधाई देते हुए पत्र लिखिए।

[M p ^x*

- 7- निम्नलिखित गद्यांश को पढ़कर पूछे गए प्रश्नों के उत्तर संक्षेप में दीजिए :

दूसरों को स्नेह देना और उनका सम्मान करना सामाजिक सफलता का एकमात्र मंत्र है। जीवन में सुख-शांति और उन्नति चाहने वाले प्रत्येक महत्वाकांक्षी को सबसे पहले यही सीख धारण करनी चाहिए। महाभारत के ज्येष्ठ पांडव युधिष्ठिर के राजसूय यज्ञ में कृष्ण ने लोगों के स्वागत की जिम्मेदारी ली और बदले में वे उस यज्ञ के सर्वाधिक पूज्य व्यक्ति माने गए। ईसा मसीह, गौतम बुद्ध, महावीर तथा महात्मा गांधी जैसे महापुरुषों में रंच मात्र भी अभिमान न था। उन्होंने सदैव दूसरों को महत्त्व दिया और इस तरह से वे स्वयं महान बन गए। मान-सम्मान का मूल्य चुकाना असंभव है। बिना मान-सम्मान के यदि अमृत भी मिले तो विष बन जाता है और मानपूर्वक दिया गया विष भी अमृत बन जाता है। विद्यार्थी जीवन का प्रथम पाठ यही है कि वह गुरु के प्रति सच्चे सम्मान का भाव अपने हृदय में पैदा करे, अन्यथा उसकी सारी विद्या निष्फल हो जाएगी।

- (i) उपर्युक्त गद्यांश का उपयुक्त शीर्षक लिखिए। 1
- (ii) महत्वाकांक्षी को कौन-सी सीख ग्रहण करनी चाहिए ? 1
- (iii) स्वयं महान बनने के लिए क्या करना अपेक्षित है ? 1
- (iv) विद्या की सफलता के लिए विद्यार्थी को क्या करना चाहिए ? 1
- (v) युधिष्ठिर के यज्ञ का उदाहरण क्यों दिया गया है ? 1

8- निम्नलिखित कविता पढ़कर पूछे गए प्रश्नों के उत्तर लिखिए : 2+2+2 = 6

फैली खेतों में दूर तलक,
मखमल-सी कोमल हरियाली।
लिपटी जिससे रवि की किरणें
चाँदी की-सी उजली जाली।।

रोमांचित-सी लगती वसुधा,
आई जौ-गेहूँ में बाली।
अरहर-सनई की सोने की
किंकणियाँ हैं शोभाशाली।।

अब रजत स्वर्ण-मंजरियों से,
लद गई आम्र-तरु की डाली।
झर रहे ढाक, पीपल के दल,
हो उठी कोकिला मतवाली।।

बगिया के छोटे पेड़ों पर
सुंदर लगते छोटे छाजन।
सुंदर गेहूँ की बालों पर
मोती के दानों से हिमकन।।

(i) इस कविता में किसकी शोभा का वर्णन है ?	1
(ii) किन बातों से पृथ्वी के रोमांचित होने का पता चलता है ?	1
(iii) किन पंक्तियों में वसंत ऋतु के आने की बात कही गई है ?	1
(iv) गेहूँ की बालों पर पड़ी ओस की तुलना किससे की गई है ?	1
(v) वसुधा के रोमांचित-सी दिखाई पड़ने का क्या कारण है ?	1

[निम्नलिखित कविता पढ़कर पूछे गए प्रश्नों के उत्तर लिखिए :]

9- निम्नलिखित गद्यांश को पढ़कर पूछे गए प्रश्नों के उत्तर लिखिए :

2+2+2 = 6

कविता के मर्मज्ञ और रसिक स्वयं कवि से अधिक महान होते हैं। संगीत के पागल सुनने वाले ही स्वयं संगीतकार से अधिक संगीत का रसास्वादन करते हैं। यहाँ पूज्य नहीं, पुजारी ही श्रेष्ठ है। यहाँ सम्मान पाने वाले नहीं, सम्मान देने वाले महान हैं। स्वयं पुष्प में कुछ नहीं है, पुष्प का सौंदर्य उसे देखने वाले की दृष्टि में है।

- (i) कविता के मर्मज्ञ कवि से अधिक महान कैसे होते हैं ?
- (ii) “यहाँ पूज्य नहीं, पुजारी ही श्रेष्ठ है”- कथन से लेखक का क्या तात्पर्य है ?

- (iii) “सौंदर्य उसे देखने वाले की दृष्टि में है” - इस उक्ति से आप क्या समझते हैं ? स्पष्ट कीजिए।

vflk

किन्हीं दो व्यक्तियों के संबंधों को ठीक-ठीक समझ पाना, पढ़ पाना बहुत कठिन है और पति-पत्नी के संबंध तो ऐसे कोमल धागे के बने होते हैं, इतने नाजुक होते हैं कि एक फूँक, एक इशारे से भी टूट सकते हैं, लेकिन यह तो एक कठोर सच्चाई है कि उन्होंने पति का सुख नहीं जाना, बाल-बच्चों का सुख नहीं जाना, माँ बनने का सुख नहीं जाना।

- (i) पति-पत्नी के संबंधों को ठीक-ठीक समझ पाना क्यों कठिन है?
- (ii) भाव स्पष्ट कीजिए - ‘पति-पत्नी के संबंध कोमल धागे के बने होते हैं।’
- (iii) लेखक इस गद्यांश में महादेवीजी के जीवन की किस कठोर सच्चाई की ओर संकेत करता है ?

10. निम्नलिखित प्रश्नों में से किन्हीं दो के उत्तर लिखिए :

4 + 4 = 8

- (क) “कब्रिस्तान वह जगह है जहाँ सारी पंचायतें खत्म हो जाती हैं।”- ‘कब्रिस्तान में पंचायत’ पाठ में ऐसा क्यों कहा गया है ?
- (ख) देशों की आपसी प्रतिद्वंद्विता बढ़ने के क्या कारण हैं ? ‘मनुष्य का भविष्य’ पाठ के आधार पर लिखिए।
- (ख) मातादीन की कार्य-पद्धति कैसी थी? ‘इंसपेक्टर मातादीन चाँद पर’ पाठ के आधार पर लिखिए।

11. ‘रानी लक्ष्मीबाई देशभक्त वीरांगना थी।’- ‘स्वराज्य की नींव’ पाठ के आधार पर सिद्ध कीजिए।

6

vflk

विधान अपने पिताजी की अपेक्षा चाचा को क्यों अधिक चाहता था? ‘पादुका पूजन’ पाठ के आधार पर विस्तार से लिखिए।

12. निम्नलिखित काव्यांश को पढ़कर पूछे गए प्रश्नों के उत्तर लिखिए :

1+2+2 = 5

मंत्री, गुरु अरु बैद जो, प्रिय बोलहिं भय आस।

राज, धरम, तन तीनि कर, होई बेगहि नास।।

- (i) कवि और कविता का नाम लिखिए।
- (ii) भय के कारण प्रिय बोलने का क्या परिणाम होता है ?

- (iii) वैद्य जब किसी भय के कारण प्रिय बोलने के लिए विवश होता है तो किसका अहित होता है और क्यों ?

vfllok

निर्मल तेरा नीर अमृत के सम उत्तम है,
शीतल मंद सुगंध पवन हर लेता श्रम है,
षट्क्रतुओं का विविध दृश्य युत अद्भुत क्रम है,
हरियाली का फर्श नहीं मखमल से कम है।

- (i) कवि और कविता का नाम लिखिए।
(ii) उपर्युक्त पंक्तियों में मातृभूमि की किन विशेषताओं का उल्लेख हुआ है ?
(iii) हरियाली की तुलना कवि ने किससे की है और क्यों ?
13. 'अँधेरे का दीपक' अथवा 'घूँघरवाली छड़ी' कविता का प्रतिपाद्य 50-60 शब्दों में लिखिए। 4
14. निम्नलिखित काव्यांश का काव्य-सौंदर्य स्पष्ट कीजिए : 4
- जाकर चित अहिगति सम भाई।
अस कुमित्र परिहरेहि भलाई।।

vfllok

धँस गए धरा में सभय शाल!
उठ रहा धुआँ, जल गया ताल!
- यों जलद-यान में विचर-विचर,
था इंद्र खेलता इंद्रजाल।

15. 'तोड़ती पत्थर' कविता की मजदूर युवती किस स्थिति में पत्थर तोड़ने का काम कर रही थी ?-
कविता के आधार पर अपने शब्दों में लिखिए। 2
16. 'कथालोक' भाग-2 के आधार पर निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संक्षेप में लिखिए : 2+2+2 = 6
- (क) 'खेल' कहानी में रेत का भाड़ बनाते हुए सुरबाला क्या सोच रही थी ?
(ख) पिताजी की उदासीनता के बारे में 'वारिस' कहानी में लेखक के क्या विचार थे ?
(ग) 'पार नज़र के' विज्ञान-कथा के आधार पर लिखिए कि प्रमुख अखबारों ने 'नासा' का कौन-सा वक्तव्य छापा ?

17. 1/4 हाजी सेठ से टकराने वाला व्यक्ति अपनी किन विशेषताओं के कारण हाजी सेठ को पराजित कर उन्हें अपनी गलती मानने को विवश करता है? 'हत्यारों की वापसी' कहानी के आधार पर लिखिए।

5

vflk

cslskhekdsl kjk guk D kav Dkyxr k flk ckn e8og dScny
x; k ^et cjm dgkuhdsvk k ij fyf[k A

- 1/4 अहेन्द्र वर्मन महाबलिपुरम् में कैसी कलाकृतियाँ बनवाना चाहता था? उसका यह स्वप्न अधूरा ही क्यों रह गया ?

4

i/zi-k l f; k 401

[k.M & ^d*

1. 1/4 1/2 fufyf[kr es sfd ganksed flk dNa dhft, %
भाग्योदय, हितैषी, यद्यपि।

2

- (ख) निम्नलिखित में से किन्हीं दो में संधि कीजिए :
तथा + एव, अरुण + अचल, सु + आगत।

2

2. 1/4 1/2 निम्नलिखित में से किन्हीं nks के समस्त पद बनाइए और समास का नाम भी लिखिए :
महान है आशय जिसका, साज़ और सामान, जीवन पर्यन्त।

2

- 1/4 1/2 निम्नलिखित में से किन्हीं nks पदों का विग्रह कीजिए और समास का भेद भी लिखिए :
चौराहा, घनश्याम, नगरवासी।

2

3. निर्देशानुसार उत्तर दीजिए :

1/4 1/2 दुखी QDr dsfy, सबके eu e8 सहानुभूति gsh g8

&

(रेखांकित में से किन्हीं nks के पद-भेद लिखिए।)

- (ख) (i) चिकित्सक, साधु। (लिंग बदलकर लिखिए।)

1

- (ii) भूकंप में शहर का मकान ढह गया।

(रेखांकित का वचन बदलकर पूरा वाक्य फिर से लिखिए।)

1

- (iii) मेरे घर में मेहमान आए हैं।

(रेखांकित का कारक लिखिए)

1

- (ग) निम्नलिखित वाक्यों में से किन्हीं दो में वाक्य-परिवर्तन कीजिए : 2
- (i) पक्षी उड़ते हैं। (भाववाच्य में)
- (ii) सिपाही ने अपराधी को पकड़ा। (कर्मवाच्य में)
- (iii) माँ से खाना नहीं बनाया जाता। (कर्तृवाच्य में)
4. (क) रचना के आधार पर वाक्य-भेद लिखिए : 2
- (i) हम लोग आगरा घूमने गए और वहाँ चार दिन रहे।
- (ii) मैं उस व्यक्ति को जानता हूँ जो तुम्हारे पास आया था।
- (ख) अर्थ के आधार पर वाक्य-भेद लिखिए : 2
- (i) तुम्हारी घड़ी में क्या समय हुआ है ?
- (ii) शायद मैं आज गाँव जाऊँ।
- (ग) निम्नलिखित वाक्यों को निर्देशानुसार बदलिए:
- (i) महात्मा गांधी अहिंसावादी थे। वे किसी को दुखी नहीं देखना चाहते थे।
(मिश्र वाक्य में) 1
- (ii) मेरा मित्र विदेश में रहता है। अगले महीने वह भारत आ रहा है।
(साधारण वाक्य में) 1
- (घ) वाक्यों को शुद्ध रूप में लिखिए :
- (i) इस विद्यालय में लड़के और लड़कियाँ सभी पढ़ती हैं। 1
- (ii) वह लोग गाँव में हैं। 1
- (ङ) उपयुक्त विराम-चिह्न लगाइए :
- सच्चा मित्र वही है जो संकट के समय मित्र की मदद करता है ये महान् व्यक्तियों के विचार हैं 2

[m p ^k]

5. दिए गए संकेत-बिन्दुओं के आधार पर निम्नलिखित में से किसी ,d पर लगभग 100 शब्दों में अनुच्छेद लिखिए : 7
- (क) राष्ट्र हमारा हमको प्यारा
- (i) आकर्षक भौगोलिक सौंदर्य
- (ii) प्राचीन संस्कृति
- (iii) शांतिप्रिय राष्ट्र
- (iv) चहुँमुखी विकास

(ख) मेरा प्रिय खेल

- (i) खेल का नाम, प्रिय होने का कारण
- (ii) एकल या सामूहिक खेल
- (iii) खेल से मिलने वाला सुख और आनंद
- (iv) खेल में मेरी उपलब्धियाँ

6. दिल्ली-निवासी अनिमेष की ओर से किसी प्रतिष्ठित पत्र के संपादक को पत्र लिखकर नगर में डेंगू फैलने के कारणों की चर्चा करते हुए इससे निपटने की अपर्याप्त तैयारियों का उल्लेख कीजिए।

8

vflak

वास्तविक अथवा काल्पनिक वायुयान-यात्रा के आनंद का वर्णन करते हुए अपने/अपनी मित्र/सखी को पत्र लिखिए।

[M p ^x*

- 7- निम्नलिखित गद्यांश को पढ़कर पूछे गए प्रश्नों के उत्तर संक्षेप में दीजिए :

देश के अगणित मनुष्य यदि अज्ञान के अंधकार में डूबे रहें, यदि मनुष्यत्व-विकास के सभी संभव पथ अवरुद्ध हो जाएँ, यदि अशिक्षा, अन्याय, अपमान तथा शोषण से जीवन संकुचित होता रहे, तो हमारा सब कुछ व्यर्थ हो जाएगा। ज्ञान-विज्ञान का प्रकाशमय जगत् सदा के लिए हमसे दूर हो जाएगा। किसी देश की उन्नति के मूल में उस देश की जनता की जागरूकता ही मुख्यतः हुआ करती है। वस्तुतः मानव के अंतर में अमित शक्ति सुप्त रहती है। जाग्रत रूप में यही शक्ति देश को आगे बढ़ाती है और यह शक्ति जाग्रत होती है, शिक्षा के द्वारा। नवीन स्फूर्ति से तब जीवन स्पंदित होने लगता है। निरक्षरता का कलंक मिट जाता है। अन्तर-स्थित विपुल संभावनाओं के द्वार खुल जाते हैं।

- (i) उपर्युक्त गद्यांश का उपयुक्त शीर्षक लिखिए। 1
- (ii) सब कुछ व्यर्थ हो जाने के मूल में क्या कारण हैं ? 1
- (iii) किसी देश की उन्नति कैसे संभव है ? 1
- (iv) अमित शक्ति देश को कैसे अग्रणी बना सकती है ? 1
- (v) आशय लिखिए - 'विपुल संभावनाओं के द्वार खुल जाते हैं'। 1

8. निम्नलिखित गद्यांश को पढ़कर पूछे गए प्रश्नों के उत्तर संक्षेप में दीजिए :

नया प्रात है, नई बात है
नई किरण है, ज्योति नई।
नई उमंगें, नई तरंगे

नई आस है, साँस नई ।
 युग से मुरझाए सुमनों में नई-नई मुस्कान भरो ।
 उठो धरा के अमर सपूतो, पुनः नया निर्माण करो ।।
 डाल-डाल पर बैठ विहग कुछ
 नए स्वरों में गाते हैं,
 गुन-गुन, गुन-गुन करते भौरे
 मस्त उधर मँडराते हैं ।
 नव युग की नूतन वीणा में नया राग, नव गान भरो ।
 उठो धरा के अमर सपूतो, पुनः नया निर्माण करो ।।

(i) उपर्युक्त काव्यांश में किन नई चीज़ों की ओर ध्यान दिलाया गया है ?	1
(ii) 'नई-नई मुस्कान भरो' का क्या भाव है ?	1
(iii) विहगों और भौरों में क्या नयापन है ?	1
(iv) नव युग के लिए कैसे गान की अपेक्षा है ?	1
(v) उन पंक्तियों को उद्धृत कीजिए जिनका भाव है - बर्षों की गुलामी से मिली आज़ादी के बाद नवनिर्माण करना होगा ।	1

[III] प्रश्न

9- निम्नलिखित गद्यांश को पढ़कर पूछे गए प्रश्नों के उत्तर लिखिए : 2+2+2 = 6

कितनी बार मनुष्य भटका है, गिरा है, बेहोश हुआ है, इसका कोई हिसाब नहीं बताया जा सकता । फिर भी वह सँभलकर फिर से उठा है, अपनी ही गलतियों के जाल से अपने को मुक्त किया है और फिर नई ज्योति जलाकर - और कुछ नहीं मिला तो अपनी हड्डी-पसलियों की ही मशाल जलाकर - वह आगे बढ़ा है ।

- (i) मनुष्य के भटकने और सँभलकर उठने के क्या कारण हैं ?
- (ii) 'गलतियों के जाल से मुक्त करने' - का भाव समझाकर लिखिए ।
- (iii) आशय स्पष्ट कीजिए - 'हड्डी-पसलियों की मशाल जलाकर आगे बढ़ा है' ।

वर्क

यहाँ के लोगों को अपनी खूबसूरती नज़र नहीं आती, मगर पराए के सौंदर्य को देखकर मोहित हो जाते हैं । जिस देश में जन्म पाने के लिए मैक्समूलर ने जीवन-भर प्रार्थना की, उस देश के निवासी आज जर्मनी और विलायत जाना स्वर्ग जाने जैसा अनुभव करते हैं ।

- (i) यहाँ के लोगों का सौंदर्य के बारे में क्या दृष्टिकोण है ?
- (ii) मैक्समूलर कौन था ? वह भारत में जन्म पाने के लिए लालायित क्यों रहता था ?
- (iii) जर्मनी और विलायत जाने को स्वर्ग जाने जैसा मानने वाले लोग किस बात से अनभिज्ञ हैं ?

10. निम्नलिखित में से किन्हीं दो प्रश्नों के उत्तर लिखिए :

4 + 4 = 8

- (क) “कब्रिस्तान में पंचायत” - पाठ में अदृश्य दीवार क्या थी ? फैसला सुनाते समय लेखक को उसकी याद क्यों आ जाती है ?
- (ख) महादेवी जी अपने जीवन में पारिवारिक अभाव की तृप्ति किस प्रकार करती थीं? - उदाहरण देकर स्पष्ट कीजिए।
- (ख) ‘इंस्पेक्टर मातादीन चाँद पर’ - पाठ के आधार पर मातादीन की कार्यपद्धति पर टिप्पणी लिखिए।

11. “आज हमें स्वामिभक्त नहीं, देशभक्तों की आवश्यकता है।” इस कथन की सार्थकता ‘स्वराज्य की नींव’ पाठ के आधार पर तर्क-सहित स्पष्ट कीजिए।

6

vflak

चाचा क्या-क्या काम करते थे ? इतने सारे काम करने पर भी वे निकम्मे क्यों माने जाते थे ? - ‘पादुका-पूजन’ कहानी के आधार पर लिखिए।

12. निम्नलिखित काव्यांश को पढ़कर पूछे गए प्रश्नों के उत्तर लिखिए :

1+2+2 = 5

मेखलाकार पर्वत अपार
अपने सहस्र दृग-सुमन फाड़,
अवलोक रहा है बार-बार
नीचे जल में निज महाकार,
जिसके चरणों में पड़ा ताल
दर्पण-सा फैला है विशाल!

- (i) कवि और कविता का नाम लिखिए।
- (ii) पर्वत अपने रूपाकार को कहाँ और कैसे देख रहा है ?
- (iii) कवि ने पर्वत की विशालता और तालाब की निर्मलता को कैसे व्यक्त किया है ?

vfllok

जी, पहले कुछ दिन शर्म लगी मुझको;
पर बाद-बाद में अक्ल जगी मुझको,
जी, लोगों ने तो बेच दिए ईमान,
जी, आप न हों सुनकर ज़्यादा हैरान।
मैं सोच-समझकर आखिर
अपने गीत बेचता हूँ।

- (i) कवि और कविता का नाम लिखिए।
- (ii) कवि को गीत बेचने की शर्म से कब और कैसे छुटकारा मिला ?
- (iii) 'सोच-समझकर गीत बेचता हूँ' - से कवि का क्या तात्पर्य है ?

13. 'मातृभूमि' अथवा 'मित्र प्रसंग' कविता का प्रतिपाद्य लगभग 50-60 शब्दों में लिखिए। 4

14. निम्नलिखित काव्यांश का काव्य-सौंदर्य स्पष्ट कीजिए : 4

बाँध कर नदी को
मनुष्य दुह रहा है,
अब वह कामधेनु है।

vfllok

मुखिया मुख सों चाहिए, खान-पान को एक।
पालै-पोसे सकल अंग, तुलसी सहित विवेक।।

15. राष्ट्र का नवीन रूप उभाने में युवकों का क्या योगदान है ? - 'तरुण से' कविता के
के आधार लिखिए। 2

16. 'कथालोक' - भाग-2 के आधार पर निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संक्षेप में लिखिए : 2+2+2 = 6

- (क) गंगातट पर मनोहर और सुरबाला सारे संसार को क्यों भूल बैठे थे ? - 'खेल' कहानी
के आधार पर लिखिए।
- (ख) महेन्द्रवर्मन से भाववर्मा को नया काम मिलने पर भी उसके मन में प्रसन्नता क्यों
नहीं थी ?
- (ग) 'वारिस' कहानी के आधार पर लिखिए कि पुत्र का कौन-सा आचरण पिता की इच्छा
के विरुद्ध था।

17. 'हत्याओं की वापसी' कहानी के आधार पर तर्क-सहित उत्तर दीजिए कि हाजी सेठ का हृदय-परिवर्तन हुआ था या उसे परिस्थितियों के सामने झुकना पड़ा था।

5

आंगन लीपते समय बूढ़ी अम्मा बेटू के बारे में क्या-क्या कल्पनाएँ कर रही थी ?
'मजबूरी' कहानी के आधार पर लिखिए।

वर्क

↑ k; ut j+ d\$ d fkesi Fohdhv ljs v kj gsv afj {k& kula d ksydj D k; k\$ uk; j
cukbZxb& i jkfooj. k fyf[k A

वद ; ktuk fgmh ¼i kB; Øe ^c*½

l kekl; funk %eH; ldu djsr l e; dī ; k fuufyf[kr funkads i fr l ko/Muh cjfr, A

1. अंक-योजना का उद्देश्य मूल्यांकन को अधिकाधिक वस्तुनिष्ठ बनाना है। अंक-योजना में दिए गए उत्तर-बिंदु अंतिम नहीं हैं। ये सुझावात्मक एवं सांकेतिक हैं। यदि परीक्षार्थी ने इनसे भिन्न, किंतु उपयुक्त उत्तर दिए हैं तो उसे उपयुक्त अंक दिए जाएँ।
2. मूल्यांकन करने वाले परीक्षकों के साथ जब तक प्रथम दिन वैयक्तिक अथवा सामूहिक रूप से अंक-योजना पर भली-भाँति आद्वयोपांत विचार-विनिमय नहीं हो जाता तब तक मूल्यांकन आरंभ न कराया जाए।
3. मूल्यांकन-कार्य अपनी निजी व्याख्या के अनुसार नहीं बल्कि अंक-योजना में निर्दिष्ट निर्देशानुसार ही किया जाए।
4. प्रश्न के उपभागों के उत्तरों पर दाईं ओर अंक दिए जाएँ, बाद में उपभागों के इन अंकों का योग बाईं ओर के हाशिये में लिखकर उसे गोलाकृत कर दिया जाए।
5. यदि प्रश्न का कोई उपभाग नहीं है तो उस पर बाईं ओर ही अंक दिए जाएँ।
6. यदि परीक्षार्थी ने किसी अतिरिक्त प्रश्न का उत्तर भी लिख दिया है तो जिस प्रश्न को पहले हल किया गया है उस पर अंक दें और बाद में किए हुए को काट दें।
7. संक्षिप्त किंतु उपयुक्त विवेचन के साथ प्रस्तुत किया गया बिंदुवत् उत्तर विस्तृत विवेचन की अपेक्षा अच्छा माना जाएगा। ऐसे उत्तरों को उचित महत्त्व देने की अपेक्षा है।
8. बार-बार की एक ही प्रकार की अशुद्ध वर्तनी पर अंक न काटें।
9. शब्द-सीमा से अधिक शब्द होने पर भी अंक न काटे जाएँ।
10. अपठित गद्यांश और काव्यांश के प्रश्नों में परीक्षार्थियों की समझ में अभिव्यक्तिगत योग्यता को अति महत्त्व न दिया जाए जिससे परीक्षार्थियों को अकारण हानि हो।
11. मूल्यांकन में संपूर्ण अंक पैमाने - 0 से 100 का प्रयोग अभीष्ट है अर्थात् परीक्षार्थी ने ;fn l Hh vi\$kr mlkj&fcny/ldk mYy{k fd;k g\$Rksml sijs 100 vdl fn, tkusplfg, A

iz u&i=k&l {;k 4@1@1

fgmh iB;Øe 8^c*

[k.M& ^d*

- 1 (क) किन्हीं दो में संधि -
अत्यधिक, लोकाचार, एकैक 1+1 = 2
- (ख) किन्हीं दो में संधि-विच्छेद -
नव+उदित, कृत+अर्थ, प्रति+एक 1+1 = 2
- 2 (क) किन्हीं दो का समास-विग्रह एवं समास का भेद
दिन-दिन - अव्ययीभाव
सेना का पति - तत्पुरुष 1/2+1/2X2
गुण और दोष — द्वंद्व = 2
- (ख) किन्हीं दो का समस्तपद एवं समास का भेद
कुलपरंपरा - तत्पुरुष
विशालकाय - बहुव्रीहि/कर्मधारय 1/2+1/2X2
पंचवटी — द्विगु/द्विविगु = 2
- 3 (क) हमारे - विशेषण/सार्वनामिक विशेषण
उल्लास - संज्ञा/भाववाचक संज्ञा
मनाया गया - क्रिया/(अकर्मक क्रिया)
(पद का नामोल्लेख भी पर्याप्त है) 1+1 = 1
- (ख) (i) अभिनेत्री, जनक 1/2+1/2 = 1
(ii) फूल तोड़ते बच्चे माली को आता देखकर भागे। 1
(iii) संबंध कारक 1

- (ग) किन्हीं दो में वाच्य-परिवर्तन: 1+1 = 2
- (i) कर्मवाच्य- मेरे द्वारा खाना खा लिया गया है।
- (ii) भाववाच्य - उससे चला नहीं जाता।
- (iii) कर्तृवाच्य - मैंने समाचार सुने। (कोई दो) 1+1 = 2
- 4 (क) रचना के आधार पर वाक्य भेद -
- (i) • मिश्र वाक्य
- (ii) • सरल वाक्य 1+1 = 2
- (ख) अर्थ के आधार पर वाक्य-भेद लिखिए:
- (i) • विधानार्थक
- (ii) • आज्ञार्थक 1+1 = 2
- (ग) निर्देशानुसार वाक्य 1+1 = 2
- (i) सरल वाक्य - गाँव जाते ही लड़का बीमार हो गया।
- (ii) मिश्र वाक्य - जब/ज्योंही/जैसे ही छात्र स्कूल से घर
आया तभी/त्यों ही/वैसे ही वह खेलने चला गया।
- (घ) वाक्यों के शुद्ध रूप- 1+1 = 2
- (i) रोगी को सेब काटकर खिलाओ।/सेब काटकर रोगी को खिलाओ।
- (ii) हमने उसे कई बार देखा है। 1+1 = 2
- (ङ.) **fojke fpgu %**
- “अरे! तुम यहीं हो? तुम्हारी तो घर पर प्रतीक्षा हो रही है, जल्दी पहुँचो।”-शिक्षक ने छात्र से कहा।
- (छह चिह्नों का यथास्थान समुचित प्रयोग)
- तीन सही हाने पर 1 अंक दिया जाए

[III] ^[k]

5.	अनुच्छेद	(कोई एक)	
•	विषय-सामग्री का विवेचन	(किन्हीं तीन बिंदुओं का उल्लेख)	3
•	प्रस्तुतिकला/शैली		2
•	भाषा - शुद्धता		2
			कुल 7
6	पत्र		
•	प्रारंभ और समापन की औपचारिकताएँ		2
	(औपचारिकताएँ दाएँ या बाएँ लिखी हों, दोनों स्वीकार करें)		
•	विषय सामग्री		4
•	भाषा तथा प्रस्तुति		2

कुल 8

[III] ^[x]

7	अपठित गद्यांश		
(i)	दूसरों का आदर/बड़ों का मान-सम्मान		1
	(अन्य उचित शीर्षक पर भी अंक दिए जाएँ)		
(ii)	दूसरों का मान करने की सीख ग्रहण करनी चाहिए		1
(iii)	दूसरों को महत्व देना अपेक्षित है।		1
(iv)	गुरु के प्रति सच्चे हृदय से आदर भाव		1
(v)	जो दूसरों को सम्मान देता है वह कृष्ण की तरह स्वयं पूज्य बन जाता है।		1
8	अपठित काव्यांश		
(i)	वसंत ऋतु में प्रकृति की शोभा का वर्णन		1
(ii)	गेहूँ और जौ में बालियाँ आ जाने से		1
(iii)	अब रजत ..... कोकिला मतवाली		1
(iv)	मोती के दानों से		1
(v)	जो गेहूँ में आई बालियों के कारण/वसंत ऋतु की शोभा के कारण		1

9 गद्यांश पर आधारित प्रश्नों के उत्तर:

(i)	कविता के मर्मज्ञ कवि से अधिक महान इसलिए होते हैं क्योंकि वे कविता में छिपे भाव को ढूँढ़ निकालते हैं और कवि से अधिक उसका आनंद लेते हैं।	2
(ii)	पुजारी अर्थात् सम्मान देने वाले महान होते हैं क्योंकि वे अपनी भक्ति व श्रद्धा भाव से पूज्य के गुणों को विकसित कर उस पूजनीय बनाते हैं।	2
(iii)	पारखी की दृष्टि ही सौंदर्य को पहचानती और परखती है। सौंदर्य के प्रशंसक ही उसे वास्तविक प्रतिष्ठा भी दिलाते हैं।	2

vflor

कुल अंक 6

(i)	क्योंकि ये अत्यंत कोमल संबंध होते हैं, भावनात्मक रूप से जुड़े होने के कारण थोड़े से उतार-चढ़ाव से उनमें दरार पड़ जाती है। दो व्यक्तियों के संबंध में निश्चित तौर पर कुछ कहना असंभव है।	2
(ii)	पति-पत्नी का रिश्ता बहुत नाजुक होता है। वह आपसी विश्वास और समझ पर टिका होता है जो एक झटके में टूट भी सकता है।	2
(iii)	महादेवी को व्यक्तिगत जीवन में न तो पति का सुख प्राप्त हुआ और न ही वे मातृत्व सुख को भोग सकीं।	2

कुल अंक 6

10 किन्हीं दो प्रश्नों के उत्तर अपेक्षित :

4 + 4

- (क) • क्योंकि कब्रिस्तान में पहुँचकर व्यक्ति अपने सारे झगड़े भूल जाता है। न्याय अन्याय, ईर्ष्या-द्वेष भूल कर सहानुभूति और संवेदना के लिए आता है। यहाँ मुर्दे दफनाए जाते हैं जो किसी से झगड़ा नहीं कर सकते। अतः उसे सुलझाने के लिए किसी पंचायत की आवश्यकता नहीं होती।
- (ख) • विकसित देश अपने द्वारा उत्पादित सामग्री को खपाने के लिए दूसरे देशों में बाजार ढूँढ़ते हैं। व्यावसायिकता के इस युग में विकासशील देश भी

अपनी उत्पादन-क्षमता बढ़ाने के सपने देखते हैं। इसके लिए वे पहले तरह-तरह की वस्तुओं का उत्पादन करते हैं, फिर उन्हें बेचने का प्रयास करते हैं।

- (ग) • उनकी कार्य-पद्धति सामान्य पुलिस अधिकारियों से भिन्न थी। वे तनख्वाह में कम और ऊपरी आमदनी में अधिक विश्वास करते थे। कल्ल के केस में गवाहियाँ इकट्ठी कर किसी भी व्यक्ति को सज़ा दिलवा देना, एफ.आइ.आर. बदलना, बीच में पन्ने डालना, गवाहों को तोड़ना, रोजनामचा बदलना आदि उनकी कार्य-पद्धति के हिस्से थे।

- 11 • रानी लक्ष्मीबाई के जीवन में देशभक्ति सर्वोपरि थी। वे अपने आप में एक उदाहरण थीं। देश के समक्ष उन्हें और कुछ प्रिय नहीं था। इसलिए देश के लिए सर्वोच्च बलिदान देने के लिए वे तत्पर थीं। स्वराज्य के मार्ग में आने वाली बाधाओं को देखकर वे चिंतित हो उठीं। अपनी चिंता प्रकट करते हुए वे प्रतिज्ञा करती हैं कि मैं अपनी झाँसी नहीं दूँगी। मैं अपनी झाँसी लेकर रहूँगी।

5+1 (भाषा)

= 6

रानी अपनी वीरता को कलंकित नहीं करना चाहतीं। उन्हें हार-जीत से ज्यादा वीरतापूर्वक अंग्रेजों का सामना करने की चिंता थी। वे दूसरों को देश के लिए मर-मिटने की प्रेरणा देती थीं।

vflak

- विधान के पिता गरम मिज़ाज के व्यक्ति थे। जमींदारी के कामों के कारण सदैव कोर्ट-कचहरी में व्यस्त रहते थे। जिससे उनके पास अपने बेटे पर ममता लुटाने का समय ही नहीं था। उन्होंने जीते जी कभी भी अपने पुत्र को गोद में नहीं उठाया था। इसके विपरीत चाचा विधान को अपने पुत्र से भी अधिक प्यार करते थे। वह उनकी गोद में ही खेलकर बड़ा हुआ था। चाचा उसे अपने हिस्से के रसगुल्ले भी खिला देते थे तथा परीक्षा दिलाने के लिए अपने कंधे पर बिठाकर ले जाते थे। चाचा ने उनके लिए अनेक कष्ट सहे थे।

5+1 (भाषा)

= 6

12 काव्यांश पर प्रश्नों के उत्तर -

- (i) कवि - तुलसीदास
कविता - 'नीति के दोहे'

$\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$

- (ii) यदि मंत्री सच्चाई न कहकर राजा को खुश करने वाली बात कहता है, गुरु भयवश प्रिय बात कहता है या वैद्य मिथ्या दिलासा देता है तो राज्य, धर्म और

शरीर तीनों का शीघ्र विनाश हो जाता है। मंत्री का असत्यभाषण राज्य का विनाश करता है; गुरु का असत्य भाषण धर्म का पतन कराता है तथा वैद्य सच छिपाकर रोगी के शरीर को हानि पहुँचाता है।

2

- (iii) वैद्य जब किसी भय के कारण प्रिय बोलने के लिए विवश होता है तो रोगी का अहित होता है, क्योंकि वैद्य यदि रोगी को उसके रोग के विषय में सत्य नहीं बताता तो रोगी का उचित इलाज नहीं होता और धीरे-धीरे उसका शरीर क्षीण हो जाता है।

1+1 = 2

कुल अंक 5

vfkok

- (i) कवि - मैथिलीशरण गुप्त

$\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$

कविता - 'मातृभूमि'

- (ii) यहाँ का जल अमृत के समान उत्तम है। यहाँ शीतल मंद, सुगंधित वायु चलती रहती है जो हमारी थकान दूर करती है। यहाँ षट् ऋतुओं का चक्र चलता रहता है। यहाँ की हरियाली मखमल के समान प्रतीत होती है जो सभी को अपनी ओर आकर्षित करती है।

2

- (iii) हरियाली की तुलना कवि ने मखमल से की है, क्योंकि धरती की हरी घास मखमल के समान सुंदर और कोमल प्रतीत होती है।

1+1 = 2

कुल अंक 5

13 प्रतिपाद्य ('अंधेरे का दीपक' vfkok 'धुँधरवाली छड़ी' का) (कोई एक)

'अंधेरे का दीपक'

यह कविता निराशा के मध्य आशा का संचार करते हुए समय की परिवर्तनशीलता पर मुस्कुराने की प्रेरणा देती है। जीवन में सब कुछ हमारी इच्छानुरूप घटित नहीं होता। प्रकृति अपना काम अपने ढंग से करती रहती है। कभी-कभी यह हमें निराशा के अंधकार में डुबो देती है। पर सच्चा मनुष्य वही है जो निराशा से उबर कर पुनः स्थापित होने का प्रयास करता है। जीवन की विषय परिस्थिति में भी साहस न खोकर समय की परिवर्तनशीलता के सत्य को स्वीकारना चाहिए।

4

'धुँधरवाली छड़ी'

इस कविता में विपरीत परिस्थितियों के बावजूद हार न मानने वाले व्यक्ति को केंद्र में रखा गया है। हर परिस्थिति को अपने अनुकूल बना लेने की अदम्य आकांक्षा से परिपूर्ण मनुष्य ही अंधे की लाठी बन सकता है बहुत अधिक की चाह पूरी न होने

पर भी उसे निराश और दुखी ने होकर छोटी सी सफलता में भी खुशी तलाशने का प्रयास करना चाहिए। नई परिस्थितियों और नए वातावरण में ढलकर रचनात्मक बन जाने पर वह समाज के लिए भी उपयोगी हो जाता है।

14 **dk; l ;Z**

2+2 = 4

जाकर ..... भलाई

Hko l ;Z

प्रस्तुत चौपाई में कुमित्र के लक्षणों को बताया गया है कि कुमित्र की बुद्धि की दशा साँप की चाल के समान टेढ़ी होती है। ऐसे कुमित्र को त्यागने में ही भलाई है। कुमित्र की कुसंगति के प्रभाव को कवि ने इस प्रकार बहुत ही घातक बताया है।

f'Ki l ;Z

- 'जाकर चित .... भाई' में उपमा अलंकार है।
- कुमित्र के चित्र को साँप की गति के समान टेढ़ा बताया गया है।
- चौपाई छंद का प्रयोग
- अवधी भाषा प्रयुक्त हुई है, जिसमें तत्सम शब्दों का वाहुल्य है।

(किन्हीं दो बिंदुओं का उल्लेख अपेक्षित)

vfkok

'धँस गए धरा ..... इंद्रजाल।'

Hko & l ;Z%

आकाश में बादल रूपी वाहन में सवार होकर इंद्र देवता जादू का खेल दिखा रहे हैं।

f'Ki l ;Z

- जलद-यान-रूपक अलंकार
- विचर-विचर - पुनरुक्ति प्रकाश अलंकार
- पर्वत, बादल, वर्षा पर मानवीय भावनाओं का आरोप - मानवीकरण अलंकार।
- 'धँस गए धरा में' अनुप्रास अलंकार
अलंकारमयी कलात्मक खड़ी बोली

(कोई दो बिंदु अपेक्षित)

- 15 मज़दूर युवती तेज गर्मी में पत्थर तोड़ रही थी। तेज धूप चमक रही थी, लू चल रही थी, धरती रुई के समान जल रही थी। आसमान में धूल के कण छा गए थे, छायादार पेड़ों का अभाव था। 2
- 16 'कथालोक' पर आधारित प्रश्नों के उत्तर-बिंदु:
- (क) सुरबाला सोच रही थी कि वह भाड़ के ऊपर एक कुटी बनाएगी जो उसकी होगी। मनोहर उसमें नहीं रहेगा वह बाहर खड़े होकर भाड़ में पत्ते झोंकेगा। जब वह थक जाएगा और बहुत कहेगा तब वह उसे अपनी कुटी के भीतर आने देगी। 2
- (ख) पिताजी की उदासीनता देखकर लेखक को लगा कि उनकी इच्छा शक्ति मर गई है। भक्त होते हुए भी पूजा पाठ में कोई आस्था शेष नहीं रह गई है। वे हंसना भूल गए। लगता है अंदर कोई रहस्य छिपा रखा है। बाहर से शांत पर अंदर आग धधक रही है। 2
- (ग) नासा के तकनीशियनों को रिमोट कंट्रोल के सहारे वाइकिंग को दुरुस्त करने में सफलता मिली है। यांत्रिक हाथ ने अब मंगल की मिट्टी के विभिन्न नमूने इकट्ठे करने का काम आरंभ कर दिया है। 2
- 17 (क) हाजी सेठ से टकराने वाला व्यक्ति दृढ़ चरित्र का सामान्य व्यक्ति था।
- & i jk d kjh** - वह गरीबों की मदद करने वाला था। उसने हैजा फैलने पर गाँव में लोगों की सहायता की, दवाइयों और डॉक्टरों का प्रबंध किया।
- & l ekt l sh** - मोहल्ले के गरीब बच्चों के लिए विद्यालय बनवाने के लिए हाजी सेठ जैसे व्यक्ति से भी टकरा गया।
- & n<+fu'p;h** - हाजी सेठ के रुपए और नौकरी का लालच भी उसे अपने निश्चय से डिगा नहीं सका।
- & fu h b d** - उसका साहस है कि वह स्वयं हाजी सेठ को रिवॉल्वर लौटाने चला जाता है और निर्भीकता पूर्वक कहता है – “आपके आदमी यह हथियार मेरे यहाँ छोड़ आए थे। सोचा आपको वापस कर दूँ।”
- उसकी इस निडरता और साहस ने हाजी सेठ को पराजित कर गलती मानने को विवश कर दिया। सैट 4/1/1 5
सैट 4/1/2 4

vflkok

बेटू दादी माँ से हिल-मिल गया था, उनके साथ खुश रहता था। माँ के नियंत्रण से मुक्त था। उसपर कोई बंधन, अंकुश नहीं था। वह दादी माँ के साथ खाता, उसके अँगूठे पकड़ कर सोता था। उनके साथ आज़ादी का अनुभव करता था।

3+2 = 5

माँ के पास जाने के बाद उसे सबका प्यार मिला और छोटे भाई का साथ मिला जिससे उसे बहुत कुछ सीखने को मिला इस प्रकार वह बाद में बदल गया।

- 17 (ख) महेंद्र वर्मन कला-प्रेमी थे। वे महाभारत की पौराणिक कलाकृतियाँ महाबलिपुरम् में बनवाना चाहते थे, जिससे प्रजा महाभारत की विशालता को जाने और उसके संदेश को समझे। इसको कार्य रूप में परिणत करने के लिए उन्होंने भाव वर्मा को नियुक्त किया।

2+2 = 4

भाव वर्मा स्वप्न द्रष्टा था, पर स्वयं कलाकार न था। अपनी प्रशंसा तो चाहता था पर दूसरों की सुन नहीं सकता था। इस ईर्ष्यालु स्वभाव के कारण उसने अपने साथी कलाकार अभ्यास-प्रतिभा की हत्या करवा दी। परिणाम स्वरूप उद्घाटन वाले दिन आए भूचाल से वह मंदिर के नीचे दबकर मर गया। इस घटना को अपशकुन मानकर महेंद्र वर्मा महाबलिपुरम् छोड़ कर चला गया। इस प्रकार उसका स्वप्न अधूरा रह गया।

कुल अंक 9

i / u & i = k & l { ; k 4 @ 1

fgmh i k B ; Ø e 2 ^ c *

[k k & ^ d *

- 1 1(क) (किन्हीं दो में संधि-विच्छेद अपेक्षित)
भाग्य+उदय, हित+एषी, यदि+अपि।

1+1=2 अंक

- 1(ख) (किन्हीं दो में संधि का उल्लेख अपेक्षित)
तथैव, अरुणाचल, स्वागत।

1+1=2 अंक

- 2 2(क) (किन्हीं दो का उल्लेख अपेक्षित)
(i) महाशय - बहुब्रीहि समास

$\frac{1}{2} + \frac{1}{2} + \frac{1}{2} + \frac{1}{2}$
= 2 अंक

- (ii) साज-सामान - द्वंद्व समास
- (iii) आजीवन - अव्ययीभाव समास
- 2(ख) (किन्हीं दो का उल्लेख अपेक्षित) $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} + \frac{1}{2} + \frac{1}{2}$
- (i) चार राहों/रास्तों का समूह/समाहार - द्विगु समास = 2 अंक
- (ii) धन के समान श्याम-कर्मधारय/घन जैसा है जो श्याम (कृष्ण) बहुव्रीहि
- (iii) नगर का/के वासी - तत्पुरुष समास
- 3 3(क) (किन्हीं दो पदभेदों का उल्लेख अपेक्षित) $1+1 = 2$ अंक
- दुखी - विशेषण
- सबके - विशेषण (सर्वनाम भी मान्य)
- सहानुभूति - संज्ञा
- 3(ख) $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$ अंक
- (i) लिंग परिवर्तन - चिकित्सिका, साध्वी ।
- (ii) वचन - भूकंप में शहरों के मकान ढह गए । 1 अंक
- (iii) कारक - अधिकरण कारण 1 अंक
- 3(ग) (किन्हीं दो में वाच्य-परिवर्तन अपेक्षित) $1+1 = 2$ अंक
- (i) भाववाच्य में - पक्षियों से/द्वारा उड़ा जाता है ।
- (ii) कर्मवाच्य में - सिपाही द्वारा/से अपराधी पकड़ा गया ।
- (iii) कर्तृवाच्य में - माँ खाना नहीं बनातीं/माँ खाना नहीं बना सकतीं ।
- 4 4(क) रचना के आधार पर वाक्य-भेद $1+1 = 2$ अंक
- (i) संयुक्त वाक्य
- (ii) मिश्र वाक्य
- (ख) अर्थ के आधार पर वाक्य-भेद $1+1 = 2$ अंक
- (i) प्रश्नवाचक वाक्य
- (ii) संदेहवाचक वाक्य

- (ग) निर्देशानुसार वाक्य - परिवर्तन 1+1 = 2 अंक
- (i) महात्मा गांधी अहिंसावादी थे, जो किसी को दुखी नहीं देखना चाहते थे/महात्मा गांधी अहिंसावादी थे और वे किसी को दुखी नहीं देखना चाहते थे।
- (ii) विदेश में रहने वाला मेरा मित्र अगले महीने भारत आ रहा है।
- (घ) शुद्ध रूप अपेक्षित 1+1 = 2 अंक
- (i) इस विद्यालय में लड़के और लड़कियाँ सभी पढ़ते हैं।
- (ii) वे लोग गाँव में हैं।
- (ङ.) उपयुक्त विराम-चिह्न अपेक्षित 1+1 = 2 अंक
- सच्चा मित्र वही है जो संकट के समय मित्र की मदद करता है, /-ये महान व्यक्तियों के विचार हैं।

[MM & ^k*

- 5 संकेत-बिंदुओं के आधार पर, किसी एक विषय पर लगभग 100 शब्दों में अनुच्छेद अपेक्षित 3+2+2=7अंक
- (i) विषय सामग्री का विवेचन 3 अंक
- (ii) प्रस्तुति कला 2 अंक
- (iii) भाषा शुद्धता 2 अंक
- 6 पत्र-लेखन 2+4+2=8अंक
- (i) प्रारंभ और समापन की औपचारिकताएँ 2 अंक
- (ii) विषय सामग्री 4 अंक
- (iii) भाषा और प्रस्तुति 2 अंक

[MM & ^x*

- 7 (i) शिक्षा का महत्त्व (अन्य कोई भी उपयुक्त शीर्षक स्वाकार्य) 1+1+1+1+1
- (ii) अशिक्षा, अन्याय, अपमान तथा शोषण से जीवन संकुचित होने पर सब-कुछ व्यर्थ हो जाता है। = 5अंक

- (iii) किसी देश की उन्नति जनता की जागरूकता से संभव है।
- (iv) अमित शक्ति, शिक्षा द्वारा जागृति उत्पन्न कर देश को अग्रणी बना सकती है।
- (v) विकास की नई संभावनाएँ उत्पन्न होना।
- 8 (क) नई सुबह, नई किरण, नई ज्योति, नई तरंग, नई उमंग, नई आस, नई साँस तथा नए युग के निर्माण की ओर ध्यान दिलाया गया है। 1+1+1+1+1
= 5 अंक
- (ख) हताश-निराश, दुखी व्यक्ति के मन में आशा का संचार करना, खुशी प्रसन्नता प्रदान करने की कोशिश करना।
- (ग) पक्षियों के द्वारा नए स्वर में चहचहाना और भौरों का मस्त होकर गुनगुनाना उनका नयापन है।
- (घ) नव युग के लिए नए राग, नए गान अर्थात् नव निर्माण की अपेक्षा की गई है।
- (ङ) युग से मुरझाए सुमनों में नई-नई मुस्कान भरो, उठो धरा के अमर सपूतों, पुनः नया निर्माण करो।

[M & A]

- 9 (i) मनुष्य के भटकने का कारण हर क्षेत्र में आपसी प्रतिद्वंद्विता का भाव है। मानवीय मूल्यों की दृढ़ता तथा आत्मसंयम उसे सँभलकर उठने का साहस देते हैं। 1+1=2 अंक
- (ii) मनुष्य अपनी विवेकशीलता और जागरूकता से सभी समस्याओं का हल निकालता है। वह पहले भी भटका है पर फिर शीघ्र ही सँभलकर उठा भी है। वह सदा गलतियों से सीख लेता है और उन्हें दोहराता नहीं है। 2
- (iii) मनुष्य में त्याग और बलिदान की मनोवृत्ति मौजूद है, वह अपने त्याग द्वारा विपरीत परिस्थितियों पर विजय प्राप्त कर आगे बढ़ता रहा है। 2
कुल अंक 6

vlok

- (i) भारतीयों को दूसरों द्वारा सराही गई वस्तु में सौंदर्य नज़र आता है, उन्हें पराई सुंदरता सदैव मोहित करती है। 2
- (ii) मैक्समूलर जर्मन दार्शनिक थे। वे भारत की सभ्यता और संस्कृति से अत्यधिक प्रभावित थे। 2
- (iii) भारतीय संस्कृति व सभ्यता की खूबसूरती से अनभिज्ञ हैं। 2

10 क (कोई दो उत्तर अपेक्षित)

देश के विभाजन के बाद हिंदू और मुसलमानों के बीच उत्पन्न परस्पर अविश्वास की दीवार। फैसला सुनाते समय सांप्रदायिक तनाव उत्पन्न हो गया था। लोग स्वार्थ और अविवेक के कारण आपस में लड़ रहे थे।

2+2=4

(ख) महादेवी साहित्यिक परिवार बनाकर, उत्सव आयोजित कर, जीवजंतु जैसे कुत्ता-बिल्ली पालकर, अन्य कुछ कार्य जैसे अपने घर के आँगन को सजाकर, अचार-मुरब्बे, बड़ी-मुँगोड़ी आदि बनाकर पारिवारिक अभाव की तृप्ति करती थीं।

4

(ग) कल्ल के केस में पहले सारे एविडेंस तैयार करना। भले इंसान से बेकार के तर्क कर उसे अपराधी सिद्ध कर देना। भले ओर बेकसूर इंसान का पक्ष लेने वालों को टाल देना कि मैं क्या करूँ? ऊपर से ऑर्डर है। गवाहों को तैयार करना, एफ.आई.आर. बदलना, बीच में पन्ने डालना, रोजनामचा बदलना आदि।

4

11 स्वामीभक्ति से अधिक महत्वपूर्ण देशभक्ति है। संकट के समय देश सर्वस्व हो जाता है। स्वामीभक्ति से स्वार्थ की गंध आती है जबकि देशभक्ति से आत्मसमर्पण की भावना प्रकट होती है। स्वामीभक्ति में गुण-अवगुण की परख की जाती है जबकि देशभक्ति में उत्सर्ग के लिए उत्साह की भावना झलकती है। इसलिए लक्ष्मीबाई तात्या को साँझी के प्रति वफ़ादारी के लिए प्रेरित करती हैं।

5+1 (भाषा) = 6

vflak

खेतीबाड़ी सँभालना, पशुओं को यानी पिलाना, चारा देना, गोशाला साफ़ करना, तालाब साफ़ करना, नारियल के पेड़ झड़वाना, रिश्तेदारों की खातिरदारी करना, लेन-देन का हिसाब रखना आदि बहुत-सा काम चाचा करते थे। इन कार्यों के बदले उन्हें पैसे नहीं मिलते थे तथा ये काम औरतों के काम समझे जाते थे।

3+2+1 (भाषा)

= 6

12 (i) कवि का नाम - श्री सुमित्रानंदन पंत

$\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$

कविता का नाम - पर्वत प्रदेश में पावस

(ii) पर्वत अपने रूपाकार को दर्पण रूपी तालाब में हजारों फूल रूपी नेत्रों से देख रहा है।

1+1 = 2

(iii) पर्वत की विशालता को आसमान छूती चोटियों से तथा तालाब की निर्मलता को दर्पण से व्यक्त किया है।

1+1 = 2

- (i) कवि का नाम - श्री भवानी प्रसाद मिश्र 1/2+1/2 = 1
कविता का नाम - गीत फ़रोश
- (ii) अभ्यस्त हो जाने पर उसे इस शर्म से छुटकारा मिला। ऐसे लगा कि लोग धर्म ईमान बेच देते हैं तो वह गीत क्यों नहीं बेच सकता? 1+1 = 2
- (iii) कवि गीत बेचने के सभी पहलुओं पर विचार कर चुका है। उसे अब इस कार्य को करने में कोई शर्म महसूस नहीं होती क्योंकि लोगों ने तो ईमान तक बेच दिया है, वह तो केवल गीत बेच रहा है। 2
- 13 कविता का प्रतिपाद्य अपेक्षित 'मातृभूमि' कविता:
भारत भूमि के प्रति प्रेम व्यक्त किया है। कवि का मानना है कि भारत माता ईश्वर की साक्षात् प्रतिमा है। उसके तन पर हरियाली रूपी साड़ी तथा आकाश रूपी नीली ओढ़नी है। सूर्य, चंद्र, तारे नदियाँ, बादल उसका शृंगार कर रहे हैं। कवि उसकी धूल-मिट्टी में पले-बड़े होने को अपना सौभाग्य मानता है और इस की मिट्टी में मिल जाने पर मोक्ष की प्राप्ति समझता है। 4

^fe-kil x* dforK%

- मित्र-प्रसंग में सच्चे मित्र के लक्षण बताए हैं। उनके अनुसार सच्चा मित्र अच्छे-बुरे की पहचान कराता है और मित्र को कुमार्ग से हटाकर सुमार्ग पर चलाता है। वह अपने दुख की उपेक्षा कर मित्र को दुख से उबारता है। मित्र के अवगुणों को छिपाकर सद्गुणों को प्रकट करता है। जो मुँह पर मीठी-मीठी बातें और पीठ पीछे बुराई करता है वह सच्चा मित्र नहीं हो सकता। वे कहते हैं कि मूर्ख सेवक, कृपण राजा, कुलटा स्त्री और कपटी मित्र काँटे की तरह दुखदायी होते हैं।
- 14 'काव्य-सौंदर्य' के लिए भाव-सौंदर्य और शिल्प-सौंदर्य पर क्रमशः विचार अपेक्षित।
Hko&l k;Z
- प्रकृति ने खुले हाथों अपनी संपदा मनुष्य पर लुटाई है पर आज मनुष्य उसका अपने स्वार्थ के लिए शोषण कर रहा है। आज मनुष्य नदी पर बाँध बनाकर उसका लाभ उठा रहा है। इस प्रकार नदी कामधेनु के समान सर्वमंगलकारी बन गई है। इस प्रकार कवि की कल्पना और भाव-प्रवणता अत्यंत सराहनीय है।
(सरलार्थ लिखने पर भी अंक दिए जाएँ)

f'Kvi & l k;Z

- नदी कामधेनु मानवीकरण अलंकार है।
- भाषा सरल और नाटकीयता लिए हुए है।
- मुक्तक छंद है। • चित्रात्मक शैली का प्रयोग।

(किन्हीं दो बिंदुओं का उल्लेख अपेक्षित)

2+2 = 4

vflk

Hko & l k;Z

मुखिया की विशेषताओं को उजागर किया है। कवि का मानना है कि मुखिया को मुख के समान होना चाहिए। जिस प्रकार भोजन तो केवल मुख करता है पर वह शरीर के सभी अंगों को उनकी आवश्यकतानुसार ऊर्जा प्रदान करता है, उसी प्रकार मुखिया को भी सबकी आवश्यकताओं का ध्यान रखना चाहिए। कवि की भाव-प्रवणता और सामाजिक दृष्टि सराहनीय है।

f'Kvi & l k;Z%

- पाले-पोसे, खान-पान सामासिक पद व अनुप्रास अलंकार हैं।
- उपमा (मुख सौं)
- चित्रात्मक शैली
- दोहा छंद
- कोमल कांत सरल भाषा का प्रयोग

(किन्हीं दो बिंदुओं का उल्लेख अपेक्षित)

2+2 = 4

- 15 युवक ही राष्ट्र का नव निर्माण कर सकते हैं। वे अपनी असीम शक्ति का उपयोग यदि सत्कर्म में करें तो जड़ भी चेतन हो सकता है तथा देश-प्रगति के शिखर पर पहुँच सकता है। 2
- 16 गंगा तट पर मनोहर छड़ी से नदी का पानी अलग करने का प्रयास कर रहा था और सुरबाला रेत का भाड़ बनाने में मग्न थी। दोनों अपने खेल में व्यस्त होने के कारण संसार को भूले बैठे थे। 2

भाव वर्मा ईर्ष्यालु था। उसे अपने सामने किसी अन्य व्यक्ति की प्रशंसा अच्छी नहीं लगती थी। महेंद्र वर्मन ने भाव वर्मा को महाबलिपुरम् का निर्माण करने को कहा तथा

उसके समक्ष अभ्यास और प्रतिभा की प्रशंसा की इसलिए भाव वर्मा को नया काम मिलने की प्रसन्नता नहीं हुई।

2

पुत्र का गाँव में आकर खेती-बाड़ी सँभालना तथा साथ की खाली ज़मीन पर कमरे बनवाने का कार्य पिता की इच्छा के विरुद्ध था।

2

- 17 (क) अहिंसा द्वारा आज के भटके युवा वर्ग को सही रास्ते पर लाया जा सकता है। 4+1 (भाषा)= 5
हाजी सेठ ने अपने आदमियों द्वारा दो बार उस व्यक्ति को मरवाने का प्रयत्न किया परंतु उसमें असफल रहा। इसके विपरीत वह व्यक्ति हाजी सेठ की पिस्तौल वापस करने निहत्था सेठ के घर आ गया। उसके आत्मबल व अहिंसा तथा परोपकार की भावना से हाजी सेठ का हृदय परिवर्तन हो गया।
- (ख) बेटू अम्मा की गोद में सोएगा, अम्मा उसे लोरी सुनाएगी, वह दिन भर आँगन में दौड़ता फिरेगा। बेटू आएगा तो उसके नीरस जीवन में खुशियाँ भर जाएँगी। वह बेटू को अपनी गोदी में खिलाएगी। बेटू सारा दिन उसका आँचल पकड़े घूमेगा। पहले तो वह छोटा-सा था, पालने में पड़ा उसे निहारता रहता था परंतु अब तो सारे घर में दौड़ता फिरेगा। रात को रामेसुर की तरह उससे लोरी सुने बिना सोएगा नहीं। वह उसे बहुत प्यार करेगा तथा बेटू भी उससे लाड़ करेगा। 4+1 (भाषा)= 5

vflk

अध्यक्ष सभा बुलाते हैं। सभा में अध्यक्ष सुरक्षा के लिए सबसे पूछते हैं। नंबर एक ने कहा इन अंतरिक्ष यानों को जलाकर खाक कर देने की क्षमता हमारे पास है परंतु इससे हमें उनके इरादों के बारे में पता नहीं चलेगा। नंबर दो ने कहा कि उस ग्रह पर स्थित ये जीव हमारे बारे में जान जाएँगे इसलिए केवल अवलोकन करते रहना चाहिए। नंबर तीन की योजना भी यही थी कि हमें अपने अस्तित्व को छिपाए ही रखना चाहिए क्योंकि कल को वे बड़े सक्षम अंतरिक्षयान भेज सकते हैं। इसलिए हमें ऐसा करना चाहिए जिससे उन्हें यह गलतफ़हमी हो जाए कि ज़मीन पर कुछ भी महत्वपूर्ण नहीं है जिससे वे लाभ उठा सकते हैं।

4+1 (भाषा)= 5

MATHEMATICS

Time allowed : 3 hours

Maximum Marks : 100

GENERAL INSTRUCTIONS :

1. *All questions are compulsory*
2. *The question paper consists of 25 questions divided into three sections - A, B and C. Section A contains 7 questions of 2 marks each, Section B is of 12 questions of 3 marks each and Section C is of 6 questions of 5 marks each.*
3. *There is no overall choice. However, an internal choice has been provided in two questions of two marks each, two questions of three marks each and two questions of five marks each.*
4. *In question on construction, the drawing should be neat and exactly as per the given measurements.*
5. *Use of calculators is not permitted. However, you may ask for Mathematical tables.*

QUESTION PAPER CODE 30/1/1

SECTION - A

Question numbers 1 to 7 carry 2 marks each.

1. If $x + k$ is the GCD of $x^2 - 2x - 15$ and $x^3 + 27$, find the value of k .
2. Solve for x and y :

$$x + \frac{6}{y} = 6 \qquad 3x - \frac{8}{y} = 5$$

OR

Solve for x and y :

$$\frac{x+1}{2} + \frac{y-1}{3} = 8$$

$$\frac{x-1}{3} + \frac{y+1}{2} = 9$$

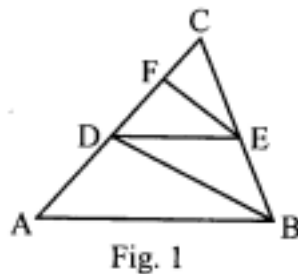
3. Find the sum of first 25 terms of an A.P. whose nth term is $1 - 4n$.
4. P and Q are points on sides CA and CB respectively of ΔABC , right angled at C. Prove that

$$AQ^2 + BP^2 = AB^2 + PQ^2$$

OR

In Fig. 1, $DE \parallel AB$ and $FE \parallel DB$.

Prove that $DC^2 = CF \cdot AC$

5. The mean of the following frequency distribution is 62.8. Find the missing frequency x.

Class	0-20	20 - 40	40 - 60	60 - 80	80 - 100	100 - 120
Frequency	5	8	x	12	7	8

6. Cards marked with numbers 3, 4, 5, ..., 50 are placed in a box and mixed thoroughly. One card is drawn at random from the box. Find the probability that number on the drawn card is
- (i) divisible by 7.
- (ii) a number which is a perfect square.

7. A washing machine is available for Rs 13,500 cash or Rs. 6,500 as cash down payment followed by three monthly instalments of Rs 2,500 each. Find the rate of interest charged under instalment plan.

SECTION - B

Question numbers 8 to 19 are of 3 marks each.

8. Solve the following system of equations graphically.

$$2x + 3y = 8 ; x + 4y = 9$$

9. Simplify:

$$\frac{x}{x-y} - \frac{y}{x+y} - \frac{2xy}{x^2 - y^2}$$

10. Which term of the A.P. 3, 15, 27, 39, ... will be 132 more than its 54th term ?
11. In Fig. 2, TA is a tangent to the circle from a point T and TBC is a secant to the circle. If AD is the bisector of $\angle CAB$, prove that ΔADT is isosceles.

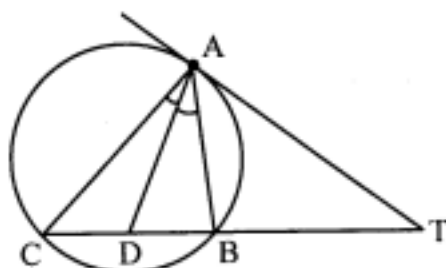

Fig. 2

OR

In ΔABC , $AD \perp BC$ and $AD^2 = BD \cdot DC$. Prove that $\angle BAC$ is a right angle.

12. Draw a ΔPQR with base $QR = 6$ cm, vertical angle $P = 60^\circ$ and median through P to the base is of length 4.5 cm.
13. A toy is in the form of a cone mounted on a hemisphere of common base radius 7 cm. The total height of the toy is 31 cm. Find the total surface area of the toy. $\left[\text{Use } \pi = \frac{22}{7} \right]$

14. The enrolment of a secondary school in different classes is given below:

Class	VI	VII	VIII	IX	X
Enrolment	600	500	400	700	200

Draw a pie chart to represent the above data.

15. A bag contains 5 red balls and some blue balls. If the probability of drawing a blue ball from the bag is thrice that of a red ball, find the number of blue balls in the bag.
16. Prove that

$$\frac{\cos A}{1 - \tan A} + \frac{\sin A}{1 - \cot A} = \sin A + \cos A$$

OR

Evaluate without using trigonometric tables

$$\frac{3 \cos 55^\circ}{7 \sin 35^\circ} + \frac{4 (\cos 70^\circ \cdot \operatorname{cosec} 20^\circ)}{7 (\tan 5^\circ \cdot \tan 25^\circ \cdot \tan 45^\circ \cdot \tan 65^\circ \cdot \tan 85^\circ)}$$

17. Show that the points (7, 10), (-2, 5) and (3, -4) are the vertices of an isosceles right triangle.
18. In what ratio does the line $x - y - 2 = 0$ divide the line segment joining (3, -1) and (8, 9) ?
19. A man borrows money from a finance company and has to pay it back in two equal half-yearly instalments of Rs 7,396 each. If the interest is charged by the finance company at the rate of 15% per annum, compounded semi-annually, find the principal and the total interest paid.

SECTION - C

Question numbers 20 to 25 carry 5 marks each.

20. If a line is drawn parallel to one side of a triangle, to intersect the other two sides in distinct points, prove that the other two sides are divided in the same ratio.

Using the above, prove the following:

In Fig. 3, $DE \parallel BC$ and $BD = CE$. Prove that ABC is an isosceles triangle.

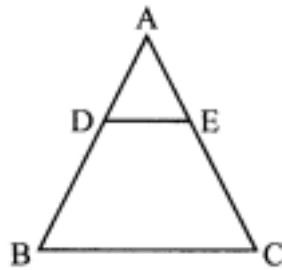

Fig. 3

21. Prove that the sum of either pair of opposite angles of a cyclic quadrilateral is 180° .

Using the above, find x and y in Fig. 4.

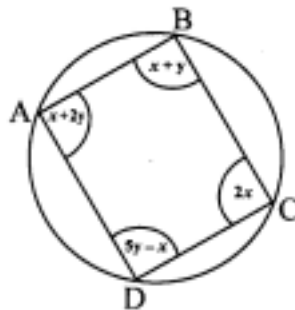

Fig. 4

22. The difference of two numbers is 5 and the difference of their reciprocals is $\frac{1}{10}$.

Find the numbers.

OR

By increasing the list price of a book by Rs 10 a person can buy 10 less books for Rs 1,200. Find the original list price of the book.

23. A sphere, of diameter 12 cm, is dropped in a right circular cylindrical vessel, partly filled with water. If the sphere is completely submerged in water, the water level in the cylindrical vessel rises by $3\frac{5}{9}$ cm. Find the diameter of the cylindrical vessel.

OR

A solid right circular cone of diameter 14 cm and height 8 cm is melted to form a hollow sphere. If the external diameter of the sphere is 10 cm, find the internal diameter of the sphere.

24. A boy standing on a horizontal plane finds a bird flying at a distance of 100 m from him at an elevation of 30° . A girl standing on the roof of 20 metre high building, finds the angle of elevation of the same bird to be 45° . Both the boy and the girl are on opposite sides of the bird. Find the distance of bird from the girl.
25. Ms. Shahnaz earns Rs 35,000 per month (excluding HRA). She donates Rs 30,000 to Prime Minister Relief Fund (100% exemption) and Rs 40,000 to a Charitable Hospital (50% exemption). She contributes Rs 5,000 per month to Provident Fund and Rs 25,000 per annum towards LIC premium. She purchases NSC worth Rs 20,000. She pays Rs 2,300 per month towards income tax for 11 month. Find the amount of income tax she has to pay in 12th month of the year.

Use the following to calculate income tax.

- (a) **Saving:** 100% exemption for permissible saving upto Rs. 1,00,000.
- (b) Rates of income tax for ladies
Slab	Income tax
(i) Upto Rs. 1,35,000	No tax
(ii) From Rs. 1,35,001 to Rs. 1,50,000	10% of taxable Income exceeding Rs. 1,35,000
(iii) From Rs. 1,50,001 to Rs. 2,50,000	Rs. 1,500 + 20% of the amount exceeding Rs. 1,50,000
(iv) Rs. 2,50,001 and above	Rs. 21,500 + 30% of the amount exceeding Rs. 2,50,000
- (c) **Education Cess:** 2% of income tax payable

QUESTION PAPER CODE 30/1

SECTION - A

Question numbers 1 to 7 carry 2 marks each.

1. Find the LCM of $x^3 + x^2 + x + 1$ and $x^4 - 1$.

2. Solve for x and y :

$$8x - 9y = 6xy$$

$$10x + 6y = 19xy$$

OR

Solve for x and y :

$$4x + \frac{y}{3} = \frac{8}{3}$$

$$\frac{x}{2} + \frac{3y}{4} = \frac{5}{2}$$

3. In an A.P., the sum of its first n terms is $n^2 + 2n$. Find its 18th term.

4. In Figure 1, two circles touch each other externally at C. Prove that the common tangent at C bisects the other two common tangents.

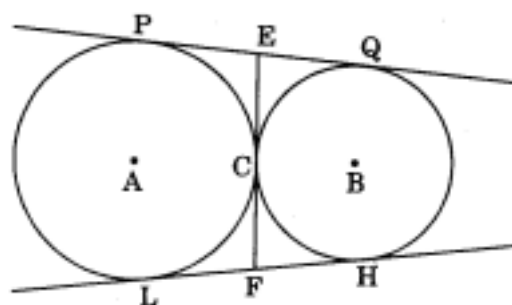

Figure 1

OR

D is any point on the side BC of a ΔABC such that $\angle ADC = \angle BAC$.
Prove that $CA^2 = BC \cdot CD$.

5. Find the mean of the following distribution:

Class	Frequency
0-10	8
10 - 20	12
20 - 30	10
30 - 40	11
40 - 50	9

6. A ceiling fan is marked at Rs 970 cash or for Rs 210 as cash down payment followed by three equal monthly instalments of Rs 260. Find the rate of interest charged under the instalment plan.
7. A box contains 5 red balls, 4 green balls and 7 white balls. A ball is drawn at random from the box. Find the probability that the ball drawn is
- (a) white.
- (b) neither red nor white.

SECTION B

Questions number 8 to 19 carry 3 marks each.

8. Solve the following system of linear equations graphically:

$$2x + 3y = 12$$

$$2y - 1 = x$$

9. Simplify:

$$\left[1 - \frac{4ax}{(a+x)^2} \right] \times \frac{(x+a)^2}{x^2 - a^2}$$

10. The first term, common difference and last term of an AP. are 12, 6 and 252 respectively. Find the sum of all terms of this A.P.

11. Prove that any four vertices of a regular pentagon are cyclic.

OR

BC is a chord of a circle with centre O. A is a point on arc BAC as shown in Figure 2. Prove that $\angle BAC + \angle OBC = 90^\circ$.

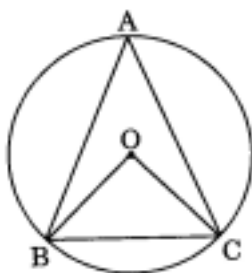

Figure 2

12. Draw a circle of radius 4.5 cm. At a point A on it, draw a tangent to the circle without using the centre.
13. A toy is in the form of a cone mounted on a hemisphere with same radius. The diameter of the base of the conical portion is 7 cm and the total height of the toy is 14.5 cm. Find the volume of the toy. [Use $\pi = \frac{22}{7}$]

14. The expenditure on different heads of a household (in hundreds of rupees) is as follows:

Head	Education	Games	Entertainment	Gardening	Decoration
Expenditure	20	10	15	10	17

Draw a pie diagram to represent the above data.

15. All the three face cards of spades are removed from a well-shuffled pack of 52 cards. A card is then drawn at random from the remaining pack. Find the probability of getting (a) a black face card, (b) a queen, (c) a black card.

16. Prove that

$$\frac{\tan A + \sec A - 1}{\tan A - \sec A + 1} = \frac{1 + \sin A}{\cos A}$$

OR

Evaluate without using trigonometric tables

$$\tan 7^\circ \cdot \tan 23^\circ \cdot \tan 60^\circ \cdot \tan 67^\circ \cdot \tan 83^\circ + \frac{\cot 54^\circ}{\cot 36^\circ} + \sin 20^\circ \cdot \sec 70^\circ - 2$$

- 17.** Three consecutive vertices of a parallelogram are $(-2, -1)$, $(1, 0)$ and $(4, 3)$. Find the coordinates of the fourth vertex.
- 18.** If the point $C(-1, 2)$ divides the line segment AB in the ratio $3 : 4$, where the coordinates of A are $(2, 5)$, find the coordinates of B .
- 19.** A loan of Rs. 2550 is to be paid back in two equal half-yearly instalments. How much is each instalment if interest is compounded half-yearly at 8% per annum?

SECTION C

Question numbers 20 to 25 carry 5 marks each.

- 20.** Prove that the ratio of the areas of two similar triangles is equal to the ratio of the squares of their corresponding sides.

Use the above for the following:

If the areas of two similar triangles are equal, prove that they are congruent.

- 21.** If a line touches a circle and from the point of contact a chord is drawn, prove that the angles which this chord makes with the given line are equal respectively to the angles formed in the corresponding alternate segments.

Use the above for the following:

In Figure 3, $ABCD$ is a cyclic quadrilateral and PQ is the tangent to the circle at C .

If BD is the diameter and $\angle DCQ = 40^\circ$ and $\angle ABD = 60^\circ$, find (i) $\angle ADB$
(ii) $\angle BCP$.

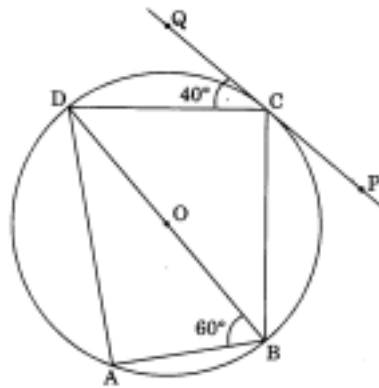

Figure 3

22. The numerator of a fraction is one less than its denominator. If three is added to each of the numerator and denominator, the fraction is increased by $\frac{3}{28}$. Find the fraction.

OR

The difference of squares of two natural numbers is 45. The square of the smaller number is four times the larger number. Find the numbers.

23. A hemispherical bowl of internal diameter 36 cm is full of some liquid. This liquid is to be filled in cylindrical bottles of radius 3 cm and height 6 cm. Find the number of bottles needed to empty the bowl.

OR

Water flows out through a circular pipe whose internal radius is 1 cm, at the rate of 80 cm/second into an empty cylindrical tank, the radius of whose base is 40 cm. By how much will the level of water rise in the tank in half an hour?

24. A pole 5 m high is fixed on the top of a tower. The angle of elevation of the top of the pole observed from a point A on the ground is 60° and the angle of depression of point A from the top of the tower is 45° . Find the height of the tower. (Take $\sqrt{3} = 1.732$)

25. The salary of Hukam Singh is Rs. 42,000 per month (exclusive of HRA). He donates Rs. 30,000 to Prime Minister's Relief Fund (100% exemption). He contributes Rs. 6,500 per month towards Provident Fund and Rs. 5,000 quarterly towards LIC premium. He also purchases NSC worth Rs. 10,000. He pays income tax of Rs. 5,100 per month for 11 months. Calculate the income tax he has to pay in the 12th month of the year.

Use the following to calculate income tax:

(a) Savings 100% exemption for permissible savings upto Rs. 1,00,000

(b) Rates of Income tax

<i>Slab</i>	<i>Income tax</i>
(i) Upto Rs. 1,00,000	No tax
(ii) From Rs. 1,00,001 to Rs. 1,50,000	10% of the taxable income exceeding Rs. 1,00,000
(iii) From Rs. 1,50,001 to Rs. 2,50,000	Rs. 5,000 + 20% of the amount exceeding Rs. 1,50,000
(iv) Rs. 2,50,001 and above	Rs. 25,000 + 30% of the amount exceeding Rs. 2,50,000
(c) Education Cess	2% of Income tax

Strictly Confidential : (For Internal and Restricted Use Only)

Secondary School Examination

March — 2007

Marking Scheme — Mathematics (Delhi) 30/1/1

General Instructions

1. The Marking Scheme provides general guidelines to reduce subjectivity and maintain uniformity among large number of examiners involved in the marking. The answers given in the Marking Scheme are the best suggested answers.
2. Marking is to be done as per instructions provided in the marking scheme. (It should not be done according to one's own interpretation or any other consideration.) Marking Scheme should be strictly adhered to and religiously followed.
3. Alternative methods are accepted. Proportional marks are to be awarded.
4. If a question is attempted twice and the candidate has not crossed any answer, only first attempt is to be evaluated. Write EXTRA with second attempt.
5. A full scale of marks 0 to 80 has to be used. Please do not hesitate to award full marks if the answer deserves it.

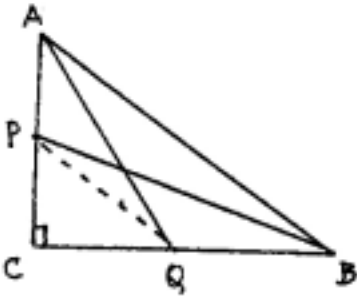
QUESTION PAPER CODE 30/1/1
EXPECTED ANSWERS/VALUE POINTS
SECTION - A

1. For $x^2 - 2x - 15 = (x - 5)(x + 3)$ $\frac{1}{2}$
 $x^3 + 27 = (x + 3)(x^2 - 3x + 9)$ $\frac{1}{2}$
 $\therefore \text{GCD} = x + k = x + 3 \Rightarrow k = 3$ 1

2. $\left. \begin{array}{l} x + \frac{6}{y} = 6 \\ 3x - \frac{8}{y} = 5 \end{array} \right\} \Rightarrow \left. \begin{array}{l} 3x + \frac{18}{y} = 18 \\ 3x - \frac{8}{y} = 5 \end{array} \right\} \Rightarrow \frac{26}{y} = 13 \Rightarrow y = 2$ $1\frac{1}{2}$
 Substituting to get $x = 3$ $\frac{1}{2}$

OR

- Simplifying to get $\left. \begin{array}{l} 3x + 2y = 47 \\ 2x + 3y = 53 \end{array} \right\}$ 1
 Solving to get $x = 7, y = 13$ $\frac{1}{2} + \frac{1}{2}$
3. Getting $t_1 = -3$ and $t_2 = -7$ $\frac{1}{2}$
 $\therefore$ First term (a) = -3, Common difference (d) = -4 $\frac{1}{2}$
 $S_{25} = \frac{25}{2} [2(-3) + 24(-4)]$ $\frac{1}{2}$
 $= -1275$ $\frac{1}{2}$

4. $\frac{1}{2}$
- For Correct Figure $\frac{1}{2}$
- $\left. \begin{array}{l} AQ^2 = AC^2 + CQ^2 \\ BP^2 = BC^2 + PC^2 \end{array} \right\}$ $\frac{1}{2}$
- $AQ^2 + BP^2 = (AC^2 + BC^2) + (CQ^2 + PC^2)$ $\frac{1}{2}$
- $= AB^2 + PQ^2$ $\frac{1}{2}$

OR

$$DE \parallel AB \Rightarrow \frac{DC}{AC} = \frac{CE}{CB} \dots\dots\dots (i) \quad 1$$

$$EF \parallel BD \Rightarrow \frac{CF}{DC} = \frac{CE}{CB} \dots\dots\dots (ii) \quad \frac{1}{2}$$

$$(i) \text{ and } (ii) \Rightarrow \frac{DC}{AC} = \frac{CF}{DC} \Rightarrow DC^2 = AC \cdot CF \quad \frac{1}{2}$$

5.	Class marks (y_i)	:	10	30	50	70	90	110	
	Frequency (f_i)	:	5	8	x	12	7	8	
	$f_i y_i$	:	50	240	50x	840	630	880	$\frac{1}{2}$

$$\text{Mean} = \frac{2640 + 50x}{40 + x} = 62.8 \quad 1$$

$$\text{Solving to get } x = 10 \quad \frac{1}{2}$$

$$6. \quad \text{Total number of cards} = 48 \quad \frac{1}{2}$$

$$(i) \quad P(\text{number on card is divisible by 7}) = \frac{7}{48} \quad 1$$

(7, 14, 21, 28, 35, 42, 49)

$$(ii) \quad P(\text{a number which is a perfect square}) = \frac{6}{48} = \frac{1}{8} \quad \frac{1}{2}$$

(4, 9, 16, 25, 36, 49)

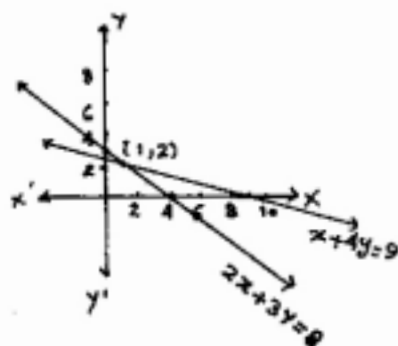
$$7. \quad \text{Interest} = [(3 \times 2500 + 6500) - 13500] = \text{Rs } 500 \quad \frac{1}{2}$$

$$\text{Total principal for one month} = \text{Rs } [7000 + 4500 + 2000] = \text{Rs } 13500 \quad 1$$

$$\therefore 13500 \times \frac{r}{100} \times \frac{1}{12} = 500 \Rightarrow r = 44\frac{4}{9}\% \quad \frac{1}{2}$$

SECTION - B

8.

For correct tables

1

For correct graph of two lines

1½

For correct solution $x = 1, y = 2$

½

9.

$$\text{For } \frac{x(x+y) - y(x-y) - 2xy}{x^2 - y^2}$$

1

$$= \frac{x^2 + y^2 - 2xy}{x^2 - y^2} = \frac{(x-y)^2}{(x-y)(x+y)} = \frac{x-y}{x+y}$$

1+1

10.

$$t_1 = 3, d = 12$$

½

$$t_{34} = 3 + 53 \times 12 = 639$$

1

$$t_n = 639 + 12 = 771$$

½

$$\Rightarrow 771 = 3 + (n-1) \cdot 12$$

1

$$\Rightarrow n = 65$$

11.

$$\angle DAC = \angle DAB \quad (\text{given}) \dots\dots\dots (i)$$

$$\angle ACD = \angle BAT \quad (\text{angles in alternate segments}) \dots\dots (ii)$$

½

$$\angle ADT = \angle ADB = \angle DAC + \angle ACD \quad (\text{Exterior angle Property})$$

½

$$= \angle DAB + \angle BAT \quad [\text{Using (i) and (ii)}]$$

½

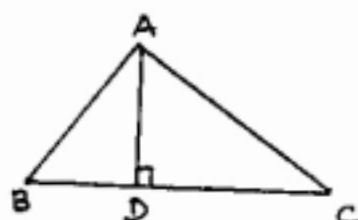
$$= \angle DAT$$

½

$$\Rightarrow AT = DT \text{ or } \Delta ADT \text{ is isosceles}$$

1

OR

Correct figure

$\frac{1}{2}$

$$AD^2 = BD \cdot DC \Rightarrow \frac{AD}{BD} = \frac{DC}{DA}$$

$$\text{Also } \angle ADC = \angle ADB = 90^\circ$$

$\frac{1}{2}$

$$\Rightarrow \triangle DAB \sim \triangle DCA$$

1

$$\Rightarrow \angle B = \angle DAC, \angle C = \angle DAB$$

$\frac{1}{2}$

$$\Rightarrow \angle B + \angle C = \angle DAC + \angle DAB = \angle BAC = 90^\circ$$

$\frac{1}{2}$

12.

For neat and correct construction

3

13.

Height of cone = $31 - 7 = 24\text{cm}$.

$\frac{1}{2}$

Slant height (ℓ) of cone = $\sqrt{24^2 + 7^2} = 25\text{ cm}$.

1

$$\text{T.S.A} = 2\pi (7)^2 + \pi (7) (25)\text{ cm}^2$$

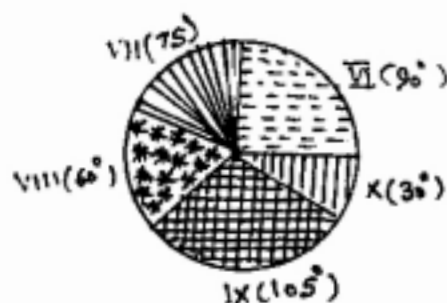
$\frac{1}{2}$

$$= 7\pi [14 + 25]\text{cm}^2 = 858\text{ cm}^2$$

1

14.	Class	:	VI	VII	VIII	IX	X	Total
	Enrolment	:	600	500	400	700	200	2400
	Angle	:	90°	75°	60°	105°	30°	360°

1

2

15. Let number of blue balls = x

$$\therefore P(\text{blue}) = \frac{x}{5+x} \quad 1$$

$$\therefore P(\text{red}) = \frac{5}{5+x}$$

$$\therefore \frac{x}{5+x} = 3 \cdot \frac{5}{5+x} \quad 1$$

$$\Rightarrow x = \text{number blue balls} = 15 \quad 1$$

$$16. \text{ LHS} = \frac{\cos^2 A}{\cos A - \sin A} + \frac{\sin^2 A}{\sin A - \cos A} \quad 1$$

$$= \frac{\cos^2 A - \sin^2 A}{\cos A - \sin A} \quad 1$$

$$= \frac{(\cos A - \sin A)(\cos A + \sin A)}{(\cos A - \sin A)} = (\cos A + \sin A) \quad 1$$

OR

$$\left. \begin{aligned} \text{For } \cos 55^\circ &= \cos [90 - 35]^\circ = \sin 35^\circ \\ \cos 70^\circ &= \cos [90 - 20]^\circ = \sin 20^\circ \\ \tan 85^\circ &= \cot 5^\circ = \frac{1}{\tan 5^\circ} \\ \tan 65^\circ &= \cot 25^\circ = \frac{1}{\tan 25^\circ} \end{aligned} \right\} \quad 2$$

$$\text{Given expression} = \frac{3 \sin 35^\circ}{7 \sin 35^\circ} - \frac{4 \cdot \sin 20^\circ \cdot \frac{1}{\sin 20^\circ}}{7 \left[\tan 5^\circ \cdot \tan 25^\circ \cdot 1 \cdot \frac{1}{\tan 25^\circ} \cdot \frac{1}{\tan 5^\circ} \right]} \quad \frac{1}{2}$$

$$= \frac{3}{7} - \frac{4}{7} = -\frac{1}{7} \quad \frac{1}{2}$$

17. Let A (7, 10), B (-2, 5) and C (3, -4) be the three vertices of the triangle

$$\Rightarrow AB = \sqrt{9^2 + 5^2} = \sqrt{106} \quad \frac{1}{2}$$

$$BC = \sqrt{5^2 + (-9)^2} = \sqrt{106} \quad \frac{1}{2}$$

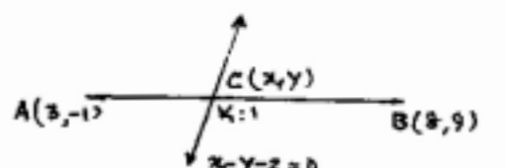
$$AC = \sqrt{4^2 + 14^2} = \sqrt{212} \quad \frac{1}{2}$$

$$AB = BC \Rightarrow ABC \text{ is isosceles triangle} \quad \frac{1}{2}$$

$$AC^2 = 212, AB^2 + BC^2 = 212 \Rightarrow ABC \text{ is an isosceles right triangle.} \quad 1$$

18. Let the given line intersect the line segment joining A(3, -1)

and B (8, 9) in the ratio k : 1 at C (x, y)

$$\Rightarrow x = \frac{8k+3}{k+1}, y = \frac{9k-1}{k+1} \quad 1$$

$$\therefore \left(\frac{8k+3}{k+1} \right) - \left(\frac{9k-1}{k+1} \right) - 2 = 0 \quad 1$$

$$\Rightarrow k = \frac{2}{3} \text{ i.e. the ratio is } 2 : 3 \quad 1$$

19. Let P_1, P_2 be the principal amounts for first, and second instalment respectively

$$\therefore 7396 = P_1 \left[1 + \frac{15}{200} \right]^1 \Rightarrow P_1 = \frac{7396 \times 40}{43} \\ = \text{Rs. } 6880 \dots\dots\dots (i) \quad 1$$

$$\text{and, } 7396 = P_2 \left[1 + \frac{15}{200} \right]^2 \Rightarrow P_2 = 7396 \times \left(\frac{40}{43} \right)^2 \\ = \text{Rs. } 6400 \dots\dots\dots (ii) \quad 1$$

$\therefore$ Total Principal = Rs. 13280	$\frac{1}{2}$
Interest paid = Rs. $[2 \times 7396 - 13280] =$ Rs 1512	$\frac{1}{2}$

SECTION - C

20. For correct Given, To Prove, Construction and Figure	1
For correct Proof	2

$$DE \parallel BC \Rightarrow \frac{BD}{AB} = \frac{CE}{AC} \quad 1$$

$$BD = CE \Rightarrow AB = AC \quad \frac{1}{2}$$

Hence ΔABC is isosceles $\frac{1}{2}$

21. For correct Given, To Prove, Construction and Figure	1
For Correct Proof	2

$$x + y + 5y - x = 180 \Rightarrow 6y = 180 \Rightarrow y = 30 \quad 1$$

$$2x + x + 2y = 180 \Rightarrow 3x + 60 = 180 \Rightarrow x = 40 \quad 1$$

22. Let the smaller number be x, $\therefore$ Larger number = x + 5	1
---	---

$$\therefore \frac{1}{x} - \frac{1}{x+5} = \frac{1}{10} \quad 1$$

$$10(x+5-x) = x(x+5) \Rightarrow x^2 + 5x - 50 = 0 \quad 1$$

$$(x+10)(x-5) = 0 \Rightarrow x = -10 \text{ or } x = 5 \quad 1$$

$$\therefore \text{Numbers are } -10, -5 \text{ or } 5, 10 \quad 1$$

OR

Let original list price of a book be Rs. x

$$\therefore \frac{1200}{x} - \frac{1200}{x+10} = 10 \quad 2$$

$$1200[x + 10 - x] = 10x(x + 10)$$

1

$$\Rightarrow x^2 + 10x - 1200 = 0$$

1

Solving to get $x = 30$; [$x = -40$ rejected]

1

$\therefore$ Original list price = Rs. 30 per book

23. Volume of sphere = Volume of water raised

$$\frac{4}{3} \pi (6)^3 = \pi r^2 \cdot \frac{32}{9}$$

1+1

$$r^2 = \frac{4}{3} \cdot \frac{6 \cdot 6 \cdot 6 \cdot 9}{32} = 81$$

2

$$\Rightarrow r = 9 \text{ cm}, \therefore \text{Diameter} = 18 \text{ cm}$$

$\frac{1}{2} + \frac{1}{2}$

OR

Volume of cone = Volume of hollow sphere

$$\frac{1}{3} \pi \cdot (7)^2 \cdot 8 = \frac{4}{3} \pi [5^3 - r^3], \text{ where } r \text{ is the internal radius of hollow sphere}$$

1+1

$$8 \cdot 7^2 = 4 [5^3 - r^3]$$

$\frac{1}{2}$

$$98 = 5^3 - r^3 \Rightarrow r^3 = 125 - 98 = 27$$

1 $\frac{1}{2}$

$$\Rightarrow r = 3 \text{ cm},$$

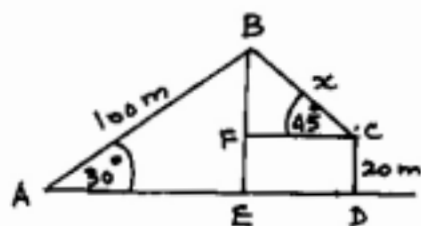
$$\therefore \text{Diameter} = 6 \text{ cm}$$

$\frac{1}{2} + \frac{1}{2}$

24.

Correct Figure

1

In $\triangle ABE$,

$$\frac{BE}{AB} = \sin 30^\circ$$

$\frac{1}{2}$

$$\Rightarrow BE = AB \cdot \sin 30^\circ = \frac{100}{2} = 50 \text{ m}$$

1

$$\Rightarrow BF = 50 - 20 = 30 \text{ m}$$

$\frac{1}{2}$

$$\text{In } \triangle BCF, \frac{BF}{x} = \sin 45^\circ = \frac{1}{\sqrt{2}}$$

1

$$\Rightarrow x = \sqrt{2} (30) = 30\sqrt{2} \text{ m}$$

1

25. Total Income = Rs. $[35000 \times 12] = \text{Rs. } 420000$

Deductions, due to donation = Rs. $[30000 + 20000] = \text{Rs. } 50,000$ 1

Savings = Rs. $[60,000 + 25000 + 20000] = \text{Rs. } 105000/-$

Maximum savings rebate allowed = Rs. 100,000 $\frac{1}{2}$

$\therefore$ Taxable Income = Rs. $[420000 - 50,000 - 100,000]$ 1

= Rs. 2,70,000

Income tax = Rs. $\left[21500 + \frac{30}{100} \times 20000 \right]$
= Rs. $[21500 + 6000] = \text{Rs. } 27500$ 1

Education cess = Rs. 550 $\frac{1}{2}$

Total Income tax to be paid = Rs. 28050

Income tax already paid = Rs. $(2300 \times 11) = \text{Rs. } 25300$ $\frac{1}{2}$

$\therefore$ Income tax to be paid in 12th month = Rs. 2750 $\frac{1}{2}$

QUESTION PAPER CODE 30/1

EXPECTED ANSWERS/VALUE POINTS

SECTION - A

1. $x^3 + x^2 + x + 1 = (x^2 + 1)(x + 1)$ ..... (i) $\left. \begin{array}{l} \\ x^4 - 1 = (x - 1)(x + 1)(x^2 + 1)$ ..... (ii) \end{array} \right\} 1

$\therefore$ LCM of (i) and (ii) is

$(x^2 + 1)(x + 1)(x - 1)$ or $x^4 - 1$ 1

2. The given equations can be written as

$$\frac{8}{y} - \frac{9}{x} = 6 \quad \text{..... (i)}$$

$$\frac{10}{y} + \frac{6}{x} = 19 \quad \text{..... (ii)}$$

}

$\frac{1}{2}$

Multiplying (i) by 2 and (ii) by 3 and adding, we get

$$\frac{46}{y} = 69 \Rightarrow y = \frac{2}{3}$$

1

$$\text{Substituting } y = \frac{2}{3} \text{ in (i), we get } x = \frac{3}{2}$$

$\frac{1}{2}$

$$\therefore x = \frac{3}{2} \text{ and } y = \frac{2}{3}$$

OR

The given equations can be written as

$$12x + y = 8 \quad \text{.....(i)}$$

$$\text{and } 2x + 3y = -10 \quad \text{.....(ii)}$$

Multiplying (i) by 3 and subtracting (ii) from (i), we get

$$34x = 34 \Rightarrow x = 1$$

}

1

Substituting $x = 1$ in (i), we get $y = -4$

}

1

$$\therefore x = 1, y = -4$$

3. $t_{18} = S_{18} - S_{17} = (18^2 - 17^2) + 2(18 - 17)$
 $= 35 + 2 = 37$

1

1

$$\begin{array}{l}
 \text{Alternately} \\
 t_1 = s_1 = 3, \quad t_2 = s_2 - s_1 = 8 - 3 = 5 \\
 \therefore a = 3, d = 2 \\
 \therefore t_n = a + (n - 1) d \\
 \therefore t_{18} = 3 + 17 \times 2 = 37
 \end{array}
 \left. \begin{array}{l} \\ \\ \\ \end{array} \right\} \begin{array}{l} 1 \\ \frac{1}{2} \\ \frac{1}{2} \end{array}$$

4. PE and CE are tangents to the circle from E

$$\therefore PE = CE \quad \frac{1}{2}$$

Similarly, QE = CE

$$\Rightarrow QE = PE \quad \frac{1}{2}$$

Again, CF = LF = FH

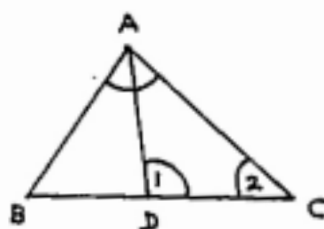
$$\Rightarrow LF = FH \quad 1$$

$\therefore$ The common tangent at C bisects the other two common tangents

OR

It is given that $\angle ADC = \angle BAC$

In Δ 's ADC and BAC

$$\begin{array}{l}
 \angle 1 = \angle BAC \quad (\text{Given}) \\
 \angle 2 = \angle 2 \quad (\text{Common})
 \end{array}
 \left. \right\} 1$$

$\therefore \Delta$'s are similar

$$\therefore \frac{CA}{BC} = \frac{CD}{CA} \Rightarrow CA^2 = BC \cdot CD \quad \frac{1}{2} + \frac{1}{2}$$

5. Class marks (x_i) :   5   15   25   35   45

Frequencies (f_i) :   8   12   10   11   9 $\Rightarrow \sum f_i = 50$ 1

$f_i x_i$:   40   180   250   385   405 $\Rightarrow \sum f_i x_i = 1260$ 1

$$\bar{x} = \frac{\sum f_i x_i}{\sum f_i} = \frac{1260}{50} = 25.2 \quad \frac{1}{2} + \frac{1}{2}$$

6. Cash price of ceiling fan = Rs 970

Price under instalment plan = Rs $(210 + 260 \times 3)$ = Rs 990

$\therefore$ Interest charged = Rs 20

$\frac{1}{2}$

$\therefore$ Total principal owed for one month = Rs $(760 + 500 + 240)$

= Rs 1500

1

$\therefore$ Rate of interest = $\frac{20 \times 100 \times 12}{1500} = 16\%$

$\frac{1}{2}$

7. Total number of balls in the bag = $\overset{R}{5} + \overset{G}{4} + \overset{W}{7} = 16$

$\therefore P(\text{white}) = \frac{7}{16}$

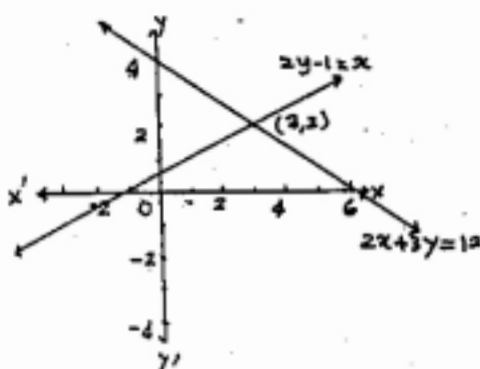
1

$P(\text{neither red nor white}) = P(\text{Green}) = \frac{4}{16} \text{ or } \frac{1}{4}$

1

SECTION - B

8.

Correct tables

$\frac{1}{2} + \frac{1}{2}$

Correct graph

$1\frac{1}{2}$

$\therefore x = 3, y = 2$ is the solution of the system

$\frac{1}{2}$

9.

$$\left[1 - \frac{4ax}{(a+x)^2} \right] \times \frac{(x+a)^2}{(x-a)(x+a)}$$

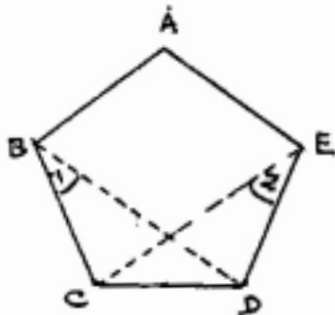
$$= \frac{(x+a)^2 - 4ax}{(x+a)^2} \times \frac{(x+a)^2}{(x-a)(x+a)}$$

$1\frac{1}{2}$

$$= \frac{(x-a)^2}{(x-a)(x+a)} = \frac{x-a}{x+a}$$

$1\frac{1}{2}$

10.	$a = 12, d = 6, t_n = 252$	}	1
	$t_n = a + (n-1)d$		
	$\Rightarrow 252 = 12 + (n-1)6 \Rightarrow n = 41$		1
	$\therefore S_{41} = \frac{41}{2} (12 + 252) = 5412$		1

11.		ABCDE is a regular pentagon $\therefore \angle BCD = \angle CDE$ Join CE, BD. In Δ 's DCB and CDE $CD = CD; CB = DE, \angle BCD = \angle CDE$ $\therefore \Delta DCB \cong \Delta CDE$ $\therefore \angle 1 = \angle 2$ $\Rightarrow B, C, D$ and E are concyclic.	} } } } } }	 $\frac{1}{2}$ $1\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$
-----	--	---	----------------------------	---

OR

$\angle BAC = \frac{1}{2} \angle BOC$	(i)	$\frac{1}{2}$
---	-----	---------------

Also, $\angle BOC + \angle OBC + \angle OCB = 180^\circ$

As $OB = OC \Rightarrow \angle OBC = \angle OCB$	$\frac{1}{2}$
--	---------------

$\therefore \angle BOC + 2 \angle OBC = 180^\circ$	}	1
$\Rightarrow \frac{1}{2} \angle BOC = 90^\circ - \angle OBC$		

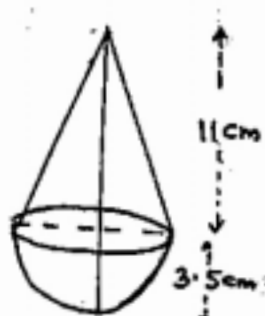
From (i) and (ii), $\angle BAC = 90^\circ - \angle OBC$

$\therefore \angle BAC + \angle OBC = 90^\circ$	1
---	---

12. Correct and neat construction 3

13. For getting height of cone = 11 cm $\frac{1}{2}$

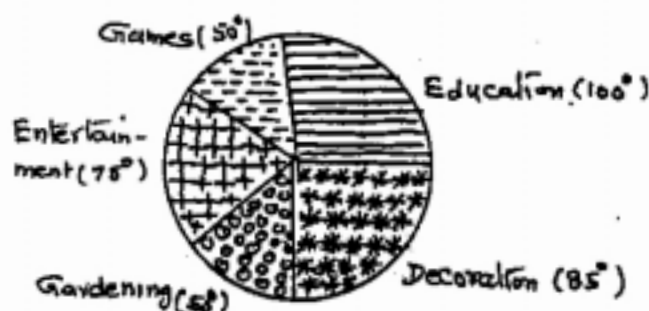
$$\text{Required volume} = \frac{2}{3} \pi r^3 + \frac{1}{3} \pi r^2 h$$

$$= \left[\frac{2}{3} \times \pi \times \left(\frac{7}{2} \right)^3 + \frac{1}{3} \pi \left(\frac{7}{2} \right)^2 \times 11 \right] \text{ cm}^3$$

$$= \frac{1}{3} \times \frac{22}{7} \times \frac{49}{4} [7+11] \text{ cm}^3$$

$$= 231 \text{ cm}^3$$

14. Head	:	Education	Games	Entertainment	Gardening	Decoration	Total	
Expenditure (In hundreds of rupees)	:	20	10	15	10	17	72	
Central angle	:	100°	50°	75°	50°	85°	360°	1

15. Number of cards left = 52 - 3 = 49

(a) $P(\text{Black face card}) = \frac{3}{49}$ 1

(b) $P(\text{a queen}) = \frac{3}{49}$ 1

(c) $P(\text{a black card}) = \frac{23}{49}$ 1

$$\begin{aligned}
 16. \quad \text{LHS} &= \frac{\tan A + \sec A - 1}{\tan A - \sec A + 1} = \frac{\tan A + \sec A - [\sec^2 A - \tan^2 A]}{\tan A - \sec A + 1} & \frac{1}{2} \\
 &= \frac{(\tan A + \sec A) - (\sec A + \tan A)(\sec A - \tan A)}{\tan A - \sec A + 1} & 1 \\
 &= \frac{(\tan A + \sec A)(\tan A - \sec A + 1)}{\tan A - \sec A + 1} = \frac{\sin A}{\cos A} + \frac{1}{\cos A} & 1 \\
 &= \frac{1 + \sin A}{\cos A} = \text{RHS} & \frac{1}{2}
 \end{aligned}$$

OR

$$\left. \begin{aligned}
 \tan 83^\circ &= \tan (90^\circ - 7^\circ) = \cot 7^\circ, \tan 67^\circ = \cot 23^\circ, \\
 \cot 54^\circ &= \cot (90^\circ - 36^\circ) = \tan 36^\circ, \sec 70^\circ = \sec (90^\circ - 20^\circ) = \operatorname{cosec} 20^\circ
 \end{aligned} \right\} & 2$$

$\therefore$ Given expression becomes

$$\left. \begin{aligned}
 \tan 7^\circ \cdot \tan 23^\circ \cdot \sqrt{3} \cdot \cot 23^\circ \cot 7^\circ + \frac{\tan 36^\circ}{\tan 36^\circ} + \sin 20^\circ \cdot \operatorname{cosec} 20^\circ - 2 \\
 = \sqrt{3} + 1 + 1 - 2 = \sqrt{3}
 \end{aligned} \right\} & 1$$

17.

Let the coordinates of D be (x, y)

Diagonals of a parallelogram bisect each other

$\therefore$ Co-ordinates of O (as mid-point of AC)

$$\begin{array}{ccc}
 \begin{array}{c} A(-2, -1) \\ \diagup \quad \diagdown \\ \text{O} \\ \diagdown \quad \diagup \\ C(4, 3) \end{array} & B(1, 0) & = (1, 1) & 1
 \end{array}$$

Co-ordinates of O as mid-point of BD

$$\begin{array}{ccc}
 D(x, y) & & = \left(\frac{x+1}{2}, \frac{y}{2} \right) & 1
 \end{array}$$

$$\therefore \frac{x+1}{2} = 1 \Rightarrow x = 1, \frac{y}{2} = 1 \Rightarrow y = 2$$

Coordinates of D are (1, 2)

18.

Let the coordinates of B be (x, y)

C divides AB in the ratio 3 : 4

 $\therefore$ Co-ordinates of C are

1

$$\begin{array}{c} \text{A (2, 5)} \quad \xrightarrow{\text{C (-1, 2)}} \quad \text{B (x, y)} \\ \quad \quad \quad 3 : 4 \end{array} \quad \left(\frac{3x+8}{7}, \frac{3y+20}{7} \right)$$

$$\therefore \frac{3x+8}{7} = -1 \Rightarrow x = -5$$

$$\frac{3y+20}{7} = 2 \Rightarrow y = -2$$

1 + ½

 $\therefore$ Coordinates of B are (-5, -2)

½

19.

Let x be each half-yearly instalment : Half yearly rate of interest = 4%

Getting the equation

$$2550 = x \times \frac{25}{26} + x \times \left(\frac{25}{26} \right)^2$$

1

$$\Rightarrow 2550 = x \times \frac{25}{26} \left(\frac{51}{26} \right)$$

1

$$\therefore x = \frac{2550 \times 676}{25 \times 51} = 1352$$

 $\therefore$ Each half yearly instalment = Rs 1352

1

SECTION-C

20.

Correct Given, To Prove, Construction and Figure

1

Correct Proof

2

	$\Delta ABC \sim \Delta PQR$		
	$\therefore \text{ar} (ABC) = \text{ar} (PQR)$	(Given)	}
	$\therefore \frac{\text{ar} (ABC)}{\text{ar} (PQR)} = \frac{AB^2}{PQ^2} = \frac{BC^2}{QR^2} = \frac{AC^2}{PR^2} = 1$	(Given)	
	$\Rightarrow AB = PQ, BC = QR \text{ and } AC = PR$		}
	$\therefore \Delta (ABC) \cong \Delta PQR$	(By SSS)	

21.	Correct Given, To Prove, Construction & Figure		1
	Correct Proof		2
	BD is a diameter $\Rightarrow \angle DAB = 90^\circ$		$\frac{1}{2}$
	$\angle ADB = 180^\circ - (\angle DAB + \angle ABD)$		
	$= 180^\circ - (90^\circ + 60^\circ) = 30^\circ$		$\frac{1}{2}$
	Also, $\angle BCD = 90^\circ, \angle CBD = 40^\circ$	(Angle in Alt. Seg.)	
	$\Rightarrow \angle BDC = 180^\circ - (90^\circ + 40^\circ) = 50^\circ$		$\frac{1}{2}$
	$\therefore \angle BCP = \angle BDC = 50^\circ$		$\frac{1}{2}$
22.	Let the denominator of the fraction be x		}
	$\therefore$ Its numerator = x - 1		
	$\therefore \frac{x-1+3}{x+3} - \frac{x-1}{x} = \frac{3}{28}$		$1\frac{1}{2}$
	$\Rightarrow x \cdot (x+2) - (x^2 + 2x - 3) = \frac{3}{28} (x)(x+3)$		}
	$\Rightarrow x^2 + 3x - 28 = 0$		
	$\Rightarrow x = 4 \quad (x = -7 \text{ rejected})$		}
	$\therefore$ Fraction = $\frac{3}{4}$		

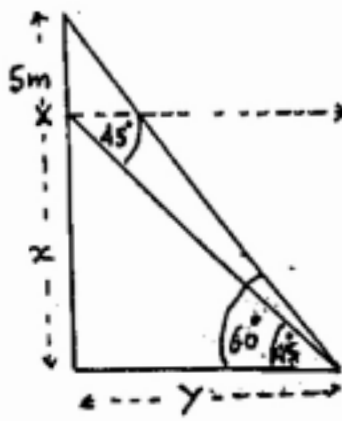
OR

Let x and y be two natural numbers, where $x > y$	1
$\therefore x^2 - y^2 = 45$ ..... (i)	} 2
and $y^2 = 4x$ ..... (ii)	
From (i) and (ii), $(x^2 - 4x - 45 = 0)$	
$\Rightarrow (x - 9)(x + 5) = 0$	} 1
$\Rightarrow x = 9$ [$x = -5$ (rejected)]	
$\therefore y^2 = 36 \Rightarrow y = 6$	} 1
$\therefore$ the natural numbers are 9 and 6	1
23. Volume of liquid in hemispherical bowl $= \frac{2}{3} \pi (18)^3 \text{ cm}^3$	$1\frac{1}{2}$
Volume (capacity) of one cylindrical bottle $= \pi (3)^2 \times 6 \text{ cm}^3$	$1\frac{1}{2}$
Let n be the number of bottles required to empty the bowl.	
$\therefore n \cdot \pi \cdot (3)^2 \cdot 6 = \frac{2}{3} \pi (18)(18)(18)$	} 1
$\therefore n = \frac{2}{3} \times \frac{18 \times 18 \times 18}{54} = 72$	
$\therefore$ 72 bottles are required to empty the bowl	1
OR	
Volume of water flowing through the pipe in $\frac{1}{2}$ an hour	
$= \pi (1)^2 \times 80 \times 1800 \text{ cm}^3$	2
Let h (cm) be the height of water in cylindrical tank of radius 40 cm	
$\therefore$ Volume of water in tank $= \pi (40)^2 \times h \text{ cm}^3$	1
$\therefore \pi (40)^2 \times h = \pi \times 80 \times 1800$	1
$\Rightarrow h = \left(\frac{80 \times 1800}{1600} \right) \text{ cm} = 90 \text{ cm}$	1

24.

Correct Figure

1

$$\text{for } \frac{x}{y} = \tan 45^\circ = 1$$

$$\Rightarrow x = y$$

$$\text{Also, } \frac{x+5}{y} = \tan 60^\circ$$

$$\text{or } \frac{x+5}{x} = \sqrt{3}$$

$$\Rightarrow 5 = (\sqrt{3} - 1)x$$

$$\Rightarrow x = \frac{5(\sqrt{3} + 1)}{2}$$

$$= \frac{5 \times 2.732}{2}$$

$$= 6.83 \text{ m}$$

$\therefore$ Height of Tower = 6.83 m

25.

Total annual salary = Rs (42000×12) = Rs 504000

Donations = Rs 30000

Savings = Rs $[6500 \times 12 + 5000 \times 4 + 10000]$ = Rs 108000

Maximum permissible savings = Rs 100000

$\therefore$ Taxable income = Rs $[504000 - 30000 - 100000]$

= Rs 374000

$\therefore$ Income Tax = Rs $(25000 + 124000 \times 30\%)$

= Rs 62200

$\therefore$ Income Tax + Education Cess = Rs 63444

Tax already paid = Rs (5100×11) = Rs 56100

$\therefore$ Tax to be paid in last month

= Rs 73 44

SCIENCE AND TECHNOLOGY

Time allowed : 2½ hours

Maximum Marks : 60

GENERAL INSTRUCTIONS :

1. The question paper comprises of **two** sections, A and B. You have to attempt both the sections.
2. You are advised to attempt all the questions of Section A and Section B separately.
3. All questions are compulsory.
4. There is no overall choice. However, internal choice has been provided in some questions. You are to attempt only one option in such questions.
5. Marks allocated to every question are indicated against it.
6. Question numbers **1-4** in Section A and **17, 18** in Section B are very short answer questions. These are to be answered in **one word** or **one sentence**.
7. Question numbers **5-8** in Section A and **19, 20** in Section B are short answer questions. These are to be answered in **30-40** words each.
8. Question numbers **9-14** in Section A and **21-23** in Section B are also short answer questions. These are to be answered in **40-50** words each.
9. Question numbers **15, 16** in Section A and **24** in Section B are long answer questions. These are to be answered in **70** words each.

QUESTION PAPER DELHI (CODE NO. 31/1/1)

SECTION - A

1. Classify the following reactions into slow and fast reaction:

- (i) Reaction between an acid and a base.
- (ii) Rusting of iron.

1

2. Give the names of the functional groups:

- (i) --CHO
- (ii) $\text{--}\overset{\text{O}}{\underset{\text{O}}{\text{C}}}\text{--}$

3. What is a Galaxy ? 1
4. What is the S.I. unit of electric potential ? 1
5. (a) Give Arrhenius definition of an acid and a base.
(b) Choose strong acid and strong base from the following:
 CH_3COOH , NH_4OH , KOH , HCl . 2
6. What is Tollen's reagent ? What would you observe on heating Tollen's reagent with formalin in a test tube ? 2
7. Distinguish between polar and equatorial orbits for artificial satellites. Illustrate the two orbits on a diagram. 2
8. An electric iron has a rating of 750 W, 220 V. Calculate
(i) current passing through it, and
(ii) its resistance, when in use. 2
9. Name the raw materials that are required for the manufacture of washing soda by Solvay Process. Describe the chemical reactions involved in the process. 3
10. What is 'liquor ammonia' ? Describe with a diagram, 'Fountain Experiment' to demonstrate the following properties of ammonia :
(i) high solubility in water.
(ii) its alkaline nature. 3
11. Give reasons for the following :
(i) A peculiar smell is observed near the preserved specimens in biology laboratory.
(ii) Methanal undergoes addition reaction with hydrogen cyanide.
(iii) Propanone can be used as a nail polish remover. 3
12. A concave lens has focal length of 20 cm. At what distance from the lens a 5 cm tall object be placed so that it forms an image at 15 cm from the lens ? Also calculate the size of the image formed. 3

13. (a) Why is the Solar Cooker box covered with a plane glass plate ?
(b) Why is energy of water flowing in a river considered to be an indirect form of solar energy ?
(c) How is the fission of $^{235}_{92}\text{U}$ nucleus brought about ? 3

14. (a) What is meant by 'Electric Resistance' of a conductor ?
(b) A wire of length L and resistance R is stretched so that its length is doubled and the area of cross-section is halved. How will its :
(i) resistance change ?
(ii) resistivity change ? 3

15. (a) Name one main ore of Aluminium. Write its formula. Which two main impurities are associated with this ore ?
(b) Describe with chemical equations the method employed for the enrichment of the above named ore.

OR

- (a) Why is sulphuric acid called 'King of Chemicals' ?
(b) Describe the three chemical reactions that take place during the conversion of sulphur dioxide to sulphuric acid in the 'Contact Process'.
(c) Why should water be never added dropwise to concentrated sulphuric acid ? 5
16. Define the term, 'Critical Angle'. What is meant by 'Total Internal Reflection' ? State two essential conditions for total internal reflection to take place. With the help of a ray diagram, illustrate an application of total internal reflection.

OR

- (a) What is meant by a 'magnetic field' ?
(b) How is the direction of magnetic field at a point determined ?
(c) Describe an activity to demonstrate the direction of the magnetic field generated around a current carrying conductor.
(d) What is the direction of magnetic field at the centre of a current carrying circular loop ? 5

SECTION - B

17. Name the term for transport of food from leaves to other parts of the plant. 1
18. What is a neuron ? 1
19. Describe the mechanism of blood clotting.

OR

- State the two vital functions of the human kidney. Name the procedure used in the working of artificial kidney. 2
20. Name the two hormones secreted by pancreas. Write one function of each hormone named. 2
21. (a) What is fertilization ? Distinguish between external fertilization and internal fertilization.
- (b) What is the site of fertilization in the human beings ? 3
22. Define the terms :
- (i) Analogous organs
- (ii) Vestigial organ
- (iii) Sex chromosome 3
23. (a) What is 'Environmental Pollution' ?
- (b) Distinguish between biodegradable and non-biodegradable pollutants.
- (c) Choose the biodegradable pollutants from the list given below :
Sewage, DDT, radioactive waste, agricultural waste.

OR

- Suggest three ways to maintain a balance between environment and development to survive. 3
24. (a) Draw a diagram of a 'Palisade Cell'.
- (b) Label vacuole, chloroplast, cell wall and cytoplasm on the diagram drawn.
- (c) Name the two stages in photosynthesis.

QUESTION PAPER OUTSIDE (CODE NO. 31/1)

SECTION - A

1. What is the role of a catalyst in a chemical reaction ? 1
2. Which class of compounds gives a positive Fehling's test ? 1
3. Approximately how many stars are there in the Milky Way ? 1
4. What is meant by the statement, "Potential difference between points A and B in an electric field is 1 volt." ? 1
5. State the 'Law of Chemical Equilibrium'. Write an expression for the equilibrium constant (K) for the reaction,
$$\text{N}_2 (\text{g}) + 3 \text{H}_2 (\text{g}) \rightleftharpoons 2 \text{NH}_3 (\text{g}) + 92 \text{ kJ}$$
 2
6. Name the organic acid present in vinegar. Write a chemical equation which represents the commercial method for the preparation of this acid from methanol. 2
7. Distinguish between 'Artificial' and 'Natural' satellites. Why are artificial satellites called "Eyes in the Sky" ? 2
8. An electric lamp is marked 100 W, 220 V. It is used for 5 hours daily. Calculate
  - (i) its resistance while glowing.
  - (ii) energy consumed in kWh per day. 2
9.
  - (a) Write the chemical name and formula of bleaching powder.
  - (b) Why does bleaching powder smell of chlorine when exposed to air ?
  - (c) Write chemical equation to represent the action of dilute hydrochloric acid on bleaching powder. 3
10. What is meant by 'Dehydrating Agent' ? Describe with a chemical equation, an activity to show that concentrated sulphuric acid is a strong dehydrating agent. 3
11. Give reasons for the following :
  - (i) Oxidation of ethanol with CrO_3 produces ethanal while ethanol when oxidised with alkaline KMnO_4 produces ethanoic acid.

- (ii) Propanone forms addition product with HCN.
- (iii) Alcohol supplied for industrial purposes is mixed with copper sulphate. 3
- 12.** An object 50 cm tall is placed on the principal axis of a convex lens. Its 20 cm tall image is formed on the screen placed at a distance of 10 cm from the lens. Calculate the focal length of the lens. 3
- 13.** (a) State one limitation of solar energy available from solar cells.
 (b) What is the minimum wind velocity required to obtain useful energy with a windmill ?
 (c) Define the term 'Nuclear Fission'. 3
- 14.** (a) State Ohm's Law.
 (b) Draw a schematic diagram of the circuit for studying Ohm's Law. 3
- 15.** (a) Name the chief ore of iron. Write its formula.
 (b) How is an iron ore concentrated ? Describe it briefly.
 (c) Draw a labelled diagram of the blast furnace used in the extraction of iron from its concentrated ore.

OR

- (a) Draw a labelled diagram of 'Frasch Process' used for extracting sulphur.
 (b) State the principle involved in the extraction of sulphur directly out of the ground. 5
- 16.** A 14-year old student is not able to see clearly the questions written on the blackboard placed at a distance of 5 m from him.
 (a) Name the defect of vision he is suffering from.
 (b) With the help of labelled ray diagrams show how this defect can be corrected.
 (c) Name the type of lens used to correct this defect.

OR

- (a) What is an electromagnet ?
 (b) List any of its two uses.
 (c) Draw a labelled diagram to show how an electromagnet is made.
 (d) What is the purpose of the soft iron core used in making an electromagnet? 5

SECTION B

17. Name the excretory unit of a kidney. 1
18. What are phytohormones ? 1
19. Point out two differences between an artery and a vein.

OR

- What is 'osmoregulation' ? How does it take place in humans ? 2
20. Explain 'reflex action' with a suitable example. 2
21. Explain double fertilization in plants. 3
22. (a) What is a gene?
(b) Where are genes located?
(c) What is the nature of gene?

OR

- Define 'Evolution'. Describe Darwin's theory of evolution. 3
23. What is 'Soil Erosion' ? Mention its any two effects. Suggest two ways by which soil erosion can be checked. 3
24. (a) Draw a diagram of human 'Alimentary Canal'.
(b) Label the following on the diagram drawn:
Oesophagus, Liver, Gall bladder, Duodenum
(c) What is the function of liver in the human body ? 5

QUESTION PAPER [CODE NO. 31(B)]
(FOR BLIND CANDIDATES)
SECTION - A

1. Write chemical name of washing soda. 1
2. What kind of waves are light waves ? 1
3. The image of an object as seen in a concave mirror is virtual, erect and larger in size than the object. What is the position of the object ? 1
4. Name an oxide of a non-metal which is neutral towards litmus. 1
5. How is steel different from iron ? Mention two most important properties of steel. 2
6. What is wind energy ? Write two advantages of using this energy in the generation of electricity. 2
7. What is a nuclear fusion reaction ? Write a condition under which a nuclear fusion reaction takes place. 2
8. What is bronze ? Write its two uses. Name a constituent which is common in brass and bronze. 2
9. Write four reasons for counting sulphur amongst the non-metals. What are its two allotropic forms ? 3
10. Write four characteristic features of a chemical equilibrium. In what way is a dynamic equilibrium different from a static equilibrium ? 3
11. List four defects of vision. What is the cause of the defect in which a person cannot see the printed words of a book clearly ? Name the type of lens used to correct this defect. 3
12. Two lamps, one rated 200 W; 220 V and the other 100 W; 220 V are connected in parallel to a 220 V supply. Calculate the current drawn from the supply line when (a) 100 W lamp is lit alone, (b) 200 W lamp is lit alone and (c) both lamps are lit together. 3

13. Name the products formed in the following reactions:
- (a) Ethanol is burnt in air.
  - (b) Propanone is treated with sodium borohydride (NaBH_4).
  - (c) Ethanol is treated with chromic anhydride.
- 3

14. Define polar and equatorial orbits for artificial satellites. Which orbit is suitable for (i) geostationary satellites, (ii) a satellite used for remote sensing ?
- 3

15. What is meant by dispersion of light ? State its cause. Describe an activity to show that the light of the sun gets split up into the seven colours of a rainbow by a prism. Write the colour sequence obtained on the screen.

OR

What are magnetic field lines ? How is the direction of a magnetic field at a point determined ? Write two properties of magnetic field lines. What happens when a current carrying conductor is placed in a magnetic field which is perpendicular to it ? State the rule to illustrate the effect produced.

5

16. What is meant by metallurgy ? List various steps involved in metallurgical processes. Describe the process of concentrating a sulphide ore.

OR

How is ethanoic acid prepared commercially from methanol ? State its four properties. Name the main products formed when ethanoic acid reacts with

- (a) sodium.
- (b) ethanol in the presence of conc. H_2SO_4 .

5

SECTION B

17. Define 'parasitic mode of nutrition'.
- 1
18. Name any two factors which affect photosynthesis.
- 1
19. How does air reach every cell of an insect ?

OR

Define respiration. State its two types.

2

20. What is meant by translocation with respect to transport in plants ? Why is it essential for plants ?
- 2

21. What is autonomic nervous system ? What is its function ? Name its two constituent systems.

OR

- What are endocrine glands ? Why are they called ductless glands ? Name any three endocrine glands. 3
22. Name the biological process which is essential for the perpetuation of species. Define it. What are the two types of this process ? Out of the two types which one is superior and why ? 3
23. Why is disposal of waste essential? List any four modes of disposal of waste. 3
24. What is meant by organic evolution? Describe in brief any four common features of different kinds of organisms which provide evidences in favour of evolution. 5

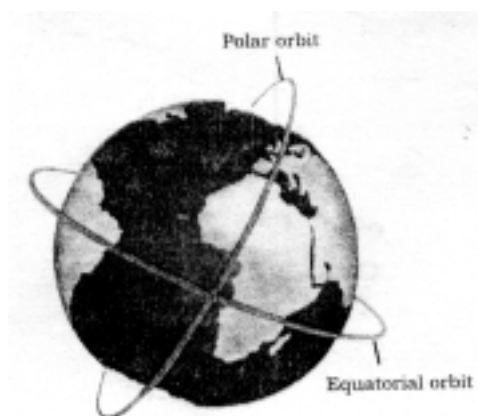
MARKING SCHEME

General Instructions

1. The Marking Scheme provides general guideline to reduce subjectivity in the marking. The answers given in the Marking Scheme are suggested answers. The content is thus indicative. **If a student has given any other answer, which is different from the one given in the Marking Scheme, but conveys the same meaning, such answers should be given full weightage.**
2. Evaluation is to be done as per instructions provided in the Marking Scheme. It should not be done according to one's own interpretation or any other consideration. Marking Scheme should be strictly adhered to and religiously followed.
3. If a question has parts, please award marks in the right hand side for each part. Marks awarded for different parts of the question should then be totalled up and written in the left hand margin.
4. If a question does not have any parts, marks be awarded in the left hand margin.
5. If a candidate has attempted an extra question, marks obtained in the question attempted first should be retained and the other answer should be scored out.
6. Wherever only two/three of a 'given' number of examples/factors/points/are expected only the first two/three or expected number should be read. The rest are irrelevant and should not be examined.
7. There should be no effort at 'moderation' of the marks by the evaluating teachers. The actual total marks obtained by the candidate may be of no concern of the evaluators.
8. $\frac{1}{2}$ mark may be deducted if a candidate either does not write units or writes wrong units in a numerical.
9. A full scale of mark 0 to 60 is to be used. Please do not hesitate to award full marks if the answer deserves it.

QUESTION PAPER DELHI (Code No. 31/1/1)
SECTION - A

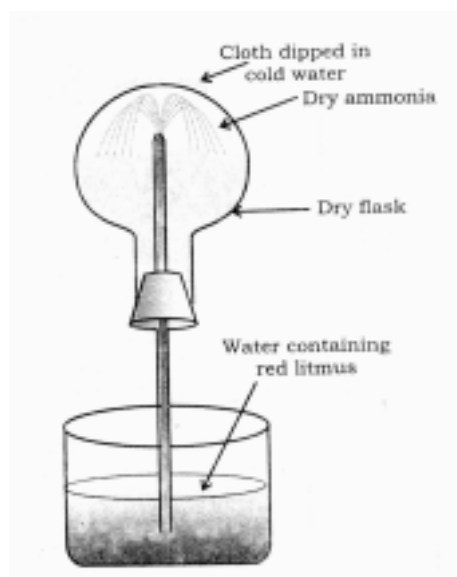
		Marks	Total
1.	i) Fast reaction	$\frac{1}{2}$	
	ii) Slow reaction	$\frac{1}{2}$	1
2.	i) Aldehydic	$\frac{1}{2}$	
	ii) Ketonic	$\frac{1}{2}$	1
3.	System of stars that contains large number of gas clouds.	1	1
4.	volt	1	1
5.	An acid produces H^+ / Hydrogen ions in water.	$\frac{1}{2}$	
	A base produces OH^- / Hydroxide/Hydroxyl ions in water.	$\frac{1}{2}$	
	Strong acid : HCl	$\frac{1}{2}$	
	Strong base : KOH	$\frac{1}{2}$	2
6.	Ammoniacal silver nitrate solution / $[Ag(NH_3)_2]NO_3$	1	
	A shining silver mirror is formed along the sides of the test tube.	1	2
7.	Polar orbit is the orbit, of satellite, that passes over the poles of the earth, whereas.		
	Equatorial orbit is the orbit of satellite, that is parallel to the equator.	1	

(Diagram)

1 2

		Marks	Total
8.	(i) $I = \frac{P}{V}$	½	
	$\therefore I = \frac{750}{220 \text{ V}} = 3.4 \text{ amperes}$	½	
	(ii) $R = \frac{V}{I}$	½	
	$= \frac{220 \text{ V}}{3.4 \text{ A}} = 64.5 \text{ ohms}$	½	
	alternately, $R = \frac{V^2}{P}$	½	
	$R = \frac{(220\text{V} \times 220\text{V})}{750 \text{ W}} = 64.5 \text{ ohms}$	½	2
9.	Raw materials : Sodium chloride, Ammonia, Lime stone.	1	
	Process : Ammoniacal brine trickles down the tower and reacts with upcoming CO_2 to form sodium hydrogen carbonate. On heating, sodium hydrogen carbonate gives sodium carbonate. It is then crystallised by dissolving in water to get washing soda.		
	[The answer may be accepted in the form of equations also.]		
	$\text{NaCl} + \text{NH}_3 + \text{H}_2\text{O} + \text{CO}_2 \longrightarrow \text{NH}_4\text{Cl} + \text{NaHCO}_3$		
	$2 \text{ NaHCO}_3 \xrightarrow{\text{heat}} \text{Na}_2\text{CO}_3 + \text{H}_2\text{O} + \text{CO}_2$		
	$\text{Na}_2\text{CO}_3 + 10 \text{ H}_2\text{O} \longrightarrow \text{Na}_2\text{CO}_3 \cdot 10 \text{ H}_2\text{O}.$	2	3
10.	A saturated solution of ammonia in water is known as liquor ammonia.	1	
	Activity : Fountain experiment : Take a round-bottom flask and fill it with ammonia gas. Fit a narrow tube having a jet at the top in its neck. Then, invert it over a beaker containing a solution of water and red litmus, as shown in Fig. Place a small piece of cloth dipped in ice-cold water. A blue fountain is created. The turning of red litmus to blue solution shows that ammonia is alkaline in nature.	1	

Labelled Diagram 1 3

11. (i) It is due to formalin. 1
- (ii) Because of the presence of double bond in C = O group. 1
- (iii) Propanone is a solvent. 1 3

12. $\frac{1}{f} = \frac{1}{v} - \frac{1}{u}$ $\frac{1}{2}$

$$\therefore \frac{1}{u} = \frac{1}{v} - \frac{1}{f}$$

$$= \frac{1}{-15\text{cm}} - \frac{1}{-20\text{cm}}$$

$$\frac{1}{u} = \frac{-4 + 3}{60\text{cm}} = \frac{-1}{60\text{cm}}$$

$$\therefore u = -60\text{cm} \quad 1$$

$$\frac{h_i}{h_o} = \frac{v}{u} \quad \frac{1}{2}$$

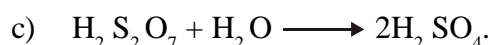
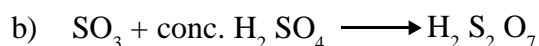
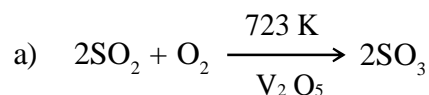
$$\therefore h_i = \frac{1}{u} \times h_o = \frac{(-15\text{cm})}{(-60\text{cm})} \times (5\text{cm}) = 1.25\text{cm} \quad 1 \quad 3$$

		Marks	Total
13.	(i) For retention / trapping of heat	1	
	(ii) Solar energy (heat of sun) causes evaporation of water forming clouds. During rain and snowfall this water fills up streams and rivers / Energy of the sun is responsible for the entire water cycle in nature.	1	
	(iii) By bombarding ${}_{92}^{235}\text{U}$ nucleus with a thermal neutron / low energy projectile.	1	3
14.	(i) Property which resists the flow of electrons in a conductor / Property of a conductor by virtue of which it affects the flow of current.	1	
	(ii) a) Resistance becomes four times.	1	
	b) Resistivity remains unchanged.	1	3
15.	(i) Main ore : Bauxite	$\frac{1}{2}$	
	Formula : $\text{Al}_2\text{O}_3 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$	$\frac{1}{2}$	
	Impurities : Sand and Iron oxide	$\frac{1}{2}, \frac{1}{2}$	
	(ii) Finely powdered ore is treated with hot sodium hydroxide solution.		
	$\text{Al}_2\text{O}_3 + 2\text{NaOH} \longrightarrow 2\text{NaAlO}_2 + \text{H}_2\text{O}$		
	Insoluble Fe_2O_3 is separated by filtration.		
	Silica reacts with NaOH to form water soluble sodium silicate.		
	The filtrate is then stirred with aluminium hydroxide to induce precipitation of $\text{Al}(\text{OH})_3$.		
	$\text{NaAlO}_2 + 2\text{H}_2\text{O} \longrightarrow \text{Al}(\text{OH})_3 + \text{NaOH}$		
	$\text{Al}(\text{OH})_3$ is then filtered off, washed, dried and ignited.		
	$2\text{Al}(\text{OH})_3 \xrightarrow{\text{heat}} \text{Al}_2\text{O}_3 + 3\text{H}_2\text{O}$		
	(Description : 2 marks, Equations : 1 mark)	3	5

OR

- i) Because it is used in the manufacture of fertilizers, paints, pigments, synthetic fibres, soaps and detergents. (any two) 1
- ii) a) Sulphur-di-oxide is mixed with air and passed over catalyst V_2O_5 and heated to 723 K to form SO_3 .
- b) SO_3 is dissolved in conc. H_2SO_4 to form oleum, $\text{H}_2\text{S}_2\text{O}_7$.
- c) Oleum is then diluted with water to get sulphuric acid of desired strength.

Note : The answer may be accepted in the form of equations also :

1x3

- iii) On adding water to conc. H_2SO_4 a large amount of heat is evolved which could throw out drops of acid and burn the observer.

1 5

16. i) Critical angle - The angle of incidence in the denser medium for which the corresponding angle of refraction in the rarer medium is 90° .

1

- ii) Total internal reflection - When a ray of light is incident from an optically denser medium to an optically rarer medium such that the angle of incidence exceeds the critical angle, for the given pair of media, then all the light is reflected back into the denser medium. This phenomenon is called total internal reflection.

1

- iii) Essential conditions -

- a) Light passes from an optically denser to an optically rarer medium.

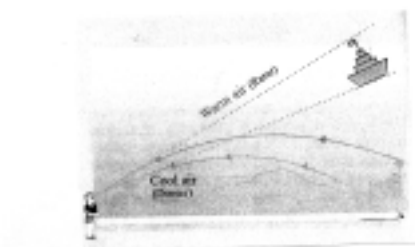
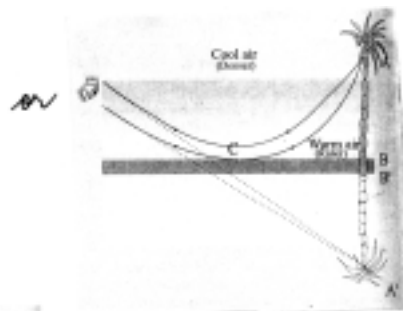
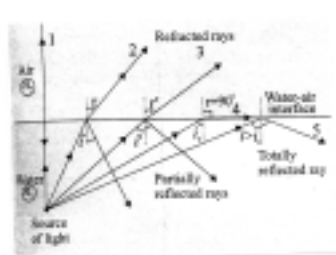
$\frac{1}{2}$

- b) Angle of incidence exceeds the critical angle for that set of media.

$\frac{1}{2}$

- iv) Application of total internal reflection -

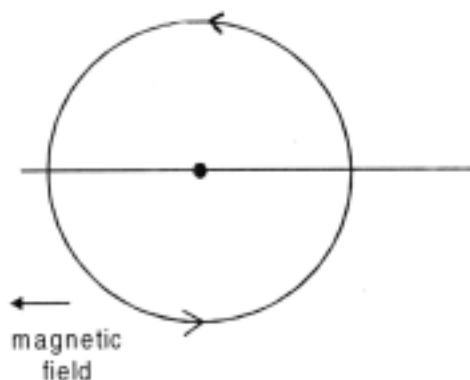
Fig. 3.9 Page 39 / Fig. 3.12 Page 40 / Fig. 3.13 Page 40 of NCERT Text book or any other suitable diagram/any other use from daily life

2 5

OR

a)	Magnetic field is the region in which magnetic force can be detected.	1	
b)	By the direction which a north pole placed at that point would take	1	
c)	Activity : Make a simple electrical circuit consisting of a long straight wire, a battery and a plug key. Arrange the circuit so that the straight wire is placed parallel to and over the compass needle. Now, switch on the circuit. As the current passes through the wire, the needle gets deflected. If the current flows from north to south, it is observed that the north pole of the needle moves towards the east. If the current is reversed and it flows from south to north, the needle would move in the opposite direction.	2	
d)	Perpendicular to the plane of the loop / direction of current		

1 5

SECTION - B

17.	Translocation	1	1
18.	Neuron :- Specialised cells for responding to stimuli. / Structural and functional unit of nervous system.	1	1
19.	i) As blood flows out of a damaged blood vessel, blood platelets release Thromboplastin .	1/2	
	ii) Prothrombin gets converted into thrombin in the presence of thromboplastin.	1/2	
	iii) Thrombin catalyses the conversion of fibrinogen into fibrin .	1/2	
	iv) Fibrin forms a mesh into which R.B.C. get entangled and form a blood clot .	1/2	2

		Marks	Total
	Alternately		
	i) Injured tissues + blood platelets $\longrightarrow$ Thromboplastin.		
	ii) Prothrombin $\xrightarrow{\text{Thromboplastin}}$ Thrombin		
	iii) Fibrinogen $\xrightarrow{\text{Thrombin}}$ Fibrin		
	iv) Fibrin + R.B.C. $\longrightarrow$ Blood clot.	2	2
	OR		
	i) Two functions of kidney :		
	a) Osmoregulation	1/2	
	b) Excretion	1/2	
	ii) Dialysis	1	2
20.	Two hormones :-		
	i) <u>Insulin</u> : Lowering of blood glucose.		
	ii) <u>Glucagon</u> : Increasing of blood glucose	4x1/2	2
21.	i) a) <u>Fertilization</u> : The process of fusion of male and female gametes.	1	
	b) External fertilization Internal fertilization		
	Fertilization takes place outside the body of the organism	Fertilization takes place inside the body of the organism	
			1
	ii) Fallopian tube / oviduct	1	3
22.	i) <u>Analogous organs</u> : Organs which are structurally different but perform the same function.	1	
	ii) <u>Vestigial organ</u> : Organs which appear functionless in an organism but can be shown to be homologous with organs that were functional in their ancestors.	1	
	iii) <u>Sex chromosome</u> : Chromosomes which are associated with sex determination.	1	3

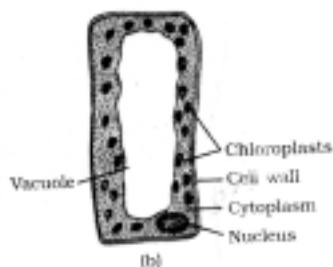

		Marks	Total
23.	i) Environmental pollution : Undesirable change in physical, chemical and biological characteristics of our land, air and water.	1	
	ii) <u>Biodegradable pollutants</u>		
	a) These pollutants can be broken down by the activity of micro-organism.		
	b) These pollutants do not cause harm to the organisms.		
	<u>Non biodegradable pollutants</u>		
	a) These can not be broken down into simpler and harmless products.		
	b) They may enter into the food chain and harm the organisms.		
	or any other (any one)	1	
	iii) Biodegradable pollutants		
	a) Sewage.	½	
	b) Agricultural waste.	½	3

OR

	i) More plants to be planted.		
	ii) Green grassy patches have to be interspersed between concrete buildings.		
	iii) Environment friendly technologies should be adopted.		
	iv) Recycling of waste materials should be maximised.		
	v) Efficient use of resources.		
	or any other (any three)	3x1	3
24.	i) Diagram of Palisade Cell :		

Fig 9.2 (b) page 121 NCERT Textbook

	ii) Four Labellings :- Vacuole, chloroplast, cell wall, cytoplasm	4x½	
	iii) Two stages in photosynthesis :-		
	a) Light reaction		
	b) Dark reaction	2x½	5

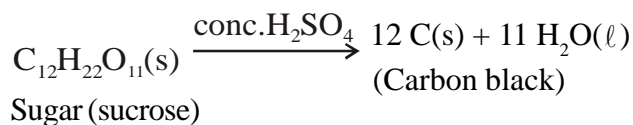
QUESTION PAPER OUTSIDE (Code No. 31/1)
SECTION - A

		Marks	Total
1.	A catalyst alters the rate of a chemical reaction without undergoing any overall chemical change in itself.	1	1
2.	Aldehydes	1	1
3.	Hundred thousand million / 100 billion / 10^{11}	1	1
4.	1 joule of work is done in moving a charge of 1 coulomb from A to B	1	1
5.	(i) For a general reaction $aA + bB \rightleftharpoons cC + dD$, at equilibrium, $\frac{[C]^c [D]^d}{[A]^a [B]^b}$ is constant.		
OR			
	For a reversible reaction at equilibrium, the ratio of molar concentration of products to the molar concentration of reactants is a constant.	1	
(ii)	$K = \frac{[NH_3]^2}{[N_2] [H_2]^3}$	1	2
6.	Ethanoic acid or acetic acid	1	
	$CH_3OH + CO \xrightarrow{I_2 - Rh} CH_3COOH$	1	2
7.	a) Artificial satellite is a man made object revolving around a planet, whereas, Natural satellite is a heavenly object moving around a planet.	1	
	b) Due to their ability to observe things from above the earth.	1	2
8.	i) $P = V I$ $\therefore I = \frac{P}{V} = \frac{100 \text{ W}}{220 \text{ V}} = \frac{5}{11} \text{ A}$	$\frac{1}{2}$	

	Marks	Total
$R = \frac{V}{I} = \frac{220 \text{ V}}{\frac{5}{11} \text{ A}} = 484 \text{ ohms}$	1/2	
Alternately		
$P = \frac{V^2}{R}$	1/2	
$\therefore R = \frac{V^2}{P} = \frac{(220\text{V} \times 220\text{V})}{100 \text{ W}} = 484 \text{ ohms}$	1/2	
ii) $P = 100 \text{ W}; t = 5 \text{ hours}$		
$E = P \times t$	1/2	
$= 100 \text{ W} \times 5 \text{ hours} = 500 \text{ Wh} = 0.5 \text{ kWh}$	1/2	2
Note : (1/2 mark to be awarded if only formula is written)		
9. (a) Calcium oxychloride, CaOCl_2	1/2, 1/2	
b) It loses its chlorine by the action of atmospheric CO_2 / Chlorine is released by the action of atmospheric CO_2 .	1	
c) $\text{CaOCl}_2 + 2 \text{ HCl} \longrightarrow \text{CaCl}_2 + \text{H}_2\text{O} + \text{Cl}_2$	1	3
10. A substance that can remove water or elements of water from other substances.	1	
One of the following two activities :		

Activity

Place some sugar (sucrose) in a test tube. Add a few drops of conc. H_2SO_4 to it. Record the observations. It will be observed that sugar turns black. Sugar is made of carbon, hydrogen and oxygen. The acid removes hydrogen and oxygen as water leaving behind a black mass of carbon.

1 1/2

1/2

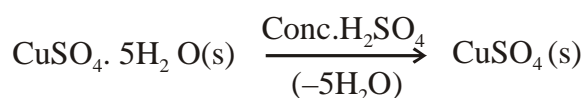
3

OR

Activity

Place a few crystals of hydrated copper(II) sulphate in a test tube. Note down the colour of hydrated copper(II) sulphate. Add a few drops of conc. H_2SO_4 to it. Record the observations. Note any change in the colour of the crystals. It will be observed that the crystals of hydrated copper(II) sulphate slowly turn white. This is due to the removal of water of crystallization from the crystals of copper(II) sulphate by the acid. The anhydrous salt is white in colour.

1½

Corresponding Equation

½

3

11. (i) Alkaline KMnO_4 is a stronger oxidising agent than CrO_3 .

1

(ii) Because of the presence of a double bond in $\text{C}=\text{O}$ / HCN adds to $\text{C}=\text{O}$.

1

(iii) To prevent its misuse for drinking purposes.

1

3

12.
$$m = \frac{h_i}{h_o} = \frac{v}{u}$$

½

$$\therefore u = \frac{v}{h_i} \times h_o$$

$$= \frac{+10 \text{ cm}}{-20 \text{ cm}} \times 50 \text{ cm}$$

½

$$u = -25 \text{ cm}$$

½

$$\frac{l}{f} = \frac{l}{v} - \frac{l}{u}$$

½

$$\frac{l}{f} = \frac{1}{10} - \frac{1}{-25} = \frac{7}{50}$$

½

$$\therefore f = \frac{50 \text{ cm}}{7} = 7.14 \text{ cm}$$

½

3

13. a) Low efficiency / Can not be stored / or any other suitable reason

1

b) About 15 km/h

1

c) Splitting up of an unstable nucleus into lighter nuclei with liberation of tremendous amount of energy when hit with a projectile

1

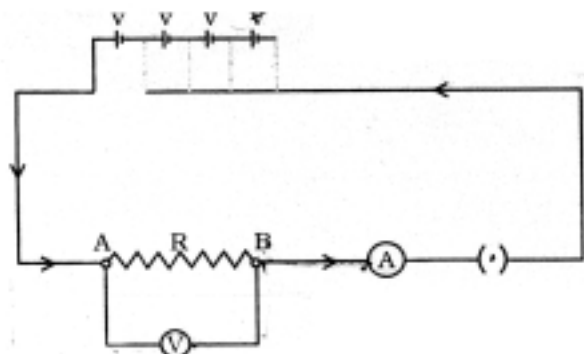
3

14. Ohm's law : The current passing through a wire is directly proportional to the potential difference across its ends.

(Note : If writes voltage/current = constt., award ½ mark)

1

- b) **Fig 5.5 page 57 of NCERT Textbook**

Placement of circuit elements -

1

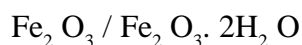
Direction of current in circuit -

1

3

15. a) Haematite,

½

½

- b) The ore is treated with a stream of water to remove unwanted particles.

[Note : award ½ mark if only 'Hydraulic washing' is mentioned.]

1

- c) **Fig 14.6 page – 174. NCERT Textbook (Blast Furnace)**

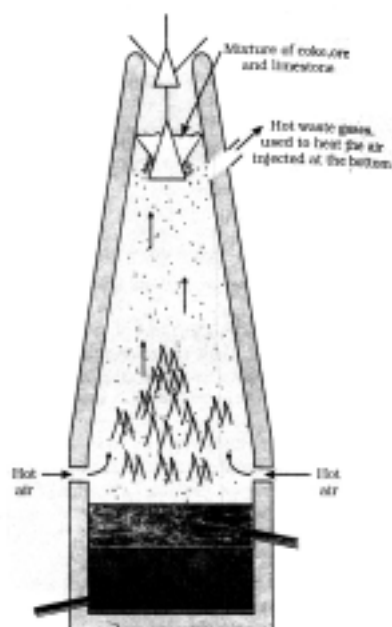

Diagram 1

Any four labellings ½x4

5

OR

Marks Total

a) Fig 14.12 p - 183 NCERT Textbook (Frasch Process)

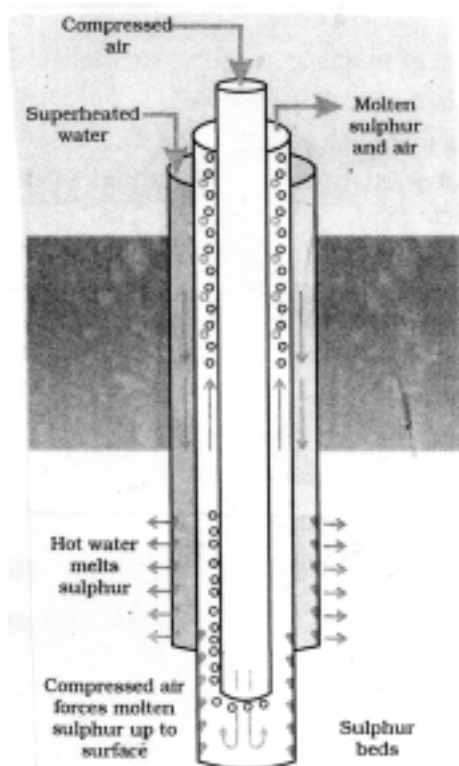

Diagram 1
Any four labellings $\frac{1}{2} \times 4$

b) Principle of extraction of sulphur :

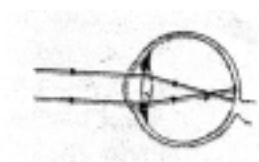
- i) Due to its low melting point, sulphur gets melted when superheated water flows down into the sulphur beds.
- ii) The compressed air forces the mixture of molten sulphur and water up to the surface.

2 5

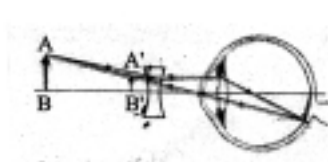
16. a) Myopia

1

b) Fig 4.2 (a) & (b) page 48 of NCERT Textbook

(a)

(b)

Diagram (a) 1

Diagram (b) 2

c) Concave lens / diverging lens

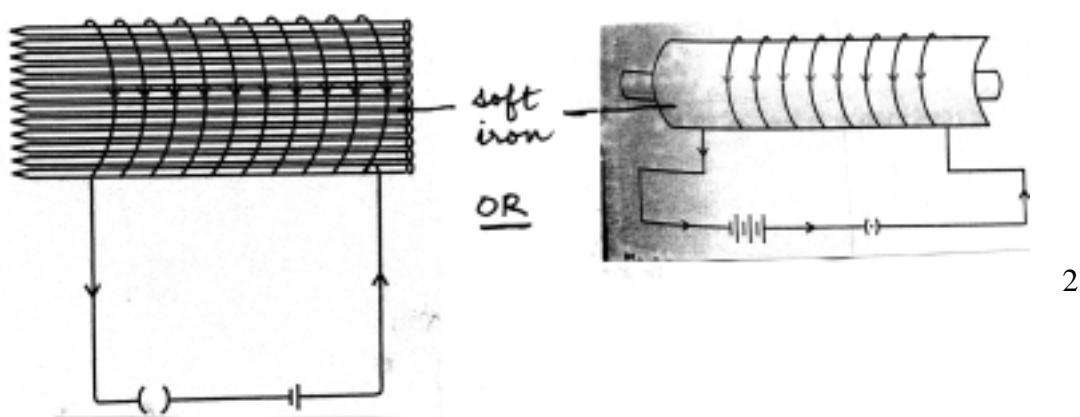
1 5

OR

a) A device consisting of a solenoid with a piece of soft iron core placed inside it, is called an electromagnet. 1

b) Any two of the following :
Used in microphones / loudspeakers / electric clock / ammeter / speedometer / electric bell / used for lifting heavy loads of steel. 1

(c) **Fig 6.7 page 73 of NCERT Textbook**

d) Only when temporary magnetism is required. 1 5

Section - B

17 Nephron. 1 1

18 Phytohormones are plant hormones. / Chemicals present in the plant body which control and co-ordinate response. 1 1

19	Artery	Vein		
	1. Thick walled	1. Thin walled		
	2. Does not have valve.	2. Has valve.		
	3. Carries blood from heart to different organs.	3. Carries blood from different organs to the heart.		
	4. Transports oxygenated blood (except pulmonary artery)	4. Transports deoxygenated blood (except pulmonary vein)		
		(any two)	2	2

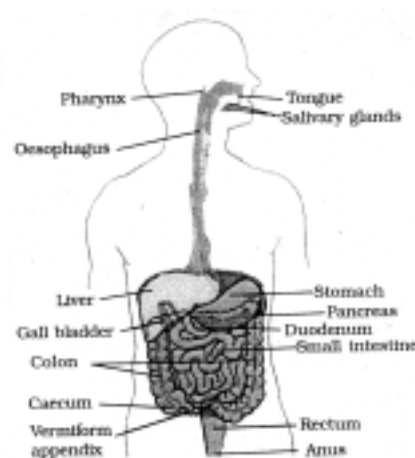
OR

	a)	Osmoregulation is the process of regulating water content and ion concentration in the body.	1	
	b)	The kidneys remove toxic waste and also control water balance and ions in the body. / In humans, the excretory system is able to reabsorb water. Such reabsorption or removal of excessive water is under hormonal control.	1	2
20.	a)	A reflex action is an unconscious and involuntary response of effectors to a stimulus.	1	
	b)	Example : We suddenly withdraw our hands on pricking a pin or any other example.	1	2
21	Double fertilization :			
	i)	The pollen tube enters the ovule through a small opening.		
	ii)	Inside the ovule the pollen tube releases two male gamet into the embryosac.		
	iii)	The embryosac contains the egg.		
	iv)	One male gamet fuses with the egg to form zygote. (syngamy)		
	v)	The other male gamet fuses with the two polar nuclei. This is called triple fusion.		
	vi)	This mechanism of two fusions i.e. syngamy and triple fusion is called double fertilization.	6x½	3
22	a)	Gene is the unit of inheritance of characters/ Gene is a small segment of DNA on a chromosome occupying specific position / Gene is the unit of a specific biological function / Gene is a hereditary determinant.	1	
	b)	Genes are located on the chromosome.	1	
	c)	The nature of gene is such that it can maintain constancy through generations./ Acidic in nature	1	3

OR

- a) Evolution is the gradual unfolding of organism from the pre-existing organisms through the changes since the starting of life. 1
- b) **Darwin's theory of Evolution :-**
- (i) Over production of off springs.
  - (ii) Struggle for existence.
  - (iii) Survival of the fittest.
  - (iv) Natural selection. 4x½ 3
23. a) Soil erosion is the loss of upper fertile layer of soil. 1
- b) **Effects of soil erosion :**
- (i) Fertility of soil is lost.
  - (ii) May cause floods.
  - (iii) Air pollution
  - or any other. (any two) 2x½
- c) **Prevention of soil erosion :**
- (i) Planting trees and sowing grasses.
  - (ii) Intensive cropping and use of proper drainage canal.
  - (iii) Terracing on sloping fields.
  - or any other. (any two) 2x½ 3
- 24 a) **Fig 9.9 page 125 of NCERT Textbook** 2

b)	4 Labels :-	Oesophagus	Marks	Total
		Liver		
		Gall Bladder		
		Duodenum	4x½	
c)	Liver secretes bile juice		1	5

QUESTION PAPER (Code No. 31/B)
(FOR BLIND CANDIDATES)
SECTION - A

1 .	Sodium carbonate decahydrate / sodium carbonate / $\text{Na}_2\text{CO}_3 \cdot 10\text{H}_2\text{O}$		1	1
2.	Electromagnetic waves/ Transverse waves		1	1
3.	Between pole and focus of the mirror / within the focal length		1	1
4.	Carbon monoxide / Nitrous oxide / water		1	1
5.	Steel is an alloy while iron is an element.		1	
	i) It is hard			
	ii) It is strong			
	iii) Non-magnetic			
	iv) Does not corrode	<i>or any other</i>	<i>(any two)</i>	2x½
6.	Wind energy is energy possessed by moving air.		1	
	i) Renewable source			
	ii) Environment friendly	<i>or any other</i>	<i>(any two)</i>	½, ½
7.	Nuclear fusion - the process in which nuclei of low atomic mass combine to form a heavier atomic nucleus.		1	
	Condition :-			
	By accelerating lighter nuclei / high temperature to the order of 1 million kelvin		1	2
8.	Bronze is an alloy of copper and tin.		½	
	Uses: statues, coins, medals, ship propellers.	<i>(any two)</i>	½, ½	
	Copper is present in both.		½	2

		Marks	Total
9.	i) Sulphur is neither malleable nor ductile. ii) It is a poor conductor of electricity and heat. iii) It is electronegative. iv) It forms acidic oxides. v) It does not displace hydrogen from water or dilute acids.		
	Rhombic sulphur, monoclinic sulphur	<i>or any other (any 4)</i> 4x½ ½, ½	3
10.	Four characteristic features:		
	i) The observable properties are constant. ii) The microscopic processes still continue. iii) The equilibrium can be attained from either direction. iv) Equilibrium can be achieved only in a closed container.	4x½	
	In dynamic equilibrium, the opposite changes continue to occur while in static equilibrium, the changes come to a stop.	1	3
11 .	a) i) Myopia ii) Hypermetropia iii) Presbyopia iv) Astigmatism b) Hypermetropia / longsightedness c) Convex / converging lens	4x½ ½ ½	3
12.	$P = VI \quad \therefore I = \frac{P}{V}$ a) $I_1 = \frac{100 \text{ W}}{220 \text{ V}} = 0.45 \text{ A}$ b) $I_2 = \frac{200 \text{ W}}{220 \text{ V}} = 0.90 \text{ A}$ c) $I = I_1 + I_2 = 1.35 \text{ A}$	1 1 1	3
13.	a) Carbon-di-oxide (CO ₂) and water b) propan-2-ol $\text{CH}_3 - \underset{\text{OH}}{\text{CH}} - \text{CH}_3$ c) Ethanal / CH ₃ CHO / Acetaldehyde	1 1 1	3

	Marks	Total
14. <u>Polar orbit</u> : orbit of the satellite passing over the poles of the earth	1	
<u>Equatorial orbit</u> : orbit of the satellite parallel to the equator	1	
i) Equatorial orbit is suitable for geostationary satellite.	½	
ii) Polar orbit is suitable for remote sensing.	½	3
15. <u>Dispersion</u> : The splitting of white light into its component colours	1	
<u>Cause</u> : Refraction of light of different colours is different. Light rays of different colours travel with different speed in a refractive medium. Refractive index of a medium is different for different colours.	1	
Activity Take a glass prism and allow a narrow beam of bright light (sunlight, torchlight) to fall on one of its faces. Light, after passing through the prism, emerges out of the other face on a nearby screen or a wall. It is observed that the incident light is split by the prism into colour bands appearing on the screen / wall.	2	
Colour sequence : VIBGYOR /violet, indigo, blue, green, yellow, orange and red	1	5
OR		
i) Magnetic field lines: Path along which a free north pole tends to move.	1	
ii) By the direction which a north pole placed at that point would take.		
iii) Properties: - Any TWO of the following - Magnetic field lines do not intersect. - Originate from north pole of a magnet and end at its south pole. - Degree of closeness of the field lines gives the relative strength of the magnetic field.	1 ½, ½	
iv) It will experience a force.	1	
v) Fleming's left hand rule :- Stretch the forefinger, the central finger and the thumb of your left hand mutually perpendicular to each other. If the forefinger shows the direction of the field and the central finger that of the current, then the thumb will point towards the direction of motion of the conductor.	1	5
16. The extraction of metals from their ores, is known as metallurgy.	1	
<u>Steps in Metallurgical Processes</u> :		
i) Enrichment of the ore		

	Marks	Total
ii) Conversion of ore into metal oxide.		
iii) Reduction of metal oxide		
iv) Refining	4x½	

Sulphide ores are concentrated by a process called 'Froth Floatation Process'.
 in this process, finely powdered ore is mixed with water in a large tank and some pine oil is added to it. When air is blown through this mixture, the lighter oil froth carrying metal sulphides rises to the surface. The gangue particles sink to the bottom.

2 5

OR

1

Four properties:

- a) Colourless,
- b) Pungent smell
- c) Boiling point 391 K
- d) Miscible with water

4x½

Main products:

- a) Sodium ethanoate / CH_3COONa
- b) Ethyl ethanoate / $\text{CH}_3\text{COOC}_2\text{H}_5$

1

1

5

Section - B

17. Parasitic mode of nutrition: Mode of obtaining food synthesised by others. 1 1

18. Factors affecting photosynthesis

- i) Light
- ii) Temperature
- iii) Water
- iv) Carbon-dioxide (any two) 1 1

19. In insects O_2 rich air enters the cell through spiracles, trachea and tracheoles.

Thus, every cell gets O_2 directly. 2 2

OR

- a) Respiration: Oxidation of digested food to release energy. 1
- b) Two types : i) Aerobic ii) Anaerobic 1 2

		Marks	Total
20.	a) Transport of food in plants.	1	
	b) Translocation is essential for plants as every cell needs food for harnessing energy/for building/maintaining the organism.	1	2
21.	a) Autonomic nervous system : System which controls and integrates the functions of internal organs like heart, blood vessels, glands etc. in the body.	1	
	b) Autonomic nervous system controls and integrates the functions of internal organs.	1	
	c) Two constituent systems.		
	i) Sympathetic		
	ii) Parasympathetic	1	3

OR

	a) Those glands which do not have ducts to pass their secretions.	1	
	b) Endocrine glands do not have ducts to pass their hormones so they are called ductless glands.	1/2	
	c) Name of endocrine glands:		
	i) Hypothalamus		
	ii) Pituitary		
	iii) Thyroid		
	iv) Parathyroid		
	v) Adrenal		
	vi) Pancreas		
	vii) Testes		
	viii) Ovaries	(any three)	3
22.	a) Reproduction	1/2	
	b) The biological process which is essential for the perpetuation of species./ A process by which new individuals of the same, species are produced by existing organisms. (Parents)	1/2	
	c) Asexual and sexual reproduction.	2x1/2	
	d) Sexual reproduction is superior than asexual.	1/2	
	Reason:		
	i) Sexual reproduction promotes diversity of characters in the off springs.		
	ii) Plays a prominent role in the origin of new species.		
	iii) Leads to variations.		
	iv) Any other	(anyone)	3

		Marks	Total
23.	Disposal of waste is essential to maintain the natural beauty of surroundings. To prevent dirt./ Foul smell comes from the waste. / Blockage of water in the drain. / Pollution / Diseases / any other.	1	
	<u>Modes of waste disposal:</u>		
	i) Can be buried as land fills.		
	ii) Some solid waste can be recycled.		
	iii) Can be used as manure for plants.		
	iv) Molten plastic waste mixed with asphalt can be used for making roads.		
	v) Can be burnt at high temperature.		
	vi) Any other	(any four) 4x½	3
24.	Organic evolution: “The gradual unfolding of organisms from pre-existing organisms through change since the beginning of life.	1	
	Evidences		
	i) Homologous organs: Organs which are structurally similar and functionally different.		
	ii) Analogous organs: Organs which are structurally different but perform the same function.		
	iii) Vestigial organs: Functionless organs, which were functional and well developed among the ancestors.		
	iv) Ontogeny recapitulates phylogeny-Embryonic development of an organism repeats it’s evolutionary history.		
	v) Study of fossils provides evidences in favour of evolution.	(any four) 4x1	5

Test Booklet Code : A

PRACTICAL SKILLS IN SCIENCE AND TECHNOLOGY

Time allowed : 1½ hours

Maximum Marks : 20

GENERAL INSTRUCTIONS :

1. Attempt all questions.
2. There are 30 multiple choice questions in total. Only one of the options in every question is correct.
3. The question paper consists of two sections - Section A and Section B. Each of the 20 questions in Section A carries half mark and each of the 10 questions in Section B carries one mark.
4. 15 minutes additional time will be given to you to read the questions.
5. **The Answer Sheet is inside this Test Booklet.** When you are directed to open the Test Booklet, take out the Answer Sheet and fill in the particulars on **SIDE-2** carefully with **blue/black** ball point pen only. In no case pencil is to be used. Read “general instructions for candidates” on **SIDE-1** carefully.
6. Use **Blue/Black Ball Point Pen only** for writing particulars on this page/writing particulars and marking responses on SIDE-2 of the Answer Sheet.
7. On completion of the test, **the candidate must handover the Answer Sheet to the invigilator in the Room/Hall.** The candidates are allowed to take away this Test Booklet with them.
8. The CODE for this Booklet is **A**. Make sure that the CODE printed on **SIDE-2** of the Answer Sheet is the same as that on this booklet. In case of discrepancy, the candidate should immediately report the matter to the Invigilator for replacement of both the Test Booklet and the Answer Sheet.
9. The candidates should ensure that the Answer Sheet is not folded. Do not make any stray marks on the Answer Sheet. Do not write your Roll Number anywhere else except in the specified space in the Test Booklet/Answer Sheet.
10. Use of white fluid for correction is *not* permissible on the Answer Sheet.

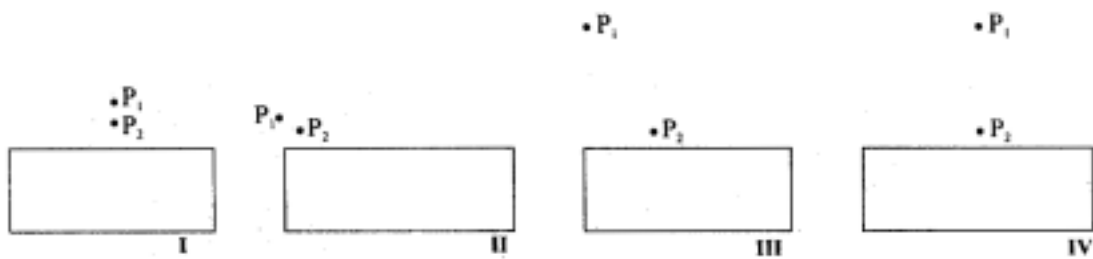

QUESTION PAPER DELHI

SECTION - A

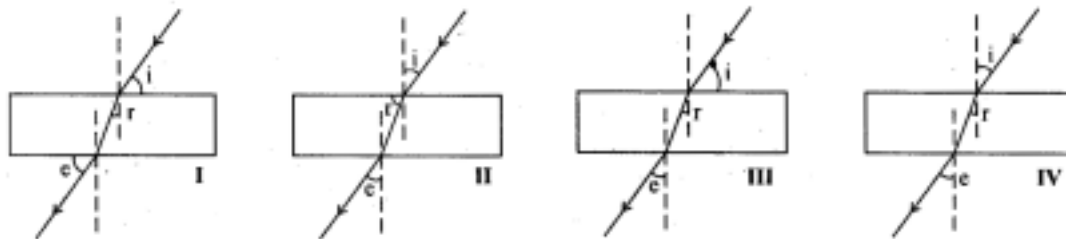
1. A little dilute hydrochloric acid is dropped on a pH paper. The colour of the pH paper turns to
  - (1) dark pink
  - (2) light green
  - (3) light blue
  - (4) bright yellow

2. The correct method of finding the pH of a solution is to
  - (1) heat the solution in a test tube and expose the pH paper to the vapours formed.
  - (2) pour few drops of the solution from the test tube on the pH paper.
  - (3) drop the pH paper in the solution.
  - (4) put a drop of the solution on the pH paper using a dropper.

3. Which one of the following will be required to identify the gas evolved when dilute hydrochloric acid reacts with zinc metal?
  - (1) Blue litmus solution
  - (2) Red litmus solution
  - (3) A burning splinter
  - (4) Lime water

4. A liquid sample turned red litmus paper blue. This indicates that the liquid sample is that of
  - (1) an alcohol
  - (2) distilled water
  - (3) sodium hydroxide solution
  - (4) hydrochloric acid

5. Sulphur dioxide gas is collected in the laboratory by the
  - (1) upward displacement of air.
  - (2) downward displacement of air.
  - (3) upward displacement of water.
  - (4) downward displacement of water.

6. Some crystals of copper sulphate were dissolved in water. The colour of the solution obtained would be
- (1) green
  - (2) red
  - (3) blue
  - (4) brown
7. When the stopper of a bottle containing a colourless liquid was removed, the bottle gave out a smell like that of vinegar. The liquid in the bottle could be
- (1) hydrochloric acid solution.
  - (2) sodium hydroxide solution.
  - (3) acetic acid.
  - (4) saturated sodium bicarbonate solution.
8. A sharp image of a distant object is obtained on a screen by using a convex lens. In order to determine the focal length of the lens, you need to measure the distance between the
- (1) lens and the object.
  - (2) lens and the screen.
  - (3) object and the screen.
  - (4) lens and the screen and also object and the screen.
9. A student obtains a blurred image of an object on a screen by using a concave mirror. In order to obtain a sharp image on the screen, he will have to shift the mirror
- (1) towards the screen.
  - (2) away from the screen.
  - (3) either towards or away from the screen depending upon the position of the object.
  - (4) to a position very far away from the screen.
10. The two dots P_1 and P_2 shown in each of the following diagrams I, II, III and IV denote the position of two pins in respect of distance and direction for performing an experiment on tracing the path of a ray of light passing through a rectangular glass slab. In which one of the four cases, one is likely to get best result ?

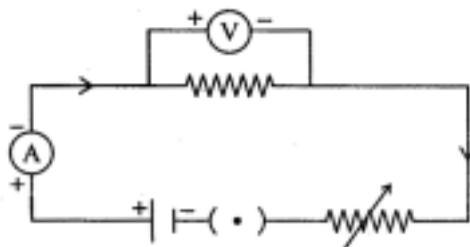
- (1) I
- (2) II
- (3) III
- (4) IV

11. The path of a ray of light passing through a rectangular glass slab was traced and angles measured. Which one out of the following is the correct representation of an angle of incidence i , angle of refraction r and angle of emergence e as shown in the diagrams ?

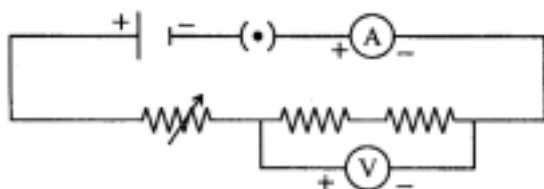
- (1) I
- (2) II
- (3) III
- (4) IV

12. Which two circuit components are connected in parallel in the following circuit diagram ?

- (1) Rheostat and voltmeter
- (2) Voltmeter and ammeter
- (3) Voltmeter and resistor
- (4) Ammeter and resistor

13. An ammeter has 20 divisions between mark 0 and mark 2 on its scale. The least count of the ammeter is
- (1) 0.02 A
  - (2) 0.01 A
  - (3) 0.2 A
  - (4) 0.1 A
14. To determine the equivalent resistance of two resistors when connected in series, a student arranged the circuit components as shown in the diagram. But he did not succeed to achieve the objective.

- Which of the following mistakes has been committed by him in setting up the circuit ?
- (1) Position of voltmeter is incorrect.
  - (2) Position of ammeter is incorrect.
  - (3) Terminals of voltmeter are wrongly connected.
  - (4) Terminals of ammeter are wrongly connected.
15. While preparing a temporary stained mount of a leaf epidermal peel, the extra stain is removed by
- (1) washing with calcium chloride solution.
  - (2) washing with water.
  - (3) soaking with filter paper.
  - (4) absorbing with cotton wool.
16. The diagram given below illustrates

- (1) bud formation in yeast.
  - (2) binary fission in amoeba.
  - (3) formation of daughter cells in yeast.
  - (4) pseudopodia formation in amoeba.
17. In the experiment demonstrating respiration in germinating seeds, KOH is used to
- (1) absorb carbon dioxide produced by the seeds.
  - (2) absorb oxygen present in the flask.
  - (3) absorb water vapours released by the seeds.
  - (4) liberate oxygen to be used by the seeds.
18. Before carrying out the test for the presence of starch in a leaf on exposure to sunlight, the leaf is put into alcohol contained in a beaker and boiled over a water bath. This step is carried out to
- (1) extract starch.
  - (2) dissolve chlorophyll.
  - (3) allow water to move into the leaf.
  - (4) make membranes of leaf cells more permeable.
19. A student put five raisins each in two beakers A and B. Beaker A contained 50 mL of distilled water and beaker B had 50 mL of saturated sugar solution. After some time the student would observe that
- (1) raisins in beaker A were more swollen than those in beaker B.
  - (2) raisins in beaker B were more swollen than those in beaker A.
  - (3) raisins in both beakers A and B were equally swollen.
  - (4) raisins in beaker A did not swell up at all.
20. Out of four slides I, II, III, IV whose details are shown below, which one should be focussed under the microscope for showing budding in yeast ?

I

II

III

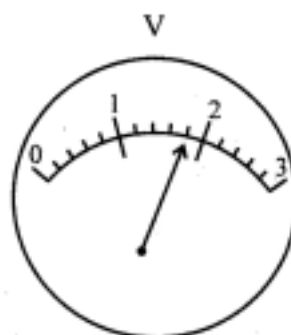
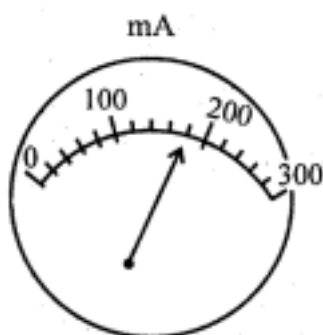

IV

- (1) I
- (2) II
- (3) III
- (4) IV

SECTION B

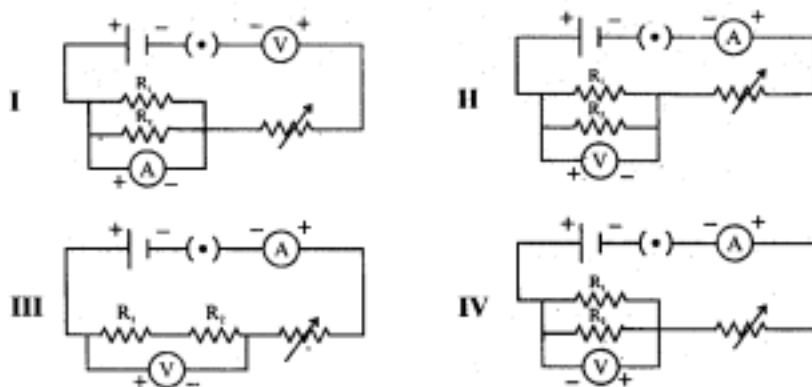
21. When acidified potassium dichromate solution is added to a jar containing sulphur dioxide gas, the solution becomes
- (1) colourless
  - (2) brown
  - (3) dark orange
  - (4) green
22. Solutions of ferrous sulphate, zinc sulphate, copper sulphate and aluminium sulphate were separately taken in four test tubes and some iron nails were placed in each of the solutions. After few minutes, it would be observed that the colour of
- (1) all the four solutions changed.
  - (2) solutions of zinc sulphate, copper sulphate and aluminium sulphate changed and that of ferrous sulphate did not change.
  - (3) solutions of zinc sulphate and aluminium sulphate only changed.
  - (4) copper sulphate solution only changed.
23. When sodium bicarbonate powder is added to acetic acid, a gas evolves. Which one of the following statements is not true for this gas? It
- (1) turns lime water milky.
  - (2) extinguishes a burning splinter.
  - (3) dissolves in a solution of sodium hydroxide.
  - (4) turns acidified potassium dichromate solution green.
24. The current flowing through a resistor connected in an electrical circuit and the potential difference developed across its ends are shown in the given diagrams:

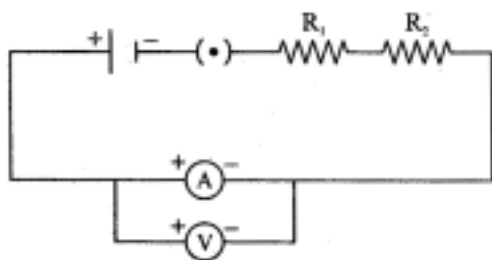
The value of resistance of the resistor in ohms is

- (1) 25
- (2) 20
- (3) 15
- (4) 10

25. The correct set up for determining the equivalent resistance of two resistors R_1 and R_2 when connected in parallel is

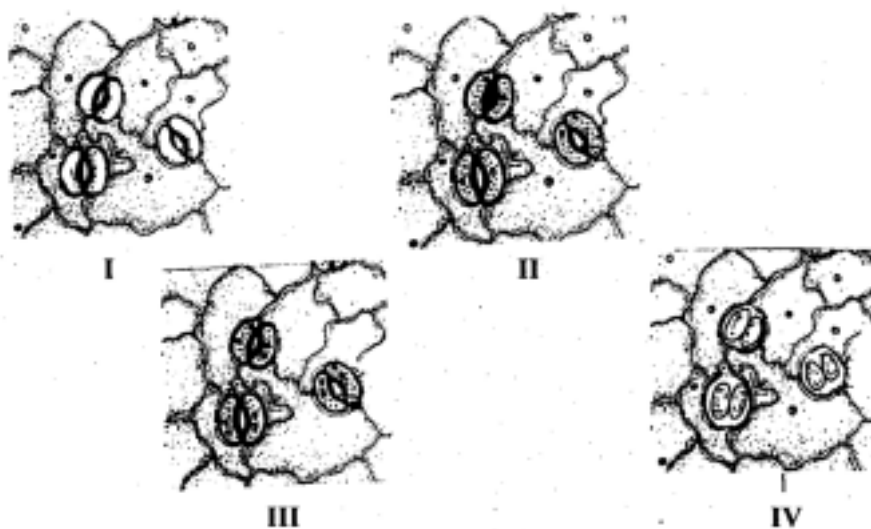
- (1) I
  - (2) II
  - (3) III
  - (4) IV
26. To determine the equivalent resistance of a series combination of two resistors R_1 and R_2 , a student arranges the following set up :

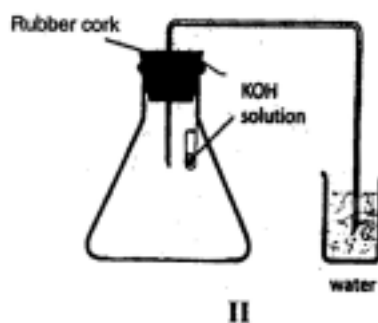
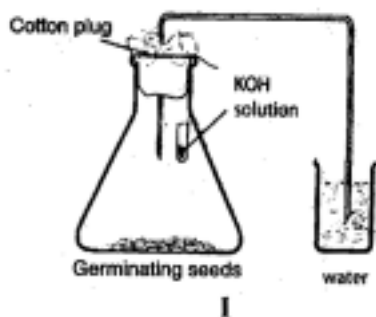
Which one of the following statements will be true for this circuit ? It gives:

- (1) incorrect reading for current I as well as potential difference V.
- (2) correct reading for current I but incorrect reading for potential difference V.
- (3) correct reading for potential difference V but incorrect reading for current I.
- (4) correct readings for both I and V.

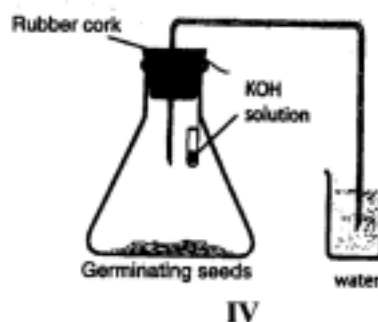
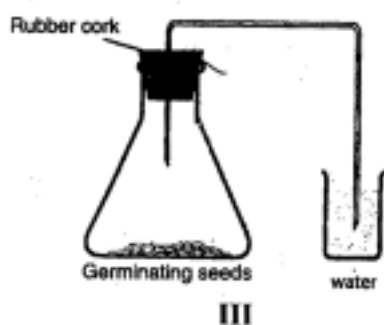
27. Four students focussed an epidermal peel of leaf under high power and made the following sketches. Which one out of the following is correctly sketched?

- (1) I
  - (2) II
  - (3) III
  - (4) IV
28. For determining the percentage of water absorbed by raisins in a given time, apart from water, raisins and a watch, we shall also require
- (1) a beaker, a graduated cylinder, a thermometer, a filter paper.
  - (2) a watch glass, a graduated cylinder, a thermometer, a weighing balance.
  - (3) a beaker, a thermometer, a filter paper, a weighing balance.
  - (4) a graduated cylinder, a thermometer, a weighing balance.
29. Out of the four experimental set-ups shown below, which one will demonstrate the evolution of carbon dioxide during respiration of germinating seeds?

- (1) I
  - (2) II
  - (3) III
  - (4) IV
30. A black strip of paper was clipped on to a destarched leaf in a potted plant to cover a part of the leaf. The plant was then exposed to sunlight for four hours, the paper strip was removed and the leaf tested for starch. When iodine solution was added
- (1) the entire leaf turned blue-black.
  - (2) the covered part of the leaf became blue-black.
  - (3) the uncovered part of the leaf became blue-black.
  - (4) the colour of iodine solution remained unchanged.

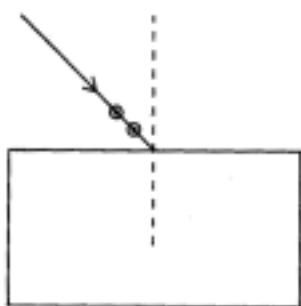
QUESTION PAPER OUTSIDE

SECTION - A

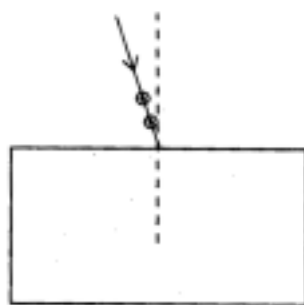
1. Which one of the following is not required to find the pH of a solution ?
  - (1) pH paper
  - (2) Litmus paper
  - (3) Universal indicator
  - (4) Standard pH value chart

2. A drop of a liquid sample was put on the pH paper. The colour of the pH paper turned blue. The liquid sample could be that of
  - (1) lemon juice.
  - (2) hydrochloric acid.

- (3) sodium bicarbonate solution.
  - (4) ethanoic acid.
3. Dilute hydrochloric acid is added to solid sodium carbonate. It is observed that
- (1) no change takes place.
  - (2) a loud sound is produced.
  - (3) brisk effervescence occurs.
  - (4) the solution turns blue.
4. Which one of the following combinations of substances would you take to prepare sulphur dioxide gas ?
- (1) Concentrated Sulphuric acid and Zinc
  - (2) Dilute Sulphuric acid and Zinc
  - (3) Dilute Sulphuric acid and Copper
  - (4) Concentrated Sulphuric acid and Copper
5. A teacher gave two test tubes, one containing water and the other containing sodium hydroxide solution, to the students and asked them to identify the test tube containing sodium hydroxide solution. Which one of the following can be used for correctly identifying the test tube containing sodium hydroxide solution ?
- (1) Blue litmus
  - (2) Red litmus
  - (3) Sodium carbonate solution
  - (4) Dilute hydrochloric acid
6. Sodium bicarbonate solution is added to dilute ethanoic acid. It is observed that
- (1) a gas evolves.
  - (2) a solid settles at the bottom.
  - (3) the mixture becomes warm.
  - (4) the colour of the mixture becomes light yellow.
7. The odour of acetic acid resembles that of
- (1) rose.
  - (2) burning plastic.

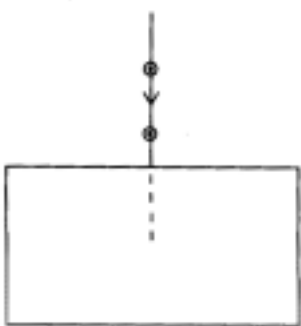
- (3) vinegar.
- (4) kerosene.
8. A student obtained a sharp image of the grill of a window on a screen, using a convex lens. For getting better results, the teacher suggested focussing of a distant tree instead of the grill. In which direction should the lens be moved for this purpose?
- (1) Away from the screen
- (2) Very far away from the screen
- (3) Behind the screen
- (4) Towards the screen
9. The image of a distant object is obtained on a screen by using a concave mirror. The focal length of the mirror can be determined by measuring the distance between
- (1) the object and the mirror.
- (2) the object and the screen.
- (3) the mirror and the screen.
- (4) the mirror and the screen as well as that between the object and the screen.
10. Which one of the following is the best set-up for tracing the path of a ray of light through a rectangular glass slab ?

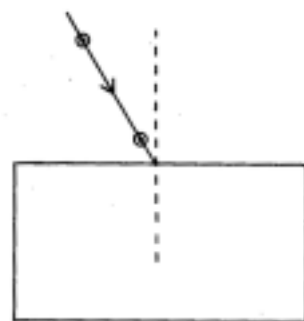
I

II

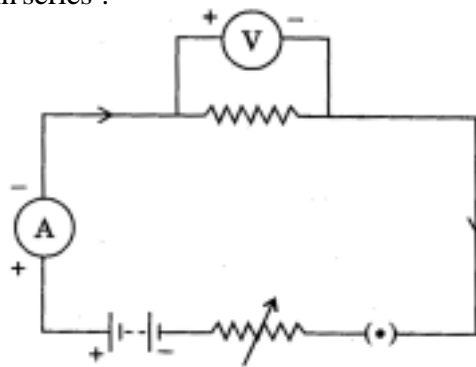
III

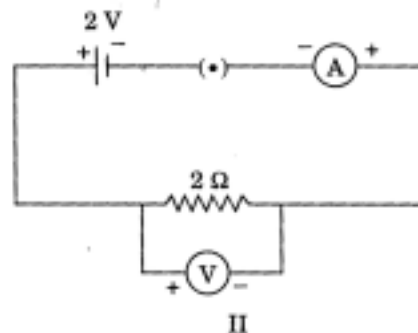
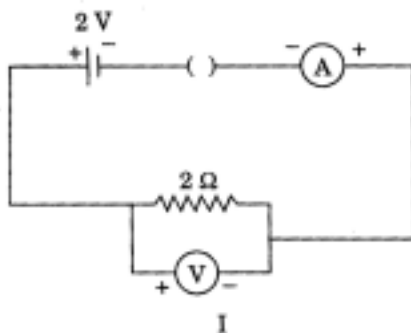
IV

- (1) I
- (2) II
- (3) III
- (4) IV

11. The following circuit diagram shows the experimental set-up for the study of dependence of current on potential difference. Which two circuit components are connected in series ?

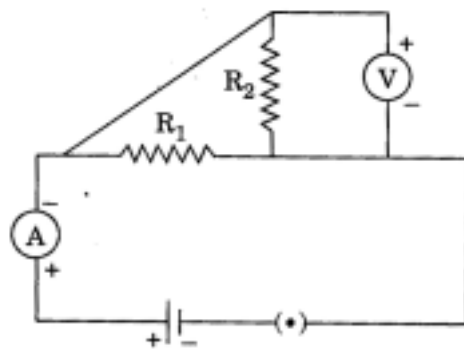

- (1) Battery and voltmeter
  - (2) Ammeter and voltmeter
  - (3) Ammeter and rheostat
  - (4) Resistor and voltmeter
12. In a voltmeter, there are 20 divisions between the 0 mark and 0.5 V mark. The least count of the voltmeter is
- (1) 0.020 V
  - (2) 0.025 V
  - (3) 0.050 V
  - (4) 0.250 V
13. For the circuits shown in figures I and II, the voltmeter reading would be

- (1) 2 V in circuit I and 0 V in circuit II.
- (2) 0 V in both circuits.
- (3) 2 V in both circuits.
- (4) 0 V in circuit I and 2 V in circuit II.

14. Which of the circuit components in the following circuit diagram are connected in parallel ?

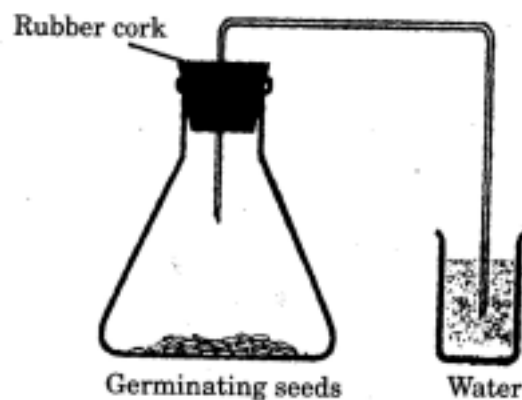

- (1) R_1 and R_2 only
  - (2) R_2 and V only
  - (3) R_1 and V only
  - (4) R_1 , R_2 and V
15. A portion of each of four destarched leaves of a plant was covered with paper strips of various kinds. The plant was exposed to sunlight for 5 hours. Thereafter, the strips were removed and the leaves tested for starch in the covered portion.
- Which one out of the four leaves gave the starch test in the covered portion ?
- (1) That covered with a black paper strip.
  - (2) That covered with a green paper strip.
  - (3) That covered with a white paper strip.
  - (4) That covered with a transparent paper strip.
16. A well stained leaf peel preparation when focussed under high power of the microscope would show
- (1) epidermal cells, stomata, guard cells each with one nucleus and many chloroplasts.
  - (2) epidermal cells, stomata, guard cells with many nuclei and one chloroplast each.

- (3) stomata and guard cells without nuclei or chloroplasts.
- (4) stomata but no guard cells or epidermal cells.

17. The following experiment was set up to show that a gas is given out during respiration. But there was no rise in the level of water. This was because

- (1) germinating seeds have not been kept under water in the flask.
- (2) water is kept in the beaker instead of lime water.
- (3) the cork on the flask is made of rubber.
- (4) no substance is kept in the flask to absorb the gas given out by the seeds.

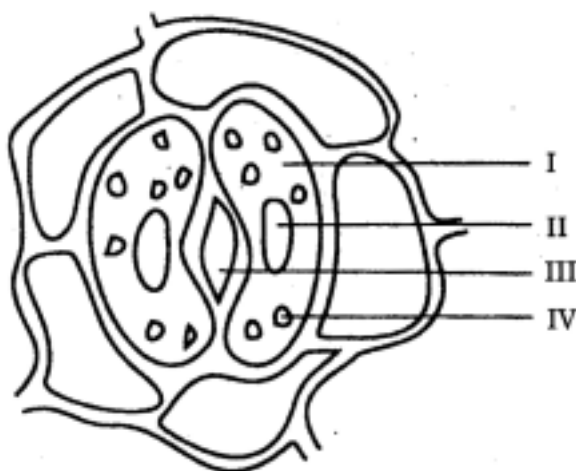
18. Given below are the stages of binary fission in amoeba. Which one out of the following would you select as the correct sequence of these stages ?

- (1) A, B, C, D
- (2) D, C, A, B
- (3) B, D, A, C
- (4) C, A, D, B

19. A student soaked 5 grams of raisins in 25 mL of distilled water in each of two beakers A and B. Beaker A was maintained at 25°C and beaker B at 50°C. After one hour, the student observed that the water absorbed by the raisins was

- (1) same in case of A and B.
  - (2) less in case of A than in B.
  - (3) exactly double in A, of that in B.
  - (4) exactly four times in A, of that in B.
20. In the following sketch of the stomatal apparatus, the parts I, II, III and IV were labelled differently by four students.

The correct labelling, out of the following, is

- (1) (I) guard cell, (II) stoma, (III) starch granule, (IV) nucleus.
- (2) (I) cytoplasm, (II) nucleus, (III) stoma, (IV) chloroplast.
- (3) (I) guard cell, (II) starch, (III) nucleus, (IV) stoma.
- (4) (I) cytoplasm, (II) chloroplast, (III) stoma, (IV) nucleus.

SECTION B

21. Given below are certain chemical properties of substances.

- (a) It turns blue litmus red.
- (b) It turns red litmus blue.
- (c) It reacts with zinc and a gas evolves.
- (d) It reacts with solid sodium carbonate to give brisk effervescence.

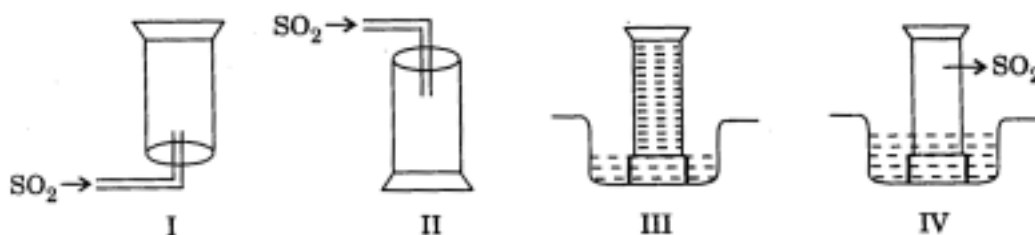
Which out of these properties are shown by dilute hydrochloric acid ?

- (1) (a) and (b) only.
- (2) (a) and (c) only.
- (3) (a), (c) and (d) only.
- (4) (b), (c) and (d) only.

22. A student was asked to demonstrate the following two properties of sulphur dioxide gas:

- (i) It is heavier than air, and
- (ii) it is highly soluble in water.

Which two of the following four arrangements would the student use to demonstrate these properties?

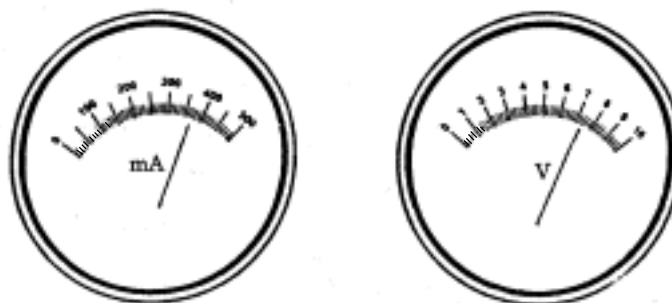

- (1) I and II
  - (2) II and III
  - (3) I and III
  - (4) II and IV
23. Iron filings were added to a solution of copper sulphate. After 10 minutes, it was observed that the blue colour of the solution changes and a layer gets deposited on iron filings. The colour of the solution and that of the coating would, respectively, be :

- (1) yellow and green.
- (2) brown and blue.
- (3) red and greenish-blue.
- (4) green and reddish-brown.

24. The current flowing through a conductor and the potential difference across its two ends are as per readings of the ammeter and the voltmeter shown below. The resistance of the conductor would be

- (1) 0.02Ω
- (2) 0.024Ω
- (3) 20.0Ω
- (4) 24.0Ω

25. The following instruments are available in a laboratory:

Milliammeter A_1 of range 0 - 300 mA and least count 10 mA

Milliammeter A_2 of range 0 - 200 mA and least count 20 mA

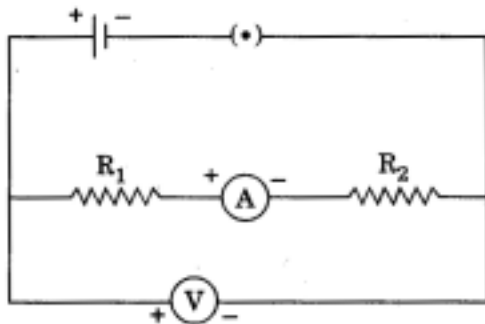
Voltmeter V_1 of range 0 - 5 V and least count 0.2 V

Voltmeter V_2 of range 0 - 3 V and least count 0.3 V

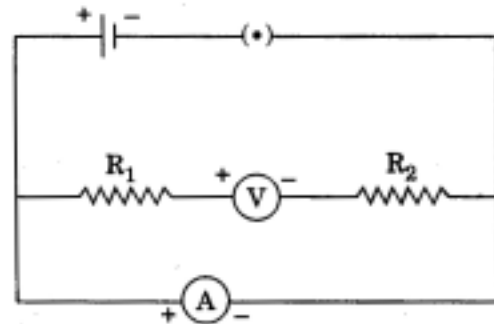
Out of the following pairs of instruments, which pair would be the best choice for carrying out the experiment to determine the equivalent resistance of two resistors connected in series ?

- (1) Milliammeter A_1 and voltmeter V_1
- (2) Milliammeter A_2 and voltmeter V_2
- (3) Milliammeter A_1 and voltmeter V_2
- (4) Milliammeter A_2 and voltmeter V_1

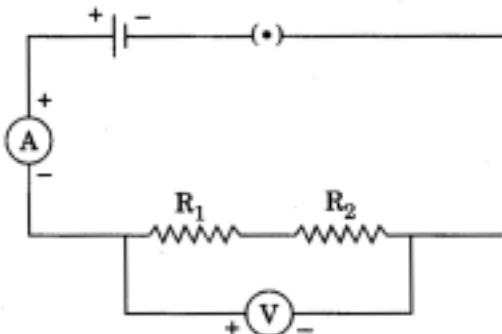
26. In an experiment to determine equivalent resistance of two resistors R_1 and R_2 in series, which one of the following circuit diagrams shows the correct way of connecting the voltmeter in the circuit ?

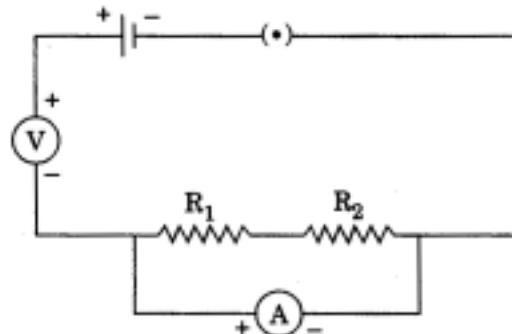
I

II

III

IV

- (1) I
- (2) II
- (3) III
- (4) IV

27. Which one out of the following sets of diagrams correctly depicts reproduction in amoeba and yeast ?

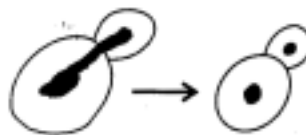
Budding in amoeba

Binary fission in yeast

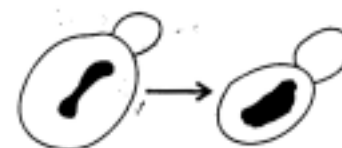
Binary fission in amoeba

Budding in yeast

Binary fission in amoeba

Budding in yeast

Budding in amoeba

Binary fission in yeast

28. Which one of the following is the combination of relevant materials required for setting up an experiment to show that light is necessary for photosynthesis ?

- (1) Destarched leaves, strips of black paper, starch solution and iodine crystals.
- (2) A potted plant, strips of coloured paper, starch solution, iodine and potassium iodide.
- (3) Destarched leaves, strips of black paper, starch solution and potassium iodide.
- (4) Destarched leaves, strips of black paper and iodine solution.

29. While performing an experiment to determine the percentage of water absorbed by raisins, the following data was obtained:

Mass of water taken in the beaker = 50 g

Mass of raisins before soaking them in water = 5 g

Mass of raisins after soaking in water for 2 hours = 8 g

The percentage of water absorbed by raisins would be

(1) $\frac{(8-5)\text{g}}{8\text{g}} \times 100$

(2) $\frac{(8-3)\text{g}}{8\text{g}} \times 100$

(3) $\frac{(8-5)\text{g}}{3\text{g}} \times 100$

(4) $\frac{(8-5)\text{g}}{5\text{g}} \times 100$

30. A student was asked to focus a permanent slide under the high power of a microscope. This involved the following steps which have not been written in a correct sequence:

- A. Place the slide on the stage.
- B. Clean the microscope and lenses.
- C. Focus the material with the help of coarse adjustment.
- D. Place the low power objective lens above the slide.
- E. Sharpen the focus with fine adjustment.
- F. Bring high power objective lens over the slide.

Which one of the following is the correct sequence of steps for focussing the slide under high power ?

- (1) A, B, C, D, E, F
- (2) B, A, C, D, E, F
- (3) A, B, F, C, D, E
- (4) B, A, D, C, F, E

Computation of Scores Practical Skills Data

		Responses					
		01-05	06-10	11-15	16-20	21-25	26-30
Delhi	Key Booklet Code A	14331	33233	43441	21213	44442	22343
Outside	Key Booklet Code A	23342	13434	32444	14322	32431	32444

QUESTION PAPER
(FOR BLIND CANDIDATES)
SECTION A

1. The correct method of finding the pH of a solution is to
  - (1) heat the solution in a test tube and let the vapours from the solution affect the pH paper.
  - (2) drop the solution on the pH paper from the test tube.
  - (3) put the pH paper in the solution.
  - (4) put one drop of the solution on the pH paper with a dropper.

2. The pH paper will develop a deep violet colour on putting on it
  - (1) lemon juice.
  - (2) sodium hydroxide solution.
  - (3) ethanoic acid solution.
  - (4) hydrochloric acid solution.

3. If dilute hydrochloric acid is added to a solution of sodium carbonate placed in a test tube, it will be observed that
  - (1) no change takes place.
  - (2) a very loud sound is produced.
  - (3) a brisk effervescence occurs.
  - (4) the solution turns blue.

4. Zinc pieces were placed in a test tube. Dilute hydrochloric acid was added to it. The gas evolved
  - (1) extinguishes a burning splinter and the gas burns with a pop sound.
  - (2) extinguishes a burning splinter.
  - (3) extinguishes a burning splinter and a loud pop is observed.
  - (4) helps a glowing splinter to burn with a flame.

5. A student prepared SO_2 gas in the laboratory and observed its properties. He reported the following inferences:
  - I. The gas is lighter than air.
  - II. The gas is acidic in nature.
  - III. The gas does not affect blue litmus paper.
  - IV. The gas is insoluble in water.

The only correct inference is

- (1) I
- (2) II
- (3) III
- (4) IV

6. The solution of ferrous sulphate in water is

- (1) blue
- (2) green
- (3) yellow
- (4) colourless

7. The odour of acetic acid is similar to that of

- (1) rose water
- (2) mango pickle
- (3) vinegar
- (4) orange

8. While doing the experiment on finding the focal length of a convex lens by obtaining the image of a distant object, a student should preferably use -

- (1) any distant tree or electric pole as the object.
- (2) the class-room window grill as the object.
- (3) a well lit ,distant tree or electric pole as the object.
- (4) a burning candle, kept at the other end of the table, as the object.

9. While performing the experiment, on finding the focal length of a concave mirror and a convex lens, by obtaining the image of a distant object, a student checks the correctness, or otherwise, of the mirror and lens available, by 'feeling them all over' with her/his hands. She/he should observe a

- (1) depression in the middle in both the cases.
- (2) bulge in the middle in both the cases.
- (3) depression in the middle for the concave mirror and a bulge in the middle for the convex lens.
- (4) bulge in the middle for the concave mirror and a depression in the middle for the convex lens.

10. While conducting the experiment on tracing the path of a ray of light, through a rectangular glass slab, a student uses the protractor (dee) for measuring the angles of incidence and of emergence. He should place the 'zero' of the protractor at the points of incidence and emergence of the ray on the slab and the base line of the protractor should be along
- (1) the normals at the points of incidence and emergence respectively.
  - (2) the face lines of the glass slab at the points of incidence and emergence respectively:
  - (3) the normal at the point of incidence and the face line of the glass slab at the point of emergence of the ray.
  - (4) the face line of the glass slab at the point of incidence and the normal at the point of emergence of the ray.
11. While conducting the experiment to study the dependence of the current flowing through a resistor on the voltage applied across it, using a voltmeter and an ammeter, a student has to connect
- (1) both the terminals of the voltmeter across the resistor.
  - (2) both the terminals of the ammeter across the resistor.
  - (3) the positive terminals of both the voltmeter and the ammeter across the two ends of the resistor. .
  - (4) the negative terminals of both the voltmeter and the ammeter across the two ends of the resistor.
12. For the experimental study of dependence of current flowing through a resistor on the potential difference applied across it, a student has to use an ammeter and a voltmeter. It would be observed that
- (1) both of them have their terminals marked as (+) and (–).
  - (2) neither of the two have their terminals marked as (+) and (–).
  - (3) only the ammeter has its two terminals marked as (+) and (–).
  - (4) only the voltmeter has its two terminals marked as (+) and (–).
13. In the experiment on finding the equivalent resistance of two resistors, connected in series” the student would observe that the two resistors have
- (1) two common terminals, connected to the two terminals of the voltmeter.
  - (2) two common terminals, connected to the two terminals of the ammeter.

- (3) only one common terminal, connected to one terminal each of the voltmeter and the ammeter.
  - (4) only one common terminal, not connected to the voltmeter or ammeter at all.
14. In the experiment on finding the equivalent resistance, of two resistors connected in parallel, a student would observe that. the two resistors have
- (1) two common terminals, connected one each to one terminal of the ammeter and the battery.
  - (2) two common terminals, connected to the two terminals of the voltmeter.
  - (3) only one common terminal and that gets connected to one terminal of the battery.
  - (4) only one common terminal and that gets connected to one terminal of the ammeter.
15. The four instruments listed below are available in a laboratory
- I. Telescope
  - II. Periscope
  - III. Binoculars
  - IV. Microscope
- Which one of the above instruments should a student select to find the location of the stomata?
- (1) I
  - (2) II
  - (3) III
  - (4) IV
16. In the experiment to show that “carbon dioxide gas is given out during respiration,” a small test tube containing a chemical is kept in the flask. This chemical is kept to absorb
- (1) CO_2 gas
  - (2) N_2 gas
  - (3) O_2 gas
  - (4) moisture (or water vapours)

17. A slide shows a cell dividing in the centre. This slide could be showing
- (1) budding in amoeba.
  - (2) budding in yeast.
  - (3) binary fission in amoeba.
  - (4) binary fission in yeast.
18. To determine the percentage of water absorbed by raisins, the raisins are weighed
- (1) only in the beginning of the experiment.
  - (2) only at the end of the experiment.
  - (3) both in the beginning and at the end of the experiment.
  - (4) in the beginning and also at the end but only after gently drying them with a filter paper.
19. A slide shows a cell and another similar cell of smaller size attached to the top of the first cell. This slide could be that of
- (1) yeast with bud.
  - (2) amoeba with bud.
  - (3) two daughter cells of amoeba.
  - (4) two buds of yeast.
20. In the experiment to show that “light is necessary for photosynthesis,” the part of the plant used is
- (1) root
  - (2) stem
  - (3) leaf
  - (4) flower

SECTION B

21. The gas jars used for collection of SO_2 gas must not be moist because SO_2 gas
- (1) forms sulphuric acid when in contact with water.
  - (2) dissolves in water to some extent.
  - (3) gets oxidised to SO_3 when water is present in the jar.
  - (4) loses its pungent odour in the presence of water.

22. A student put four big iron nails, one each in four test tubes, containing solutions of Zinc sulphate, Aluminium sulphate, Copper sulphate and Iron sulphate. A reddish brown coating was observed only on the surface of one iron nail that was put in the solution of
- (1) Zinc sulphate.
  - (2) Aluminium sulphate.
  - (3) Copper sulphate.
  - (4) Iron sulphate.
23. Some acetic acid was added to a solution of sodium bicarbonate contained in a flask. The gas evolved was passed through some lime water for a long time. It would be observed that
- (1) the lime water turns milky and milkiness continues to grow when more gas is passed.
  - (2) a solid starts floating on the surface of lime water.
  - (3) a precipitate appears which settles at the bottom of lime water.
  - (4) the lime water, which turned milky in the beginning, changes again to a colourless solution when more gas is passed.
24. Four students are to do their experiment on tracing the path of a ray of light through a rectangular glass slab. They all draw the 'outlines' of their respective glass slabs at three different positions on their respective drawing sheets and then proceed as follows:
- I. Student I draws three incident rays at arbitrary angles of incidence and fixes two pins on them 2 cm apart.
  - II. Student II draws three incident rays at values 30° , 45° and 60° for the angle of incidence and fixes two pins on them 2 cm apart.
  - III. Student III draws three incident rays at arbitrary angles of incidence and fixes two pins on them 6 cm apart.
  - IV. Student IV draws three incident rays at values 30° , 45° and 60° for the angles of incidence and fixes two pins on them 6 cm apart.

The best 'set up' is of that of the student

- (1) I
- (2) II
- (3) III
- (4) IV

25. In the experiment on finding the equivalent resistance of two resistors, connected in series, the two terminals of the ammeter get connected so that
- (1) one of them gets connected to only one other component in the circuit and the other can get connected to one or two components of the circuit.
  - (2) both of them get connected to three other components in the circuit.
  - (3) both of them get connected to two other components in the circuit
  - (4) one of them gets connected to two other components in the circuit while the other can get connected to two or three components of the circuit.
26. In the experiment on finding the equivalent resistance, of two resistors connected in parallel, the two terminals of the voltmeter get connected so that
- (1) one of them gets connected to two other components of the circuit while the other gets connected to three other components of the circuit.
  - (2) both of them get connected to two other components of the circuit.
  - (3) both of them get connected to three other components of the circuit.
  - (4) one of them gets connected to two other components of the circuit while the other gets connected to only one other component of the circuit.
27. Raisins weighing 10 g weighed 15 after soaking them in water for four hours. The percentage of water absorbed by raisins would be
- (1) 150%
  - (2) 66.67%
  - (3) 50%
  - (4) 33.3%
28. Before setting up the experiment to show that light is necessary for photosynthesis, the experimental plant is kept for 24 hours in
- (1) the garden outside.
  - (2) the open park.
  - (3) a dark room.
  - (4) a closed room with bright lights on.
29. To show that “carbon dioxide gas is given out during respiration,” a student placed germinating seeds and also a test tube containing KOH in a flask. The student then

plugged the flask with cotton because a rubber stopper was not available. The water from the beaker did not rise into the glass tube. This could be because

- (1) the flask was not air-tight.
- (2) there was no oxygen in the flask.
- (3) seeds did not give out any carbon dioxide gas.
- (4) carbon dioxide in the flask was not absorbed by KOH.

30. From their observations on the slide of a leaf epidermal peel, four students reported that the cells immediately surrounding the stomata were

- I. guard cells with no chloroplasts.
- II. guard cells with chloroplasts.
- III. epidermal cells without nuclei.
- IV. epidermal cells with nuclei.

The correct reporting is of that of the student

- (1) I
- (2) II
- (3) III
- (4) IV

Computation of Scores Practical Skills Data (Blind)

	Responses					
	01-05	06-10	11-15	16-20	21-25	26-30
Key Booket Code A	42312	23331	11424	13413	23441	33312

ANSWER SHEET

ANSWER SHEET NUMBER

008722

Use English Numbers/letters only Use Blue/Black Ball Point Pen to write in box.

Test Booklet Code

A

Centre Number

Roll Number
in figures

Test Booklet Number

Roll Number
in words**IMPORTANT**

The Candidate should check that the Test Booklet Code printed on the Answer Sheet is the same as printed on the Test Booklet. In case of discrepancy, the candidate should immediately report the matter to the invigilator for replacement of both the Test Booklet and the Answer Sheet.

Candidate's Name in CAPITAL letters as given in Admit Card

Darken only one circle for each question and write response number in box.

Q. No.	Response			
	1	2	3	4
01	☐	☐	☐	☐
02	☐	☐	☐	☐
03	☐	☐	☐	☐
04	☐	☐	☐	☐
05	☐	☐	☐	☐
06	☐	☐	☐	☐
07	☐	☐	☐	☐
08	☐	☐	☐	☐
09	☐	☐	☐	☐
10	☐	☐	☐	☐

Q. No.	Response			
	1	2	3	4
11	☐	☐	☐	☐
12	☐	☐	☐	☐
13	☐	☐	☐	☐
14	☐	☐	☐	☐
15	☐	☐	☐	☐
16	☐	☐	☐	☐
17	☐	☐	☐	☐
18	☐	☐	☐	☐
19	☐	☐	☐	☐
20	☐	☐	☐	☐

Q. No.	Response			
	1	2	3	4
21	☐	☐	☐	☐
22	☐	☐	☐	☐
23	☐	☐	☐	☐
24	☐	☐	☐	☐
25	☐	☐	☐	☐
26	☐	☐	☐	☐
27	☐	☐	☐	☐
28	☐	☐	☐	☐
29	☐	☐	☐	☐
30	☐	☐	☐	☐

Signature of Candidate (in running hand)

Signature of Invigilator

Before handing over the Answer Sheet to the invigilator, the candidate should check that Centre Number, Roll Number, Test Booklet Number and Candidate's Name have been filled in correctly.

USE BLUE/BLACK BALL POINT PEN ONLY

GENERAL INSTRUCTIONS FOR CANDIDATES

1. Use Blue/Black Ball Point Pen only to write on this Answer Sheet. Use of Pencil is strictly prohibited.
2. The candidate should check carefully that the **Test Booklet Code on SIDE-2 of the ANSWER SHEET** is the same as printed on **Test Booklet**. In case of discrepancy, the candidate should immediately report the matter to the invigilator for replacement of both the Test Booklet and the Answer Sheet.
3. Do not use white/correction fluid on this Answer Sheet.
4. Overwriting, Cutting and Erasing on the Answer Sheet is not allowed. Do not make any stray mark on the Answer Sheet.
5. Rough work must not be done on this Answer Sheet. Use last page of the Test Booklet for rough work.
6. Use English Numbers/letters only to write on SIDE-2 of the Answer Sheet.
7. Write Centre Number, Roll Number, Test Booklet Number (as given on top left hand side corner of the Test Booklet) on the Answer Sheet as shown in the example.
8. Candidates should write his/her name in CAPITAL LETTERS as given in Admit Card in the space earmarked for Candidate's Name. Each letter should be written in one box as shown below. One box should be left blank between each part of the name.

Candidate's Name: RAJ KUMAR SHARMA

[illegible]

- (i) Darken the complete circle. A light or faintly darkened circle is liable to be rejected by the optical scanner.
- (ii) Darken only one circle for response against each question and write response number in box. The response once written and marked is not liable to be changed. More than one response indicated against a question will be deemed as incorrect response.
- (iii) If the candidate does not want to attempt any question, neither he/she should write nor darken the circle against that question.
- (iv) For the purpose of evaluation, the Test Booklet Code as printed in the Answer Sheet on SIDE-2 will be accepted as final.
- (v) In case of discrepancy in written number and darkened circle, number written in the box (es) shall be taken as final.
- (vi) **Ways of writing and marking** - If your response for question number 3 is 1, write and darken as shown in correct method:

परीक्षार्थियों के लिए सामान्य निर्देश

1. इस उत्तर पत्र पर लिखने के लिए केवल नीले/काले बाल पॉइन्ट पेन का ही उपयोग करें। पेंसिल का उपयोग सर्वथा वर्जित है।
2. परीक्षाधी सावधानीपूर्वक यह गांथ लें कि उत्तर पत्र के पृष्ठ-2 पर जो परीक्षा पुस्तिका का संकेत छापा है वह परीक्षा पुस्तिका पर छपे संकेत के समान ही है। यदि इसमें कोई भिन्नता है, तो परीक्षाधी इसकी सूचना तुरन्त निरीक्षक को दें और परीक्षा पुस्तिका तथा उत्तर पत्र दोनों को बदल कर देने का आग्रह करें।
3. इस उत्तर पत्र पर सकेद फलुड्ड का उपयोग न करें।
4. उत्तर पत्र में एक के ऊपर दूसरा अक्षर लिखना, काटना और मिटाना मना है। उत्तर पत्र पर कहीं भी कोई अवांछित चिह्न न बनाएँ।
5. उत्तर पत्र पर रफ कार्य करना मना है। रफ कार्य के लिए परीक्षा पुस्तिका के अन्तिम पृष्ठ का उपयोग करें।
6. उत्तर पत्र के पृष्ठ-2 पर लिखने के लिए केवल अंग्रेजी के अक्षरों/अक्षरों का ही प्रयोग करें।
7. उदाहरण में दिए अनुसार ही केन्द्र संख्या, अनुक्रमांक, परीक्षा पुस्तिका संख्या (जैसा परीक्षा पुस्तिका के ऊपरी बाएँ कोने में दिया गया) उत्तर पत्र पर लिखें।
8. परीक्षाधी अपना नाम प्रवेश पत्र में दिए अनुसार ही नियत स्थान पर बड़े अक्षरों में लिखें। नीचे दर्शाए गए अनुसार एक छाने में एक अक्षर लिखें। नाम के प्रत्येक भाग के बीच एक छाना रिक्त छोड़ दें।

परीक्षार्थी का नाम : RAJ KUMAR SHARMA

9. (i) सारे वृत्त को गहरा काला करें। यदि वृत्त हल्का भरा है, तो प्रकाश स्कैनर उसे अस्वीकृत कर सकता है।
- (ii) प्रत्येक प्रश्न के उत्तर के लिए प्रश्न के सामने बने केवल एक वृत्त को ही काला भरें तथा उसकी संख्या सामने बने खाने में लिखें। एक बार लिखा तथा अंकित किया गया उत्तर परिवर्तित नहीं किया जा सकता है। किसी प्रश्न के सामने एक से अधिक उत्तर अंकित करने पर उस उत्तर को गलत माना जाएगा।
- (iii) यदि परीक्षाधी किसी प्रश्न का उत्तर नहीं देना चाहता है, तो न तो वह उस प्रश्न के सामने बने किसी वृत्त को काला भरें और न ही खाने में कुछ लिखें।
- (iv) मूल्यांकन के लिए उत्तर पत्र के पृष्ठ-2 पर छपा परीक्षा पुस्तिका संकेत अनिवार्य माना जाएगा।
- (v) यदि काले भरें वृत्त की संख्या तथा खाने में लिखी संख्या में कोई अन्तर है, तो ऐसे प्रकरण न में, खाने में लिखी संख्या को अन्तिम उत्तर माना जाएगा।
- (vi) अंकन तथा लिखने का ढंग - यदि आपका प्रश्न संख्या 3 का उत्तर 1 है, तो वृत्त को नीचे दर्शाए गए अनुसार काला भरें तथा सामने खाने में सही संख्या लिखें -

EXAMPLE - HOW TO FILL SIDE - 2

If your Centre Number is 2009,
write as

Centre Number

2	0	0	9
---	---	---	---

If your Roll Number is 6101234,
write as

Roll Number in figures	6	1	0	1	2	3	4
---------------------------	---	---	---	---	---	---	---

Roll Number	<u>SIXTY ONE LAKH ONE THOUSAND TWO</u>
in words	<u>HUNDRED THIRTY FOUR</u>

If your Test Booklet
Number is 056789,
write as

Test Booklet Number					
0	5	6	7	8	9

CORRECT METHOD

Q. No. 1 2 3 4

03 ● ② ③ ④ 1

WRONG METHOD

Q. No.	1	2	3	4	
03					
03					
03					
03					
03					
03					

SOCIAL SCIENCE

Time allowed : 3 hours

Maximum Marks : 80

GENERAL INSTRUCTIONS :

1. Answer to questions carrying 2 marks should not exceed 30 words each.
2. Answer to questions carrying 4 marks should not exceed 60-80 words each.
3. Answer to questions carrying 6 marks should not exceed 100-125 words each.
4. Maps should be securely tied in the middle of the Answer-Book.
5. Attempt all parts of a question together.
6. Stencils or templates for drawing outline maps may be used wherever necessary.

QUESTION PAPER CODE 32/1/1

1. Define the term 'economic development'. State the **two** bases of measuring economic development of a country. 1 + 1 = 2
2. Who is a disabled person? Give **one** example each of **two** types of disabilities. 1 + 1 = 2
3. Write any **four** facts about tsunami. 4 x ½ = 2
4. Explain how Indian industries and trade had been ruined under the British rule in the eighteenth century. 2
5. Explain any **two** main features of Harappan culture. 2 x 1 = 2
6. Name the northern, eastern, southern and western most stations of Golden Quadrilateral express national highway. 4 x ½ = 2
7. How do the means of mass communication play a vital role in creating awareness among the people? Explain. 2
8. Identify and name the social reformer shown in the picture given below. State any two contributions made by him. 1 + 1 = 2

Note: This question is for the **Blind** Candidates only in lieu of Q.No.8.

State any two contributions of Ishwar Chandra Vidyasagar in reforming Indian society.

2 x 1 = 2

9. 'India is a multilingual country'. Justify the statement with two arguments. 2 x 1 = 2
10. "Wells and tube wells are the most popular means of irrigation in northern plains of India." Justify the statement with two arguments. 2 x 1 = 2
11. "Health sector interplays the most significant role in human development." Justify this statement with two arguments. 2 x 1 = 2
12. Suggest two facts which should be borne in mind while selecting a site for a building in coastal areas. 2 x 1 = 2
13. Describe any **four** characteristics of subsistence farming. 4 x 1 = 4

OR

Describe any for steps taken by the Government to improve Indian agriculture after Independence.

4 x 1 = 4

14. Describe any **four** major problems faced by cotton textile industry in India. 4 x 1 = 4
15. Describe **two** different approaches by which the number of the poor are estimated in the country. 2 + 2 = 4
16. "The revolt of 1857 marked a turning point in the history of India." Support this statement by giving **four** facts. 4 x 1 = 4

OR

When was the Muslim League formed? Explain its **three** main objectives.

1 + 3 = 4

17. "Coal is the main source of energy as well as a raw material for industries in India." Support this statement with **two** facts for each. 2 + 2 = 4
18. How does communalism pose a threat to our national unity? Explain. 4
19. Explain the term 'Veto'. Name any **four** countries which have veto power. 2 + 2 = 4
20. How is disaster managed at different levels? Explain with one example each, from any **four** levels. 4 x 1 = 4

OR

Explain any **four** objectives of a search and rescue team.

4 x 1 = 4

21. When was Indian National Congress founded? Who played the most important part in its formation? Describe the main objectives of the Congress. 1 + 1 + 4 = 6

OR

- Describe any six factors that were responsible for the rise of 'extremism' in India. 6 x 1 = 6
22. Why is the conservation of resources essential? Explain any three measures of conservation of resources. 3 + 3 = 6

OR

- "Water is a very important and critical resource in India". Support this statement by explaining any three points of each. 3 + 3 = 6
23. Explain with suitable examples the impact of the expansion of business activities in an economy. 6

OR

- Why is the rise of consumer awareness essential? Explain any **four** measures to protect consumers' interest. 2 + 4 = 6
24. (a) (i) On the given political outline map of **India**, the place is shown by no. 1, where Congress was split in 1907. Identify the place and name it on the line drawn.
- (ii) On the same map shade and name the State where the Jallianwala Bagh incident occurred. 1 + 1 = 2
- (b) On the given political outline map of **India**, **four** geographical features A, B, C and D are marked. Identify these features with the help of map key and write their correct names on the line marked against each in the map. 4 x 1 = 4

OR

- On the given political outline map of **India**- locate and label the following features: 4 x 1 = 4
- (i) Kanpur - Cotton Textile Centre
- (ii) Kaiga - Nuclear Power Station
- (iii) Haldia - Oil Refinery
- (iv) Kandla - Seaport

Note : The following question is for the **Blind** Candidates only in lieu of
Q.No. 24 (a) and (b).

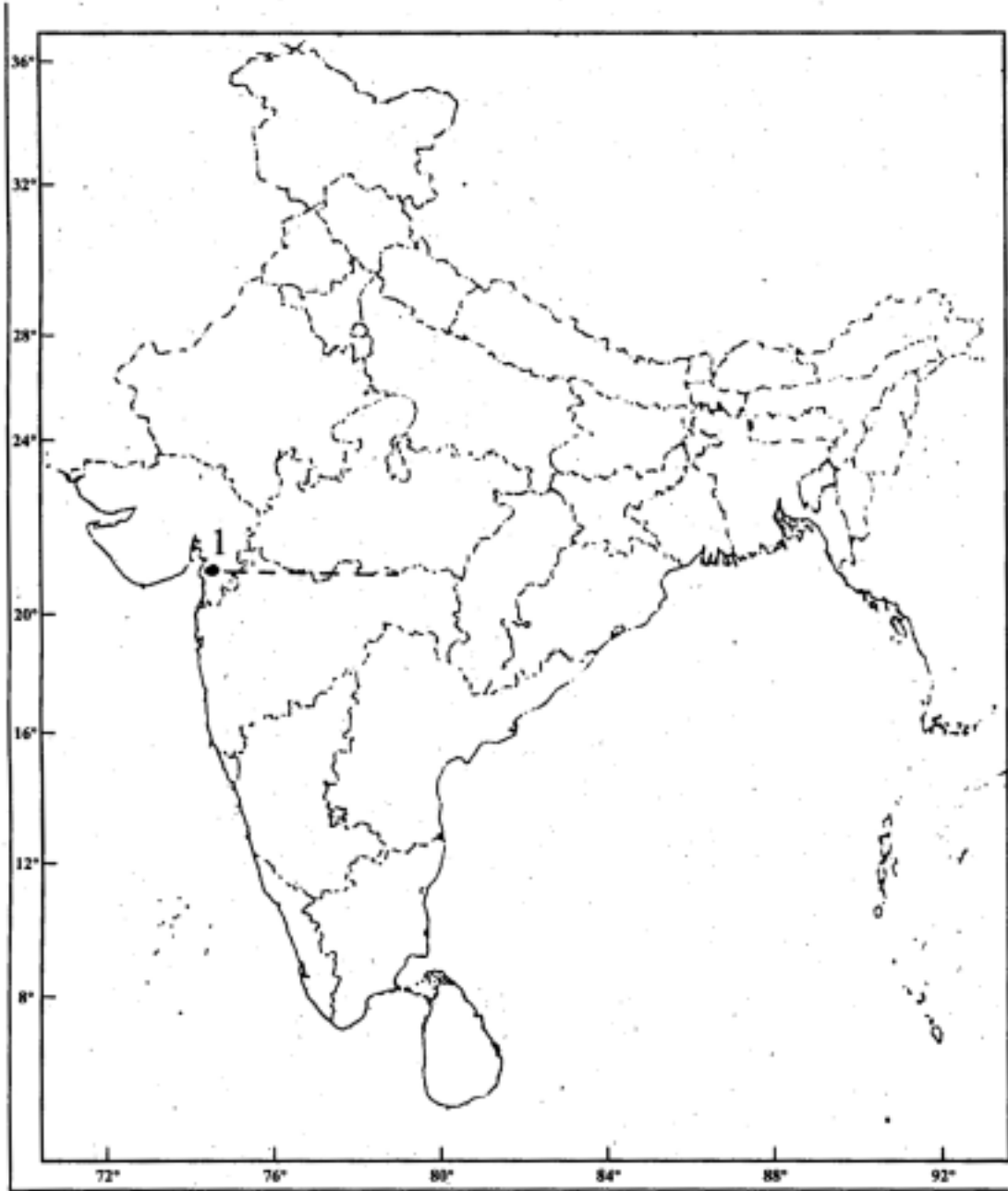
6 x1 = 6

- (i) Name the State where Jallianwala incident occurred.
- (ii) Name the place where Congress was split in 1907.
- (iii) Which is the leading coffee producing state?
- (iv) Which is the eastern terminal station of 'East-West Corridor' ?
- (v) Name the international air-port located in Gujarat State.
- (vi) Name the Software Technology Park located in Uttar Pradesh.

Q. No. 24 (a)

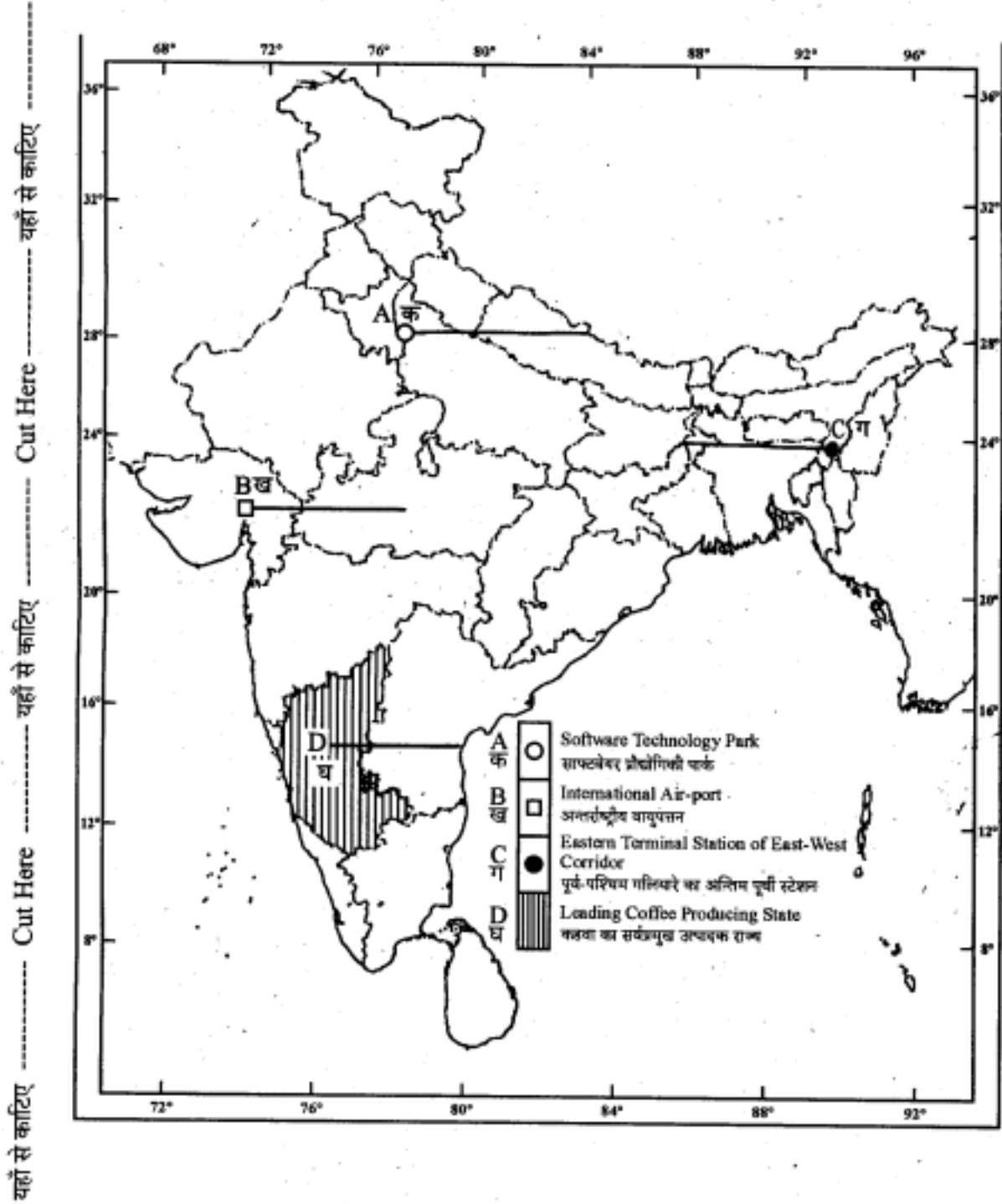
प्र. सं. 24 (अ)

यहाँ से काटिए ----- Cut Here ----- यहाँ से काटिए ----- Cut Here ----- यहाँ से काटिए -----

Q. No. 24 (b)

प्र. सं. 24 (ब)

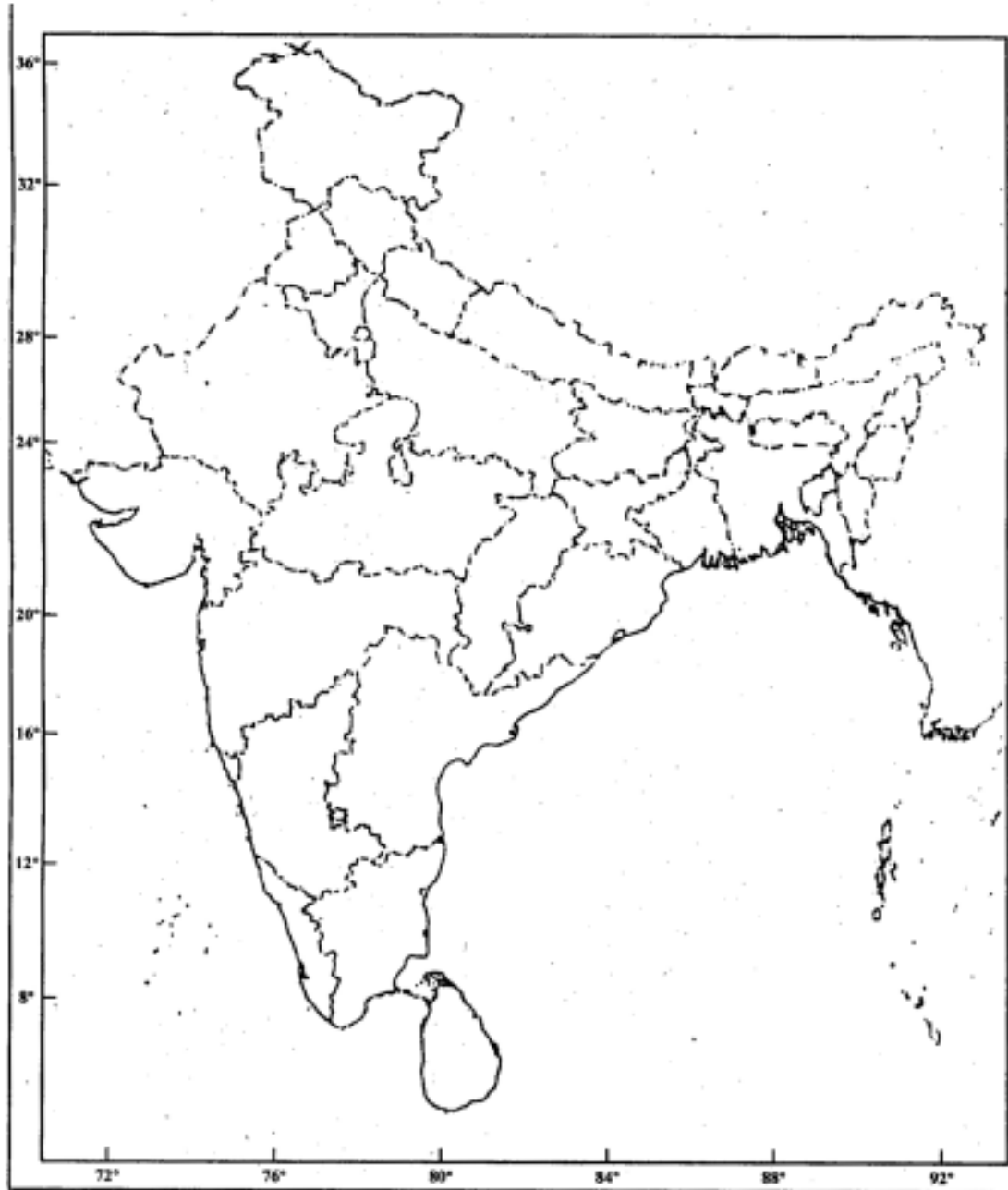

OR / अथवा

Q. No. 24 (b)

प्र. सं. 24 (ब)

यहाँ से काटिए ----- Cut Here ----- यहाँ से काटिए ----- Cut Here ----- यहाँ से काटिए -----

QUESTION PAPER CODE 32/1

1. State any two main objectives of the British Government to spread education in India. 2 x 1 = 2
2. State two ways by which the Indian people reacted to the partition of Bengal by Lord Curzon. 2 x 1 = 2
3. Write two points of distinction between renewable resources and non-renewable resources. 2 x 1 = 2
4. Which is the most important cereal crop in India? Name the two major producing states of this crop. 1 + 1 = 2
5. Why is sustainable development essential for economic growth? Give two reasons. 2 x 1 = 2
6. How does casteism create hindrance in our social development? Explain any two points. 2 x 1 = 2
7. Explain any two man-made factors responsible for landslides. 2 x 1 = 2
8. Analyse any two situations because of which the European trading companies started interfering in the political affairs of India in the eighteenth century. 2 x 1 = 2
9. Identify and name the Indian national leader shown in the picture given below. State any two of his contributions in promoting Indian Nationalism. 1 + 1 = 2

*Note: The following question is for the **Blind Candidates** only in lieu of Q. No.9.*

State any two contributions of Surendra Nath Banerjee to promote Indian Nationalism.

10. How can Indian agricultural products stand in the world market? Suggest two ways in this regard. 2 x 1 = 2
11. Identify the different thrust areas of human development. Which one of them plays the most significant role in the development? 1½ + ½ = 2
12. How will you help a person if you find him/her in a burnt state? Suggest any two ways. 2 x 1 = 2
13. In which two categories are minerals generally classified? Give three characteristics of each category. 1+1½+1½ = 4
14. Describe any four privileges enjoyed by minority communities in India. 4 x 1 = 4

OR

- State any eight steps which have been mentioned in the Indian Constitution to protect the interests of Scheduled Castes and Scheduled Tribes. 8 x ½ = 4
15. Make the correct pairs from the two Columns A and B : 4 x 1 = 4

<i>Column A</i>	<i>Column B</i>
<i>(Author)</i>	<i>(Works)</i>
Somadeva	<i>Prithviraj Raso</i>
Kalhana	<i>Gitagovinda</i>
Jayadeva	<i>Rajatarangini</i>
Chandbardai	<i>Katha-Sarit-Sagar</i>

OR

- Explain any four contributions of Amir Khusrau. 4 x 1 = 4
16. Explain any four factors which are responsible for decentralisation of cotton industry in India. 4 x 1 = 4

OR

- Explain any four measures to control air pollution created by industries in India. 4 x 1 = 4
17. “Transport routes are called the basic arteries of our economy.” Support this statement with four examples. 4 x 1 = 4
18. Explain the four measures taken by the Government of India to tackle the problem of poverty. 4 x 1 = 4
19. How did Non-Aligned Movement (NAM) come into existence as the second largest political formation in the world? Explain. 4

20. What should be the configuration and foundation of an earthquake resistant building? Explain two points for each. 2 + 2 = 4
21. State any six objectives of the 'National Forest Policy' regarding conservation of forests in the country. 6 x 1 = 6

OR

- Describe any six measures adopted for the conservation of water. 6 x 1 = 6
22. State the two index numbers used to know the price rise. Describe the four steps taken by the Government of India to control price rise. 2 + 4 = 6

OR

- Describe any two features of each of the three strategies adopted by the Government to protect the interests of the consumers. 3 x 2 = 6
23. Explain any six factors that contributed to the growth of Indian Nationalism during the 19th century. 6 x 1 = 6

OR

- Explain any six points regarding the significance of the 'Revolt' of 1857. 6 x 1 = 6
24. (a) (i) On the given political outline map of **India** (on page 9) the place is shown by No.1, where the resolution for complete independence was declared. Identify and write the correct name of this place on the line drawn on the map.
- (ii) On the same map of **India** (on page 9) shade and name the state where the 'Gol Gumbaz' is located. 1 + 1 = 2
- (b) On the given political outline map of **India** (on page 11) are shown four geographical features A, B, C and D. Identify these features with the help of the map key and write their correct names on the line marked against each in the map. 4 x 1 = 4

OR

- On the given political outline map of **India** (on page 12) locate and label the following geographical features: 4 x 1 = 4
- (i) Pune - Cotton Textile Centre
- (ii) Narimanam - Oil Refinery
- (iii) Rawatbhata - Nuclear Power Station
- (iv) Vishakhapatnam - Sea-port

Note: The following question is for the **Blind Candidates** only in lieu of Q. No. 24 (a) and (b).

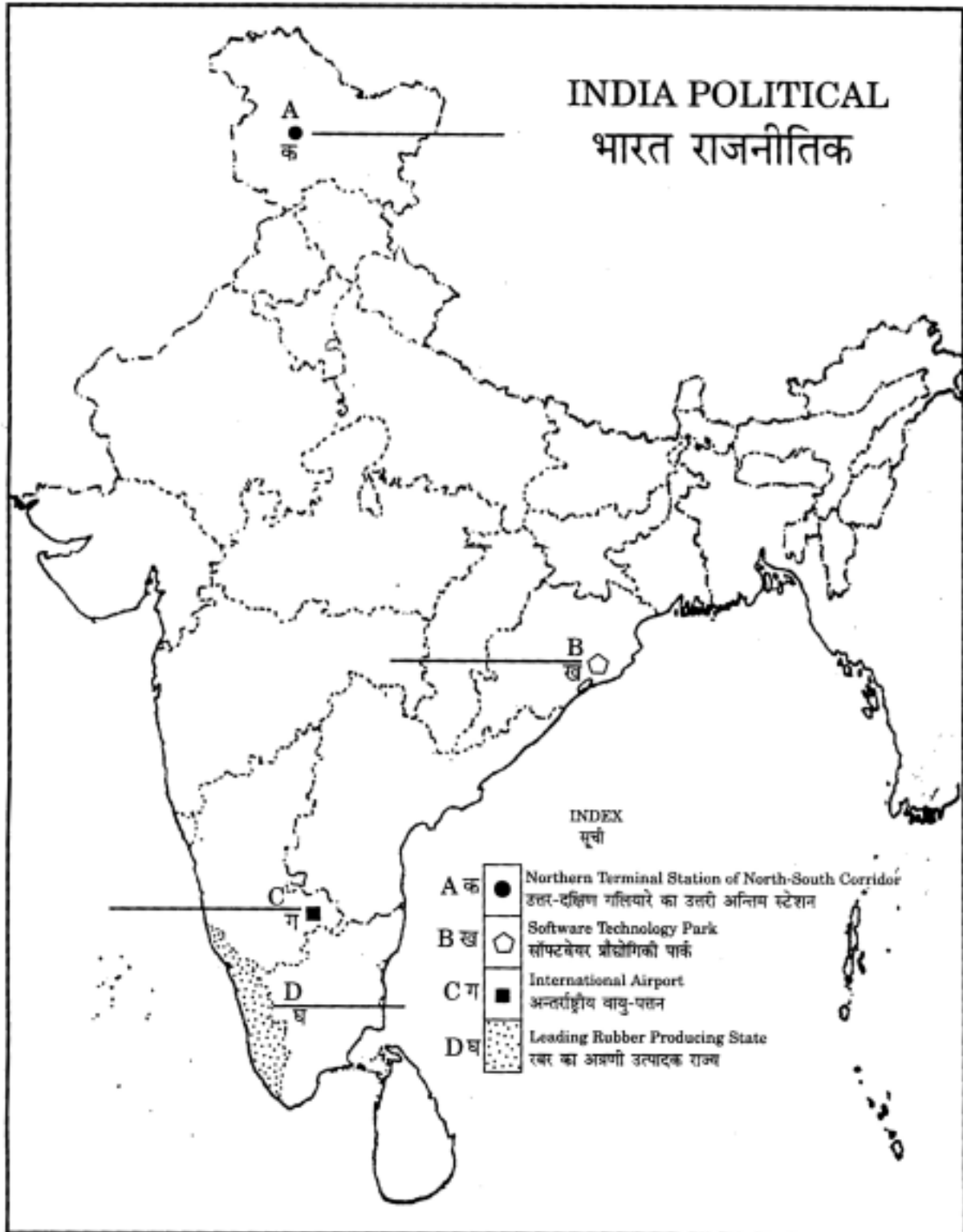
- (i) Name the place where the resolution for complete independence was declared.
- (ii) In which state is 'Gol Gumbaz' situated?
- (iii) Which is the leading state in the production of rubber?
- (iv) Name the Northern Terminal Station of North-South Corridor.
- (v) Name the international airport located in West Bengal.
- (vi) Name the Software Technology Park located in Orissa.

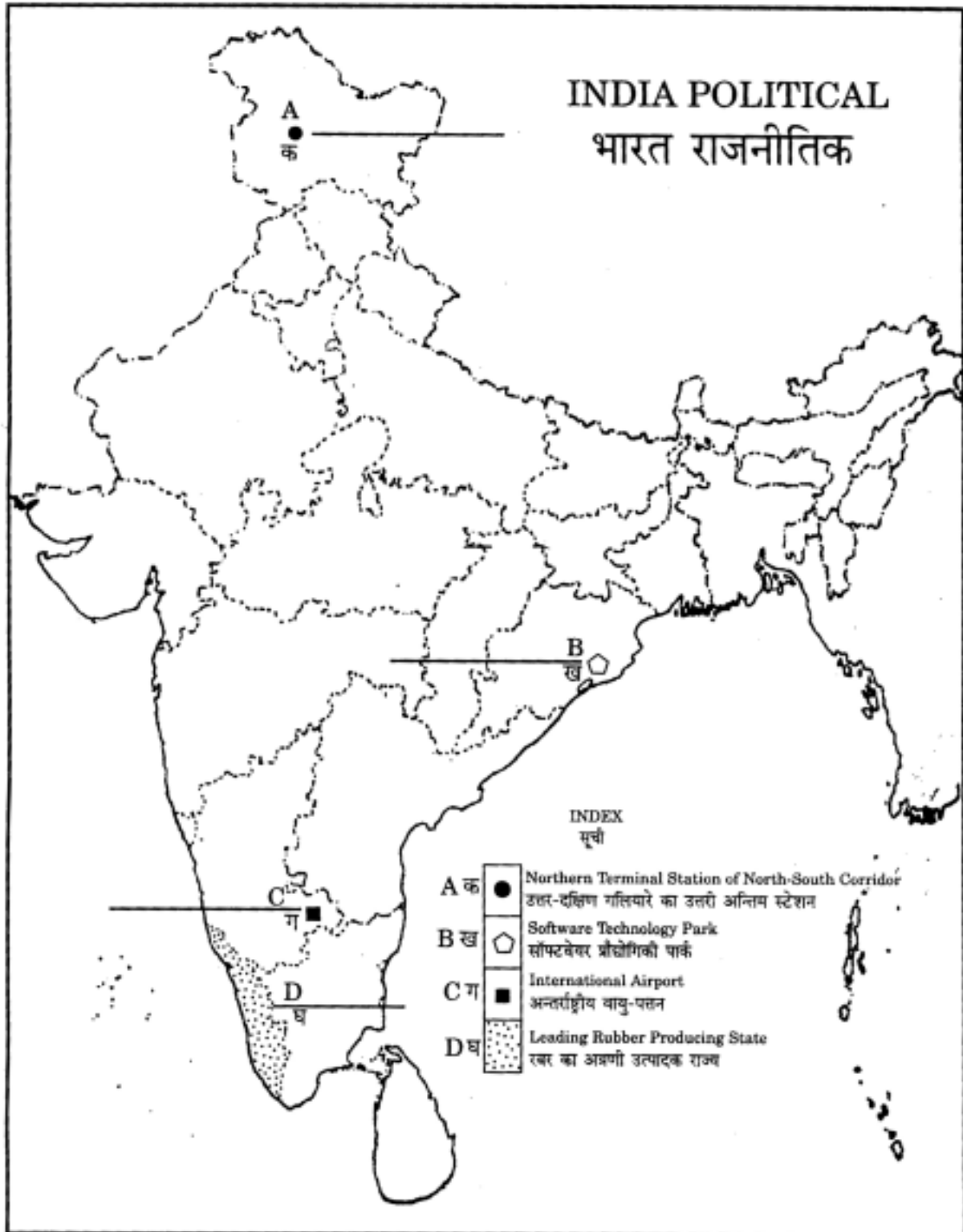
6 x 1 = 6

For question no. 24 (a)

प्रश्न सं. 24 (अ) के लिए

Marking Scheme — Social Science

General Instructions

1. The Marking Scheme provides general guidelines to reduce subjectivity in the marking. The answers given in the Marking Scheme are suggested answers. The content is thus indicative. If a student has given any other answer which is different from the one given in the Marking Scheme but conveys the meaning, such answers should be given full weightage.
2. Evaluation is to be done as per instructions provided in the Marking Scheme. It should not be done according to one's own interpretation or any other consideration. Marking Scheme should be strictly adhered to and religiously followed.
3. If a question has parts, please award marks in the right hand side for each part. Marks awarded for different parts of the question should then be totalled up and written in the left hand margin and circled.
4. If a question does not have any parts, marks be awarded in the left-hand margin.
5. If a child has attempted an extra choice question, answer of the question deserving more marks should be retained and the other answer scored out.
6. While evaluating the answer book it should be remembered that Social Science course at this stage is a part of general education and therefore does not require a specialized study of the five subjects - History, Geography, Civics, Economics and Disaster Management which comprise it.
7. Except for questions which require recall of information, the responses of students should be evaluated in terms of the understanding that they reflect. Listing down of points without any explanation may not be proper indication of the examinee's understanding.
8. A mere listing of a large number of points should not be seen as a better answer than fewer points well explained. The answers of the latter type should be given credit.
9. Reference to the page number of the prescribed textbook has been given for various questions. This is for the information of the examiners and a reading of these pages of the textbook may be useful in assessing the answer scripts. Page number in the marking scheme refers to the N.C.E.R.T. and CBSE books (latest edition).
10. If a student attempts both the Geography and History map questions on one map only, it should be evaluated. Similarly, if the student has attempted History map on Geography part and vice versa, it should be evaluated.
11. A full scale of marks 0 to 80 has to be used. Please do not hesitate to award full marks if the answer deserves it.

QUESTION PAPER CODE 32/1/1

- 1 Economic development is the long-term increase in per capita income along with improvement in quality of life.

(1 mark)

Bases of economic development.

1. National income
2. Per capita income

($\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$ mark)

1 + 1 = 2
marks

Page No. 70

- 2 Disabled person: - One who suffers physical deformities or mental incapacibilities, whether by birth or accident is called a disabled person

(1 mark)

Example: -

Physical disabilities: - Deaf / Dumb / Blind / Orthopedically handicapped

Mental disabilities: - Mental retardation / Autism / Cerebral palsy.

Any other relevant point

($\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$ mark)

1 + 1 = 2
marks

Page No. 101

- 3 Four facts about tsunami

1. They are very high waves / Height can be above 10mtrs or more
2. They contain series of waves
3. They move fast even 50 km/per hour
4. In tsunami water near the coast recedes before its occurrence
5. Some times their force is very enormous
6. They can occur any time
7. Any other relevant point

(any four facts)

4 x $\frac{1}{2} = 2$
marks

Page No. 8

- 4 Ruin of Indian industries and trade under the British rule

1. India was the principal supplier of cotton textiles in seventeenth and eighteenth centuries. Due to the British policy it became one of the largest consumers of foreign goods resulting in shattering of Indian industries.

2. It produced raw material to feed the British industries.
3. Restriction imposed on trade of Indian goods ruined Indian industries.
4. Indian traders had been eliminated from the foreign trade of India.
5. India became a supplier of raw material to the British industries.
6. The development of the means of transport and communication was designed to fulfil the British purpose.
7. Any other relevant point

Explanation of any two points

Page No. 42

2 x 1 = 2
marks

5 Main features of Harappan culture

1. One of the earliest civilizations
2. The first urban culture in India
3. Many of its features e.g. drainage, town planning etc. distinguish it from other cultures.
4. Larger in extent than any of its contemporary civilizations
5. Any other relevant point

Explanation of any two points

Page no. 3

2 x 1 = 2
marks

6 Golden Quadrilateral express national highway

Northern most :- Delhi

Eastern most :- Kolkata

Southern most :- Chennai

Western most :- Mumbai

Page No. 60

4 x 1/2 = 2
marks

7 Role of mass communication

1. It helps in creating awareness amongst the masses about the various welfare programmes and policies of Government.
2. It provides healthy entertainment
3. It helps in the promotion of education
4. Radio, T.V., newspapers, magazines, books and films are important means of mass communication which create awareness

5. Radio and T.V. provide a variety of programmes in national and regional languages for various categories of people
6. Any other relevant point

Explanation of any two points

2 x 1 = 2
marks

Page No. 63

8 Picture identification

It is the picture of Sir Syed Ahmed Khan:- (1 mark)

His contributions :

1. Founder of Mohmmedan Anglo- Oriental College at Aligarh in 1875.
2. Regarded Hindus and Muslims as one 'Quam' or community
3. He wanted to interpret Islam in conformity with modern science and philosophy.
4. Founder of scientific society
5. Emphasized on education as a means of national progress for the Muslim community
6. Any other relevant point

Any two points ($\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$ mark)

1 + 1 = 2
marks

Page No. 48 and 49

Note :- Blind Candidates only

Contributions of Ishwar Chandra Vidyasagar :

1. Dedicated himself to the cause of emancipation of women
2. His efforts resulted in legalizing widow remarriage in 1856
3. Promoted modern education for girls and set up a number of schools for girls
4. Promoted modern Bengali language and prepared a primer for teaching it
5. Any other relevant point

Any two points

2 x 1 = 2
marks

Page No. 45

9 Two arguments to justify "India is a multilingual country"

1. There are 18/26 languages mentioned in the Constitution of India.
2. Hundreds of other languages are also spoken in various parts of the country.

3. Various foreign languages have helped Indian languages to enrich their vocabulary
4. Migration of people have also influenced the development of languages.
5. There are different regions and states in the country where different languages are spoken.
6. People in the north speak Indo European family of languages.
7. People in the south speak Dravidian family of languages.
8. Any other relevant point

Any two points

2 x 1 = 2

Pages No. 2 & 31

marks

- 10 Wells and tube wells are popular means of irrigation in the northern plains of India

1. Level terrain
2. Availability of ground water at a shallow level
3. Porous nature of sedimentary rocks
4. Fertile land resulting in more land under agriculture which requires water
5. Any other relevant point

Any two points

1 + 1 = 2

Page No. 18

marks

- 11 Significance of health sector in human development

1. It improves the quality of life.
2. It is a part of human development.
3. It effects other sectors of national economy.
4. A wide range of activities such as family welfare, prevention of food adulteration, drugs control etc. are covered under health.
5. Any other relevant point

Any two points

2 x 1 = 2

Page No. 107

marks

- 12 Role of site selection for buildings

1. The area behind a mound or a hillock should be preferred
2. Thick plantation upwind will act as a shield

3. In hilly regions, construction along ridges should be avoided
4. A site above the likely inundation level should be preferred
5. Any other relevant point

Any two points

1 + 1 = 2

Page No. 42

marks

13 Characteristics of subsistence farming:-

1. The majority of farmers practise subsistence farming.
2. Small and scattered land holdings
3. Mostly primitive tools are used
4. Use of fertilizers is low
5. Use of high yielding seeds is also low
6. Facilities like irrigation and electricity are generally not available to the farmers.
7. Low productivity
8. Food crops are mainly grown
9. Most of the food production is consumed by the farmers and their families
10. Any other relevant point

Any four points to be described

4 x 1 = 4

Page no. 23

marks

OR

Agricultural reforms: -

1. Large areas have been brought under irrigation.
2. Use of fertilizers and pesticides has increased
3. Large areas have been brought under high yielding variety of seeds
4. Abolition of Zamindari System
5. Consolidation of small holdings
6. Wide spread use of radio and television to spread knowledge in agriculture
7. Crop insurance
8. A minimum support price for various crops
9. Any other relevant point

Any four points to be described

4 x 1 = 4

Pages No. 21,23,33

marks

14 Major problems faced by cotton textile industry

1. Scarcity of good quality cotton
2. Obsolete machinery
3. Erratic power supply
4. Low productivity of labour
5. Stiff competition with synthetic fiber industry
6. Any other relevant point

Any four points to be described

Page No. 47

4 x 1 = 4
marks

15 Two approaches

1. In the first approach expenditure incurred by a family on various items is used
2. In the second approach the income earned by a family is used

Brief description be given

Pages No. 81,82

2 + 2 = 4
marks

16 Revolt of 1857 marked a turning point in the history of India

1. Indian states accepted the paramountcy of the British government.
2. Princely states became loyal allies of the British Rule.
3. The movement of social reform gathered momentum.
4. People became more politically conscious.
5. The rule of East India Company came to an end.
6. The control of India came under the British crown.
7. Annexation of Indian states ceased.
8. The hold of Indian princes over the Indian people declined.
9. Rise of national movement
10. The struggle against the rulers of Indian states became a part of the national struggle for independence.
11. It increased unity in the country in the struggle against freedom
12. Any other relevant point

Any four points

Pages No. 58 & 59

4 x 1 = 4
marks

OR

Muslim League was formed on 30th December 1906 (1 mark)

Objectives:-

1. To promote amongst Mussalmans a feeling of loyalty to the British Government
2. To protect and advance the political rights and interest of Mussalmans of India
3. To prevent the rise among Mussalmans of India any feelings of hostility towards other communities

(3 x 1 = 3 marks)

1 + 3 = 4
marks

Page No. 68

- 17 Coal as a source of energy as well as a source of raw material for industries in India: -

Source of energy

1. It is the main source of power generation in India.
2. About 67% of the country's power is met by the coal.
3. It is the prime source of energy in the field of iron and steel industry.
4. Any other relevant point

Any two points (2 marks)

Source of raw materials

1. It is used as a raw material in the chemical industry.
2. It is the most important raw material in the iron and steel industries.
3. Synthetic products, explosives, dyes, perfumes, paints, etc are the gifts of coal
4. Any other relevant point

Any two points (2 marks)

2 + 2 = 4
marks

Pages No. 38 & 39

- 18 Communalism is a threat to our national unity

1. Communalism has been fatal as it led to the split of the nation in 1947. Thousands of innocent lives were lost and families displaced.

2. The roots of the divide and rule policy followed by the British are still persisting in our society and political system.
3. Communal violence and blood shed creates a sense of insecurity among all.
4. Communal riots have occurred time and again in different parts of the country.
5. Communalism creates misunderstanding and intolerance among different religious communities living together.
6. Communalism reduces the mutual respect for different religious communities.
7. Mixing of religion with politics has given a setback to the secular democracy.
8. Any other relevant point

Explanation of any four points

4 x 1 = 4

Page no. 111

marks

- 19 Veto is the special power given to the five permanent members of the Security Council of the United Nations. On all issues it is necessary to secure the support of all these five members. If any member uses its veto, no decision can be taken on that issue.

(2 marks)

The five countries which have the veto power are its permanent members:-

1. U.S.A.
2. Russia
3. Britain
4. France
5. China

Any four (4 x ½ = 2 marks)

2 + 2 = 4

Page No. 124

marks

- 20 Disaster Management at different levels

1. National level : Managed by National Ministries
2. State level : Relief and Rehabilitation Department
3. District Level : Office of the District Magistrate
4. Block Level : Office of the Panchayat Samiti

5. Village Level : Village Disaster Management Committee

Explanation of any four points

Page No. 49

4 x 1 = 4
marks

OR

Objectives of a search and rescue team:

1. Rescue the survivors trapped under the debris from the damaged buildings
2. Provide first aid service to the trapped survivors and dispatch them for medical care
3. Recover, hand over and dispose off the bodies of the deceased
4. Train, demonstrate and arouse awareness
5. Temporary support and protection to endangered collapsed buildings

Explanation of any four points

4 x 1 = 4
marks

Page No. 14

21 Indian National Congress was founded in 1885. (1 mark)

A.O. Hume played the most important role in the formation of the INC

(1 mark)

Objectives: -

1. To enable the workers to work for the cause of national progress
2. To enable the workers to become personally known to each other.
3. To unite the people for common political ends irrespective of differences in race, religion, language etc.
4. To hold the session annually
5. To pass the resolution for the consideration of the government
6. Any other relevant point

Description of any four points (4 x 1 = 4 marks)

1 + 1 + 4 = 6
marks

Pages no. 60, 61

OR

Rise of extremism

1. Partition of Bengal
2. Defeat of Russia by Japan in 1905
3. Revolution in Russia in 1917
4. Government policies
5. Role of Bal, Pal and Lal
6. Failure of Moderates
7. Any other relevant point

Description of any six points

Pages no. 62,63

6 x 1 = 6
marks

22 Conservation of resources :

1. They are the backbone of the economy of a nation
2. They provide a base for economic development
3. They are of great utility
4. They are available in limited quantity
5. They help us to create goods
6. Conservation of resources for e.g. forest, water, minerals, etc may be given due weightage
7. Any other relevant point

Explanation of any three points (3 marks)

Conservation measures :

1. Proper utilization of resources
2. Proper exploitation of resources
3. Extra care for non renewable resources needed
4. Minerals, soil, forest, water etc are the major natural reserves. Different measures can be adopted to conserve them
5. Any other relevant point

Explanation of any three points (3 marks)

Pages no. 3,4

3 + 3 = 6
marks

OR

Water as an important resource :

1. Water is life. It is in great demand for drinking and consumption.
2. Irrigation of fields
3. Great demand of water in different industries
4. Important medium for generating hydro electricity
5. Water is also needed for the construction of buildings
6. Any other relevant point

Explanation of any three points (3 marks)

Water as a critical resource :

1. Uneven distribution in space and time
2. Rapidly growing population
3. Rising demand for food and cash crops
4. Increasing urbanization
5. Rising standard of living
6. Acute shortage of water in the arid tracts of western Rajasthan and interior of the peninsular plateau
7. Water pollution
8. Any other relevant point

Explanation of any three points (3 marks)

3 + 3 = 6
marks

Pages no. 15,18

23 Effects of the expansion of business activities

1. Variety of goods available in the market
2. Various services are easily available such as transport, communication, electricity, water supply, health, education etc.
3. Demands for goods and service are also increasing
4. Advertisement agencies create demands for consumption
5. Display of similar articles by different ways makes it difficult to decide a correct choice

6. Advertisements attract consumers
7. They feed information that they want us to know
8. Any other relevant point

Explanation of any six points

Page no. 92

OR

6 x 1 = 6
marks

Consumer awareness is essential

1. To protect the interest of consumers against exploitation
2. To enforce discipline and regulation in the market
3. Food safety and quality of products has become an important element of consumer awareness these days
4. Adulteration of food or faulty goods is a major source of human illness and suffering
5. Any other relevant point

Explanation of any three points (1 x 3 = 3 marks)

Protection Measures

1. Legislation concerning consumer rights (Legislative measures)
2. Standardization of products (Administrative measures)
3. Public Distribution System (Technical measures)

Explanation of these measures (1 x 3 = 3 marks)

Pages no. 93, 94

3 + 3 = 6
marks

24 See attached map for answers

For Blind Candidates only

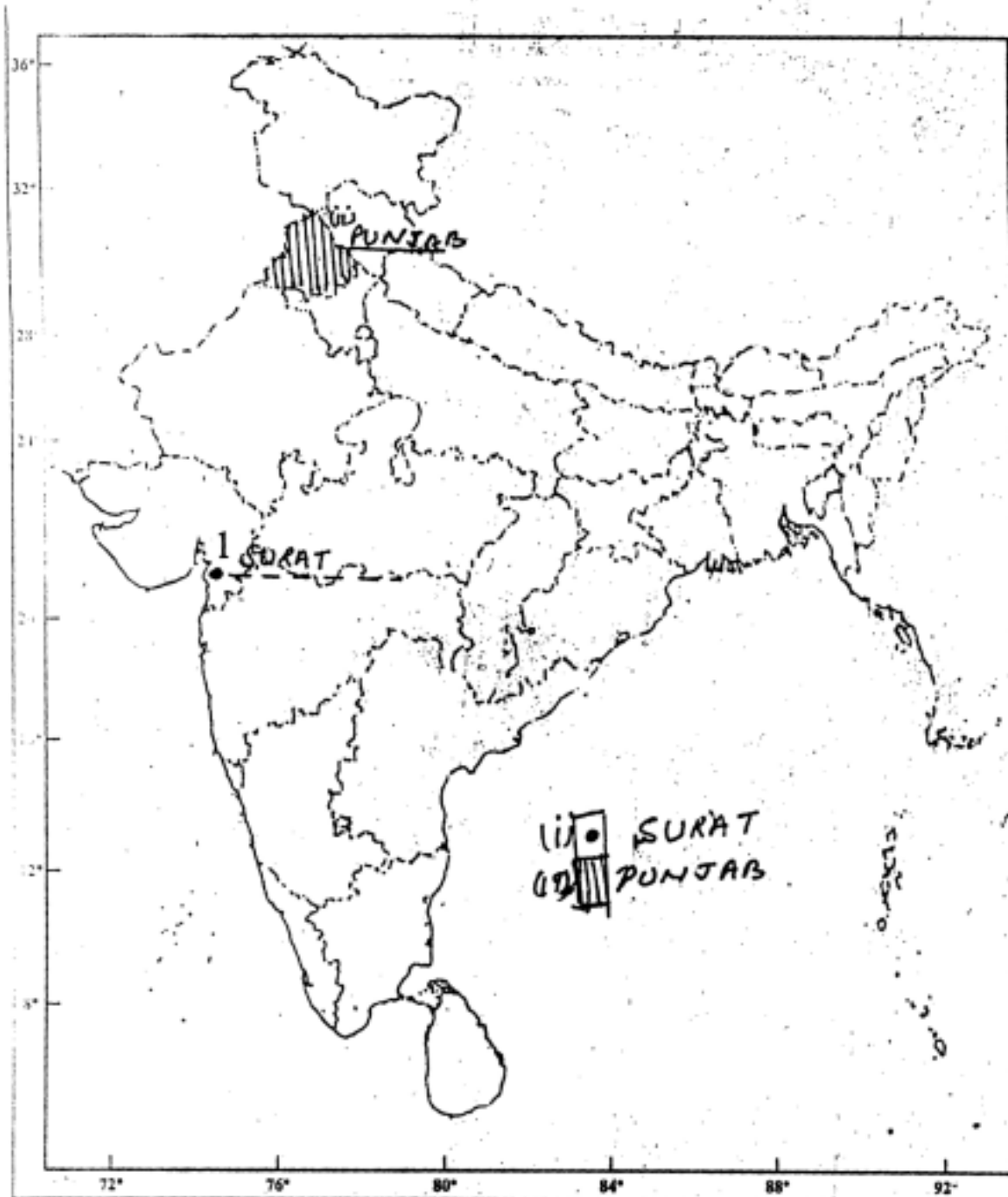
1. Punjab
2. Surat
3. Karnataka
4. Silchar
5. Ahemdabad
6. Noida

1 mark each

6 x 1 = 6
marks

Q. No. 24 (a) (HISTORY.)

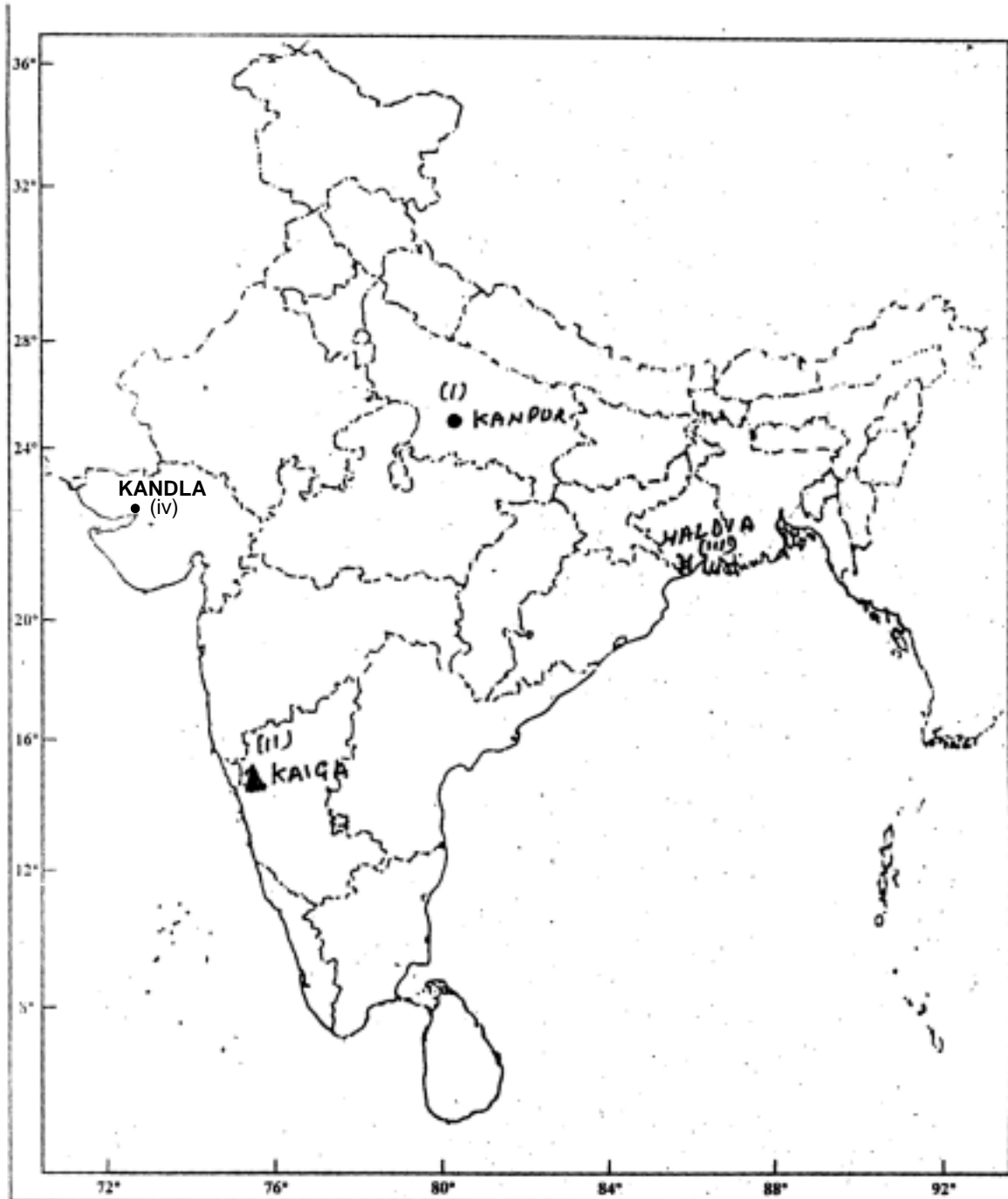
प्र. सं. 24 (अ)

OR / अथवा

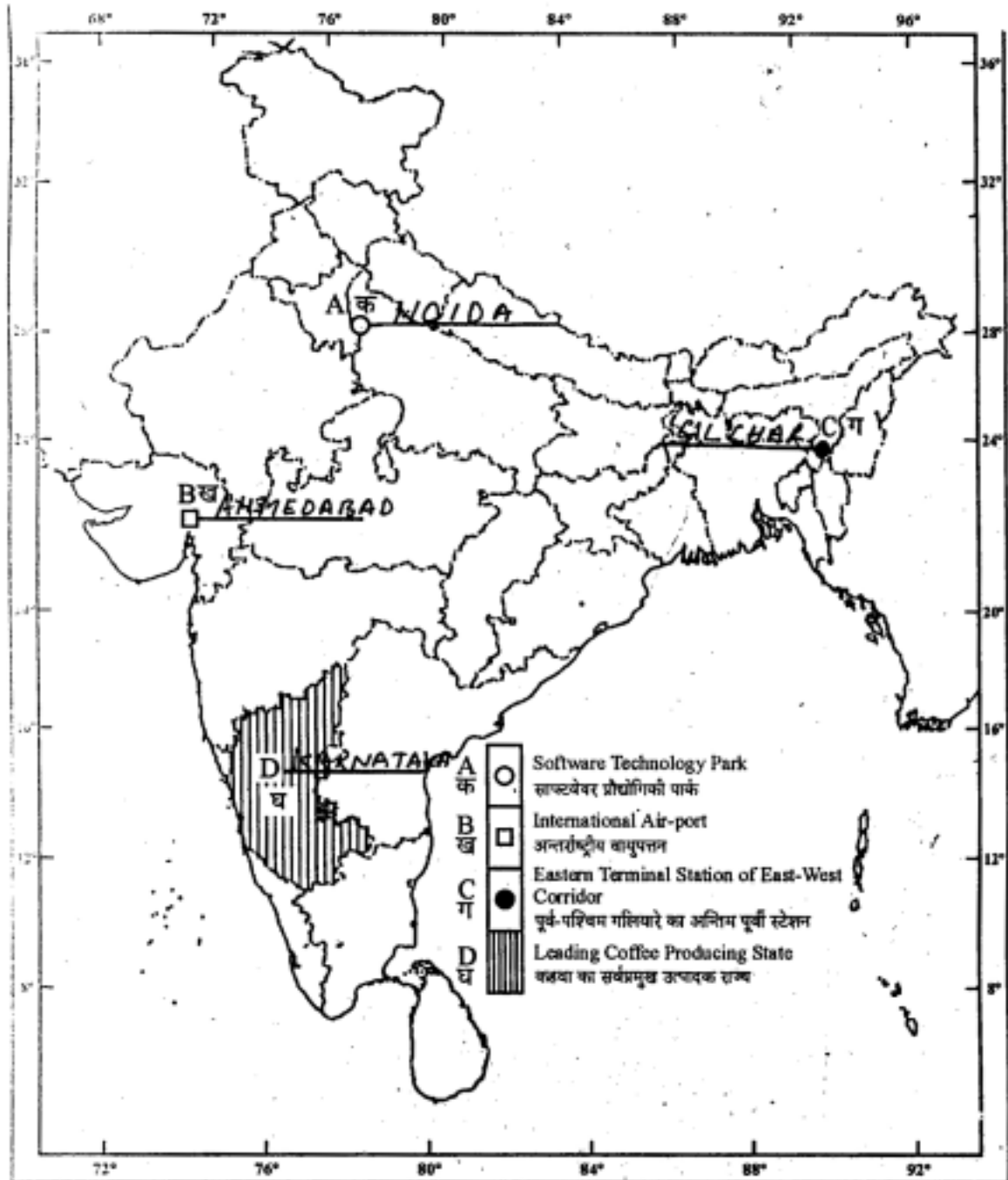
Q. No. 24 (b)

प्र. सं. 24 (ब)

Q. No. 24 (b) C

प्र. सं. 24 (ब)

QUESTION PAPER CODE 32/1

1.
  1. To meet all the requirements of the British government, it was necessary to impart English education to Indians.
  2. For minor jobs in administration, commercial work and industries
  3. To impart English education and European culture so that they become loyal to Britishers
  4. Lawyers, doctors, teachers and other professionals were also required.
  5. Any other relevant point

Any two points

1 + 1 = 2

Page No. 52

marks

2. People's reaction to the partition of Bengal

1. Widespread indignation all over the country
2. Swadeshi Movement aimed at promotion of indigenous industries
3. Boycott of British goods
4. 1906 Congress Session declared attainment of Swaraj as its aim
5. Promotion of national education was declared as the aim of the congress session.
6. Both Moderates and Extremists joined hands against it.
7. Meetings were held all over the country and associations were formed.
8. Students played an important role in anti British movements

Any two points

1 + 1 = 2

Page No. 65

marks

3. Distinction between renewable and non-renewable resources

(A) Renewable

1. Ability to renew themselves in a given period of time
2. Ability to regenerate and reproduce e.g. plants, animals, forests etc.
3. They do not get exhausted e.g. solar, wind, tidal energy.

(B) Non-renewable

1. The resources which are not naturally renewed are called non-renewable resources.
2. Once they exhaust, they cannot be remade e.g. coal, mineral oil etc.

3. They are available in limited quantity e.g. minerals, petroleum etc.

Any two points from each

1 + 1 = 2
marks

Page No. 3

4. Most important cereal crop in India

Rice

Major producing states :

(1 mark)

1. West Bengal
2. Uttar Pradesh
3. Andhra Pradesh
4. Tamil Nadu
5. Punjab

Any two states ($\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$ mark)

1 + 1 = 2
marks

Page No. 24

5. Sustainable development essential for economic growth

1. Rapid economic growth and industrialization have led to reckless exploitation of natural resources.
2. The stock of natural resources like fossil fuels are limited.
3. The growth of all countries in future is likely to be endangered if resources are completely exhausted. Therefore global concern today is to adopt a strategy of economic growth that is environment-friendly
4. Although fossil fuels and minerals are essential for economic development, their use damaged the environment and ecology.
5. They cause pollution and disturb the balance in nature.
6. Needs of the future generation should not be compromised otherwise development will be stopped in near future.

Any two points

1 + 1 = 2
marks

Page No.79

6 Casteism creates hindrances in social development

1. Caste creates social gradation and social groupings which leads to social discrimination and disintegration
2. Castes further divided into sub-castes each having a distinct place in social hierarchy

3. A person born in a low caste was subjected to many inhuman and discriminatory treatment.
4. Hindrance to democracy
5. Harmful to national unity and integration
6. Caste becomes a curse for life without any fault of the person.

Any two points

1 + 1 = 2

Page No. 111

marks

7. Man made factors responsible for landslides

1. Deforestation leading to soil erosion
2. Non-engineered excavation
3. Mining and quarrying
4. Non-engineered construction
5. Land use pattern
6. Any other relevant point

Any two points

1 + 1 = 2

Page No. 39

marks

8. Interference of the European trading companies in the political affairs of India

1. Political loyalties were primarily local or regional.
2. Mughal empire declined after Aurangzeb's death in 1707.
3. India was divided into a number of small and big states fighting against one another.
4. Marathas who emerged as the strongest power, had no conception of united India.
5. Conception of nationality was narrow and limited and they thought of dominating over other parts of the country rather than welding them into a nation.
6. The concept of a nation, as we understand today, had not developed.

Any two points

1 + 1 = 2

Page No. 41

marks

9. Identify the person in picture

Dadabhai Naroji

(1 mark)

Contributions :

1. He was one of the founders of the Indian National Congress and was elected as the president of the Congress thrice.
2. He declared the attainment of Swaraj as the aim of the Congress.
3. The Swadeshi and Boycott Movements were favoured as means of resistance.
4. First Indian to be elected to British parliament
5. Influenced the economic thinking through his book, 'Poverty and Un British rule in India' in which he exposed the disastrous consequences of British rule in India
6. His theory of British drain on Indian wealth provided the basis of the campaign against British rule
7. He was loved and respected by people as the Grand Old Man of India
8. Any other relevant point

Any two points ($\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$ mark)

Pages no. 51, 63 & 65

1 + 1 = 2
marks

For Blind Candidates only

Surendranath Banerjee

1. In 1883, Surendarnath Banerjee called an All India National Conference as the first step to a National parliament
2. He presided the Congress session in 1895 at Pune. He was a moderate leader.
3. Another political organization named the Indian Association was formed by him in 1876.
4. He was dismissed from Indian Civil Services for no reason and devoted the rest of life in uniting the Indian people to fight for their rights.
5. Any other relevant point

Any two points

Pages No. 60,61,62

1 + 1 = 2
marks

10. Ways for the Indian agricultural products to stand in the world market

1. Use the vast potential of agriculture in a systematic and planned manner
2. Develop some of the techniques which the developed countries have been using.

3. Use of bio-technology
4. Creation of an unrestricted unified national market for farm products
5. To raise efficiency of our labour and equip them well
6. Better use of climatic and soil conditions
7. Well knit infrastructure like road, electricity, irrigation, credit facilities to farmers and traders

Any two points   1 + 1 = 2
Pages No. 34-35   marks

11. Thrust areas of human development

1. Health
2. Gender equality
3. Gender empowerment   ($\frac{1}{2} + \frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1\frac{1}{2}$ marks)

Health sector plays the most significant role in the development   ($\frac{1}{2}$ mark) $1\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 2$
Page no. 107   marks

12. Suggestions to help a person in a burnt state

1. Immediately immerse the burnt area in cool water or apply clothes soaked in cool water
2. Remove jewellery and constrictive clothing
3. Cover the area with a dry sterile dressing.
4. Drop, cover and roll if caught fire or cover the person with a blanket immediately
5. Any other relevant point

Any two points   1 + 1 = 2
Page no. 22   marks

13. Classification of minerals and its characteristics

1. Metallic
2. Non – metallic   (1 mark)

Characteristics of metallic minerals :

1. Sub-divided into ferrous and non- ferrous
2. Ferrous metals contain iron.

3. Non-ferrous metals contain metals other than iron.
4. All metals are found in form of ore.
5. Metallic minerals are iron ore, manganese ore, chromite, pyrite, gold, silver, copper etc.
6. Any other relevant points

Any three characteristics ($\frac{1}{2} + \frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1\frac{1}{2}$ marks)

Characteristics of non-metallic minerals :

1. They do not contain metals.
2. They occur in different types of rocks.
3. Some are found in igneous rocks, while others in sedimentary rocks.
4. Non metallic minerals are limestone, nitrate, potash, dolomite, mica, gypsum, coal and petroleum,
5. Any other relevant point

Any three characteristics ($\frac{1}{2} + \frac{1}{2} + \frac{1}{2}$ marks)

1 + 1½ + 1½

Page no. 36

= 4 marks

14. Privileges enjoyed by minority communities

1. They enjoy all rights as enjoyed by the majority community in India
2. The National Minority Commission has been set up by the Constitution to promote the rights, interests and welfare of the minorities.
3. Their religion, culture, script and language are preserved, protected and also promoted.
4. Admission to any government funded educational institution shall not be denied on the grounds of religion, race, colour etc.
5. Any other relevant point

Any four points

1+1+1+1

Page no. 112,113

= 4 marks

OR

Steps to protect the interests of Scheduled Castes and Scheduled Tribes

1. Abolition of untouchability
2. Prohibition of forced labour
3. Protection against social interest
4. Opening of all Hindus' religious institutions of public character to all sections of Hindus

5. Removal of all restrictions on access to schools, shops, hotels, places of entertainments and other public places
6. Prohibition of denial of admission to the state owned or aided educational institutions
7. Curtailment of general rights of all citizens to move freely, settle and acquire property in scheduled and tribal areas
8. Special provisions for the administration and control of scheduled tribal areas.
9. Setting up of Tribal Advisory Councils to promote their welfare and safeguard their interest
10. Appointment of a Commissioner to investigate the developmental conditions of the SC/ST
11. Constitution of the National Commission for the SC and ST
12. Special representation in Parliament and State Legislature
13. Adequate reservation in local bodies like Panchayats
14. Reservation in the appointment and promotion in the public services.
15. Any other relevant point

Any eight steps

8 + ½ = 4

Page No. 113

marks

15 Make Correct pairs

Somadeva – Katha – Sarit - Sagar

Kalhana – Rajatarangini

Jayadeva – Gitagovinda

Chandbardai – Prithviraj Raso

1+1+1+1

Page No. 33

= 4 marks

OR

Contribution of Amir Khusrau :

1. Most outstanding literary figure of the Sultanate period
2. He was a poet, historian, mystic and composer of music
3. He wrote the Ashiqa, the Nuh Sipihr, Quiranal Sadayan, Khazain-ul-Futuh and several works of poetry.
4. He symbolizes the composite culture which was growing under the new impact.

5. Took great pride in being an Indian and praised India as earthly paradise.
6. He believed that in many respects the essence of Hinduism resembled Islam.
7. He considered Hindawi, the Hindi spoken around the region of Delhi as his mother tongue. He composed many verses in it.
8. He composed a number of bilingual quatrains and verses in Hindi and Persian.
9. Originator of the early form of the popular music style known as Qawwali, Khayal

Any 4 points

1+1+1+1

Pages No. 34,36

= 4 marks

16 Factors responsible for decentralization of cotton industry in India

1. Wide market
2. Transport
3. Banking facilities
4. Electricity
5. Any other relevant point

Any four points to be discussed

1+1+1+1

Page No. 4

= 4 marks

OR

Measures to control air pollution created by industries

1. Careful planning and siting of industries
2. Better designed equipments
3. Proper fuel selection and utilization
4. Use of oil instead of coal
5. Use of equipments to control aerosol emission like inertial separator, filters, precipitator and scrubbers
6. Any other relevant point

Any four points

1+1+1+1

Pages No. 53, 55

= 4 marks

17 Transport routes are called the basic arteries of our economy

1. They provide important links between producers and consumers
2. Well knit transport system brings people very close to one another

3. They promote interdependence among them
4. They cover three media- land, water and air
5. There are five types of transport systems- roadways, railways, pipelines, waterways and airways
6. Any other relevant point

Any four points

1+1+1+1

Page no. 57

= 4 marks

18 Measures taken by the government to tackle the problem of poverty:-

1. Stress given on heavy industries and green revolution trickle down effect
2. Land reform measures like abolition of Zamindari system, security of tenant farmers against eviction, fixation of rents, fixation of ceilings on land holdings, distribution of surplus land among the small landless peasants.
3. Encouragements given to cottage industries
4. Income redistribution measures such as
  - a) Taxing the rich and middle classes
  - b) Subsidising the provision of essential goods to lower income group
5. Introduction of various poverty alleviation programmes
6. Any other relevant point

Any four points

1+1+1+1

Pages no. 84,85

= 4 marks

19 Emergence of Non-alignment Movement (NAM) as the second largest political formation

1. After the Second World War the world was getting divided into two opposite blocs headed by U.S.A and the other by former Soviet Union
2. Non-alignment means policy of not belonging to any power bloc.
3. In the fifties non-alignment as a policy was adopted by a small number of countries but by nineties it became a very big movement.
4. The formation and expansion of Non-aligned Movement has been connected with the decolonisation process in the world.
5. NAM is a definite force in the present day world
6. It is a free and equal association of States united by common interest to pursue independent foreign policy.

7. It remains as the largest political formation in the world next only to the U.N.

(Any four points)

1+1+1+1

Page No. 123

= 4 marks

20. Configuration and foundation of an earthquake resistant building

1. The building should have a simple rectangular plan.
2. Long wall should be supported by reinforced concrete columns.
3. Large building with shapes T, L, U and X be separated into rectangular blocks by providing separate sections.
4. Any other relevant point

Any two points (1+1=2 marks)

Foundation

1. Depth of footing in the soil should be below the zone of deep freezing in cold countries.
2. It should be below the level of shrinkage cracks in clayey soils.
3. Avoid soft soil unless compacted and brought firm conditions.
4. In firm soil any type of footing can be used.
5. In soft soil use of plinth band in all walls will be desirable.
6. Continuous reinforced concrete footing are most effective

Any two points (1+1=2 marks)

2 + 2 = 4
marks

Pages No. 37, 38

21. Objectives of National Forest Policy regarding conservation of forests: –

1. Maintenance of environmental stability through preservation and restoration of ecological balance
2. Conservation of natural heritage
3. Check on soil erosion and denudation in catchment areas of rivers, lakes and reservoirs
4. Check on extension of sand dunes in desert areas and along coastal tracts
5. Steps to meet requirement of fuel wood, fodder and minor forest produce.
6. Substantial increase in forest tree cover through afforestation and social forestry programmes
7. Increase in productivity of forest to meet national needs

8. Encouragement of efficient utilisation of forest produce and optimum substitution of wood
9. Steps to create people's movement with women to achieve objectives and minimise pressure on forests

Any six points

6 x 1 = 6

Page no. 14

marks

OR

Measures adopted for the conservation of water:-

1. Creation of more water storage reservoirs
2. Inter basin transfer of water and measures to raise underground water level
3. Watershed development
4. Rainwater harvesting
5. Creating awareness among the community and involving people in all activities concerned with water conservation
6. To resolve interstate water disputes
7. Any other relevant point

Any six points

6 x 1 = 6

Pages No. 19,20

marks

22 Two index numbers -

1. Wholesale Price Index (WPI)
2. Consumer Price Index – (CPI)

(1+1=2 marks)

Steps taken by government to control price rise

1. Monetary measures
2. Fiscal measures
3. Public Distribution System – (PDS)
4. Administered Price Mechanism (APM)

Brief description to be given

(4x1= 4 marks)

2 + 4 = 6

Pages No. 89,90

marks

OR

Strategies adopted by the government to protect the interests of the consumers:

Legislative Measures

1. It includes enactment of the Consumer Protection Act 1986 for the protection and promotion of consumer interest and to redress their grievances.
2. For setting up a three tier system (a) National Consumer Commission (b) State Consumer Commission (c) District Forum

Administrative measures include public distribution system

1. To ensure food security to the poor
2. To provide essential commodities at lesser price
3. To prevent hoarding, black-marketing, overcharging by traders

Technical measures include standardization of the products:

1. To protect the consumers from lack of quality and carrying standards of goods.
2. Two agencies in India BIS and Agmark
3. At international level ISO

Any two features of each strategies.

Pages 95 & 96

3 x 2 = 6
marks

- 23 The factors that contributed to the growth of Indian Nationalism during the 19th Century

1. Political unification of the country
2. Destruction of India's old social and economic system
3. The beginning of modern trade and industry
4. Rise of new social classes
5. The role of social and religious reform movement
6. Popular anti-British revolts
7. The economic policy of the British Government
8. Peasants were suffering under the new land tenure system.
9. The draw back of Indian Civil Services Examination
10. Practice of racial discrimination
11. Ilbert bill controversy
12. Vernacular Press Act of 1878 and Arms Act of 1879
13. Influence of the world event e.g. American war of Independence, French Revolution 1789
14. Ideas of western philosophers e.g. Thomas Paine, Garibaldi

Explomation of any six points

Pages No. 59 & 60

6 x 1 = 6
marks

OR

Significance of the revolt of 1857

1. The rule of the East India Company came to an end and the control passed to the British Crown
2. The British Government promised not to annex any more Indian State.
3. The Indian states accepted the paramountcy of the British government and became loyal allies.
4. The revolt made the Indian people politically more conscious than before.
5. The movement of social reforms and modernization gathered momentum.
6. The hold of the Indian princes on the Indian people declined.
7. It was realized that the national independence would be attained through the people's movement.
8. It was a memory of a united struggle
9. The nationalist movement aimed at national independence democracy, social equality and national development

Explanation of any six, points

6 x 1 = 6
marks

Page No. 58

24. a

Filled up maps enclosed

b (or)

OR

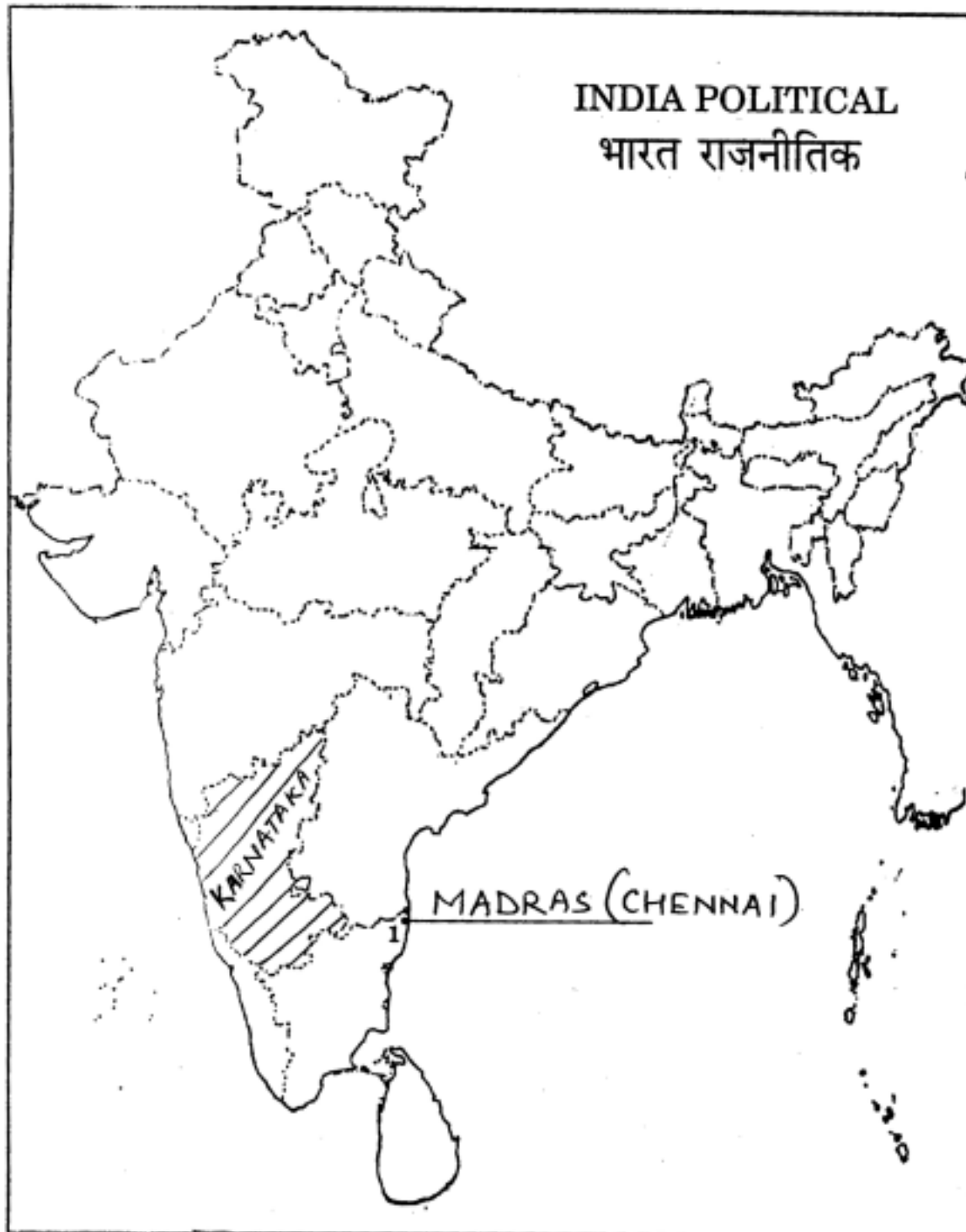
For blind candidates only

1. Madras (Chennai)
2. Karnataka
3. Kerala
4. Srinagar
5. Kolkata
6. Bhubaneshwar

Set 32/1, 32/2, 32/3 outside Delhi.

For question no. 24 (a)

प्रश्न सं. 24 (अ) के लिए

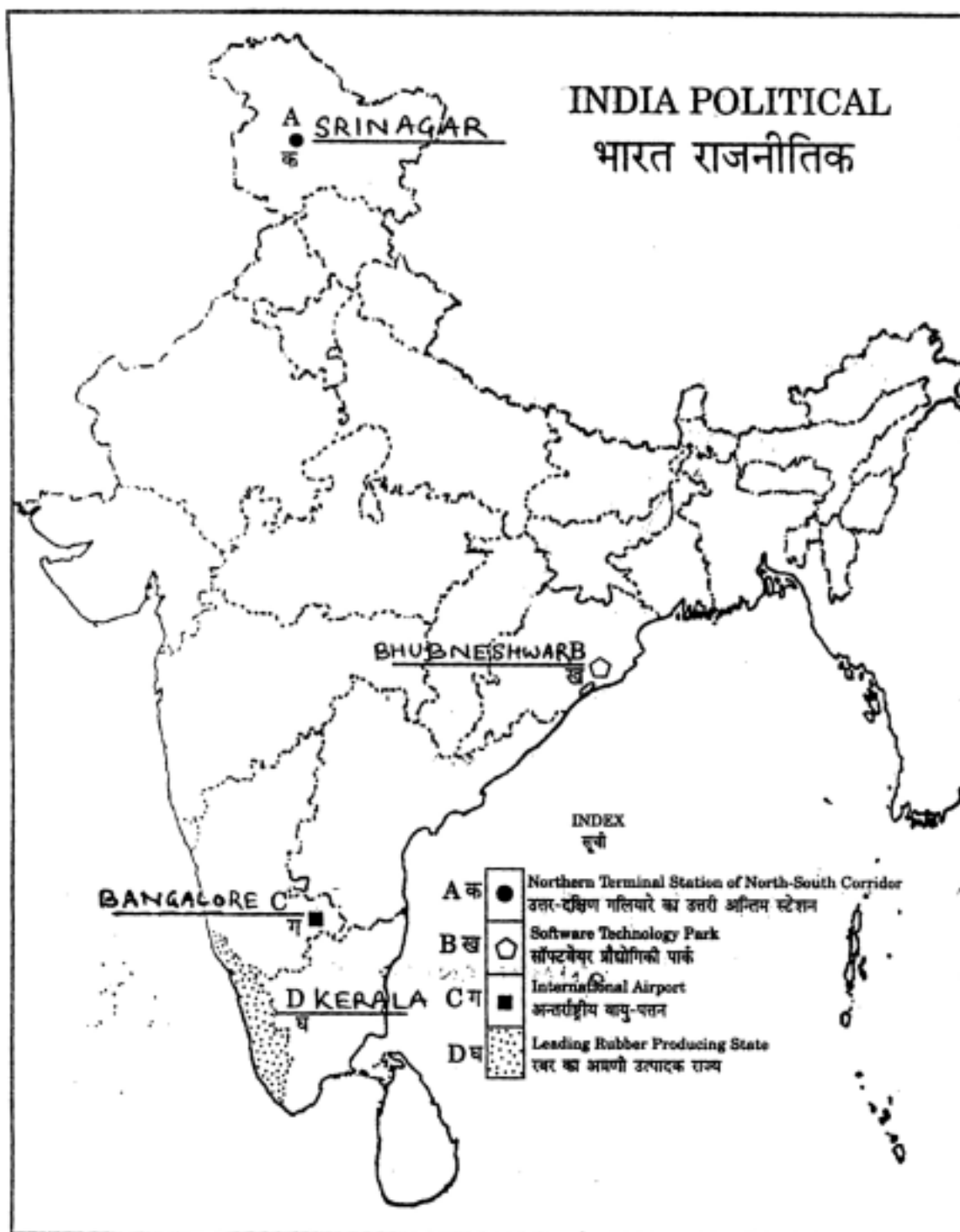

Sat 32/1, 32/2, 32/3

(outside Delhi)

For question no. 24 (b)

प्रश्न सं. 24 (ब) के लिए

Set 32/1, 32/2, 32/3, (out of 32/4)

For question no. 24 (b) OR

प्रश्न सं. 24 (ब) अथवा के लिए

निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर दीजिए

कुल अंक: 30

प्रश्नों की संख्या: 100

निर्देश

1. अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वारः खण्डाः सन्ति ।
2. प्रतिखण्डम् उत्तराणि पृथक् प्रदत्तायाम् उत्तरपुस्तिकायां लेखनीयानि ।
3. प्रत्येकं खण्डम् अधिकृत्य उत्तराणि एकस्मिन् स्थाने क्रमेण लेखनीयानि ।
4. प्रश्नपत्रे उत्तराणि न लेखनीयानि ।
5. प्रश्नसंख्या प्रश्नपत्रानुसारम् अवश्यमेव लेखनीया ।
6. सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लेखनीयानि ।

प्रश्न संख्या 52/1

[क. म. अ. 15]

15 अङ्काः

विषय: वाक्यविज्ञान

1- अधोलिखितम्-अनुच्छेदद्वयं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नान् पृथक् प्रदत्तायाम् उत्तरपुस्तिकायाम् उत्तरत **5+10 = 15**

d प्रथमः अनुच्छेदः

जीवने समाजसेवा अवश्यं करणीया । यदि वयं कस्मैचित् दीनाय धनं यच्छामः, निश्शुल्कं निरक्षरं पाठयामः, तस्य स्मरणेन अपि आनन्दः भवति । यदि वयम् अधिकम् आनन्दम् इच्छामः तर्हि अधिकाधिकानां जनानां सहायतां कुर्याम । विद्यां यच्छाम, धनं यच्छाम, स्नेहं यच्छाम, समयं यच्छाम । दुःखस्य मूलं स्वार्थः, सुखस्य मूलं त्यागः । इदम् एव सफलतायाः रहस्यम् ।

प्रश्न

(अ) एकपदेन उत्तरत

$\frac{1}{2} \times 4 = 2$

- (i) स्वार्थः कस्य मूलम् ?
- (ii) त्यागः कस्य मूलम् ?
- (iii) जीवने अवश्यं का करणीया ?
- (iv) वयं निश्शुल्कं कं पाठयामः ?

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत

$1 \times 1 = 1$

अधिकाधिकम् आनन्दं प्राप्तुं वयं किं किं कुर्याम ?

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत

1/2×4 = 2

- (i) 'कस्मैचित्' इति विशेषणं कस्य पदस्य अस्ति?
- (ii) 'यच्छामः' इति क्रियापदस्य कर्ता कः?
- (iii) 'इदम् एव सफलतायाः रहस्यम्' इति वाक्ये किम् अव्ययपदम्?
- (iv) 'शुल्कं विना' इति कस्य पदस्य अर्थः?

(स) द्वितीयः अनुच्छेदः

कालिदासः मेघदूतं रचितवान् । मेघदूते मानसूनविज्ञानस्य अद्भुतं वर्णनम् अस्ति । मानसूनसमयः आषाढमासात् प्रारभते । श्याममेघान् दृष्ट्वा सर्वे जनाः प्रसन्नाः भवन्ति । मयूराः नृत्यन्ति । मानसूनमेघाः सर्वेषां जीवानां कष्टम् अपहरन्ति । मेघानां जलं वनस्पतिभ्यः, पशुपक्षिभ्यः, किं वा सर्वेभ्यः प्राणिभ्यः जीवनं प्रयच्छति । मेघजलैः भूमेः उर्वराशक्तिः वर्धते । क्षेत्राणां सिञ्चनं भवति । गगने यदा कदा इन्द्रधनुः अपि दृश्यते । वायुः शीतलः भवति । शुष्कभूमौ वर्षायाः बिन्दवः पतन्ति । भूमेः सुगन्धितं बाष्पं निर्गच्छति । कदम्बपुष्पाणि विकसन्ति । तेषु भ्रमराः गुञ्जन्ति । हरिणाः प्रसन्नाः भूत्वा इतस्ततः धावन्ति । चातकाः जलबिन्दून् पिबन्ति । बलाकाः पंक्तिं बद्ध्वा आकाशे उड्डीयन्ते । मेघदूते मेघः यक्षस्य सन्देशं नयतु इति प्रार्थितः । अतः कालिदासः वायुमार्गस्य ज्ञानवर्धकं वर्णनं करोति ।

17uk%

(अ) एकपदेन उत्तरत

1×2 = 2

- (i) मेघानां जलं प्राणिभ्यः किं प्रयच्छति?
- (ii) भ्रमराः कुत्र गुञ्जन्ति?

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत

1×4 = 4

- (i) भूमेः किं निर्गच्छति ?
- (ii) मेघदूतं कः रचितवान् ?
- (iii) मानसूनमेघाः केषां कष्टम् अपहरन्ति ?
- (iv) बलाकाः कथम् आकाशे उड्डीयन्ते ?

(स) यथानिर्देशं उत्तरत

1/2×4 = 2

- (i) अन्तिमपंक्तौ अव्ययपदं चित्वा लिखत ।
- (ii) ज्ञानवर्धकम् इति कस्य विशेषणम् ?
- (iii) 'धावन्ति' इति क्रियापदस्य कर्ता कः ?
- (iv) 'क्षीयते' क्रियापदस्य किं विलोमपदम् अत्र प्रयुक्तम् ?

(द) अस्य अनुच्छेदस्य कृते समुचितं शीर्षकं लिखत ।

2

2- i=ly{kue~

½×10 = 5

भवती सुनीता । भवती पुस्तकालयात् एकं पुस्तकं 'चटुकुल्याशतकम्' स्वीकृत्य पठितवती । तस्य पुस्तकस्य छायाप्रतिं स्वभगिन्याः सकाशं प्रेषयति । तदर्थं लिखितं पत्रं मञ्जूषादत्तपदैः पूरयित्वा पुनः लिखतु ।

ए. 10, विष्णुनगरम्

(i) .....

प्रिये (ii) .....

दिनाङ्कः .....

सस्नेहं नमः ।

अत्र सर्वगतं कुशलम् अस्ति । मन्ये भवती अपि (iii) .....
..... । भवती लिखितवती यत् भवती संस्कृतभाषायां लिखितं सरलपुस्तकं पठितुम् इच्छति । मया पुस्तकालयात् 'चटुकुल्याशतकम्' (iv) ..... स्वीकृत्य पठितम् । हसित्वा (v) ..... मम उदरे तु पीडा जाता । तस्य पुस्तकस्य छायाप्रतिं कारयित्वा अहं (vi) ..... सकाशं प्रेषयामि । पठनपाठने भवत्याः रुचिः सर्वदा (vii) .....
..... । पठतु तावत् । कथम् अस्ति इति (viii) ..... ।

स्वपितरौ (ix) ..... मम प्रणामाञ्जलिः निवेदनीया ।

भवदीया स्नेहसिक्ता भगिनी,

(x) ..... ।

extkk

वर्धताम्, प्रति, सुनीता, कुशलिनी, स्मिते, संस्कृतपुस्तकम्, भवत्याः, हसित्वा, लिखतु, कानपुरतः ।

3 i okny{kue~

मञ्जूषाप्रदत्तपंक्तिसहायतया अधोलिखितं संवादं पूरयित्वा पुनः लिखत -

1×5 = 5

एकदा कोऽपि बाबू वेषधारी नागरिकः नौकया नदीपारं गच्छति स्म । सः आकाशं पश्यति, नाविकं च पृच्छति-

नागरिकः - भो नाविक! नक्षत्रविद्यां जानासि किम्?

नाविकः - (i) .....

नागरिकः - (हसन्) भो मूर्ख! तव जीवनस्य चतुर्थांशः नष्टः । गणितं पठितवान् किम्?

- नाविकः - (ii) .....
- नागरिकः - अरे! तव जीवनस्य अर्धं व्यर्थं जातम्। (वृक्षपङ्कतीः दृष्ट्वा) वृक्षविज्ञानं जानासि?
- नाविकः - (iii) .....
- नागरिकः - हा हन्त! तव जीवनस्य त्रिचतुर्थांशः व्यर्थः गतः।
- नाविकः - (iv) .....
- नागरिकः - भोः। एषा नौका तु दोलायते। जलमपि प्रविशति। किं करोमि। तरणं न जानामि।
- नाविकः - (v) .....

ext

- गणनाम् एव जानामि, न तु गणितम्।
- भोः कथं वृक्षविज्ञानं जानामि। कथमपि नौकां चालयामि, उदरञ्च भरामि।
- नहि नहि, अहं तु प्रतिदिनं तारकाणि दृष्ट्वा नमामि।
- तरणं न जानासि किल? तर्हि नूनं तव सम्पूर्णमेव जीवनं नष्टम्।
- पश्यतु पश्यतु, प्रबलः वायुप्रकोपः उत्पन्नः। अहं तु कूर्दित्वा तरामि।

4- fp=ko.12e~

2×5 = 10

मञ्जूषापदसहायतया अधोलिखितं चित्रं पञ्च संस्कृतवाक्येषु वर्णयत -

ext

द्वौ बालश्रमिकौ, हस्ते, सूचिका, सूच्या, पुष्पाणि, शाटिकायाम्, कार्ये संलग्नौ, मस्तके श्रमबिन्दवः, वस्त्राणि, न, समुचितानि, कण्ठे कृष्णसूत्रमेव, बालकयोः उपरि अत्याचारः, बाल्यसुखात् वञ्चितौ।

vflk

daya i Klp{M; %

‘बालश्रमः बालकेषु अत्याचारः’ इति विषयम् अधिकृत्य संस्कृतेन पञ्च वाक्यानि लिखत ।
सहायतायै मञ्जूषा दत्ता ।

e×tllk

जलपानगृहेषु, भोजनालयेषु, उद्योगेषु, बालकाः, अल्पवेतनम्, सुविधानाम् अभावः,
शिक्षातः वञ्चिताः, सूचीकार्यम्, क्रीडनात्, बाल्यसुखात् वञ्चिताः, विविधाः अत्याचाराः,
जनाः, ग्रामेभ्यः आनयन्ति, क्रीत्वा अपि ।

2×5 = 10

[k.M% ^x*

30 अङ्काः

% vuq; p; kdj .ke-½

- 5- अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु सन्धिच्छेदं सन्धिं वा विधाय उत्तरपुस्तिकायां लिखत 1×3 = 3
- (i) तत् + श्रुत्वा यूथपतिः सगद्गदम् उक्तवान् ।
(ii) सर्वदा सर्वदाऽस्माकं सन्निधिं सन्निधिं क्रियात् ।
(iii) अपूर्वः कोऽपि कोशोऽयं विद्यते तव भारति !
- 6- रेखाङ्कितपदेषु समासं विग्रहं वा विधाय उत्तरपुस्तिकायां लिखत 1×4 = 4
- (i) अहमेव शीतले जले ‘स्थितप्रज्ञः’ इव तिष्ठामि ।
(ii) अहम् आम्रवृक्षे स्थित्वा पञ्चमस्वरेण गायामि ।
(iii) को भेदः पिकः च काकः च तयोः ?
(iv) अहो! न ज्ञानं भवत्याः ?
- 7- कोष्ठके प्रदत्तान् प्रकृतिप्रत्ययान् योजयित्वा अनुच्छेदं पुनः लिखत 1×5 = 5
- प्रातःकाले उद्यानस्य शोभा खलु (i) ..... (दृश् + अनीयर) । शीघ्रं शीघ्रं
(ii) ..... (चल् + शतृ) जनाः प्रसन्ना भवन्ति । ते वायोः (iii) .....
(शीतल + तल्) अनुभवन्ति (iv) ..... (पक्ष + इन्) मधुरस्वरेण गायन्ति ।
बालकाः (v) ..... (बालक + टाप्) च कन्दुकेन क्रीडन्ति ।
8. प्रदत्तैः अव्ययपदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा वाक्यानि पुनः लिखत । 1×5 = 5
- (i) विद्यालये ..... वार्षिकोत्सवः अस्ति ।
(ii) छात्राः विद्यालयात् ..... प्रवेशद्वारे अतिथीनां स्वागतं करिष्यन्ति ।
(iii) केचन ..... जयघोषं करिष्यन्ति ।
(iv) छात्राः ..... एव विद्यालयम् अलङ्कृतवन्तः ।
(v) पश्यत, ... मुख्यातिथिः आगच्छति ।
(उच्चैः, अधुना, अद्य, ह्यः, बहिः)

9- अधोलिखितवार्तालापे रिक्तस्थानानि पूरयित्वा उत्तराणि एव उत्तरपुस्तिकायां लिखत

1×3 = 3

- सुरेशः मालति! किम् अतिथयः भोजनं कुर्वन्ति?
- मालती आम् भ्रातः। अतिथिभिः भोजनं (i) ..... ।
- सुरेशः मालति! किं जनकः अपि तत्र उपविशति ?
- मालती भ्रातः! (ii) ..... तत्र न उपविश्यते ।
- सुरेशः मालति! किं माता फलानि आनयति?
- मालती आम्! मात्रा (iii) ..... आनीयन्ते ।

10- अधोलिखितकार्यक्रमे अङ्कानां स्थाने संस्कृतपदेषु समयम् उत्तरपुस्तिकायां लिखत

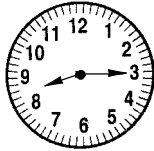
1×4 = 4

(i) 6.15 सायम् अतिथीनाम् आगमनम्, जलपानम् ।

(ii) 7.30 सायम् काव्यगोष्ठी ।

(iii) 8.15 सायम् भक्तिसङ्गीतम् ।

(iv) 10.00 सायम् समापनम् ।

11- अधोदत्तेषु वाक्येषु अंकानां स्थाने संस्कृतसंख्यावाचकविशेषणानि पूरयत

½×4 = 2

- (i) वेदाः ..... (4) सन्ति ।
- (ii) ..... (3) महिलाः प्रतिदिनं पूजां कुर्वन्ति ।
- (iii) ..... (2) भगिन्यौ सस्वरं गीतां पठतः ।
- (iv) गीता ..... (1) महान् ग्रन्थः अस्ति ।

12. अधोलिखितवाक्यानां संशोधनं कृत्वा वाक्यानि पुनः लिखत 1×4 = 4

वयं नित्यम् अग्रजानां चरणौ स्पृशन्ति, तेषाम् आशीर्वादाः अस्मान् रक्षति, ये शिष्यौ गुरुजनानां चरणौ स्पृशन्ति, तेषाम् आयुः वर्धन्ते।

[k.M% ^?k*

35 अङ्काः

¼ i fBr & voekue~½

13- अधोलिखितं गद्यांशं, पद्यांशं, नाट्यांशं च पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि उत्तरपुस्तिकायां लिखत

¼d½ x |kk%

अत्र अनेके प्रमुखोत्सवाः। 'वाङ्चो' जनजातीनां प्रमुखं पर्व 'ओरिया' इति अस्ति। एतत् तु फरवरी मासे मान्यते। अस्मिन् अवसरे कृषिभूमिपूजनं, सेतुनिर्माणम् च सामाजिकं कार्यं क्रियते। 'मोपीन' इत्यपि कृषिपर्व अस्ति। देवानामपि देवः 'मोपीन' इति कथ्यते। 'होली' सदृशम् एव पर्व इदम्। जनाः परस्परं मुखे कपोले च शालिचूर्णं लिम्पन्ति। इदम् 'अप्रेल' इति मासे मान्यते।

i /uk%

¼v½ एकपदेन उत्तरत

½×4 = 2

- देवानां देवः कः कथ्यते ?
- 'ओरिया पर्व' कस्मिन् मासे मान्यते ?
- 'मोपीन' इति पर्व केन सदृशम् ?
- जनाः परस्परं मुखे कपोले च किं लिम्पन्ति ?

¼ch½ पूर्णवाक्येन उत्तरत

1×1 = 1

'ओरिया' पर्वणि किं किं कार्यं क्रियते ?

¼½ यथानिर्देशम् उत्तरत

½×4 = 2

- प्रमुखम् इति कस्य पदस्य विशेषणम् ?
- "इदम् अप्रेलमासे मान्यते" इत्यत्र इदं सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम् ?
- 'लिम्पन्ति' इति क्रियापदस्य किं कर्तृपदम् ?
- 'अत्र अनेके प्रमुखोत्सवाः' इति वाक्ये किम् अव्ययपदम् ?

(ख) i |kk%

आचारः प्रथमो धर्मः, इत्येतद् विदुषां वचः।

तस्माद् रक्षेत् सदाचारं, प्राणेभ्योऽपि विशेषतः।।

izuk%

(अ) एकपदेन उत्तरत -

1×2 = 2

(i) 'प्रथमः धर्मः आचारः' इति केषां वचः ?

(ii) तस्मात् कं रक्षेत् ?

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत

1×1 = 1

सदाचारस्य रक्षा केभ्यः अपि करणीया ?

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत

1/2×4 = 2

(i) 'प्रथमः' इति कस्य पदस्य विशेषणम् ?

(ii) 'विशेषरूपेण' इति स्थाने किं पदमत्र प्रयुक्तम् ?

(iii) 'वचनम्' इति स्थाने किं पदमत्र प्रयुक्तम् ?

(iv) प्रथमपङ्क्तौ किम् अव्ययपदम् प्रयुक्तम् ?

¼½ ukV; kkk%

युधिष्ठिरः सम्प्रति आश्वस्तः अस्मि । मन्ये स ब्रह्मास्त्रप्रयोगं न करिष्यति ।

श्रीकृष्णः तर्हि न जानासि तस्य मनोवृत्तिम् । पितुः उपदेशेन असन्तुष्टः स एकदा द्वारकापुरीम् आगच्छत् । ब्रह्मास्त्रं दत्त्वा सः सुदर्शनचक्रम् अवाञ्छत् ।

युधिष्ठिरः (साश्चर्यम्) कथं चक्रम् इति ।

श्रीकृष्णः आम्! मया कथितम् नाहं त्वत्तः ब्रह्मास्त्रम् इच्छामि । यदि त्वं मम गदां, शक्तिं, धनुः, चक्रं वा इच्छसि, तुभ्यं ददामि ।

युधिष्ठिरः ततस्ततः ।

श्रीकृष्णः स तु चक्रमेव अयाचत । गृहाण चक्रम् इति उक्तः स सव्येन पाणिना चक्रं गृहीतवान् किन्तु सः तत् चक्रं स्वस्थानात् संचालयितुम् अपि समर्थः नाभवत् ।

प्रश्नाः

(अ) एकपदेन उत्तरत

1/2×4 = 2

(i) अश्वत्थामा श्रीकृष्णं किम् अयाचत ?

(ii) अश्वत्थामा केन पाणिना चक्रं गृहीतवान् ?

(iii) अश्वत्थामा कस्य उपदेशेन असन्तुष्टः आसीत् ?

(iv) अश्वत्थामा किं दत्त्वा चक्रम् अवाञ्छत् ?

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत

1×1 = 1

श्रीकृष्णः द्रोणपुत्राय किं किं दातुं तत्परः अभवत् ?

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत

½×4 = 2

(i) 'कथं चक्रम्' इति कः कथयति ?

(ii) 'अगच्छत्' इति पदस्य किं विलोमपदम् अत्र प्रयुक्तम् ?

(iii) 'इच्छसि' क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(iv) 'हस्तेन' इति स्थाने किं पदमत्र प्रयुक्तम् ?

14- अधोलिखितपद्यद्वयस्य भावार्थम् उपयुक्तपदैः पूरयित्वा पुनः लिखत

3+3 = 6

(i) असंशयं महाबाहो! मनो दुर्निग्रहं चलम् ।

अभ्यासेन तु कौन्तेय! वैराग्येण च गृह्यते ।।

|||||

(i) हे ..... ! अत्र संशयः नास्ति यत् एतत् (ii) ..... अतीव चञ्चलम् अस्ति । कष्टेन एव वशे भवति परन्तु यदि वयं पुनः पुनः (iii) ..... कुर्मः, विरक्ताः च भवामः, तदा नूनम् एतत् वशे कर्तुं शक्यते ।

(ii) नलिनीदलगतजलवत्तरलं किम्? यौवनं, धनं चायुः ।

कथय पुनः के शशिनः किरणसमाः? सज्जना एव ।।

|||||

कमलस्य पत्रस्य उपरि स्थितं जलबिन्दुवत् चञ्चलं किम्? (i) ..... , धनम् (ii) ..... च । के जनाः चन्द्रस्य किरणाः इव शीतलाः इति वद । ते तु, (iii) ..... एव ।

15- अधोलिखितपद्यद्वयस्य अन्वयौ पूरयित्वा पुनः लिखत

1½+1½ = 3

(i) मित्ररूपाः हि रिपवः सम्भाष्यन्ते विचक्षणैः ।

ये हितं वाक्यमुत्सृज्य विपरीतोपसेविनः ।।

v|b; %

ये हितम् वाक्यम् (i) ..... विपरीत-उपसेविनः (भवन्ति), (ते) (ii) ..... मित्ररूपाः हि (iii) ..... सम्भाष्यन्ते ।

(ii) आचार्यात्पादमादत्ते, पादं शिष्यः स्वमेधया ।

कालेन पादमादत्ते, पादं सब्रह्मचारिभिः ।।

v|b; %

शिष्यः आचार्यात् पादम् (i) ..... स्वमेधया (ii) ..... (आदत्ते), कालेन पादम् आदत्ते, (शिष्यः) (iii) ..... पादम् (आदत्ते) ।

- 16- रेखाङ्कितपदानि आश्रित्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत 1×4 = 4
- (i) सर्वैः एव मे शोभा ।
(ii) आपत्काले सरांसि त्यक्त्वा दूरं व्रजसि ।
(iii) सर्वः दुर्गाणि तरतु ।
(iv) विश्वस्य आत्मा अहम् ।
- 17- घटनाक्रमानुसारम् अधोलिखितवाक्यानि पुनः क्रमेण लिखत ½×8 = 4
- (i) दुष्टबुद्धिः तु तस्य वचनानि तिरस्कृतवान् ।
(ii) प्रच्छन्नभाग्यः कृषकस्य क्षेत्रे कार्यं कृत्वा धनी जातः ।
(iii) मार्गे क्रीडत्सु बालकेषु एकः वदति-भोः! युवाम् किमर्थं कुपथे प्रवृत्तौ ?
(iv) सः अचिन्तयत् - नूनम् अहं चौर्यकार्यं त्यक्त्वा गृहं गच्छामि ।
(v) एतच्छ्रुत्वा प्रच्छन्नभाग्यस्य नेत्रे समुन्मीलिते जाते ।
(vi) प्रच्छन्नभाग्यः गृहम् आगत्य उच्चैः रोदितुम् आरभत ।
(vii) सः ग्रामे ग्रामे चौर्यकार्यं कृतवान् ।
(viii) तस्य बुद्धिमती भार्या अवदत् - धैर्यं धारय, उद्यमं कुरु ।
- 18- प्रसङ्गानुसारं रेखाङ्कितपदानां शुद्धम् अर्थं चित्वा लिखत 1×3 = 3
- I. अस्य याच्ञा वृथा मा अस्तु ।
(i) पाचना (ii) भिक्षा (iii) यातना ।
- II. तस्य प्रथमम् एकं चक्षुः प्रतिष्ठितम् अभवत् ।
(i) आदरयोग्यम् (ii) प्रस्थानयोग्यम् (iii) स्थापितम् ।
- III. शक्रः तत्रैव अन्तर्हितः अभवत् ।
(i) अग्रे स्थितः (ii) विलुप्तः (iii) मध्ये स्थितः ।

izu i=k l{k 52

[k.M% ^d*

%vi fBr & vockkueh

15 अङ्काः

- 1- अधोलिखित-अनुच्छेदद्वयं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नान् पृथक् प्रदत्तायाम् उत्तरपुस्तिकायाम् उत्तरत 5+10 = 15
- d प्रथमः अनुच्छेदः

अस्माकं जीवने यः समयः अतीतः स तु गतः, अतः तस्य विषये चिन्ता न करणीया । अवशिष्टं जीवनं सार्थकं कुर्यामि । दिने-दिने स्वार्थः न्यूनः भवेत्, परार्थः अधिकाधिकः भवेत् । अस्मिन्नेव सुखस्य रहस्यमस्ति । 'स्वस्मै स्वल्पं, समाजाय सर्वस्वम्' इति उक्तेः अनुसारं जीवने एव जीवनस्य सार्थकता अस्ति । एवं जगत् इतः अपि सुन्दरतरं भवेत् ।

izuk%

(अ) एकपदेन उत्तरत

$\frac{1}{2} \times 4 = 2$

- (i) प्रतिदिनं कः न्यूनः भवेत् ?
- (ii) प्रतिदिनं कः अधिकाधिकः भवेत् ?
- (iii) वयं कस्मै सर्वस्वम् अर्पयाम ?
- (iv) इतः अपि सुन्दरतरं किं भवेत् ?

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत

$1 \times 1 = 1$

जीवनस्य सार्थकता कस्याः उक्तेः अनुसारं जीवने अस्ति ?

(स) यथानिर्देशं उत्तरत

$\frac{1}{2} \times 4 = 2$

- (i) अतीतः इति पदस्य किं समानार्थकं पदम् अत्र प्रयुक्तम् ?
- (ii) अवशिष्टम् इति पदं कस्य पदस्य विशेषणम् ?
- (iii) 'तस्य विषये' इत्यत्र 'तस्य' इति सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम् ?
- (iv) अस्मात् इति स्थाने किम् अव्ययपदं प्रयुक्तम् ?

(स) द्वितीयः अनुच्छेदः

जिह्वायाः माधुर्यं स्वर्गं प्रापयति, जिह्वायाः कटुता नरके पातयति । एकः एव शब्दः जीवनं विभूषयेत्, अन्यः एकः शब्दः जीवनं नाशयेत् । एकदा द्वयोः धनिनोः मध्ये विवादः उत्पन्नो जातः । तौ न्यायालयं गतौ । एकः धनिकः अचिन्तयत् - अहं लक्षं रूप्यकाणि न्यायाधीशाय यच्छामि इति । सः स्यूते लक्षं रूप्यकाणि स्थापयित्वा न्यायाधीशस्य गृहं गतवान् । न्यायाधीशः तस्य मन्तव्यं ज्ञात्वा क्रुद्धः अभवत् । धनिकः अवदत् - भोः मत्सदृशाः लक्षरूप्यकाणां दातारः दुर्लभाः एव । न्यायाधीशः अवदत् - लक्षरूप्यकाणां दातारः कदाचित् अन्ये अपि भवेयुः परन्तु लक्षरूप्यकाणां निराकर्तारः मत्सदृशाः अन्ये विरलाः एव । अतः कृपया गच्छतु । न्यायस्थानं मलिनं मा कुरु । लज्जितः धनिकः धनस्यूतं गृहीत्वा ततः निर्गतः ।

izuk%

(अ) एकपदेन उत्तरत

$\frac{1}{2} \times 4 = 2$

- (i) धनिकः धनम् आदाय कस्य गृहं गतवान् ?
- (ii) कस्याः कटुता नरके पातयति ?
- (iii) केषां निराकर्तारः विरलाः एव ?
- (iv) एकः एव शब्दः किं विभूषयेत् ?

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत

2×2 = 4

(i) कः न्यायस्थानं मलिनं कर्तुम् इच्छति स्म ?

(ii) न्यायाधीशः किमर्थं क्रुद्धः अभवत् ?

(स) यथानिर्देशं उत्तरत

½×4 = 2

(i) 'लज्जितः' इति पदं कस्य विशेषणम् ?

(ii) 'सुलभाः' इति पदस्य विलोम पदं किम् अत्र प्रयुक्तम् ?

(iii) 'तौ न्यायालयं गतौ' इति वाक्ये 'तौ' इति पदं काभ्यां प्रयुक्तम् ?

(iv) 'अतः कृपया गच्छतु' इति कः कं कथयति ?

(द) अस्य अनुच्छेदस्य कृते समुचितं शीर्षकं लिखत ।

2

[k.M% ^[k*

20 अङ्काः

Wpulledack; b%

2- i=ly{ue~

½×10 = 5

भवान् 'चन्द्रः' । भवतां विद्यालये संस्कृतस्य सम्भाषणशिविरम् आयोजितम् आसीत् । स्व-अनुभवान् वर्णयन् भवान् स्वमित्रं सुरेशं प्रति पत्रं लिखति परन्तु मध्ये कानिचित् पदानि त्यक्तानि । पत्रं पूरयित्वा पुनः उत्तरपुस्तिकायां लिखतु । सहायतायै अधः मञ्जूषा दत्ता ।

अ 77, शालीमार बाग

(i) .....

प्रिय (ii) .....

दिनाङ्कः .....

(iii) .....

अत्र सर्वगतं कुशलम् । मन्ये भवान् अपि कुशली । गतसप्ताहे अस्माकं विद्यालये संस्कृत-सम्भाषणशिविरम् आयोजितम् आसीत् । दश दिनानि वयम् संस्कृतेन सम्भाषणस्य (iv) ..... कृतवन्तः । एकस्याः लघुनाटिकायाः मञ्चनमपि (v) ..... अकुर्म । अहम् तु विदूषकस्य (vi) ..... कृतवान् । सर्वे जनाः हसित्वा (vii) ..... वारं वारं करतलध्वनिम् अकुर्वन् । अहम् तु इदानीं सर्वदा संस्कृतेन एव वदामि । मम शिक्षकाः अपि (viii) ..... स्नेहं कुर्वन्ति । त्वम् अपि प्रयत्नं कुरु । नूनं यशस्वी भविष्यसि ।

पितरौ (ix) ..... मम प्रणामाञ्जलिं निवेदयतु ।

भवताम् अभिन्नहृदयः,

(x) .....

ext

चन्द्रः, इन्द्रपुरीतः, हसित्वा, अभ्यासं, सुरेश, प्रति, सस्नेहं नमस्ते, वयम्, अभिनयं, मयि ।

3 I only know-

अधोलिखितं संवादं मञ्जूषाप्रदत्तपंक्तिसहायतया पूरयित्वा पुनः उत्तरपुस्तिकायां लिखत : $1 \times 5 = 5$

राघवः- भो रमणीक! भवान् कथम् ईदृशः महान् जातः ?

रमणीकः — (i) .....

राघवः- भोः! कथं मूर्खाणां कृपया भवान् बुद्धिमान् जातः ?

रमणीकः — (ii) .....

राघवः- एवम्। परेषाम् अनुभवात् शिक्षां गृहीत्वा भवान् बुद्धिमान् जातः किम्?

रमणीकः — (iii) .....

राघवः- कः तावत् मूर्खः ?

रमणीकः — (iv) .....

राघवः- कः तावत् मूर्खतमः ?

रमणीकः — (v) .....

ext

- सत्यम्। यः परेषाम् अनुभवात् शिक्षते स एव बुद्धिमान्।
- यः न अन्यस्य न चापि आत्मनः अनुभवात् शिक्षते।
- यः परस्य अनुभवात् न शिक्षते, पुनः आमूलात् प्रयत्नं करोति।
- मूर्खाणां कृपया एव।
- आम्। अहं मूर्खैः कृतानि कार्याणि अपश्यम् तानि अत्यजम्।

4- fp=ko.kle~

2×5 = 10

पञ्चसु संस्कृतवाक्येषु मञ्जूषापदसहायतया अधोलिखितं चित्रवर्णनं कुरुत -

एकः, चतस्रः, शाखाः, पञ्च खगाः, हरितः, पत्रैः पूर्णः, शुकः, सारिका, कोकिला, चटका, काष्ठच्छेदकः, विशालः, स्कन्धः, बालकाः, बालिकाः, तिष्ठन्ति, उपविशन्ति, मण्डलाकारे, परितः, सन्देशः, अस्माकं, वृक्षाणां, संरक्षणम्, कर्तव्यम्, वृक्षः।

vflor

claya i Klp{M; %

“विद्यालये वृक्षाणां संरक्षणार्थं अस्माभिः किं किं करणीयम्” इति पञ्चसु संस्कृतवाक्येषु लिखत। साहाय्यार्थं मञ्जूषायां पदानि दत्तानि।

e×tllk

वृक्षाः, परोपकारकाः वाटिकायां वृक्षारोपणम्, प्रत्येकं छात्रः, पादपान् सिञ्चेत्, जलेन, हानिं न कुर्यात्, आनयेत्, वर्धयेत्, संरक्षणम्, ज्ञानम्, वार्ताः, उत्तमपादपप्रदर्शनी।

[k.M% ^x*

30 अङ्काः

% vuq; , ð&0; kdj .ke-½

5- अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु सन्धिच्छेदं सन्धिं वा विधाय उत्तरपुस्तिकायां लिखत

1×3 = 3

- (i) यथोचितं क्रियताम्।
- (ii) कोऽनर्थफलः ? मानः।
- (iii) कस्मिन् + चित् नगरे चन्द्रो नाम भूपतिः अवसत्।

6- अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु समासं विग्रहं वा कृत्वा पुनः उत्तरपुस्तिकायां लिखत 1×4 = 4

- (i) कथमत्र नते च उन्नते च विषमे मार्गे क्रीडथ?
- (ii) अस्माकं क्षेत्रे सुवर्णपूरितः कलशः विद्यते ।
- (iii) दुष्टा बुद्धिः यस्य सः सद्बचनानि तिरस्कृत्य प्राचलत् ।
- (iv) सर्वेषामेव महत्त्वं विद्यते यथासमयम् ।

7- कोष्ठके प्रदत्तान् प्रकृतिप्रत्ययान् योजयित्वा अनुच्छेदं पुनः लिखत 1×5 = 5

अस्माभिः विद्यालयं प्रति समयेन (i) ..... (गम् + तव्यत्) । ये छात्राः मार्गे
(ii) ..... (क्रीड् + शतृ) समयं नाशयन्ति, (iii) ..... (गुण + इन्)
जनाः तेषां (iv) ..... (मूर्ख + तल्) दृष्ट्वा उपहसन्ति । (v) .....
(आचार्य + टाप्) अपि तेभ्यः क्रुध्यति ।

8. तालिकादत्तपदानि संयोज्य **i×p** वाक्यानि रचयत 1×5 = 5

	शनैः शनैः	पुरस्कारं	करोमि ।
	अधुना एव	भ्रमणाय	गच्छामि ।
अहम्	ह्यः	वाराणसीं	आगता ।
	श्वः	भोजनं	गमिष्यामि ।
	यदा कदा	विद्यालयात्	प्राप्तवती ।

9- अधोलिखितवार्तालापे रिक्तस्थानानि पूरयित्वा उत्तराणि एव उत्तरपुस्तिकायां लिखत 1×3 = 3

माता पुत्रि! बहिः के आगच्छन्ति?

पुत्री मातः! बहिः भिक्षुकैः (i) ..... ।

माता पुत्रि! किं ते भोजनं याचन्ति?

पुत्री मातः! (ii) ..... भोजनं न याच्यते?

माता तर्हि भिक्षुकाः किं वाञ्छन्ति?

पुत्री मातः! भिक्षुकैः (iii) ..... (वस्त्र) वाञ्छ्यते ।

10- अधोलिखितकार्यक्रमे अङ्कानां स्थाने संस्कृतपदेषु समयं उत्तरपुस्तिकायाम् लिखत : 1×4 = 4

प्रातः (i) ..... 9.30 ..... वादने प्रार्थना, भक्तिसङ्गीतम् ।

प्रातः (ii) ..... 10.15 ..... वादने मुख्यातिथेः आगमनम्, स्वागतम् ।

प्रातः (iii) ..... 11.00 ..... वादने प्रतियोगितायाः प्रारम्भः ।

मध्याह्ने (iv) ..... 12.45 ..... वादने निर्णयः ।

11- अङ्कानां स्थाने संस्कृत संख्यावाचक-विशेषणपदानि प्रयुज्य उत्तराणि उत्तरपुस्तिकायां लिखत ½×4 = 2

अस्माकं ग्रामे (i) ..... (85) कृषकाः सन्ति । तेषु (ii) .....
(3) कृषकाः अस्मिन् वर्षे पारितोषिकं लब्धवन्तः । (iii) ..... (2) भगिन्यौ
मंगलगीतम् अगायताम् । (iv) ..... (1) भगिनी जलपानव्यवस्थामकरोत् ।

12- अधोलिखितवाक्यानां संशोधनं कृत्वा वाक्यानि पुनः उत्तरपुस्तिकायां लिखत 1×4 = 4

अहं प्रतिदिनं मातापितरौ प्रणमति, तौ च माम् आशीर्वादं यच्छतः - भवान् सुखी भवन्तु, सर्वेषां दीनजनस्य सेवां करोतु इति ।

[k.M% ^?k*

¼ i fBr & vocklue-½

35 अङ्काः

13- अधोलिखितं गद्यांशं, पद्यांशं, नाट्यांशं च पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानामुत्तराणि उत्तरपुस्तिकायां लिखत

¼d½ x |¼k%

परशुरामकुण्डं तु लोहितनद्याः किञ्चिद्दूरे अस्ति । पूर्वम् इदं ब्रह्मकुण्डम् आसीत् । इदं लोहितनद्याः उद्गमस्थलम् इति मन्यते । अत्र अनेकानि दर्शनीयानि स्थलानि अपि सन्ति । अस्माकं पर्यटन-विभागेन प्रकाशितां केषाञ्चित् प्रसिद्धस्थलानां सूचीं पठित्वा ज्ञायताम् इमानि पर्यटनस्थलानि । एतेषां दर्शनाय सम्पूर्णा व्यवस्था वर्तते । कार्यक्रमस्तु सुनिश्चितः ।

i / z u k %

¼½ एकपदेन उत्तरत

½×4 = 2

- परशुरामकुण्डं कस्याः उद्गमस्थलं मन्यते ?
- प्रसिद्ध-पर्यटनस्थलानां सूची केन प्रकाशिता ?
- परशुरामकुण्डं पूर्वं किं नाम कुण्डम् आसीत् ?
- कस्तावात् सुनिश्चितः वर्तते ?

¼½ पूर्णवाक्येन उत्तरत

1×1 = 1

परशुरामकुण्डं कुत्र अस्ति ?

¼½ यथानिर्देशं उत्तरत

½×4 = 2

- (i) 'एतेषाम्' इति सर्वनामपदं केभ्यः प्रयुक्तम् ?
- (ii) 'अनेकानि' इति पदं कस्य पदस्य विशेषणम् ?
- (iii) 'अपूर्णा' इति पदस्य किं विलोमपदम् अत्र प्रयुक्तम् ?
- (iv) 'अस्ति' इति क्रियापदस्य किं कर्तृपदम् ?

(ख) i | ¼½

त्यक्त्वा धर्मप्रदां वाचं, परुषां योऽभ्युदीरयेत् ।
परित्यज्य फलं पक्वं, भुङ्क्तेऽपक्वं विमूढधीः ।।

i | ¼½

(अ) एकपदेन उत्तरत -

1×2 = 2

- (i) मूर्खः मनुष्यः कीदृशीं वाणीं त्यजति ?
- (ii) मूर्खः मनुष्यः कीदृशं फलं त्यजति ?

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत

1×1 = 1

विद्वान् मनुष्यः कीदृशीं वाणीं वदेत् ?

(स) यथानिर्देशं उत्तरत

½×4 = 2

- (i) पक्वम् इति पदस्य किं विलोमपदम् ?
- (ii) भुङ्क्ते इति क्रियापदस्य किं कर्तृपदम् ?
- (iii) धर्मप्रदाम् इति कस्य पदस्य विशेषणम् ?
- (iv) 'कठोराम्' इत्यस्य किं समानार्थकपदम् अत्र प्रयुक्तम् ?

¼½ ¼½ ¼½

अश्वत्थामा रे दुष्ट भीम! त्वम् अद्य वध्योऽसि मया । (विलोक्य) अये कथं श्रीकृष्णार्जुनौ युधिष्ठिरश्च । (स्वगतम्) इदानीं किं करवाणि? आः दृष्टम्, अस्मिन् विषमे समये ब्रह्मास्त्रम् एव मे शरणम् । मोचयामि अस्त्रम् । (ध्यानं नाटयति, ब्रवीति च) इदम् अपाण्डवाय ।

श्रीकृष्णः पार्थ! पश्य पश्य । एतत् विमुच्यते ब्रह्मास्त्रं द्रोणपुत्रेण । त्रैलोक्यं दहन् इव प्रचण्डज्वालः अग्निः परितः प्रसरति । अर्जुन! त्वमपि मुञ्च ब्रह्मास्त्रम् एतत् निवारयितुम् ।

अर्जुनः नमः भगवते । स्वस्ति आचार्यपुत्राय । स्वस्ति मे भ्रातृभ्यः । उत्सृज्यते मया ब्रह्मास्त्रम् । अस्त्रम् अस्त्रेण शाम्यताम् ।

प्रश्नाः

- (अ) एकपदेन उत्तरत 1/2×4 = 2
- (i) द्रोणपुत्रेण किं विमुच्यते ?
- (ii) ब्रह्मास्त्रं किम् दहति इव ?
- (iii) अर्जुनः सर्वप्रथमम् कं नमस्करोति ?
- (iv) अर्जुनः ब्रह्मास्त्रं निवारयितुं किं विमुञ्चति ?
- (ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत 1×1 = 1
- ब्रह्मास्त्रस्य प्रयोगात् किं परितः प्रसरति ?
- (स) यथानिर्देशं उत्तरत 1/2×4 = 2
- (i) 'दृष्ट्वा' इति स्थाने किं पदमत्र प्रयुक्तम् ?
- (ii) 'विषमे' इति पदं कस्य पदस्य विशेषणम् ?
- (iii) 'मुञ्च' इति क्रियापदस्य किं कर्तृपदम् ?
- (iv) वाक्यं पूरयत - स्वस्ति मे ..... ?
- 14-** अधोलिखित-पद्यद्वयस्य भावार्थम् उपयुक्तपदैः पूरयित्वा पुनः लिखत 3+3 = 6
- (i) तस्मात्त्वमिन्द्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ ।
पाप्मानं प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम् ।।
- ॥कोटि॥**
- अतः हे भरतवंशे श्रेष्ठ अर्जुन! (i) ..... सर्वप्रथमम् (ii) .....
वशे कृत्वा एनं पापिनं मारय यः मनुष्यस्य समस्तं (iii) ..... विज्ञानञ्च
नाशयति ।
- (ii) कोऽनर्थफलः ? मानः, का सुखदा ? साधुजनमैत्री ।
सर्वव्यसनविनाशे को दक्षः ? सर्वथा त्यागी ।।
- ॥कोटि॥**
- यस्य फलम् अनर्थः एव सः (i) ..... । का सर्वदा सुखं ददाति?
सज्जनानां (ii) ..... । कः सर्वाः विपदः नाशयितुं चतुरः ? यः सर्वप्रकारेण
(iii) ..... भवति ।
- 15-** अधोलिखित-पद्यद्वयस्य अन्वये रिक्तस्थानानि पूरयित्वा पुनः लिखत 1 1/2+1 1/2 = 3
- (i) कलहान्तानि हर्म्याणि, कुवाक्यान्तं च सौहृदम् ।
कुराजान्तानि राष्ट्राणि, कुकर्मान्तं यशो नृणाम् ।।

vlo; %

हर्म्याणि कलहान्तानि, (i) ..... च कुवाक्यान्तम्, राष्ट्राणि
(ii) ..... नृणाम् (iii) ..... कुकर्मान्तम् (भवति) ।

- (ii) अपूर्वः कोऽपि कोशोऽयं विद्यते तव भारति ।
व्ययतो वृद्धिमायाति, क्षयमायाति सञ्चयात् ।।

vlo; %

(हे) भारति! तव (i) ..... कोशः कः अपि अपूर्वः विद्यते । (अयम्)
(ii) ..... वृद्धिम् आयाति (iii) ..... च क्षयम् आयाति ।

16- रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत

1×4 = 4

- (i) अनृतं वदसि चेत् काकः दशेत् ।
(ii) सर्वेषां महत्त्वं विद्यते यथासमयम् ।
(iii) सर्वः कामान् अवाप्नोतु ।
(iv) द्वादशमासाः एव अक्षत्वेन गण्यन्ते ।

17- घटनाक्रमानुसारम् अधोलिखितवाक्यानि पुनः लिखत

½×8 = 4

- (i) एकस्मिन् नगरे प्रच्छन्नभाग्यः नामकः कुमारः आसीत् ।
(ii) मार्गः बहुभिः गर्तैः परिपूर्णः आसीत् ।
(iii) एकः उदण्डः बालकः वदति - भवन्तौ किमर्थं सुपथं परित्यज्य कुपथेन गन्तुं प्रवृत्तौ ?
(iv) प्रच्छन्नभाग्यः बाल्यकाले विद्यां न प्राप्नोत् ।
(v) तौ धनहरणार्थं ग्रामान्तरं प्रस्थितौ ।
(vi) तौ मिलित्वा चौर्यकार्यं कुरुतः स्म ।
(vii) प्रच्छन्नभाग्यः दुष्टबुद्धेः संगत्या चौरः अभवत् ।
(viii) तौ मार्गे क्रीडतः बालकान् दृष्ट्वा अवदताम् - भोः किमर्थं विषमे मार्गे क्रीडथ ?

18- प्रसङ्गानुसारं शुद्धम् अर्थं चित्वा लिखत

1×3 = 3

- (i) स राजा नगरस्य समन्ततः दानशालाः अकारयत् ।
अन्तिमे प्रान्ते
सम्यक् प्रकारतः
परितः

(ii) तत्र अर्थिनाम् समूहः अभीष्टानि वस्तूनि प्राप्य सन्तुष्टः अभवत् ।

धनिनाम्

याचकानाम्

व्यापारिणाम्

(iii) राज्ञः स्वेषु गात्रेषु अपि निरासक्तिं विज्ञाय सकलं जगत् व्याकुलम् अभवत् ।

अंगेषु

चारणेषु

स्तुतिगायकेषु

वद ; ktuk & l ñre~ ¼l E k k k gre½

fu/Mjr l e; %3 %Vs

vf/kdre v d % 100

/;kr0;e-

- बच्चों को उत्तर अलग उत्तरपुस्तिका में लिखने हैं। बच्चे उत्तर आगे पीछे लिख सकते हैं अतः ध्यान से देखकर अंक दिए जाएँ।
- त्रुटिपूर्ण वर्तनी अथवा व्याकरणात्मक प्रयोगों के लिए अनुपाततः अंक काटे जाएँ न कि पूर्ण।
- आंशिक दृष्टि से सही उत्तरों के लिए अंशतः अंक अवश्य दिए जाएँ।
- खण्ड : 'ख' (रचनात्मक-कार्यम्) के अन्तर्गत 'चित्र वर्णन' व अनुच्छेद लेखन' में विकल्प समझा जाए। बच्चों ने जो भाग भी किया हो अंक दिया जाए। वाक्य संरचना प्रमुख है न कि वाक्य का सौंदर्य तत्त्व। आंशिक वाक्य शुद्धता के लिए भी अंक दिए जाएँ।
- किसी भी प्रश्न के विकल्पात्मक उत्तर भी हो सकते हैं। इस अंक योजना में दिए गए उत्तर निदर्शनात्मक है। अतः अंक दिए जाएँ।

iz u i-k l f; k 5201

[k.M% ^d*

%vifBr & vockkue½

15 v0k%

1. (क) I एकपदेन उत्तरत - चार प्रश्न। प्रत्येक के लिए ½ अंक ½x4 = 2
 (i) दुःखस्य (ii) सुखस्य (iii) समाजसेवा (iv) निरक्षरम्
- II पूर्णवाक्येन उत्तरत - एक प्रश्न। एक अंक। 1x1 = 1
 ....अधिकाधिकानां जनानां सहायतां कुर्याम.....
- III यथानिर्देशम् उत्तरत - चार प्रश्न। प्रत्येक के लिए ½ अंक ½x4 = 2
 (i) दीनस्य/दीनाय/दीन (ii) वयम् (ii) एव/इदम् (iv) निःशुल्कं
- (ख) I एकपदेन उत्तरत-दो प्रश्न। प्रत्येक के लिए 1 अंक। 1x2 = 2
 (i) जीवनम् (ii) कदम्बपुष्पेषु/तेषु
- II. पूर्णवाक्येन उत्तरत-चार प्रश्न। प्रत्येक के लिए एक अंक। 1x4 = 4
 (i).....सुगन्धितं वाष्पं.....(ii) .....कालिदासः.....
 (iii).....जीवानां.....(iv).....पंक्तिं वद्ध्वा.....

- III. यथानिर्देशम् उत्तरत-चार प्रश्न । प्रत्येक के लिए ½ अंक । ½x4 = 2
 (i) अतः (ii) वर्णनस्य/वर्णनम् (iii) हरिणाः (iv) वर्धते
- IV. शीर्षकं लिखत 2
 मेघदूते विज्ञानम्/कालिदासः/मेघदूतं/मानसूनमेघाः । कालिदास व मेघदूत आदि से मिलते-जुलते उपयुक्त शीर्षक कोई शब्द सीमा नहीं । वर्तनी के लिए अंशतः अंक काटे जाएँ ।

[k.M% ^[k* %Section-B% %jpuKReda dk; %½

- 2 पत्रलेखनम्-दस रिक्तस्थान । प्रत्येक के लिए ½ अंक । ½x10 = 5
 (i) कानपुरतः (ii) स्मिते (iii) कुशलिनी (iv) संस्कृतपुस्तकम् (v) हसित्वा
 (vi) भवत्याः (vii) वर्धताम् (viii) लिखतु (ix) प्रति (x) सुनीता
 यदि सभी शब्द लिखे गए हों व पूरा पत्र न लिखने पर भी अंक न काटे जाएँ ।
- 3 संवाद-लेखनम्-5 रिक्तस्थान । प्रत्येक के लिए 1 अंक । 1x5 = 5
 (i) भोः नहि नहि अहं तु..... (ii) गणनाम् एवं जानामि....
 (iii) भोः कथं वृक्षविज्ञानं जानामि..... (iv) पश्यतु पश्यतु प्रवलः वायुप्रकोपः.....
 (v) तरणं न जानासि किल.....
- 4 **fp-lo.kue~vflok vuNay{kue~** 2x5 = 10
 इस प्रश्न का प्रमुख उद्देश्य वाक्य रचना है । वाक्य लघु अथवा दीर्घ हो यह महत्वपूर्ण नहीं । वाक्य आलंकारिक है या नहीं-यह भी महत्वपूर्ण नहीं । व्याकरणिक दृष्टि से शुद्ध होने पर पूर्ण अंक दिए जाएँ । मंजूषा में दिए गए शब्द सहायतार्थ हैं, बच्चे शब्द चुने अथवा नहीं-आवश्यक नहीं । वे स्वयं शब्दों का प्रयोग कर वाक्य-निर्माण कर सकते हैं । अतः अंक दिए जाएँ । त्रुटियों के अंक अंशतः काटे जाएँ । इस प्रश्न के 10 अंक हैं । प्रत्येक वाक्य के लिए 2 अंक हैं । कर्ता व क्रिया अवश्य हों ।

अथवा/(OR)

vuNay{kue~-यह विकल्प नेत्रहीनों के लिए ही नहीं अपितु सबके लिए माना जाए । बच्चे स्वयं भी मंजूषा में दिए गए शब्दों की विभक्तियाँ आदि बदल सकते हैं । अंक दिए जाएँ । इस प्रश्न के 10 अंक हैं । प्रत्येक वाक्य के लिए 2 अंक हैं ।

[Section-C] Dr. O. K. J. K.

- 5 संधि-संधिच्छेद-आंशिक दृष्टि से सही उत्तर के लिए आंशिक अंक दिए जाएं। 1x3 = 3
 (i) तच्छ्रुत्वा (ii) सर्वदा + अस्माकं (iii) कोशः + अयम्/कोशो + अयम्
- 6 समास-इस प्रश्न का मूल उद्देश्य 'समस्तपद' अथवा 'विग्रह' की समझ है। प्रत्येक के लिए एक अंक है। आंशिक सही उत्तर के लिए भी आंशिक अंक दिए जाएं। 1x4 = 4
 (i) स्थिता प्रज्ञा यस्य सः (ii) आम्रस्य वृक्षे/आम्रे वृक्षे/
 (iii) पिककाकयोः/पिककाकौ (iv) अज्ञानम्
- 7 **निर्वाहः** ; -संबंधी इस प्रश्न में बच्चे केवल उत्तर लिख सकते हैं। अतः पूर्ण अंक दिए जाएं। उत्तर विकल्पात्मक हो सकते हैं। आंशिक सही उत्तर के लिए आंशिक अंक दिए जाएं। प्रत्येक उत्तर के लिए 1 अंक। प्रत्यय की पहचान प्रमुख है अतः अंक दें। 1x5 = 5
 (i) दर्शनीया (ii) चलन्तः (iii) शीतलताम् (iv) पक्षिणः (v) बालिकाः
- 8 **वर्तनी** ; -इस प्रश्न में अव्यय के प्रयोग की ओर ध्यान देते हुए कृपया पूर्ण अंक दें उत्तर विकल्पात्मक हो सकते हैं। आंशिक सही उत्तर के लिए आंशिक अंक दिए जाएं। प्रत्येक के लिए 1 अंक। पूरा वाक्य न लिखने पर इन में वर्तनी अथवा समस्तपद की ओर ध्यान न दिया जाए। आंशिक सही होने पर भी आंशिक अंक दिए जाएं। 1x5 = 5
 (i) अद्य/अधुना (ii) वहिः (iii) उच्चैः/बहिः (iv) ह्यः/अधुना/अद्य (v) अधुना
- 9 वाच्य-संबंधी इस प्रश्न में प्रत्येक रिक्तस्थान के लिए एक अंक है। भावानुसार सही होने पर अंक दिए जाएं। 1x3 = 3
 (i) क्रियते/खाद्यते (ii) जनकेन/तेन/पित्रा (iii) फलानि/तानि
- 10 समय-संबंधी इस प्रश्न के एक भाग का एक अंक दिया जाए। 1x4 = 4
 (i) सपाद-षट्/षड् वादने (ii) सार्ध-सप्त वादने (iii) पादोन-नव वादने (iv) दश-वादने
- 11 संख्या-संबंधी इस प्रश्न में वर्तनी अथवा समस्तपद की ओर ध्यान न दिया जाए। आंशिक सही होने पर भी आंशिक अंक दिए जाएं। 1/2x4 = 2
 (i) चत्वारः (ii) तिस्रः (iii) द्वे (iv) एकः
- 12 वाक्य-संबंधी इस प्रश्न में बच्चे केवल उत्तर लिख सकते हैं। पूर्ण अंक दिए जाएं। आंशिक सही होने पर भी आंशिक अंक दिए जाएं। लकार बदलने पर अंक न काटे जाएं 1x4 = 4
 (i) स्पृशामः (ii) आशीर्वादः (iii) शिष्याः (iv) वर्धते

[k.M% ^?k* %Section-D% %fBr&ock&ue%]

13 इस प्रश्न का मूल उद्देश्य अवबोधन परीक्षण है। बच्चे पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग कर सकते हैं। पूर्ण अंक दिए जाएं। आंशिक सही होने पर भी आंशिक अंक दिए जाएं।

(क) गद्यांश:

- I एकपदेन उत्तरत-चार प्रश्न। प्रत्येक के लिए $\frac{1}{2}$ अंक। $\frac{1}{2} \times 4 = 2$
(i) मोपीन (ii) फरवरीमासे (iii) होलीसदृशम्/होली/होलिका
(iv) शालिचूर्णम्
- II पूर्णवाक्येन उत्तरत-एक प्रश्न। एक अंक। $1 \times 1 = 1$
.....कृषिभूमिपूजनं सेतुनिर्माणं सामाजिक - कार्यम् (केचित द्वे).....
- III यथानिर्देशम् उत्तरत-चार प्रश्न। प्रत्येक के लिए $\frac{1}{2}$ अंक। $\frac{1}{2} \times 4 = 2$
(i) उत्सवस्य/पर्वणः/पर्व इत्यस्य (ii) मोपीनपर्वकृते (iii) जनाः (iv) अत्र

(ख) पद्यांश:

- I एकपदेन उत्तरत-दो प्रश्न। प्रत्येक के लिए 1 अंक। $1 \times 2 = 2$
(i) विदुषाम् (ii) सदाचारं
- II पूर्णवाक्येन उत्तरत-एक प्रश्न। एक अंक। $1 \times 1 = 1$
.....प्राणेभ्यः अपि विशेषतः.....
- III यथानिर्देशम् उत्तरत-चार प्रश्न। प्रत्येक के लिए $\frac{1}{2}$ अंक। $\frac{1}{2} \times 4 = 2$
(i) धर्मस्य/धर्मः इत्यस्य (ii) विशेषतः (iii) वचः (iv) इति

(ग) नाट्यांश:

- I एकपदेन उत्तरत-चार प्रश्न। प्रत्येक के लिए $\frac{1}{2}$ अंक। $\frac{1}{2} \times 4 = 2$
(i) चक्रम् (ii) सव्येन (iii) पितुः/स्वपितुः/द्रोणाचार्यस्य (iv) ब्रह्मास्त्रम्
- II यथानिर्देशम् उत्तरत-एक प्रश्न। एक अंक। $1 \times 1 = 1$
.....गदां, शक्तिं, धनुः चक्रम् च.....
- III यथानिर्देशम् उत्तरत-चार प्रश्न। प्रत्येक के लिए $\frac{1}{2}$ अंक। $\frac{1}{2} \times 4 = 2$
(i) युधिष्ठिरः (ii) आगच्छत् (iii) त्वम् (iv) पाणिना

- 14 **Hko&l cdlh** इस प्रश्न में बच्चे श्लोक में से उत्तर चुन सकते हैं अथवा पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग कर सकते हैं। पूर्ण अंक दिए जाएं। बच्चे केवल उत्तर लिख सकते हैं। 1x6 = 6
- I (i) अर्जुन/महाबाहो/कौन्तेय (ii) मनः (iii) अभ्यासम्
- II (i) यौवनम् (ii) आयुः/चायुः (iii) सज्जनाः
- 15 **vlo; &l cdlh** इस प्रश्न में बच्चे श्लोक में से उत्तर चुनेंगे। बच्चे केवल उत्तर लिख सकते हैं। 1/2x6 = 3
- I (i) उत्सृज्य (ii) विचक्षणैः (iii) रिपवः
- II (i) आदत्ते (ii) पादम् (iii) सब्रह्मचारिभिः
- 16 **i7ufueZ&l cdlh** इस प्रश्न में बच्चे केवल प्रश्नवाचक शब्द लिख सकते हैं। व्याकरण वर्तनी आदि की दृष्टि से अनुपाततः अंक काटे जाएं न कि पूर्ण। इस प्रश्न में अवबोधन प्रमुख है। विकल्पात्मक उत्तर हो सकते हैं। 1x4 = 4
- (i) कैः (ii) कानि (iii) कानि (iv) कस्य
- 17 **dflk0e&l cdlh** इस प्रश्न में कथ्यक्रम प्रमुख है। आवश्यक नहीं कि क्रम पाठ्य पुस्तक का कथाक्रम हो। वाक्यों में तार्किक संबंध हो। प्रश्न बोधात्मक है स्मृति आधारित नहीं। केवल वाक्यक्रम लिखने पर भी अंक दिए जाएं। वर्तनी आदि द्रष्टव्य नहीं। 1/2x8 = 4
- (i) (3)
- (ii) (1)
- (iii) (7)
- (iv) (5)
- (v) (4)
- (vi) (6)
- (vii) (8)
- (viii) (2)
- यह सामान्य क्रम है। अन्य तार्किक क्रम होने पर भी अंक दिए जाएं। आंशिक उत्तर के लिए भी अंक दिए जाएं।
- 18 शब्दार्थ-संबंधी इस प्रश्न में बच्चे केवल क्रम लिख सकते हैं। अंक दिए जाएं। वर्तनी आदि की दृष्टि से अंक अंशतः ही काटे जाएं। 1x3 = 3
- (i) भिक्षा (ii) स्थापितम् (iii) विलुप्तः

iz u i k l ; k 52

[k. m% ^d*

%vifBr & vockkue%

15 vøk%

1. (क) I एक पदेन उत्तरत - चार प्रश्न। प्रत्येक के लिए ½ अंक ½x4 = 2
(i) स्वार्थः (ii) परार्थः (iii) समाजाय (iv) जगत्
- II पूर्णवाक्येन उत्तरत - एक प्रश्न। एक अंक। 1x1 = 1
..... ' स्वस्यै स्वल्पम् समाजाय सर्वस्वम्' इति उक्तेः..
- III यथानिर्देशम् उत्तरत - चार प्रश्न। प्रत्येक के लिए ½ अंक ½x4 = 2
(i) गतः (ii) जीवनम् इति पदस्य (iii) अतीतस्य समयस्य कृते/अतीतस्य (iv) इतः
- (ख) I एकपदेन उत्तरत - चार प्रश्न। प्रत्येक के लिए ½ अंक। ½x4 = 2
(i) न्यायाधीशस्य (ii) जिह्वायाः (iii) लक्षरूप्यकाणां (iv) जीवनम्
- II. पूर्णवाक्येन उत्तरत - चार प्रश्न। प्रत्येक के लिए एक अंक। 2x2 = 4
(i).....एकः धनिकः.....(ii) .....धनिकस्य मन्तव्यं ज्ञात्वा.....
- III. यथानिर्देशम् उत्तरत - चार प्रश्न। प्रत्येक के लिए ½ अंक। ½x4 = 2
(i) धनिकस्य (ii) दुर्लभाः (iii) धनिनौ इति कृते (iv) न्यायाधीशः-धनिकम्
- IV. शीर्षकं लिखत 1x2 = 2
धनिकः/जिह्वायाः माधुर्यम्/न्यायाधीशः
आदि से मिलते जुलते उपयुक्त शीर्षक

[k. m% ^[k* %Section-B% %jpuRreda dk; ÷%

- 2 पत्रलेखनम्-दस रिक्तस्थान। प्रत्येक के लिए ½ अंक। ½x10 = 5
(i) इन्द्रपुरीतः (ii) सुरेश (iii) सस्नेहं नमस्ते (iv) अभ्यासं (v) वयम्
(vi) अभिनयं (vii) हसित्वा (viii) मयि (ix) प्रति (x) चन्द्रः
- 3 संवाद-लेखनम्-5 रिक्तस्थान। प्रत्येक के लिए 1 अंक। 1x5 = 5
(i) मूर्खाणां कृपया एव (ii) आम्। अहं मूर्खैः कृतानि.... 2x5 = 10

- (iii) सत्यम् । यः परेषाम् अनुभवात्..... (iv) यः परस्य अनुभवात् न शिक्षते....
(v) यः न अन्यस्य न चापि आत्मनः.....

4 **fp-lo.kue~vflok vulNay{kue~**

इस प्रश्न का प्रमुख उद्देश्य वाक्य रचना है। वाक्य लघु अथवा दीर्घ हो यह महत्वपूर्ण नहीं। वाक्य आलंकारिक है या नहीं-यह भी महत्वपूर्ण नहीं। व्याकरणिक दृष्टि से शुद्ध होने पर पूर्ण अंक दिए जाएं। मंजूषा में दिए गए शब्द सहायतार्थ हैं, बच्चे शब्द चुने अथवा नहीं-आवश्यक नहीं। वे स्वयं शब्दों का प्रयोग कर वाक्य-निर्माण कर सकते हैं। अतः अंक दिए जाएं। त्रुटियों के अंक अंशतः काटे जाएँ। इस प्रश्न के 10 अंक हैं। प्रत्येक वाक्य के लिए 2 अंक हैं।

अथवा/(OR)

vulNay{kue~ यह विकल्प नेत्रहीनों के लिए ही नहीं अपितु सबके लिए माना जाए। बच्चे स्वयं भी मंजूषा में दिए गए शब्दों की विभक्तियां आदि बदल सकते हैं। अंक दिए जाएं। इस प्रश्न के 10 अंक हैं। प्रत्येक वाक्य के लिए 2 अंक हैं।

[k.M% ^x* %Section-C% %vui% Dr 0; kdj.kel%

- 5 संधि-संधिच्छेद-आंशिक दृष्टि से सही उत्तर के लिए आंशिक अंक दिए जाएं। 1x3 = 3
(i) यथा+उचितम् (ii) कः+अनर्थफलः (iii) कस्मिंश्चित्
- 6 समास-इस प्रश्न का मूल उद्देश्य 'समस्तपद' अथवा 'विग्रह' की समझ है। प्रत्येक के लिए एक अंक है। आंशिक सही उत्तर के लिए भी आंशिक अंक दिए जाएं। 1x4 = 4
(i) नतोन्नते/नतोन्नत- (ii) सुवर्णेन पूरितः (iii) दुष्टबुद्धिः (iv) समयम् अनतिक्रम्य
- 7 **iNfr&iR; ;** -संबंधी इस प्रश्न में बच्चे केवल उत्तर लिख सकते हैं। अतः पूर्ण अंक दिए जाएं। उत्तर विकल्पात्मक हो सकते हैं। आंशिक सही उत्तर के लिए आंशिक अंक दिए जाएं। प्रत्येक उत्तर के लिए 1 अंक। 1x5 = 5
(i) गन्तव्यम् (ii) क्रीडन्तः (iii) गुणिनः (iv) मूर्खताम् (v) आचार्या
- 8 **v0; ;** -इस प्रश्न में अव्यय के प्रयोग की ओर ध्यान देते हुए कृपया पूर्ण अंक दें। उत्तर विकल्पात्मक हो सकते हैं। आंशिक सही उत्तर के लिए आंशिक अंक दिए जाएं। प्रत्येक के लिए 1 अंक।

- (i) अहं शनैः शनैः भोजनं करोमि । 1x5 = 5
(ii) अहम् अधुना एव विद्यालयात् आगता ।
(iii) अहं ह्यः पुरस्कारं प्राप्तवती ।
(iv) अहं श्वः वाराणसीं गमिष्यामि ।
(v) अहं यदा कदा भ्रमणाय गच्छामि ।

वि. 10 ये केवल निदेशात्मक वाक्य हैं। एवमेव अन्य वाक्य भी हो सकते हैं।

- 9 वाक्य-संबंधी इस प्रश्न में प्रत्येक रिक्तस्थान के लिए एक अंक है। भावानुसार सही होने पर अंक दिए जाएं। 1x3 = 3
(i) आगम्यते (ii) तैः (iii) वस्त्रम्
10 समय-संबंधी इस प्रश्न में वर्तनी अथवा समस्तपद की ओर ध्यान न दिया जाए।
आंशिक सही होने पर भी आंशिक अंक दिए जाएं। 1x4 = 4
(i) सार्धनव (ii) सपाददश (iii) एकादश (iv) पादोन-एक/पादोनैक
11 संख्या-संबंधी इस प्रश्न में वर्तनी अथवा समस्तपद की ओर ध्यान न दिया जाए। आंशिक सही होने पर भी आंशिक अंक दिए जाएं। 1/2x4 = 2
(i) पञ्चाशीतिः (ii) त्रयः (iii) द्वे (iv) एका
12 वाक्य-संबंधी इस प्रश्न में बच्चे केवल उत्तर लिख सकते हैं। पूर्ण अंक दिए जाएं। आंशिक सही होने पर भी आंशिक अंक दिए जाएं। 1x4 = 4
(i) प्रणमामि (ii) मह्यम् (iii) भवतु (iv) दीनजनानाम्

[क. 10] Section-D 10 Br & vock 10

- 13 इन प्रश्न का मूल उद्देश्य अवबोधन परीक्षण है। बच्चे पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग कर सकते हैं। पूर्ण अंक दिए जाएं। आंशिक सही होने पर भी आंशिक अंक दिए जाएं।
(क) गद्यांशः
I एकपदेन उत्तरत-चार प्रश्न। प्रत्येक के लिए 1/2 अंक। 1/2x4 = 2
(i) लोहितनद्याः (ii) पर्यटनविभागेन (iii) ब्रह्मकुण्डम्
(iv) कार्यक्रमः
II पूर्णवाक्येन उत्तरत-एक प्रश्न। एक अंक। 1x1 = 1
.....लोहितनद्याः किञ्चिद्दूरे.....

- III यथानिर्देशम् उत्तरत-चार प्रश्न। प्रत्येक के लिए $\frac{1}{2}$ अंक। $\frac{1}{2} \times 4 = 2$
 (i) पर्यटनस्थलानाम् (ii) दर्शनीयानि इति पदस्य (iii) सम्पूर्णा
 (iv) परशुरामकुण्डम्
- (ख) पद्यांशः
- I एकपदेन उत्तरत-दो प्रश्न। प्रत्येक के लिए 1 अंक। $1 \times 2 = 2$
 (i) धर्मप्रदाम् (ii) अपक्वम्
- II पूर्णवाक्येन उत्तरत-एक प्रश्न। एक अंक। $1 \times 1 = 1$
 .....धर्मप्रदाम्.....
- III यथानिर्देशम् उत्तरत-चार प्रश्न। प्रत्येक के लिए $\frac{1}{2}$ अंक। $\frac{1}{2} \times 4 = 2$
 (i) अपक्वम् (ii) विमुद्धीः (iii) वाचम् इति पदस्य (iv) परुषाम्
- (ग) नाट्यांशः
- I एकपदेन उत्तरत-चार प्रश्न। प्रत्येक के लिए $\frac{1}{2}$ अंक। $\frac{1}{2} \times 4 = 2$
 (i) ब्रह्मास्त्रम् (ii) त्रैलोक्यम् (iii) भगवन्तम् (iv) ब्रह्मास्त्रम्
- II पूर्णवाक्येन उत्तरत-एक प्रश्न। एक अंक। $1 \times 1 = 1$
 .....प्रचण्डज्वालः अग्निः.....
- III यथानिर्देशम् उत्तरत-चार प्रश्न। प्रत्येक के लिए $\frac{1}{2}$ अंक। $\frac{1}{2} \times 4 = 2$
 (i) विलोक्य (ii) समये इति पदस्य (iii) त्वम्/अर्जुन! (iv) भ्रातृभ्यः
- 14 **॥को॥ ८॥** इस प्रश्न में बच्चे श्लोक में से उत्तर चुन सकते हैं अथवा पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग कर सकते हैं। पूर्ण अंक दिए जाएं। बच्चे केवल उत्तर लिख सकते हैं। $1 \times 6 = 6$
 I (i) त्वम् (ii) इन्द्रियाणि (iii) ज्ञानम्
 II (i) मानः (ii) मैत्री (iii) त्यागी
- 15 **॥ब॥ १॥** इस प्रश्न में बच्चे श्लोक में से उत्तर चुन सकते हैं। बच्चे केवल उत्तर लिख सकते हैं। $\frac{1}{2} \times 6 = 3$
 I (i) सौहृदम् (ii) कुराजान्तानि (iii) यशः
 II (i) अयम् (ii) व्ययतः (iii) सञ्चयात्

- 16 **i7ufue/7k/ c4h** इस प्रश्न में बच्चे केवल प्रश्नवाचक शब्द लिख सकते हैं। व्याकरण वर्तनी आदि की दृष्टि से अनुपाततः अंक काटे जाएं न कि पूर्ण। इस प्रश्न में अवबोधन प्रमुख है तथा विकल्पात्मक उत्तर हो सकते हैं।

(i) कः (ii) केषाम् (iii) कान् (iv) केन

1x4 = 4

- 17 **dfk0et/ c4h** इस प्रश्न में कथ्यक्रम प्रमुख है। आवश्यक नहीं कि क्रम पाठ्य पुस्तक का कथाक्रम हो। वाक्यों में तार्किक संबंध हो। प्रश्न बोधात्मक है, स्मृति आधारित नहीं। केवल वाक्यक्रम लिखने पर भी अंक दिए जाएं। वर्तनी आदि द्रष्टव्य नहीं।

1/2x8 = 4

(i) (1)

(ii) (4)

(iii) (7)

(iv) (6)

(v) (5)

(vi) (2)

(vii) (8)

(viii) (3)

यह सामान्य क्रम है। अन्य तार्किक क्रम होने पर भी अंक दिए जाएँ। आंशिक उत्तर के लिए भी अंक दिए जाएँ।

- 18 शब्दार्थ-संबंधी इस प्रश्न में बच्चे केवल क्रम लिख सकते हैं। अंक दिए जाएँ। वर्तनी आदि की दृष्टि से अंक अंशतः ही काटे जाएँ।

1x3 = 3

(i) परितः (ii) याचकानाम् (iii) अङ्गेषु

Urdu (Course A)

Urdu Code No. 5A/1

مارکنگ اسکیم اردو

سیکنڈری اسکول امتحان

مارچ 2007-08

ممتحن حضرات کے لئے ہدایات:-

عام ہدایات:

(General Instruction)

امتحان کی کاپیوں کی جانچ کا کام خاصا جگر سوزی اور جگر سازی کا کام ہے۔ یہ کام بہت صبر آزما کام ہے۔ جو خاصے صبر و تحمل کا طالب ہوتا ہے۔ سرسری انداز سے کاپیوں کی چیکنگ کر دینا خود ہماری ہیانت داری اور خلوص کو مجروح کر دیتا ہے۔ دوسرے اس طرح کی چیکنگ میں خاصی ناہمواریاں بھی رہ جاتی ہیں۔ چیکنگ کے دوران کچھ اساتذہ نرمی کا رخ اختیار کرتے ہیں تو کچھ خاصے سخت ہو جاتے ہیں۔ دونوں ہی صورتوں میں طلباء کے نتائج متاثر ہوتے ہیں۔ چنانچہ اس طرح کی ناہمواریوں سے بچنے کے لئے کافی غور و خوض کے بعد ان نکات کا تعین کیا گیا ہے جس پر عمل درآمد کر کے ہم معیاری انداز سے کاپیوں کی چیکنگ کر پائیں گے۔

کاپیوں کی چیکنگ کے سلسلے میں رہنمائی کے جو نکات پیش کئے گئے ہیں ضروری نہیں کہ طلباء کے جوابات نمونے کی تشریح اور توضیح ہی کے انداز پر ہوں۔ اشعار کی تشریح، مرکزی خیال سوالات کے جوابات میں انداز بدل سکتا ہے۔ لیکن ہمارا خیال ہے کہ نمبروں کی تقسیم پر اس سے کوئی خاص اثر نہیں پڑے گا۔ آپ کو ہر حال میں مارکنگ اسکیم کے دائرے میں رہ کر ہی چیکنگ کرنا ہے تاکہ ماضی میں دہائی رہی ناہمواریوں کو دور کیا جاسکے۔

امید ہے کہ اس صبر آزمات کا کام کو آپ مذہبی فریضہ سمجھ کر انجام دیں گے۔

ممتحن حضرات کا رویہ مشفقانہ ہونا چاہئے قواعد اور املا کی معمولی اغلاط کو نظر انداز کر دیا جائے تو بہتر ہے۔
صدر ممتحن اس بات کو ہر طرح سے یقینی بنالیں کہ مارکنگ اسکیم پر سختی سے عمل ہو رہا ہے یا نہیں۔ کچھ
اساتذہ مارکنگ اسکیم کو نظر انداز کرتے ہوئے اپنے روایتی انداز سے مارکنگ کرتے ہیں جس سے طلبہ کے نتائج
متاثر ہوتے ہیں۔ اس طرح صدر ممتحن کو خصوصی توجہ دینی ہے۔

۱۔ ممتحن حضرات کو کاپیاں جانچ کے لئے صرف اسی وقت دی جائیں جب جانچ کے پہلے دن ممتحن
اجتماعی یا انفرادی طور پر مارکنگ اسکیم پر تبادلہ خیال کر چکے ہوں۔

۲۔ ہیڈ ممتحن اس بات کا اطمینان کرنے کے لئے کہ کاپیوں کی جانچ مارکنگ اسکیم کے مطابق ہو رہی
ہے، ممتحن کی جانچی ہوئی ابتدائی پانچ کاپیوں کا باریک بینی سے جائزہ لے گا۔ جائزہ لینے اور یہ اطمینان کرنے کے بعد
ہی کہ کاپیوں کی جانچ مارکنگ اسکیم کے مطابق ہو رہی ہے، آئندہ کاپیاں دی جائیں گی۔

۳۔ کاپیوں کی جانچ مارکنگ اسکیم میں دی ہوئی ہدایت کے مطابق ہی کی جائے گی۔ یہ جانچ بھی
ممتحن کے اپنے روایتی انداز و فکر اپنے تجربے اور کسی دیگر بات کو مد نظر رکھ کر نہیں بلکہ صرف مارکنگ اسکیم کو ذہن میں
رکھتے ہوئے کی جائے گی۔

۴۔ اگر کسی سوال کے کئی جزو ہیں تو ہر جزو کے نمبر بائیں ہاتھ کے حاشیہ میں الگ الگ دیے جائیں
اور پھر تمام اجزاء میں حاصل نمبروں کو جمع کر کے سوال کے آخر میں لکھ کر اس کے گرد دائرہ بنا دیا جائے۔

۵۔ اگر کوئی طالب علم ایسا جواب لکھتا ہے جو مارکنگ اسکیم میں موجود نہیں ہے لیکن وہ جواب صحیح ہے تو
ہیڈ ممتحن سے صلاح کے بعد نمبر دیے جائیں۔

۶۔ اگر کوئی طالب علم دریافت کیے گئے جوابات سے زیادہ یعنی ایکسٹرا جواب لکھتا ہے تو اس جواب
کے نمبر برقرار رکھے جائیں۔

۷۔ اگر کوئی طالب علم کئے گئے الفاظ سے زیادہ الفاظ میں لکھتا ہے تو اس کے نمبر کم نہیں کئے جائیں گے۔

۸۔ مختصر سوالات کے جواب میں اگر کوئی طالب علم نہ ف ایک لفظ کا جواب لکھتا ہے اور صحیح ہے اور اس لفظ سے جواب ظاہر ہو جاتا ہے تو اسے پورے نمبر دے جائیں گے۔

۹۔ اگر کوئی طالب علم دئے ہوئے اقتباس یا اس کے کسی حصے کو اپنے جواب کے لئے استعمال کرتا ہے مثلاً اقتباس میں دی ہوئی معلومات کو اپنے مضمون کے لئے استعمال کرتا ہے تو اس کے نمبر نہیں کاٹے جائیں گے سوائے اس کے کہ اس کا جواب دریافت کئے گئے سوالات سے مطابقت نہ رکھتا ہو۔

۱۰۔ اگر کوئی طالب علم دئے ہوئے انتخاب میں سے دونوں سوالوں کا جواب لکھتا ہے اور کسی بھی جواب کو کراس نہیں کیا ہے اور دونوں صحیح ہیں تو اس جواب پر نمبر دے جائیں جو زیادہ صحیح ہے۔ اور اگر اس نے دونوں جواب کراس کئے ہیں تو بھی امتحان جس جواب کو بہتر سمجھیں اس پر نمبر دیں۔ (یعنی امتحان حضرات کو اس کئے گئے جوابات کا پڑھنا لازمی ہے)

۱۱۔ تمام امتحان حضرات کے پاس صفر سے ۱۰۰ تک نمبر دینے کا پتہ ہے۔ برائے مہربانی اگر جواب درست ہے تو پورے نمبر دینے میں ہرگز تاثر نہ کریں۔

۱۲۔ زبان و ادب کا کاپیاں جانچنے والے اکثر حضرات یہ خیال کرتے ہیں کہ کسی طالب علم کو صد فی صد نمبر دینا ممکن ہے۔ یہ خیال روایتی اور رجعت پسندانہ ہے۔ اس سے پرہیز کیا جانا ضروری ہے۔

۱۳۔ تخلیقی اظہار کے زمرے میں خوش خط اور املا کا بھی خیال رکھیں۔

مارکٹ اسکیم
(اردو کورس - اے)

Urdu Course A

کل نمبر 100

وقت 3 گھنٹہ

(حصہ الف)

سوال نمبر 1 درج ذیل عنوانات میں سے کسی ایک پر کم سے کم تین صفحات پر مشتمل مضمون لکھیے۔

(i) فورٹ ولیم کالج

(ii) میری پسندیدہ شخصیت

(iii) ماحول کی آلودگی۔

(1) فورٹ ولیم کالج

تمہید/تعارف

1۔ فورٹ ولیم کالج کا قیام

2۔ فورٹ ولیم کالج کے قیام کے مقاصد

3۔ فورٹ ولیم کالج کے نثر نگاروں کے نام

4۔ نثر نگاروں کی ادبی خدمات انداز بیان

اختتام

(2) میری پسندیدہ شخصیت

تمہید/تعارف

(شخصیت کا انتخاب کردار زبان)

ادب، خدمات

انداز بیان

اختتام

(۳) ماحول کی آلودگی

تمہید، تعارف

ماحول کی آلودگی کے سبب

ماحول کی آلودگی کو دور کرنے کا طریقہ

سرکاری اور غیر سرکاری تنظیموں کا رول

آلودگی سے محفوظ ہونے کے طریقہ

انداز بیان

اختتام

2	تمہید
4	نفس مضمون
2	انداز بیان
2	اختتام
10	کل نمبر

سوال نمبر 2 درج ذیل کو غور سے پڑھیے اور اس سے متعلق سوالوں کے جواب لکھیے۔

ہماری وراثت دو قسم کی ہے۔ قدرتی وراثت اور ثقافتی وراثت جہاں تک قدرتی وراثت کے تحفظ اور بقا کا تعلق ہے۔ اس کے لئے مختلف طریقے اپنائے گئے ہیں۔ مثال کے طور پر سرکار نے جنگلوں کے تحفظ کے لئے محکمہ جنگلات قائم کیا۔ جس نے غیر قانونی طریقے سے درختوں کی کٹائی اور جنگلوں کے شکار پر پابندی لگا کر ایسا کرنے والوں کو سزائیں دیں اس طرح قومی وراثت کے تحفظ نے بھی اہم قدم اٹھائے گئے ہیں جہاں تک ثقافتی وراثت کی بقا اور تحفظ کا تعلق ہے حکومت نے وقتاً فوقتاً بہت سے قانون پاس کئے ہیں۔ مثال کے طور پر 1958ء میں قدیم یادگاروں اور آثار قدیمہ کی عمارتوں کے تحفظ کا قانون پاس کیا گیا۔

(i) ہماری وراثت کتنی قسم کی ہے؟

(ii) قدرتی وراثت اور بقا کے مختلف طریقے بتائیے؟

(iii) قومی وراثت کے تحفظ کے لئے کون کون سے اہم قدم اٹھائے گئے ہیں؟

(iv) اس اقتباس کا مرکزی خیال دو جملوں میں لکھیے۔

(v) درج ذیل کے معنی لکھیے۔

وراثت، بقا، تحفظ، آثار قدیمہ

جواب

(i) ہماری وراثت دو قسم کی ہے، قدرتی اور ثقافتی وراثت۔

(ii) (۱) محکمہ جنگلات کے اقسام، (۲) درختوں کی کٹائی اور جانوروں کے شکار پر پابندی اور شکار کرنے والوں کو سزائیں۔

(iii) قومی وراثت کے تحفظ کے لئے حکومت نے وقتاً فوقتاً بہت سے قانون پاس کئے اور 1958 میں قدیم یادگاروں اور آثار قدیمہ کی عمارتوں کے تحفظ کا قانون پاس کیا گیا۔

(iv) جواب اس اقتباس میں وراثت کی دو قسمیں بیان کی گئی ہیں، سرکار کا جنگلات کی حفاظت کے لئے اقدام اور قومی وراثت کے تحفظ کا ذکر ہے۔

(v) وراثت ترکہ، میراث

بقا پائیداری، حیات زندگی

تحفظ حفاظت، بچاؤ

آثار قدیمہ پرانی عمارتیں

$$2 \times 5 = 10$$

سوال نمبر 3 فعل لازم اور فعل مجہول کا فرق مثالیں دے کر سمجھائیے۔

فعل لازم :- وہ فعل ہے جس کا اثر صرف فاعل تک ہی محدود رہے۔

جیسے محمود ہنسنا، سلمہ آئیگا، سلیم پڑھ رہا ہے۔ فعل لازم ہیں۔

فعل مجہول :- اس فعل کو کہتے ہیں جس کا فاعل یعنی کام کرنے والا معلوم نہ ہو جیسے۔ کپڑے دھل گئے، کتابیں آئیں۔ مکان

بن گیا وغیرہ ان بھی مثالوں میں فاعل معلوم نہیں۔

تعریف 2

مثال $\frac{1}{2}$

کل نمبر $2\frac{1}{2} + 2\frac{1}{2} = 5$

سوال نمبر 4 حرف شرط اور حرف استفہام کے کہتے ہیں۔ ہر ایک کی ایک ایک مثال بھی لکھیے۔

حرف شرط :- وہ حرف جس سے کسی شرط کا اظہار ہو۔ جیسے اگر، جب، جو، ورنہ وغیرہ
مثلاً اگر تم آئے تو میں یہ کام کرونگا ورنہ نہیں۔

حرف استفہام :- استفہام کے معنی پوچھنا یعنی وہ کلمے جو کسی سوال کے پوچھنے کے لئے استعمال کئے جاتے ہیں حروف استفہام کہلاتے ہیں۔ جیسے تم وہاں کب جاؤ گے؟

تعریف $1\frac{1}{2}$

مثال $\frac{1}{2}$

کل نمبر 5 $2\frac{1}{2} + 2\frac{1}{2} = 5$

سوال نمبر 5 درج ذیل میں سے کسی دو کی تعریف مثالیں دے کر سمجھائیے۔

(i) لف و نشر

(ii) تشبیہ

(iii) استعارہ

جواب: لف و نشر: کلام میں پہلے چند چیزوں کا الٹا "لف" کہلاتا ہے اور پھر ہر ایک کی مناسبت کو بیان کرنا "نشر" کہلاتا ہے
مثلاً

شرکت شیخ و برہمن سے میر

کعبہ دیر سے بھی جائے گا۔

تشبیہ: کسی ایک چیز کو دوسری چیز کے مانند بتانا تشبیہ کہلاتا ہے دو چیزوں میں کسی نہ کسی طرح کی یکسانیت کا ہونا

ضروری ہے جیسے چاند سا چہرہ، پھول کی طرح نازک

اور پر کی مثالوں میں چہرہ کو چاند سے تشبیہ دی ہے۔

استعارہ:- استعارہ لفظ مستعار سے بنا ہے جس کے معنی ہیں اوجہ لیا۔ جب کوئی لفظ اپنے اصل معنی کے بجائے مجازی معنی میں استعمال کیا جائے اور اس کے اصل معنی و مجازی معنی میں تشبیہ کا تعلق ہو تو وہ استعارہ کہلاتا ہے۔ جیسے۔ شیر و دشمن کے چمکے چمکڑاؤ۔

$$\begin{array}{rcl} 1\frac{1}{2} & \text{تعریف} & \\ 1 & \text{مثال} & \\ 2\frac{1}{2} + 2\frac{1}{2} = 5 & \text{کل نمبر} & \end{array}$$

سوال نمبر 6 درج ذیل محاوروں سے جملے بنائیے۔

اپنا راگ الاپنا، خون سفید ہونا، رنگ فق ہو جانا، شیشہ میں اتارنا، آستین کا سانپ ہونا

اپنا راگ الاپنا	اجی حضرت کسی اور کی بھی سنوئے یا اپنا ہی راگ الاپتے رہو گے
خون سفید ہونا	رضیہ کا تو ایسا خون سفید ہو گیا کہ میری نیاری کی خبر سن کر بھی مجھے دیکھنے نہیں آئی۔
رنگ فق ہو جانا	پولس کو دیکھتے ہی رانا کا تو رنگ فق ہو گیا۔
شیشہ میں اتارنا	سل تو اپنے انداز گفتگو سے لوگوں کو شیشہ میں اتار لیتی ہیں۔
آستین کا سانپ ہونا	تم پر تو میں نے بہت بھروسہ کیا ہوا تھا لیکن تم تو آستین کا سانپ نکلے۔

$$1 \times 5 = 5$$

حصہ

سوال نمبر 7 درج ذیل عبارت کو غور سے پڑھیے اور اس سے متعلق سوالوں کے جواب لکھیے۔

میں نے کوئی گھر نہیں بنایا اور کسی کو بہت بڑا فیض نہیں پہنچایا۔ اور کبھی بڑا آدمی نہیں بن۔ کایوں کہ میں نے صرف خواب دیکھے ہیں اور وہ سب ادھر سے خواب تھے۔ سب جھوٹے سنے تھے۔ ایک رات میں نے ایک خواب دیکھا کہ اس دنیا کے سب انسان برابر ہیں وہ ایک جھوٹا پنا تھا۔ ایک رات میں نے خواب دیکھا کہ اس دنیا میں کوئی کسی پر ظلم نہیں کرتا۔ وہ بھی ایک جھوٹا پنا تھا۔ ایک رات میں نے خواب دیکھا کہ اس کو عرض پر سب انسان امیر ہو گئے ہیں یعنی سب مل کر ایک دوسرے کی غرضی آپس میں ہانتی ہے۔ وہ بھی ایک جھوٹا پنا تھا۔

لیکن یہی جھوٹے سنے مجھے سب سے زیادہ عزیز تھے۔ یہی میرا گھر ہے۔ یہی میری محبت، میری زندگی اور اس کا حاصل۔ میں ہرگز ہرگز کوئی بڑا آدمی نہیں ہوں۔ میری کل کائنات یہ جھوٹے سنے ہیں۔

(i) یہ عبارت کس سبق سے لی گئی ہے اور اس کا مصنف کون ہے؟

(ii) مصنف کو کس بات کا افسوس ہے؟

(iii) مصنف نے کون کون سے خواب دیکھے؟

(iv) مصنف کی کل کائنات کیا ہے؟

(v) اس عبارت کا مرکزی خیال دو جملوں میں لکھیے۔

جواب: (i) یہ عبارت آمینہ کے سامنے نامی سبق سے لی گئی ہے اور اس کے مصنف کرشن چندر ہیں۔

(ii) مصنف کو اس پاک افسوس ہے کہ اس نے گھر نہیں بنایا، کوئی کوئی نہیں پہنچایا اور کبھی بڑا آدمی نہ بن سکا۔

(iii) مصنف نے خواب نہیں دیکھا کہ سب انسان برابر ہیں؛ دنیا میں کوئی کسی پر ظلم نہیں کرتا، اور اس کو ارض پر سب انسان برابر ہو گئے ہیں۔

(iv) مصنف کی کل کائنات اس کے جھوٹے سنے ہیں۔

(v) (۱) اس کا مرکزی خیال ادھورے خواب دیکھنا ہے۔

(۲) یہ خواب جو ادھورے تھے اور جھوٹے تھے وہاں سے عزیز تھے۔

مسلمان بادشاہوں اور صوفی درویشوں نے موسیقی ادب، زبان، تعمیر فنون، لطیفہ اور دوسرے دیگر تہذیبی اداروں کو ترقی دینے اور آگے بڑھانے میں جتنا حصہ لیا اور ہندو مسلم اتحاد کے ذریعے قومیت کی تعمیر میں غیر شعوری طور پر ہی کسی جو کوشش کیں ان کا افسانہ تاریخ کی زبان پر ہے۔ جس بات کو اچھی طرح سمجھتا ہے وہ اس ہندوستان کی نشوونما ہیں۔ جو ہندو مسلمان کے اختلاط سے پیدا ہو رہی تھی، اس تہذیب نے کبیر، گرو نانک، اکبر، خانقاہیں، دواؤں، دیال، وید و یاس، تان سین اور دار شکوہ پیدا کیے۔ اس نے ہندو اسلامی طرز تعمیر موسیقی اور مصوری کو جنم دیا۔ اور ایک نئی آویلائی زبان کی تخلیق کی اس زبان کو ہندوستانی کہا جاتا ہے۔ اس نے ہندوستانی تہذیب کی روح اپنے اندر جذب کی تھی اور پہلی مرتبہ ملک نے لسانی اتحاد کی طرف قدم بڑھائے تھے۔

- (i) یہ عبارت کسی سبق سے لی گئی ہے اس کا مصنف کون ہے؟
- (ii) مسلمان بادشاہوں اور صوفی درویشوں نے ہندوستان کی ترقی کے لیے کیا کیا؟
- (iii) اس اقتباس کا مرکزی خیال دو جملوں میں لکھیے۔
- (iv) درج ذیل کی وضاحت کیجئے۔
- فنون لطیفہ، ہندو مسلم اتحاد، اسلام طرز تعمیر، لسانی اتحاد
- (v) ہندوستانیت کی نشوونما کیسے ہوئی۔؟

- (i) یہ عبارت سبق ”ہندوستانی تہذیب کے عناصر“ سے لی گئی ہے اس کے مصنف سید احتشام حسین ہیں۔
- (ii) مسلمان بادشاہوں اور صوفی درویشوں نے موسیقی، ادب، زبان، تعمیر فنون لطیفہ اور دوسرے دیگر تہذیبی اداروں کو ترقی دینے اور آگے بڑھانے میں حصہ لیا۔
- (iii) (1) فنون لطیفہ اور دوسرے دیگر تہذیبی اداروں کی ترقی میں مسلمان بادشاہوں اور صوفی درویشوں نے حصہ لیا۔
(2) آریائی زبان کی تخلیق کی اور اپنے اندر ہندوستانی تہذیب کی روئے جذب کی اور لسانی اتحاد کی طرف قدم بڑھایا۔
- (iv) فنون لطیفہ اعلیٰ درجہ کا فن
- ہندو مسلم اتحاد ہندوؤں اور مسلمانوں کے درمیان ملاپ (اتفاق)
- اسلامی طرز تعمیر عمارت بنانے کا اسلامی طریقہ (انداز)
- لسانی اتحاد زبانوں کا آپسی میل ملاپ
- (v) ہندوستانیت کی نشوونما آپسی ثقافتی میل اور لسانی اتحاد کی وجہ سے ہوئی۔

نمبروں کی تقسیم

سوال نمبر 1 2

سوال نمبر 5 2

1

2 سوال نمبر 3

1 سوال نمبر 2, 3, 4

7 سوال نمبر

سعادت حسن منٹو کے افسانے نیا قانون کا تنقیدی جائزہ پیش کیجئے۔

”نیا قانون“ سعادت حسن منٹو کا افسانہ ہے منٹو نے اپنی افسانہ نگاری میں حقیقت نگاری اور معاشرے کی کمزوریوں کو پیش کیا ہے اسی طرح افسانہ نیا قانون انسان کی شخصی کمزوری اور نفسیات کی عکاسی کرتا ہے یہ افسانہ ایک ان پڑھ تانگے والے کی نفسیات کو پیش کرتا ہے اور سیدھی سادی فطرت رکھنے والے استاد منٹو جو اپنی دنیا میں مگن ہے۔ وہ انگریزوں سے نفرت کرتا ہے اگرچہ اس کی سیاسی سوچ بوجھ بہت معمولی ہے۔ پھر بھی وہ فرد اور ملک کی آزادی کا قائل ہے انگریزوں کا ہنگ آمیز رویہ اس کے اندر انگریزوں سے بے پناہ نفرت پیدا کرتا ہے خوشی غم، غمخیز اور نفرت ظاہر کرنے کے اپنے طریقے ہیں، اس میں نادر تشبیہات کا استعمال ہے جس کی وجہ سے افسانہ موثر اور جاندار بن گیا ہے۔

اس افسانے کا مرکزی کردار استاد منٹو ہے جس کی معلومات محدود اور ناخواندگی اسے صحیح صورت حال سمجھنے سے محروم رکھتی ہے۔ وہ تو بس اتنا سمجھ رہا تھا کہ کیم اپریل سے نیا قانون نافذ ہوگا جو ہندوستانی عوام میں ایک نئی روشنی بھردے گا۔ اس افسانے میں منٹو نے ایک عام انسان کی اس کیفیت کو بڑے موثر انداز میں پیش کیا ہے جس کے تحت اسے انگریز قوم ان کے قانون سے حد درجہ نفرت ہے۔

$$1 \times 5 = 5$$

درج ذیل ادیبوں میں سے دو کی شخصیات پر ان کی نثر نگاری کی خصوصیات ایک صفحے کے اندر لکھیے۔

(i) آل احمد سرور (ii) شبلی نعمانی (iii) کرشن چندر

آل احمد سرور

آل احمد سرور بدایوں کے رہنے والے تھے۔ ابتدائی تعلیم ختم کرنے کے بعد سینٹ جونس کالج آگرہ سے بی۔ ایس۔ سی علی گڑھ مسلم یونیورسٹی سے لکچرر مقرر ہوئے ایک سال رضا کالج رامپور کے پرنسپل بھی رہے۔ بعد میں لکھنؤ یونیورسٹی کے شعبہ اردو میں ریڈر کی حیثیت سے تقرر ہوا۔ 1955 میں پروفیسر کی حیثیت سے علی گڑھ مسلم یونیورسٹی واپس آ گئے۔

آل احمد سرور اردو زبان کے صاحب طرز اور ممتاز نقاد ہیں انکے دلائل مضبوط اور مربوط ہوتے ہیں۔ تنقید جیسے موضوع کو انہوں نے اپنی دل کش تحریر اور شیریں لب و لہجہ کے ذریعے ایک پسندیدہ اور ممتاز فن بنا دیا انکی تنقید میں اعتدال پایا جاتا ہے وہ تنقید کو دل آزاری کا ذریعہ نہیں سمجھتے بلکہ ایک مفید اور مثبت فن تصور کرتے ہیں۔ انکی عبارت ساف سلیس اور سلیبی ہوئی ہے۔ تنقید میں آل احمد سرور کا انداز بڑا شائستہ اور نگاہ ذہن ہے۔ وہ میب جوئی نہیں کرتے انکے اعتراض بھی متدل لب و لہجہ میں ہوتے ہیں۔

شبلی نعمانی

علامہ شبلی نعمانی ضلع اعظم گڑھ میں پیدا ہوئے ان کے والد شیخ حبیب اللہ وکیل تھے۔ شبلی کی عربی اور فارسی میں تعلیم ان کے والد کی سرپرستی میں ہوئی۔ وکالت کا امتحان پاس کرنے کے بعد سرکاری ملازمت اختیار کی اور چھ عرصے کے بعد چھوڑ دیا۔ شبلی ندوۃ العلماء کے بانیوں میں سے تھے اور انہیں اس ادارے سے بہت زیادہ دلچسپی تھی ایک عرصہ تک اس کی خدمت کرتے رہے 1913 میں اپنے وطن واپس آ گئے اور دارالمصنفین کی بنیاد رکھی۔

شبلی ایک منفرد ادیب، شاعر، مفکر، تاریخ دان، سیرت نگار اور صاحب طرز مصنف تھے۔ وہ ہمہ گیر ادبی معانیوں کے مالک تھے ان کی بات مدلل اور پُر تاثیر ہوتی ہے اور انداز بیان نہایت صاف، واضح اور دل آویز تحریر میں طبیعت، کبرانی اور سنجیدگی کے ساتھ سلاست، روانی اور دلکشی قائم رہتی ہے

کرشن چندر

ترقی پسند افسانہ نگاروں میں کرشن چندر کا نام بہت ممتاز ہے ان کی ولادت 1914ء میں وزیر آباد گوجرانوالہ (پنجاب) کی ایک معزز گھرانے میں ہوئی ابتدائی تعلیم جنوں کشمیر میں ہوئی۔ اعلیٰ تعلیم حاصل کرنے کی غرض سے لاہور گئے اور پنجاب یونیورسٹی سے ایم۔ اے کیا اور لاہور میں برسر روزگار ہو گئے اور کچھ وقت کے بعد ملازمت کے سلسلے میں انہوں نے جمعہ وقت دہلی ہکھنؤ میں بھی گزارا اور آل انڈیا ریڈیو سے وابستہ رہے۔ اس کے بعد فلمی دنیا سے منسلک ہو گئے۔

افسانہ نگاروں کی حیثیت سے ان کی پہچان ایک حقیقت پرند اور رومان پرور افسانہ نگار رہے ہیں۔ حقیقت اور رومان کے احتزاج نے ان کے افسانوں کو اعلیٰ درجہ کا افسانہ نگار بنادیا زندگی کے ہر پہلو کو اجاگر کر کے انہوں نے مان کے تئیں اپنی ایک ذمہ داری کو بھی پورا کیا ہے۔ اور قاری کو سوچنے، سمجھنے اور فکر کرنے کی جانب توجہ بھی دلائی ہے ان کے افسانوں میں سماج کے تئیں غریب مظلوم، محروم اور سامان میں کچلے گئے طبقوں سے ہمدردی کا شدید احساس پایا جاتا ہے وہ سامراجی نظام کے مخالف بھی ہیں اور اشتراکیت کے مدد بھی چونکہ وہ افسانے کے فن سے بخوبی واقف تھے۔ کرشن چندر نے ناول، افسانے، ڈرامے، اور رپورٹاژ اور مضامین لکھے ہیں لیکن ان کی بنیادی حیثیت افسانہ نگار کی ہے انہوں میں شکست، کھیت جاگے، اور آسمان روشن ہے اور قابل ذکر میں کالو بھنگلی، مہاکشمی، کانپل منتخب افسانے ہیں۔

شخصیت 2

نثر نگاری 2

4 + 4

سوال نمبر 10 درج ذیل اشعار میں سے صرف تین کا مطلب لکھیے اور شاعر کا نام بھی بتائیے۔

مذکور تری بزم میں کس کا نہیں آتا   پر ذکر ہمارا نہیں آتا، نہیں آتا

ہو عمر خضر تو کہیں گے بوقت مرگ   ہم کیا رہے یہاں، ابھی آئے ابھی چلے
نہ کوہکن ہے نہ بجنوں کہ تھے مرے ہمدرد   میں اپنا درد کہوں تو کس سے کہوں

جب وہ جمال و لغز، صورت مہر نیم روز   آپ ہی ہو نگارہ سوز پر دے میں منہ چھپائے کیوں
ہاں وہ نہیں خدا پرست، جاو وہ بے وفا سہی   جس کو دین و دل عزیز اس کی گلی میں جائے کیوں

جواب: (i) مذکور تری بزم میں کس کا نہیں آتا   پر ذکر ہمارا نہیں آتا، نہیں آتا

شاعر کا نام ذوق

شاعر اس شعر میں اپنے محبوب کی بے اتفاقی کا ذکر کرتے ہوئے کہتا ہے کہ میرے محبوب کی محفل بھی عجیب محفل
رہے اس میں میرے ذکر کے علاوہ سب کا ذکر چرچا ہوتا ہے محبوب کا یہ رویہ عاشق کے لئے پریشان کن ہے۔
یہ حسن مطلع کا خوبصورت شعر ہے۔

(ii) ہو عمر خضر تو کہیں گے بوقت مرگ   ہم کیا رہے یہاں، ابھی آئے ابھی چلے

شاعر کا نام ذوق

شاعر کہتے ہیں کہ یہ زندگی مٹنے والی ہے، اور اسے ایک نہ ایک دن ختم ہو جانا ہے دنیا کی لذتیں اور آگاہ اور ان
سے بڑی خواہشات کبھی پوری نہیں ہو سکتیں اگر اسے حضرت خضر کی عمر بھی نصیب ہو جائے تب بھی دنیا سے جدائی کے وقت
وہ یہی کہتا ہوا نظر آئے گا کہ ہم دنیا میں بہت کم وقت کے لئے رہے اور ابھی تو اسے خدا دنیا سے دل بھرا بھی نہیں تھا کہ آپ
نے ہمیں بلا بھیجا۔

(iii) نہ کوہکن ہے نہ بجنوں کہ تھے مرے ہمدرد   میں اپنا درد کہوں تو کس سے کہوں

شاعر کا نام بہادر شاہ ظفر

شاعر کہتا ہے کہ اب دنیا میں نہ تو کوئین ہے اور نہ فریاد اور نہ قہقہے جو کہ عشق کے میدان کے ہیرو تھے، ان لوگوں نے عشق میں بڑی بڑی تکلیفیں اٹھائی تھیں اگر وہ لوگ حیات ہوتے تو میرے درد و محبت کو سمجھتے اب میرے درد کو سمجھنے والا کوئی نہیں ہے اس لئے اب غم عشق میں آنے والی تکلیفوں کو کسی کے ساتھ بیان کرنے سے مجھے کیا حاصل ہوگا۔

(iv) حب وہ جمال و لغز و صورت مہر نیم روز
آپ ہی ہو نظارہ سوز پردے میں منہ پہ پائے گیروں
شاعر۔ غالب

شاعر کہتا ہے کہ گرمی کے دنوں میں جب دو پہر کا وقت ہوتا ہے تو سورج کی شدت تیز ہو جاتی ہے، وہ گرمی کی تپش سے بچنے کے لئے اپنے چہرے کو کپڑے سے کچھ پالینے ہیں تاکہ دھوپ کی گرمی سے بچ سکیں لہذا وہ محبوب کو شوروں دیتا ہے کہ اے محبوب ترا چہرہ بھی تو داؤں کو جلا دیتا ہے تو اپنے چہرے کو کیوں؛ حکم رہا ہے تو بھی اپنا چہرہ سورج کی طرف نکھار اپنے حسن کا دیدار کرنے دے۔

(v) ہاں وہ نہیں خدا پرست، جاؤ وہ بے وفا سہی
جس کو بودین و دل عزیز اس کی گلی میں جائے تیوں
شاعر۔ غالب

ہمدرد لوگ عاشق کو سمجھاتے ہیں کہ تیرا معشوق بہت بے وفا اور کافر ہے، اس کے عشق سے تو پہ کرو اور ایسے شخص کے لئے اپنے دین و دل کو خراب نہ کرو۔ عاشق یہ سن کر بگڑ جاتا ہے اور کہتا ہے کہ جاؤ وہ بے وفا سہی اور کافر سہی، لیکن جس اپنا دین و دل پیارا ہو وہ اس کی گلی میں نہ جائے گویا تمہیں اپنا دین و دل پیارا ہے تو تم اس سے عشق نہ کرو، لیکن ہم تو ضرور جائیں گے اور اس کا عشق ہرگز ترک نہیں کریں گے۔

یا
درج ذیل اشعار کا مفہوم لکھیے۔ نظم اور شاعر کا نام بھی بتائیے۔

اک محل کی آڑ سے نکلا وہ پتلا ماہتاب
جیسے ملا کا عمامہ، جیسے بچے کی کتاب
جیسے مفلس کی جوانی، جیسے بیوہ کا شباب

اے غم دل کیا کروں؟ اے وحشت دل کیا کروں؟

دل میں ایک شعلہ بھڑک اٹھا ہے آخر کیا کروں

میرا پیانہ چٹک اٹھا ہے آخر کیا کروں
 زخم سینے کا مہک اٹھا ہے آخر کیا کروں
 اے غم دل کیا کروں؟ اے وحشت دل کیا کروں؟

جواب:- اک محل..... کیا کروں

شاعر: مجاز تکصنوی

نظم: آوارہ

نو جوان کہتا ہے کہ ایک محل کے پیچھے سے زرد رنگ کا چاند نمودار ہوا ہے یہ چاند ملائی پٹری یا پٹنے کی کتاب معلوم ہوتا ہے۔ اسے دیکھ کر یہ احساس ہوتا ہے جیسے کسی غریب کی جوانی بے حقیقت ہوتی ہے اور یہ وہ کاشاب بے نور ہوتا ہے اسی طرح چاند کا رنگ بے رونق ہے بتاؤ کہ اس حال میں کیا کروں۔
 دل میں..... کیا کروں

یہ انتہائی نو جوان کہتا ہے کہ جنگ کرتی ہوئی رات کا منظر دیکھ کر میرا دل افسردہ ہوا تھا اور دل کے اندر آگ کا ایک شعلہ بھڑک اٹھا ہے، میرے صبر کا پیانہ بھی لبریز ہو چکا ہے، سینے میں جو مواد پڑ گیا ہے اس سے بد بو آنے لگی میں پریشان ہوں ایسی صورت میں اے میرے دل بتا کہ میں کیا کروں؟

$$\frac{1}{2} + \frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1\frac{1}{2} \quad \text{شاعر کا نام:}$$

$$1 + \frac{1}{2} \quad 1 + \frac{1}{2} \quad 1 + \frac{1}{2} = 4 + \frac{1}{2} \quad \text{اشعار کی تشریح:}$$

1 تینوں اشعار کا انداز بیان:

7 کل نمبر:

نوٹ:- ممتحن سے گزارش ہے کہ تینوں اشعار میں سے جن اشعار کی تشریح کی گئی ہو اس کے انداز بیان کے نمبر دیے جائیں گے۔

چکبست کی نظم ”آوازِ قوم“ یا مخدوم محی الدین کی نظم ”چاند تاروں کا بن“ کا خلاصہ ایک صفحے کے اندر لکھیے۔

چکبست کی نظم ”آوازِ قوم“

چکبست کی نظم ”آوازِ قوم“ جس کا مطلب قوم کی صدا، قوم کی پکار یا قوم کسی مقصد کے لئے آواز بلند کرے۔ چکبست نے یہ نظم ہوم رول کے لئے کہی ہے۔ ہوم رول یعنی خود مختاری حکومت۔ ملک کا تمام نظم و نسق اسی ملک کے باشندوں کے ہاتھ میں ہو۔ کسی دوسرے ملک کا یا حکومت کا عمل دخل نہ ہو۔ 1916ء میں ہال گز کا دھڑلک نے انگریزوں کے خلاف ہوم رول لیگ قائم کی تھی اس کے چند ماہ بعد اپنی بی بیٹھنے بھی ہوم رول لیگ قائم کی تھی۔ چکبست نے نظم کے تیسرے بند کے ایک مصرعے میں ”وطن کے باغ میں اپنا ہی انتظام رہے“ ہوم رول ہی کے لئے کہا ہے۔

برقِ نرائن چکبست اپنی اس نظم میں کہتے ہیں کہ ہماری قوم اب ملک کو آزاد کرانے کا جذبہ رکھتی ہے ہر سوت سے آزادی کے جذبات ابھر رہے ہیں اور پورا ملک ہوم رول چاہتا ہے۔ اب شاید اس کا وقت آ ہی گیا ہے۔ آزادی حاصل کرنے کے لئے ہندو اور مسلمان بھی دیوانے سے ہو گئے ہیں اور انہیں اب آزادی کے سوا اور کچھ بھی نہیں چاہیے۔ قوم میں وطن کی چاہت کا جذبہ ابھر رہا ہے۔ ملک کو آزاد دیکھنے کے لئے کبھی مشتاق ہیں۔

ہماری تمنا ہے کہ محبت اور فرما برداری کا جذبہ ہماری قوم میں بیدار رہے اور ہماری یہ دعا ہے کہ ہمارے ملک میں اپنی حکومت رہے۔

مخدوم کی نظم ”چاند تاروں کا بن“

نظم چاند تاروں کا بن مخدوم محی الدین کی بہترین نظموں میں سے ایک ہے اس نظم کے تین حصے ہیں۔ پہلے حصے میں آزادی کے حصول کے لئے مجاہدین آزادی کی قربانیوں کا ذکر ہے۔ دوسرے حصے میں آزادی ملنے کے بعد فرقہ وارانہ فسادات سے پیدا ہوئے مسائل کا تذکرہ ہے۔ تیسرے حصے میں شاعر کہتا ہے کہ ایک بار پھر کوشش کرنی چاہیے کیونکہ وہ منزل نہیں آئی جس کے لئے سب نے جدوجہد کی تھی۔ اس ملک میں رہنے والوں کے درمیان جو نفرت کی دیوار کھڑی ہو گئی ہے اسے ہٹا دینا چاہیے سب لوگ مل جل کر پیار اور محبت کے ساتھ ملک میں رہیں اور ملک کی ترقی کے لئے سب ایک ساتھ کوشش کریں۔ ملک آزاد ہو گیا مگر یہ آزادی کافی نہیں۔ غریب، بے روزگار، نادار، بے کچلے اور بے آسرا لوگوں تک اس آزادی کا فائدہ پہنچنا چاہیے۔ ہمارے ملک کے لوگ جو بھائیوں کی طرح ایک ساتھ رہتے تھے اب ان کے درمیان فاصلہ پڑ گیا نہیں چاہیے کہ ہم اس فاصلے کو دور کریں اور ایک مرتبہ پھر پہلے کی طرح مل جل کر رہیں۔

$$1 \times 5 = 5$$

سوال نمبر 12 درج ذیل میں سے کسی دو پر مختصر جواب دیجئے۔

- (i) آتش کی غزل گوئی
- (ii) ذوق کی غزل گوئی
- (iii) جوش کی شاعری کی خصوصیات
- (iv) نظم اور غزل کا فرق

خولجہ حیدر علی آتش کی غزل گوئی

خولجہ حیدر علی آتش دبستان لکھنؤ کے نمائندہ شاعر تسلیم کئے جاتے ہیں لکھنؤ اسکول میں عام طور پر تصنع اور بناوٹ کا رواج رہا ہے۔ لیکن آتش نے لکھنؤ کی مام روش سے ہٹ کر اپنی راہ نکالی۔ انھوں نے سادہ اور عام زبان میں منتخب موضوعات پر اظہار خیال کیا۔ ان کے کام کی سب سے بڑی خوبی زبان کی صفائی اور محاورات کا فن کا براہ راست استعمال ہے۔ وہ الفاظ و تراکیب کے استعمال سے شعروں میں حسن پیدا کر دیتے ہیں۔

آتش کے کام میں روزمرہ اور عام بول چال کا رواج بھی پایا جاتا ہے جس سے کام میں خاص لطف پیدا ہو گیا ہے۔ رنگینی، شوخی اور مضمون کا اختصار ان کے کام کی امتیازی خصوصیات ہیں۔ ان کے کام میں تصنع کی چاشنی بھی ہے اور مستی و سرشاری بھی ان سب کے باوجود وہ لکھنؤ کے شاعرانہ ماحول سے متاثر نظر آتے ہیں۔ چنانچہ کام میں تصنع بھی ہے اور بیچارہ عایت لفظی بھی۔ انہیں انفرادی اوصاف کی بدولت آتش کا شمار اردو کے ممتاز شعراء میں ہوتا ہے۔

ذوق کی نظم گوئی

ذوق اگرچہ قصیدہ کے شاعر ہیں مگر غزل گوئی میں بھی ان کا ایک خاص مقام ہے۔ زبان کی صفائی، بیان کی سلاست، بندش کی چستی اور محاورات کی برجستگی ان کی غزلوں کی نمایاں خصوصیات ہیں۔ غزل گوئی میں ذوق کا رنگ مختلف وقتوں میں مختلف رہا۔ ان کی غزلوں میں خولجہ میر درد کا رنگ ہے کہیں جرأت کا انداز ہے کہیں سودا کی جھلک ملتی ہے، ان کے کام میں اخلاقی اور صوفیانہ مضامین نہایت سلیقے سے سجائے گئے ہیں۔ ان کی زبان مستند ہے۔ بہادر شاہ ظفر نے ان کو ملک اشعراء کا خطاب دیا تھا۔

جوش کی شاعری کی خصوصیات

شہید حسن خاں جوش (شاعر انتخاب) طبع آبادی ایک جاگرو اور گہرائی سے تعلق رکھتے تھے۔ جوش کی شاعری کے ابتدائی دور میں اقبال کی شاعری کی شہرت تھی اور جوش اقبال کی شاعری سے متاثر تھے انھوں نے ملکی

وقتی مسائل پر نظمیں لکھیں۔ ان کی نظموں میں سخن، گرن اور جوش و جذبہ ہے۔ جوش تشبیہات کے بادشاہ ہیں جو کہ رزم و کی زندگی سے متعلق ہوتی ہے۔ ان کی نظموں میں وطنیت انسانیت مردانگی اور فرض و اخلاق کے موضوعات ہیں۔ ان کی کچھ نظمیں سادہ اور جذبات سے بھری ہیں ان کے کلام میں نشاطیہ اور عریہ رنگ و جود ہے۔

غزل اور نظم کا فرق

غزل :- غزل کے لغوی معنی محبوب سے باتیں کرنا، عورتوں سے باتیں کرنا، عورتوں کی باتیں یا عشق پر باتیں کرنا ہے۔ لیکن اب اس میں ہر قسم کے مضامین داخل کئے جانے لگے ہیں۔ غزل اردو کی سب سے زیادہ مقبول صنف سخن ہے۔ غزل کا ہر شعر اپنے مفہوم کے اعتبار سے مکمل ہوتا ہے۔ غزل میں اشعار کی تعداد مقرر نہیں ہے۔ لیکن عام طور پر پانچ یا سات شعر ہوتے ہیں لیکن اس سے زیادہ اشعار بھی ہو سکتے ہیں۔

غزل کا پہلا شعر جس کے دونوں مصرعے ہم قافیہ ہوں مطلع کہلاتا ہے۔ غزل میں ایک سے زیادہ مطلع بھی ہو سکتے ہیں۔ غزل بغیر مطلع کے بھی ہو سکتی ہے۔ غزل کے آخری شعر میں شاعر اپنے تخلص کا استعمال کرتا ہے اس شعر کو قطع کہتے ہیں۔ غزل کا سب سے اچھا شعر ”بیت الغزل“ یا ”شاد بیت“ کہلاتا ہے۔

نظم: نظم کے معنی ”انتظام“ ترتیب یا آرائش کے ہیں۔ نظم سے مراد پوری شاعری ہوتی ہے۔ اس میں وہ تمام اصناف اور اسالیب شامل ہیں جو بیت کے اعتبار سے نثر نہیں ہیں۔ غزل کے علاوہ تمام اصناف میں کی جانے والی شاعری کو ”نظم“ کہتے ہیں۔

نظم کا ایک مرکزی خیال ہوتا ہے۔ جس کے گرد پوری نظم کا تانا بانا جاتا ہے۔ خیال کا تہ رچی ارتقا بھی نظم کی ایک خصوصیت ہے۔ نظم کے لئے دو ہیئت کی کوئی قید اور نہ موضوعات کی اہمیت کے اعتبار سے نظم کی چار قسمیں ہیں۔

(i) پابند نظم

(ii) نظم معرا

(iii) آزاد نظم

(iv) نثری نظم

مندرجہ بالا خوبیوں سے معلوم ہوا کہ نظم اور غزل میں بہت فرق ہے۔

$$4 + 4 = 8$$

سعادت حسین منٹو کے افسانے ”جی آیا صاحب“ کا تنقیدی جائزہ پیش کیجئے۔

”جی آیا صاحب“ سعادت حسین منٹو کا ایک نفسیاتی افسانہ ہے۔ جو حقیقت نگاری کو پیش کرتا ہے۔ اس افسانے میں ایک ایسے بچے کی انسانی نفسیات کو پیش کیا ہے جو ایک مالدار گھرانے میں نوکر ہے اور اس کا مالک، مالک اسے ہر وقت کام میں لگائے رکھتے ہیں کام کی زیادتی اسے اس قدر مجبور کر دیتی ہے کہ وہ اپنے ہاتھ کو ”چاقو“ سے زخمی کر لیتا ہے تاکہ کام سے فک جائے اور کچھ آرام مل جائے۔

ایک بار تو وہ اپنی اس ترکیب میں کامیاب ہو جاتا ہے لیکن دوسری بار اپنی انگلی کو زخمی کرنے کے نتیجے میں اسے اپنی نوکری سے ہاتھ دھونا پڑتا ہے۔

حقیقت یہ ہے کہ اس افسانہ میں غربت اور اس کے سبب ہر ظلم و زیادتی، اٹھانے کے لئے نوکر مجبور رہے اور اس مجبوری نے ہی اسے اس مقام پر پہنچایا کہ وہ اسپتال پہنچ گیا۔

افسانہ نگار اپنے افسانے کے ذریعہ سامان کے اس طبقے کی تصویر کھینچتا ہے جس کے دل میں نہ رحم ہے اور نہ انصاف، بلکہ اس کے سامنے تو اپنا کام مقدم ہے انسان کی جان اور اس کی خواہشیں کوئی حیثیت نہیں رکھتیں۔

یا

فینسی ہیر کنگ:- فینسی ہیر کنگ نام عباس کا نمائندہ افسانہ ہے کہ ان افسانوں کی خوبی یہ ہے کہ ان کے کردار پہلے سے ڈھلے ڈھالے نہیں ہوتے وہ اپنے ماحول سے چند افراد کو منتخب کر لیتے ہیں اور انھیں بڑی سپانی کے ساتھ پیش کر دیتے ہیں۔ چونکہ زبان و بیان پر اثر ہے اس لئے نگاری بڑا متاثر ہوتا ہے۔

آپسی پھوٹ انسان کی تباہی کی وجوہات میں سے ایک وجوہ ہے اس افسانے میں چار چھانوں کی آپسی پھوٹ دکھائی گئی ہے جب تک وہ آپس میں متحد تھے ان کے مسائل بھی حل ہو رہے تھے اور وہ ایک دوسرے کے معاون بھی تھے لیکن جب ان میں پھوٹ پڑ گئی تو فشی اپنی چالاکی سے ان کی دکان میں داخل ہو گیا اور ساری دکان کا مالک بن گیا اور پھر یہ چاروں جو کل مالک تھے اسکے ملازم بنے پر مجبور ہو گئے اس افسانے میں انسان کی اس نفسیات کو اجاگر کرنے کی کوشش کی ہے کہ ہر انسان صرف اپنے بارے میں اور اپنی تمناؤں اور خواہشات کی تکمیل کو ہی اہمیت دیتا ہے نتیجتاً نقصان اٹھاتا ہے۔

$$1 \times 4 = 4$$

سوال نمبر 14 درج ذیل میں سے کسی دو کے جواب لکھیے۔

- (i) پنڈت جسونت رائے کس قسم کے انسان تھے؟
- (ii) قاسم کا کیا انجام ہوا؟
- (iii) بھولا کے ماموں نے گھر والوں کو کیا بتایا؟
- (iv) چاروں چچاموں نے آپس میں کیا صلاح کی؟

جواب:

- (i) پنڈت جسونت رائے بہت نیک دل اور ضبط و انصاف والے انسان تھے۔
- (ii) قاسم کا بہت بڑا انجام ہوا اس کی نوکری بھی گئی اور ہاتھ کو بھی ڈاکٹر نے کاٹنے کا مشورہ دیا۔
- (iii) بھولا کے ماموں نے گھر والوں کو بتایا کہ مجھے کام کی وجہ سے دیر ہوگئی تھی اور میں راستہ بھول گیا تھا۔
- (iv) چار چچاموں نے جو وطن سے لٹ لٹا کر آئے تھے آپس میں صلاح کی کہ چاروں مل کر ایک دوکان لیں اور ساجھے میں کام شروع کریں۔

$$3 \times 2 = 6$$

سوال نمبر 15 درج ذیل میں سے کسی ایک پر آدھے صفحے میں لکھئے۔

رباعی اور قطعہ کا فرق

رباعی کی طرح قطعہ بھی عام طور پر چار مصرعوں کی نظم ہوتی ہے لیکن رباعی اور قطعہ میں دو باتوں کے لحاظ سے بنیادی فرق ہے۔ رباعی کے لئے کچھ بحرین مخصوص ہیں جبکہ قطعہ کسی بھی بحر میں کہا جاسکتا ہے۔ دوسرے یہ کہ رباعی کے پہلے اور چوتھے مصرعے کا ہم قافیہ ہونا ضروری ہے جبکہ قطعہ میں یہ شرط نہیں۔ دوسرا اور چوتھا مصرعہ ہم قافیہ ہوتا ہے۔ اسکی وجہ یہ ہے کہ قطعہ کا ایسی شاعروں نے یہاں عموماً غزل کے اشعار میں ملتا ہے قطعہ بند استعار غزل کے اندر دو بھی ہو سکتے ہیں اور دو سے زائد بھی رباعی کی طرح قطعہ کی کوئی مخصوص بحر نہیں ہوتی۔

اردو غزل میں غالب کا مقام

مرزا سید اللہ خاں غالب اردو کے عظیم مشاعروں میں سے ایک ہیں۔ غالب نے اردو شاعری میں ایک ذہین، بے غزل میں نئے نئے مضامین اور نئے موضوعات کو بہت وسیع کر دیا اور اسن عشق کے علاوہ دوسرے مضامین بھی

داخل کئے اور اپنے آس پاس کی زندگی کا مشاہدہ کیا اور اسے مختلف پہلوؤں کو اپنی شاعری کا موضوع بنایا۔ غالب اگرچہ فانی نہیں تھے لیکن فلسفیانہ رجحان ان کے یہاں ملتا ہے۔ ان کے کام میں شوقی بھی ہے اور سنجیدگی بھی۔ آج ان کی اردو غزلیں لوگوں کو یاد ہیں اور ان کے اشعار روزمرہ بن گئے ہیں۔

اردو زبان کا ارتقاء

ہندوستان میں مسلمانوں کی آمد سے پہلے شاہ جہاں کے دور میں ایک نئی زبان کا وجود ہوا اور یہ زبان ہندو اور مسلمانوں کے میل جول سے ترقی کرتے کرتے اردو کے نام سے مشہور ہو گئی اس طرح اردو کی ترقی کا دارومدار ہر پانی اور کھڑی ہوئی ہی رہا۔ شاہ جہاں کے زمانے میں اسکو ”مست دی گئی برن بھاشا“ جسٹھانی ہندی پنجابی عربی کے الفاظ فارسی رسم الخط کے الفاظ اس زبان میں شامل ہو گئے ہیں۔ فارسی کا گہرا اثر پڑا اور اردو کا ایک وجود قائم ہو گیا۔ جو بعد میں اردوئے معلیٰ کہلانے لگی۔ اس زبان میں فارسی اور ہندی کے الفاظ کا استعمال اس طرح ہوا کہ گویا اسی کا لباس اور اس کا جسم فارسی بن گیا اس زبان کی سب سے بڑی خوبی یہ ہے کہ ہر زبان کے الفاظ اس میں موجود ہیں انگریزی زبان کے الفاظ کی کچھت بھی اس میں اس طرح ہے گویا وہ اسی زبان کے ہوں اسکی بنیاد ہندی صرفے ٹھو پر ہے اور اس زبان میں ہر صنف نے ترقی کی ہے مثلاً ناول، افسانہ، نظم، غزل وغیرہ۔

اردو ناول کا فن

ناول ایک ایسا نثری قصہ ہوتا ہے جس میں حقیقی زندگی کی تصویر نظر آتی ہے ناول اطالوی زبان کے لفظ ناولا سے نکلا ہے جس کے معنی ہیں دنیا، یہ نام اس لئے رکھا گیا کہ ناول ایک نئی چیز تھی اردو میں ناول انگریزی ادب کے راستے سے آیا۔ فنی اعتبار سے ناول کے اجزائے ترکیبی درج ذیل ہیں۔

(i) قصہ (ii) پلاٹ

(iii) کردار نگاری (iv) مکالمہ نگاری

(v) منظر کشی (vi) نقطہ نظر

مولوی نذیر احمد اردو ادب کے وہ ناول نگار ہیں جنہوں نے 1869 میں مرآۃ العروس لکھ کر اس فن کی ابتدا کی۔ اس کے علاوہ رسوا، شرر، پریم چند، راشد الخیر جی، عصمت چغتائی، کرشن چندر، وغیرہ وغیرہ اس فن کے ماہر و کارمندانے جاتے ہیں۔

اردو میں مضمون نگاری

مضمون نگاری بھی ادب کا ایک حصہ ہے اس کے ذریعہ انسان اپنی علمی، ادبی، سماجی، مذہبی غرض یہ کہ ہر قسم کی معلومات کو دوسروں تک پہنچاتا ہے اس طرح یہ ایک علمی اور ادبی خدمت بھی ہے اور انسان کے لئے دلچسپی اور تفریح کا ایک ذریعہ بھی۔ مختصر یہ کہ مضمون نویسی ایک بہترین اور مفید فن ہے اگرچہ یہ فن تنہید ہے۔ مگر شوق اور مہارت سے یہ آسان ہو جاتا ہے۔ مضمون کی عبارت سادہ سلیس اور روزمرہ کے مطابق ہو تو وہ مضمون دلچسپ ہوتا ہے اس میں بے آگراف اور تسلسل کا قائم رکھنا بھی ضروری ہے۔

خیالات کا تسلسل اور زبان کی صحت بھی ضروری ہے۔ یہ بھی ضروری ہے کہ مضمون کا آغاز دلچسپ جملوں میں کیا جائے جس سے پڑھنے والی کی طبیعت مگد ر نہ ہو، جہاں تک ہو سکے اپنی ہی زبان کے الفاظ کا استعمال ہونا چاہیئے۔

$$1 \times 5 = 5$$

Urdu (Course A)

Urdu Code No. 5A

مارکنگ اسکیم . . . اردو

سیکنڈری اسکول امتحان

مارچ 2007-08

ممتحن حضرات کے لئے ہدایات:-

عام ہدایات:

(General Instruction)

امتحان کی کاپیوں کی جانچ کا کام خاصا بھر سوزی اور بھر سازی کا کام ہے۔ یہ کام بہت صبر آزمائے کام ہے۔ جو خاصے صبر و تحمل کا طالب ہوتا ہے۔ سرسری انداز سے کاپیوں کی چیکنگ کر دینا خود ہماری دیانت داری اور خلوص کو مجروح کر دیتا ہے۔ دوسرے اس طرح کی چیکنگ میں خاصی ناہمواریاں بھی رہ جاتی ہیں۔ چیکنگ کے دوران کچھ اساتذہ نرمی کا رخ اختیار کرتے ہیں تو کچھ خاصے سخت ہو جاتے ہیں۔ دونوں ہی صورتوں میں طلباء کے نتائج متاثر ہوتے ہیں۔ چنانچہ اس طرح کی ناہمواریوں سے بچنے کے لئے کافی غور و خوض کے بعد ان نکات کا تعین کیا گیا ہے جس پر عمل درآمد کر کے ہم معیاری انداز سے کاپیوں کی چیکنگ کر پائیں گے۔

کاپیوں کی چیکنگ کے سلسلے میں رہنمائی کے جو نکات پیش کئے گئے ہیں ضروری نہیں کہ طلباء کے جوابات نمونے کی تشریح اور توضیح ہی کے انداز پر ہوں۔ اشعار کی تشریح، مرکزی خیال سوالات کے جوابات میں انداز بدل سکتا ہے۔ لیکن ہمارا خیال ہے کہ نمبروں کی تقسیم پر اس سے کوئی خاص اثر نہیں پڑے گا۔ آپ کو ہر حال میں مارکنگ اسکیم کے دائرے میں رہ کر ہی چیکنگ کرنا ہے تاکہ ماضی میں ہوتی رہی ناہمواریوں کو دور کیا جاسکے۔

امید ہے کہ اس صبر آزمایا کام کو آپ مذہبی فریضہ سمجھ کر انجام دیں گے۔

ممتحن حضرات کا رویہ مشفقانہ ہونا چاہئے قواعد اور احکام کی معمولی اغلاط کو نظر انداز کر دیا جائے تو بہتر ہے۔
صدر ممتحن اس بات کو ہر طرح سے یقینی بنالیں کہ مارکنگ اسکیم پر سختی سے عمل ہو رہا ہے یا نہیں۔ کچھ
اساتذہ مارکنگ اسکیم کو نظر انداز کرتے ہوئے اپنے روایتی انداز سے مارکنگ کرتے ہیں جس سے طلبہ کے نتائج
متاثر ہوتے ہیں۔ اس طرح صدر ممتحن کو خصوصی توجہ دینی ہے۔

۱۔ ممتحن حضرات کو کاپیاں جانچ کے لئے صرف اسی وقت دی جائیں جب جانچ کے پہلے دن ممتحن
اجتماعی یا انفرادی طور پر مارکنگ اسکیم پر تبادلہ خیال کر چکے ہوں۔

۲۔ ہیڈ ممتحن اس بات کا اطمینان کرنے کے لئے کہ کاپیوں کی جانچ مارکنگ اسکیم کے مطابق ہو رہی
ہے، ممتحن کی جانچی ہوئی ابتدائی پانچ کاپیوں کا باریک بینی سے جائزہ لے گا۔ جائزہ لینے اور یہ اطمینان کرنے کے بعد
ہی کہ کاپیوں کی جانچ مارکنگ اسکیم کے مطابق ہو رہی ہے، آئندہ کاپیاں دی جائیں گی۔

۳۔ کاپیوں کی جانچ مارکنگ اسکیم میں دی ہوئی ہدایت کے مطابق ہی کی جائے گی۔ یہ جانچ بھی
ممتحن کے اپنے روایتی انداز و فکر اپنے تجربے اور کسی دیگر بات کو مد نظر رکھ کر نہیں بلکہ صرف مارکنگ اسکیم کو ذہن میں
رکھتے ہوئے کی جائے گی۔

۴۔ اگر کسی سوال کے کئی جزو ہیں تو ہر جزو کے نمبر بائیں ہاتھ کے حاشیہ میں الگ الگ دیے جائیں
اور پھر تمام اجزاء میں حاصل نمبروں کو جمع کر کے سوال کے آخر میں حاشیہ میں لکھ کر اس کے گرد دائرہ بنا دیا جائے۔

۵۔ اگر کوئی طالب علم ایسا جواب لکھتا ہے جو مارکنگ اسکیم میں موجود نہیں ہے لیکن وہ جواب صحیح ہے تو
ہیڈ ممتحن سے صلاح کے بعد نمبر دیے جائیں۔

۶۔ اگر کوئی طالب علم دریافت کیے گئے جوابات سے زیادہ یعنی ایکسٹرا جواب لکھتا ہے تو اس جواب
کے نمبر برقرار رکھے جائیں۔

۷۔ اگر کوئی طالب علم کئے گئے الفاظ سے زیادہ الفاظ میں لکھتا ہے تو اس کے نمبر کم نہیں کئے جائیں گے۔

۸۔ مختصر سوالات کے جواب میں اگر کوئی طالب علم صرف ایک لفظ کا جواب لکھتا ہے اور صحیح ہے اور اس لفظ سے جواب ظاہر ہو جاتا ہے تو اسے پورے نمبر دئے جائیں گے۔

۹۔ اگر کوئی طالب علم دئے ہوئے اقتباس یا اس کے کسی حصے کو اپنے جواب کے لئے استعمال کرتا ہے مثلاً اقتباس میں دی ہوئی معلومات کو اپنے مضمون کے لئے استعمال کرتا ہے تو اس کے نمبر نہیں کاٹے جائیں گے سوائے اس کے کہ اس کا جواب دریافت کئے گئے سوالات سے مطابقت نہ رکھتا ہو۔

۱۰۔ اگر کوئی طالب علم دیئے ہوئے انتخاب میں سے دونوں سوالوں کا جواب لکھتا ہے اور کسی بھی جواب کو کراس نہیں کیا ہے اور دونوں صحیح ہیں تو اس جواب پر نمبر دئے جائیں جو زیادہ صحیح ہے۔ اور اگر اس نے دونوں جواب کراس کئے ہیں تو بھی امتحان جس جواب کو بہتر سمجھیں اس پر نمبر دیں۔ (یعنی امتحان حضرات کو اس کئے گئے جوابات کا پڑھنا لازمی ہے)

۱۱۔ تمام امتحان حضرات کے پاس صفر سے ۱۰۰ تک نمبر دینے کا پیمانہ ہے۔ برائے مہربانی اگر جواب درست ہے تو پورے نمبر دینے میں ہرگز تاثر نہ کریں۔

۱۲۔ زبان و ادب کا کاپیاں جانچنے والے اکثر حضرات یہ خیال کرتے ہیں کہ کسی طالب علم کو صد فی صد نمبر دینا ناممکن ہے۔ یہ خیال روایتی اور رجعت پسندانہ ہے۔ اس سے پرہیز کیا جانا ضروری ہے۔

۱۳۔ تخلیقی اظہار کے زمرے میں خوش خط اور املا کا بھی خیال رکھیں۔

مارکٹل اکیم
اردو (کورس۔ اے)

کل نمبر 100

وقت 3 گھنٹہ

(حصہ الف)

- سوال نمبر 1 درج ذیل عبارت کو غور سے پڑھیے اور اس سے متعلق سوالوں کے جواب لکھیے۔
- (i) جدید دور میں ذرائع ترسیل کی اہمیت
  - (ii) مصیبت تنہا نہیں آتی
  - (iii) پریم چند کی ادبی خدمات

جواب:

- (i) جدید دور میں ذرائع ترسیل کی اہمیت
تمہید / تعارف
جدید اور قدیم ترسیل کا فرق
ترسیل کے طریقے موجودہ دور میں کیا کیا ہیں
ترسیل کے طریقے
اہمیت کیا ہے
انداز بیان
اختتام

(ii) مصیبت تنہا نہیں آتی

تمہید و تعارف

مصیبت کی وجوہات

انسان کی کیفیت

مصیبت سے بچنے کے طریقے

مصیبت اور خوشحالی کا رشتہ

انداز تحریر

اختتام

(iii) پریم چند کی ادبی خدمات

تمہید و تعارف

بحیثیت کہانی کار، پریم چند کے موضوعات

بحیثیت افسانہ نگار پریم چند کے کردار،

ان کی کہانیوں اور افسانوں کا سماج پر اثر

کہانیوں کی خوبیاں

منفرد انداز بیان

مشہور ادبی تصانیف کے نام

اختتام

نمبروں کی تقسیم

2 تمہید

4 نفس مضمون

2 اظہار بیان

2 اختتام

10 کل نمبر

سوال نمبر 2 درج ذیل عبارت کو غور سے پڑھیے اور اس سے متعلق سوالوں کے جواب لکھیے۔

الف۔

امن نام ہے آپسی میل جول اور اتفاق کے ساتھ پرسکون حالات میں رہنے کا۔ امن اچھی چیز ہے۔ خواہ گھر، محلہ، شہر، ملک یا پوری دنیا کا ہو۔ ہر دور میں جہاں جنگ و جدال اور خون خرابے کا سلسلہ رہا ہے، وہاں کچھ امن پسند لوگ بھی رہے ہیں۔ اگر ایسا ہوتا تو دنیا اب تک ناپید ہو چکی ہوتی۔ جن لوگوں نے جنگ عظیم دیکھی ہے ان سے پوچھیں کہ جنگ اور امن میں کیا فرق ہے۔ جنگ اگر لعنت ہے تو امن بلاشبہ رحمت ہے۔ آج کی دنیا سٹ کر چھوٹی ہو گئی ہے۔ بین الاقوامی تعلقات اس حد تک وسیع ہو گئے ہیں کہ کوئی ملک ایک دوسرے کے حالات سے متاثر ہوئے بغیر نہیں رہ سکتا۔ آج امن عالم کو شدید خطرہ ہے۔ دوسری جنگ عظیم کے بعد دنیا کے بیشتر ممالک سرمایہ دارانہ نظام اور اشتراکی نظام میں بٹ گئے ہیں۔ اور وہ ایک دوسرے پر سبقت لے جانے کی کوشش کر رہے ہیں۔ اس کھنچاؤ اور تناؤ نے اب تیسری جنگ عظیم کا خطرہ پیدا کر دیا ہے۔

(i) امن کسے کہتے ہیں؟

(ii) دنیا امن پسندوں سے کبھی خالی نہیں رہی اگر ایسا ہوتا تو دنیا اب تک ناپید ہو چکی ہوتی اس جملے کی وضاحت کیجئے۔

(iii) جنگ اور امن کا فرق بتائیے۔

(iv) اس اقتباس کا مرکزی خیال دو جملوں میں لکھیے۔

(v) مندرجہ ذیل کے معنی لکھیے:

سبقت لے جانا۔ طاقت کا مظاہرہ کرنا۔ لوہا منوانا۔ خون خرابہ۔

جواب:

(i) امن نام ہے ایسی میل جول اور اتفاق کے ساتھ پرسکون حالات میں رہنے کا۔

(ii) دنیا میں ہمیشہ ہی امن پسند رہے ہیں اور رہیں گے اور اگر ایسا نہ ہوتا تو دنیا کبھی کی ناپید ہو چکی ہوتی۔

(iii) جنگ کو اگر لعنت کہا جائے تو امن بلاشبہ رحمت ہے۔

(iv) (1) امن کی اہمیت، کیوں کہ بغیر امن گھر، محلہ، شہر، ملک کی ترقی ممکن نہیں۔

(۲) جنگ سے تباہی اور بربادی کے علاوہ کچھ حاصل نہیں ہوتا۔

(۷) مندرجہ ذیل کے معنی لکھیے،

سبقت لے جانا	ایک دوسرے سے بڑھ جانا۔
طاقت کا مظاہرہ کرنا	طاقت ظاہر کرنا۔
لوہا منوانا	اپنی طاقت تسلیم کرانا۔
خون خرابہ	خون بہانا۔ قتل کرنا۔

$$2 \times 5 = 10$$

سوال نمبر 3 . فعل کی دو قسموں کے نام لکھیے۔

(۱) فعل لازم

(۲) فعل متعدی

فعل لازم: وہ فعل ہے جس کا اثر صرف کلمہ کرنے والے یعنی فاعل تک ہی محدود رہتا ہے۔ مثلاً تشکیل دے گی۔

فعل متعدی: اس فعل سے مراد ہے جس کا اثر صرف فاعل تک محدود نہ رہ کر مفعول پر بھی پڑے جیسے کتاب لکھی گئی، انگور کھائے گئے۔ وغیرہ

نمبروں کی تعریف

$$1\frac{1}{2} + 1\frac{1}{2} = 3 \quad \text{تعریف}$$

$$1 + 1 = 2 \quad \text{مثالیں}$$

$$5 \quad \text{کل نمبر}$$

سوال نمبر 4 حرف کے کہتے ہیں، حرف علت کی تعریفیں مثالیں دیکر سمجھائے۔

جواب: حرف سے مراد وہ کلمہ ہے جو دو لفظوں کو آپس میں ملائے جیسے ہر کو، تک وغیرہ

حرف جار: یہ وہ حرف ہیں جن کی مدد سے جملے بنتے ہیں ان کے بغیر نہ تو جملوں میں تعلق پیدا ہو سکتا ہے اور نہ ہی جملے

پا معنی ہو سکتے ہیں جیسے قمرمیدان میں ہے، بچی اسکول سے آئی وغیرہ

حرف علت :- جو حرف کسی بات کا سبب بیان کریں، انہیں حرف علت کہتے ہیں جیسے، میں انگریزی مضمون میں کمزور ہوں اس لئے ٹیوشن لیتا ہوں، اس جملے میں مضمون کے سبب کی وجہ کے لئے اس لئے لگایا گیا۔

نمبروں کی تقسیم
 تعریف $1\frac{1}{2} + 1\frac{1}{2} = 3$
 مثالیں $1 + 1 = 2$
 کل نمبر 5

سوال نمبر 5 درج ذیل میں سے دو کی تعریف لکھیے اور ہر ایک کی ایک ایک مثال بھی لکھیے۔

(i) تجنیس

(ii) استعارہ

(iii) لفظ و نشر

جواب:

صنعت تجنیس :- تجنیس کی لغوی معنی ہیں ایک جیسا یا یکساں کلام میں جب ایسے الفاظ کا استعمال ہو لکھنے یا بولنے میں ایک جیسے ہوں، لیکن معنی کے اعتبار سے مختلف ہوں تو وہاں صنعت تجنیس ہوتی ہے۔

جیسے: جتنے مرمر گہے ہو اتم پر

ان کے مرقد ہیں سنگ مرمر کے

شعر مرمر کا دو جگہ استعمال ہوا ہے اور دونوں کے معنی الگ الگ ہیں

استعارہ :- استعارہ کے معنی ہیں ادھار لینا جب کوئی لفظ اپنے اصل معنی کے بجائے مجازی معنی میں استعمال کیا جائے اور

اس کے اصل معنی و مجازی معنی میں تشبیہ کا تعلق ہو تو وہ استعارہ کہلاتا ہے، جیسے

رہارہ بنے لگا اس شمع کو پروانے سے

آشنائی کا کیا حوصلہ بے گانوں سے

اس مثال میں شمع محبوب کا استعارہ ہے جب کہ پروانے عاشقوں کے معنی میں استعمال کیا گیا ہے

(iii) لف و نشر

کلام میں پہلے چند چیزوں کا لانا لف کہلاتا ہے اور پھر ہر ایک کی مناسبت کو بیان کرنا نشر کہلاتا ہے، جیسے،
شرکت شیخ و برہمن سے میر
کعبہ و دیر سے بھی جائے گا

اس مثال میں پہلے مصرعہ میں برہمن لائے گئے ہیں اور دوسرے مصرعہ میں اس کی مناسبت سے کعبہ اور دیر کا استعمال کیا گیا ہے۔

نمبروں کی تقسیم

$$\begin{array}{lcl} 1\frac{1}{2} + 1\frac{1}{2} = 3 & \text{تعریف} & \\ 1 + 1 = 2 & \text{مثالیں} & \\ & \text{کل نمبر} & 5 \end{array}$$

سوال نمبر 6 درج ذیل محاوروں سے جملے بنائیے۔

(i) جنگل میں منگل ہونا

(ii) چار چاند لگنا

(iii) سبز باغ دکھانا

(iv) پھولے نہ سمانا

(v) دانت کھٹے ہونا

جواب:

(i) جنگل میں منگل ہونا: سنو یار! تم بھی اسکا دھنڈکپ میں چلو پھرتو جنگل میں منگل ہو جائے وہاں میرے اور بھی کئی دوست پہنچ رہے ہیں۔

(ii) چار چاند لگنا: یوں بھی تاج محل کی خوبصورتی کا کیا کہنا مگر چاند کی چودھویں رات میں جا کر دیکھو تو اس کی خوبصورتی میں اور بھی چار چاند لگ جاتے ہیں۔

(iii) سبز باغ دکھانا:- الگھن کے زمانے میں امیدوار زیادہ سے زیادہ ووٹ حاصل کرنے کیلئے طرح طرح کے سبز باغ دکھاتے ہیں۔

(iv) پھولے نہ سمانا:- امتحان میں اول نمبر سے پاس ہونے کی خبر سن کر میں پھولے نہیں سمایا۔
دانت کھنے کرنا:- جب جب دشمنوں نے ہمارے ملک پر حملہ کیا ہے ہمارے بہادر سپاہیوں نے انکے دانت کھنے کر دیئے ہیں۔

$$1 \times 5 = 10$$

حصہ - ب

سوال نمبر 7 درج ذیل کو غور سے پڑھیے۔ اور اس سے متعلق سوالوں کے جواب لکھیے۔

کھانے پینے میں مزاج بہت نفاست پسند تھا۔ حتیٰ الوسع اس بات کی کوشش کرتے کہ سالن ترکاری ہاتھ سے نہ کھائیں۔ وہ یہ برداشت نہیں کر سکتے تھے کہ چکناہٹ یا سالن کی زردی انگلیوں پر رہ جائے۔ اس لئے بے دریغ چمچے اور کانٹے کے ٹکڑے میں ڈال کر لٹکا دیا جاتا تھا۔ جب تمام پانی اس سے نکل جاتا، تو بقیہ پنیروں پتھروں یا کسی اور بھاری اور سخت چیز کے درمیان رکھ کے ہموار کر لیتے۔ پھر جتنے چاہئے۔ اس سے ٹکڑے، لمبوترے، چوکور ٹکڑے کاٹ لیتے ناشتے میں یہ چیز ضرور ہوتی تھی اور وہ اسے ہمیشہ کانٹے سے کھاتے تھے۔

کھانے میں مچھلی بہت پسند تھی۔ لیکن کانٹے سے بہت ڈرتے تھے۔ اخیر عمر میں بینائی میں بھی فرق آ گیا تھا، چھوٹا کانٹا دکھائی نہیں دیتا تھا، اس لئے عام طور پر بیگم صاحبہ ان کے لئے علیحدہ پہلے سے کانٹا نکال کے دسترخوان پر رکھ دیا کرتی تھیں۔ خوراک بہت کم تھی۔

(i) یہ عبارت کس سبق سے لی گئی ہے اور اس کا مصنف کون ہے؟

(ii) اس اقتباس کا مرکزی خیال دو جملوں میں لکھیے۔

(iii) کھانے میں انہیں کیا کیا پسند تھا؟

(iv) سالن ترکاری ہاتھ سے کیوں نہیں کھاتے تھے؟

(v) درج ذیل کے معنی لکھیے۔

حتیٰ الوسع۔ بے دریغ۔

جواب:

- (i) یہ اقتباس سائل دہلوی کے سبق سے لیا گیا ہے اور مصنف کا نام مالک رام ہے۔
  - (ii) سائل دہلوی کے نفیس مزاج کے بارے میں ذکر ہے۔
  - (iii) اس اقتباس میں ان کے کھانے پینے کے عادات کا ذکر ہے۔
  - (iv) کھانے میں انہیں دیہی مہیر اور مچھلی بہت پسند تھی۔
  - (v) کیوں کہ وہ چکناہٹ یا سالن کی زردی انگلیوں پر نہ لگ جائے یہ پسند نہیں تھا۔
  - (vi) درج ذیل کے معنی لکھیے؟
- حتی الوسع جہاں تک ہو سکے۔
بے دریغ بلا جھجک۔ بلا تامل۔

یا

انگریزوں کی مضبوط مرکزی حکومت نے تہذیبی وحدت کو پارہ پارہ کر کے تفریقی رجحانات کو بڑھایا، اور اس ہندو مسلم اتحاد کا خاتمہ کر دیا، جس کا خمیر صدیوں سے اٹھا تھا۔ چنانچہ یہ ان اداروں کی نوعیت اور شکل کو فرقہ وارانہ رنگ دینے میں کامیاب ہو گیا جو مدتوں سے چلے آ رہے تھے اور حکمرانوں کی ساحری نے وہ خواب دکھائے کہ ہر شعبہ زندگی میں تفرقہ ہی تفرقہ دکھائی دینے لگا۔ تاریخی تقاضوں نے جن اختلافات کو بہت گہرائی میں دفن کر دیا وہ ابھر آئے اور نیم جاگیردارانہ، نیم صنعتی اختلافات کو بہت گہرائی میں دفن کر دیا صنعتی نظام زندگی میں انہیں پنپنے کی نئی غذا ہاتھ آ گئی۔ جدید سیاست کا یہ سب سے بڑا کمال ہے کہ وہ ان فتنوں کو پال سکتی ہے جو مرتے مرتے بھی نہیں مرتے چنانچہ اونچے اور متوسط طبقے کے وفاداروں نے دانستہ اور نادانستہ اپنے غلام بنانے والوں کا ساتھ دے کر مشترک قدروں کے ان رشتوں کو توڑ ڈالا جو عام زندگی کی مشترک معاشی، ضروریات سے بنے اور مضبوط ہوئے تھے۔ انھوں نے اختلافی اور تفریقی رجحانات کو یہاں تک بڑھایا کہ آخر کار ہندوستان دو حصوں میں تقسیم ہو گیا۔

- (i) یہ عبارت کس سبق سے لی گئی ہے اس کا مصنف کون ہے؟
- (ii) انگریزوں کی حکومت سے ہندوستان کی تہذیبی وحدت کو کس طرح نقصان پہنچایا؟
- (iii) جدید سیاست کا سب سے بڑا کمال کیا ہے؟

(iv) اس اقتباس کا مرکزی خیال دو جملوں میں لکھیے۔

(v) درج ذیل کی وضاحت کیجئے۔

جواب:

(i) یہ عبارت ”ہندوستانی تہذیب کے عناصر“ سے لی گئی ہے اس کے مصنف سید احتشام حسین ہیں۔

(ii) ہندوستان کی تہذیبی وحدت کو تفریقی رجحانات کو بڑھا کر اور ہندو مسلم اتحاد کا خاتمہ کر کے تہذیبی وحدت کو نقصان پہنچایا۔

(iii) جدید سیاست کا سب سے بڑا کمال یہ ہے کہ وہ ان فتنوں کو پال سکتی ہے جو مرتے مرتے بھی نہیں مرتے۔

(iv) (i) ہندوستان میں صدیوں سے چلی آرہی محبت کو نفرت و پھوٹ میں بدل دیا۔

(ii) اخلاقی اور تفریقی رجحانات کو اس طرح بڑھایا کہ کٹڑوں میں تقسیم کر دیا۔

(v) وضاحت

(i) تفریقی رجحانات:- مذہبی جذبہ انسانی محبت کے اس جذبہ کو دبا دیتا ہے جس سے تفریقی رجحان پیدا

ہوتے ہیں۔

(ii) ہندو مسلم اتحاد:- ہندو مسلم کی آپسی محبت، اتفاق۔

(iii) حکمرانوں کی ساحری:- حکمران کی جادوگری۔

(iv) دانستہ اور نادانستہ:- جانے انجانے میں

دوسرے پہرے کے مرکزی خیال کے 2 نمبر ہیں۔

سوال نمبر 1 = 1

سوال نمبر 2 = 2

سوال نمبر 3 = 1

سوال نمبر 4 = 2

سوال نمبر 5 = 1

کل نمبر = 7

سوال نمبر 8 حیات اللہ انصاری کے افسانے بھیک کا مختصر تنقیدی جائزہ پیش کیجئے۔

افسانہ بھیک

حیات اللہ انصاری کے بہترین افسانوں میں سے ایک ہے۔ ان افسانوں کی خوبی ہے کہ اس میں مشاہدہ تخیل اور فکر کو بڑا دخل رہتا ہے، اور اس سے بڑھ کر یہ بات ہے کہ وہ ان کا استعمال بڑے متوازی ڈھنگ سے کرتے ہیں زیر نظر افسانہ بھیک بھی اسی انداز سے لکھا گیا افسانہ ہے۔

اس افسانہ میں ایسی کمزور نادر اور قیمتلڑکی کی کہانی ہے جس پر اپنے پانچ چھوٹے بھائیوں کا بوجھ ہے اور وہ ان کی ہر طرح سے نگہداشت کرتی ہے ایک ٹی بی کے مریض کی تلاش سے رجنی کی ملاقات ہوتی ہے جو اس کے لئے امید کی کرن بن کر سامنے آتا ہے لیکن یہ امید کی کرن بہت جلد اس کا ساتھ چھوڑ دیتی ہے، جس کے نتیجے میں اس کے تمام سبز خواب بکھر جاتے ہیں۔

اس افسانے کے دو اہم کردار ہیں ایک رجنی اور دوسرا کیلاش اور افسانہ نگار کی یہ خوبی ہے کہ اس نے ان دونوں کرداروں کو بڑی خوبی سے نبھایا ہے۔ اور دونوں کی اپنی اپنی لا چاری اور مجبوری کو واضح کیا ہے، اپنے شکفت اور لطیف انداز سے انہوں نے ان دونوں کرداروں کی زبان و بیان اور آپسی گفتگو کو بڑے موثر انداز میں بیان کیا ہے۔ اتنی باریک بینی سے انہوں نے اس افسانے کے نفسیاتی پہلوؤں کو اجاگر کیا ہے کہ حقیقی معنی میں ایک مجبور اور لاچار لڑکی کی تصویر اور اس کے ساتھ ہونے والے حالات و واقعات قاری کو بغیر متاثر کئے نہیں رہ سکتے۔

$$1 \times 5 = 5 \text{ کل نمبر}$$

سوال نمبر 9 درج ذیل ادیبوں میں کسی دو کی شخصیت اور ان کی نثر نگاری کی خصوصیات ایک صفحہ کے اندر لکھیے۔

راجندر سنگھ بیدی

راجندر سنگھ بیدی کی پیدائش ستمبر 1915 میں ضلع سیال کوٹ میں ہوئی اس کے بعد لاہور آ گئے اور 1931 میں میٹرک کیا ڈی۔ اے وی کالج لاہور سے انٹر کا امتحان پاس کیا انہوں نے چند کامیاب فلمیں بنائیں بہت سی فلموں کے مکالمہ بھی لکھے جو بہت مقبول ہوئے۔

راجندر سنگھ بیدی کے نثر کی زبان بے تکلف سادہ اور گھریلو ہے غیر ضروری لفظ کا استعمال نہیں ہے۔ انسانی

نفسیات پر گہری نظر کی وجہ سے ان کے کردار انسانی زندگی کی سنجیدگیوں کی جیتی جاگتی تصویر پیش کرتے ہیں اور کہانیوں میں اسٹنٹ رانی معنویت اور اساطیری فضا ہوتی ہے۔

سید احتشام حسین

اردو تنقید میں سید احتشام حسین کا نام بہت ممتاز ہے۔ انکی پیدائش اتر پردیش کے ضلع اعظم گڑھ کے ایک قصبے میں ہوئی۔ تعلیم اعظم گڑھ اور الہ آباد میں حاصل کی 1932 کے آس پاس لکھنا شروع کیا۔ ابتداء میں کہانی، ڈرامے، نظمیں، غزلیں مضامین سب کچھ کہتے رہے 1936 میں الہ آباد یونیورسٹی سے ایم اے کیا اور 1938 میں لکھنؤ یونیورسٹی کے شعبہ اردو میں پڑھانے لگے۔ شرع سے ہی ترقی پسند تحریک سے وابستہ ہو گئے اور تنقیدی مضامین پر توجہ مرکوز کی۔ 1952 میں فیلر فاؤنڈیشن کے وظیفے پر امریکہ اور یورپ کا سفر کیا الہ آباد یونیورسٹی میں پروفیسر ہو گئے۔ ریٹائر ہونے سے کچھ پہلے الہ آباد میں دل کا دورہ پڑنے سے انکی موت ہو گئی۔

احتشام حسین نے جان ہیز کی کتاب کا ترجمہ ہندوستانی لسانیات کا خاکہ کے نام سے شائع کیا۔ افسانوں کا مجموعہ دیرانے کے نام سے اور امریکہ و یورپ کا سفر نامہ ساحل و سمندر کے نام سے شائع ہوا۔

ان کا انداز بیان صاف، سلیس، سادہ اور سلجھا ہوا ہے۔ احتشام حسین کی کوشش یہ ہوتی ہے کہ ہر جملے کو اتنا مکمل بنالیں کہ جو بات کہی جا رہی ہے اس کے سب سے پہلے جملے میں آجائیں۔ یہی وجہ ہے کہ ان کی تحریر میں ایسے فقرے اور عبارتیں بہت ہوتی ہیں جن سے جملہ کئی حصوں میں تقسیم ہو جاتا ہے۔

مولوی عبدالحق

بابائے اردو عہد الحق 1870ء میں ہاپوڑ، ضلع میرٹھ میں پیدا ہوئے تھے۔ اپنی پوری زندگی اس زبان کی خدمت میں وقف کر دی۔ وہ مختلف عہدوں پر فائز رہے۔ اور اردو کی ترقی کے لئے دل و جان سے محنت کرتے رہے۔ 16 اگست 1961ء کو کراچی میں انتقال ہوا۔

مولوی عبدالحق ایک محقق، سوانح نگار، زبان داں، لغت نویس، قواعد داں اور انشا پرداز تھے۔ وہ اپنی تحریروں میں سادہ اور عام بول چال کی زبان استعمال کرتے تھے۔ انکی عبارت میں الجھاؤ نہیں ہوتا۔ بلکہ انکی عبارت کا مفہوم بالکل واضح ہوتا ہے۔ وہ خود بھی آسان لکھتے تھے اور دوسروں سے بھی آسان زبان لکھنے کو کہتے تھے وہ چھوٹے چھوٹے جملوں میں اپنی بات مکمل کرتے تھے۔

مولوی صاحب نے اپنے زمانے کے کچھ اشخاص پر ضامین اور خاکے بھی لکھے۔ ان کے خاکوں کی ایک اہم خصوصیت یہ ہے کہ انہوں نے معمولی لوگوں کو بھی موضوع بنایا۔ مثال کے طور پر انور خاں اور نام، یو مائی کے ایسے خاکے لکھے کہ ان گناہم لوگوں کو زندہ جاوید بنا دیا اور یہ ثابت کر دیا کہ معمولی انسان میں بھی ایسی خوبیاں ہوتی ہیں جو انہیں دوسروں سے ممتاز کرتی ہیں۔

2	مخصوصیت
2	نثر نگاری کی
4 X 2 = 8	کل نمبر

سوال نمبر 10 درج ذیل اشعار میں سے صرف تین کا مطلب لکھئے اور شاعر کا نام بھی بتائیے۔

ہم رونے پہ چائیں تو دریا ہی بہا دیں   شبنم کی طرست سے ہمیں رونا نہیں آتا
 غافل ہے بہار چمن عمر جوانی   کر میر کہ موسم یہ دوبارہ نہیں آتا
 ہستی سے زیادہ ہے کچھ آرام عدم میں   جو جاتا ہے یہاں سے وہ دوبارہ نہیں آتا
 بھری ہے دل میں جو حسرت کہوں تو کس سے کہوں
 سنے ہے کون مصیبت کہوں تو کس سے کہوں۔

جو دوست ہو تو کہوں تجھ سے دوستی کی بات
 تجھے تو مجھ سے عداوت کہوں تو کس سے کہوں

ہم رونے پہ چائیں..... رونا نہیں آتا

شاعر: ابرہم ذوق شاعر اپنے غموں کو اظہار کو اچھا نہیں سمجھتا کیوں کہ اظہار کرنے سے راز فاش ہو جاتا ہے، اور رونے چلانے اور آہ و بکاہ کرنے سے لوگ اس کا مذاق اڑائیں گے۔ ساتھ ہی یہ ڈر بھی ہے کہ کہیں اس کا محبوب بدنام نہ ہو جائے۔ اسی کا ذکر کرتے ہوئے شاعر کہتا ہے کہ شبنم کے تو چند قطرے ہوتے ہیں اور شبنم کی طرح رونا بھی کوئی رونا

ہے، میں اگر رونے پر آجاؤں تو دریا بہا دوں۔

غافل ہے..... نہیں آتا

ذوق فرماتے ہیں کہ انسان تو کتنا غافل ہے کیا تجھے نہیں معلوم کہ زندگی انسان کو ایک باری نصیب ہوتی ہے، اور زندگی میں جوانی کا دور بھی صرف ایک باری انسان کو میسر آتا ہے دنیا کی سیر کرنے کا جو جوانی میں لطف ہے وہ زندگی کے دور کے کسی حصے میں کہاں، اس لئے اے حضرت انسان دنیا کی رنگینوں اور عنایتوں کا خوب لطف اٹھا۔

نہستی سے..... نہیں آتا

ذوق فرماتے ہیں کہ جب سے دنیا بنی ہے تب سے موت اور زندگی کا سلسلہ لگا ہوا ہے مگر جو ایک باری موت کے آغوش میں چلا گیا وہ پھر کب دنیا میں واپس ہوا ہے۔ آج تک یہ موت اور زندگی کا راز راز میں ہے۔ اور کوئی فلسفی بھی اس راز کو نہ پاسکا، شاعر کا خیال ہے کہ ہو سکتا ہے زندگی سے زیادہ لطف مرنے کے بعد میسر آتا ہو، اور جو یہ لطف اٹھا رہا ہے وہ نفس دنیا میں پھر آ لے کے لئے شاید اس لئے تیار نہ ہونا ہوگا وہ دنیا سے بڑی تکلیفیں اٹھا کر گیا ہوتا ہے۔

(2) بھری ہے دل میں..... کہوں

شاعر بہادر شاہ ظفر

شاعر اپنی آبِ ہمتی کی طرف اشارہ کرتے ہوئے کہتا ہے کہ دل میں ہزاروں لاکھوں تمنائیں اور خواہشات دفن ہیں نہ پوری نہیں ہو سکتیں لیکن ان کا اظہار کس سے کروں اور کسے اپنا ہمنوا اور ندیم بناؤں میرے غم میں تو روز بروز اضافہ ہو رہا ہے۔ اپنی ان پریشانیوں اور دکھوں کا اظہار کر کے اپنے غم کو غلط کرنے کو جی تو چاہتا ہے لیکن کون ہوگا ایسا بہرہ رور و دوس جو میری ان تکلیفوں کو سن کر کم کرے گا

جو دوست ہو..... لیکن

منازع کو اپنے محبوب سے شکایت ہے کہ جو لوگ دوستی کا دم بھرتے ہیں وہ میرے غم میں ایک معاون و مددگار ہیں حقیقت یہ ہے کہ کوئی دوست ہی نہیں جو دل کی باتوں کو اس کے سامنے رکھوں اپنی پریشانیوں اور دکھوں کو منانے یا کم کرنے کی بات کروں۔

میرا محبوب تو میرا دشمن ہے اور مجھ سے صداوت رکھتا ہے پھر اس سے اپنے دکھ و غم کی بات کرنا فضول ہے۔

۵

مندرجہ ذیل کا مفہوم لکھیے اور شاعر کا نام بھی لکھیے۔

جودل سے قوم کے نکلی ہے وہ صدا ہے یہی

تھا جس پہ ناز مسیحا کو وہ صدا ہے یہی

دلوں کو مست جو کرتی ہے وہ ہوا ہے یہی

غریب بند کے آزار کی دوا ہے یہی

نہ چین آئے گا بے ہوم رول پائے ہوئے

فقیر قوم کے بیٹھے ہیں لو لگائے ہوئے

یہ جوش پاک زمانہ دبا نہیں سکتا   رگوں میں خون کی حرارت مٹا نہیں سکتا

یہ آگ وہ ہے جو پانی بجھا نہیں سکتا   دلوں میں آگ کے یہ ارمان جات نہیں سکتا

طلب فضول ہے کانٹے کی پھول کے بدلے

نہ لیں بہشت بھی ہم ہوم رول کے بدلے

جواب:

شاعر۔ چکیت لکھنوی

نظم۔ آوازہ قوم

چکیت کہتے ہیں کہ ہماری پوری قوم کی طرف ایک ہی مانگ ہے اور وہ ہے ہوم رول یعنی ہماری ملکی آزادی یہ صدا ایسی ہے جس پر مسیحا بھی ناز کرتا ہے، دل کو خوش کرنے والی، وہ بھی آزادی کی ہے، غربت، ہندوستان کی یہی تمنا ہے کہ

ہندوستان آزاد ہو، ہمیں تو اسی وقت چین نصیب ہوگا جب آزادی ملے گی، قوم کا ہر فرد اس امید کو اگانے بیٹھا ہے۔

دلوں کی مسست ..... دوا ہے یہی

شاعر۔ چکبست

نظم۔ آوازہ قوم

اس شعر میں بھی شاعر تقریباً وہی بات کہ رہا ہے جو اوپر والے شعر میں کہی گئی ہے آزادی ملنے سے دل خوش ہونگے، زندگی میں لطف پیدا ہوگا، اور زندگی کی ہر چیز اچھی لگے گی،

ہندوستان کے رہنے والے ہر ہندوستانی کی یہ خواہش ہے کہ جلد ملک آزاد ہو اور نلامی کے سبب جو تکالیف اور غم ہم اٹھا رہے ہیں اس سے نجات پا جائیں۔

پہ جوش پاک ..... بدلے

شاعر۔ چکبست لکھنوی

نظم۔ آوازہ قوم

یہ نظم کا آخری بند ہے جس میں شاعر ملک کے عوام کے جوش اور ان کے حوصلے کی ترجمانی کرتے ہوئے کہتا ہے کہ آزادی پانے کا جوش اب کوئی بھی نہیں دبا سکتا، آزادی حاصل کرنے کے لئے خون میں جو حرارت پیدا ہوئی ہے وہ اب ٹھنڈی نہیں ہو سکتی دلوں میں آزادی پانے کی جو آگ لگی ہوئی ہے اس کو کوئی ٹھنڈا نہیں کر سکتا، ہندوستانوں کے دلوں میں آزادی پانے کا جو ارمان ہے اسے کوئی نہیں مٹا سکتا، نلامی ایک کانٹے کی مانند ہے اور آزادی ایک پھول کی طرح ہے اور جس طرح کانٹے کے بدلے پھول قبول نہیں کئے جاسکتے اسی طرح اگر کوئی بہت دیرینے کی بات کرے تو ہوم رول پانے کے لئے ہندوستانی جنت بھی قبول کرنا پسند نہیں کریں گے۔

نمبروں کی تقسیم

$$1\frac{1}{2} + 1\frac{1}{2} = 3 \quad \text{تعریف}$$

$$1 + 1 = 2 \quad \text{مثالیں}$$

$$5 \quad \text{کل نمبر}$$

سوال نمبر 11 اکبر الہ آبادی کی نظم "جلوہ دربار دہلی" یا سرور جہاں آبادی کی نظم گنگا کا خلاصہ ایک صفحے کے اندر لکھیے۔

جواب:- خلاصہ۔ گنگا

سرور جہاں آبادی کی نظم گنگا ان کی ایک مشہور و معروف نظم ہے ہندوستانی مختلف ندیوں کی دھرتی ہے اور گنگا ہندوؤں میں سب سے زیادہ اہم اور مقدس مانی جاتی ہے۔ شاعر نے گنگا کو ایک پاک دیوی سے تشبیہ دی ہے، اور اس کی خوبیوں کو اسی طرح نظم کیا۔ نظم کو پڑھ کر ایسا محسوس ہوتا ہے کہ شاعر کسی دوشیزہ کے حسن و جمال کی تعریف کر رہا ہے، وہ اس کی خوب صورتی، صفائی، اور دل کشی پر حیرت زدہ ہے، وہ جتنا کو اس کی نیلی مانتے ہوئے اظہار خیال کرتا ہے کہ تیرے اندر اتنی خوب صورتی اور دل کشی نہیں، جتنی گنگا میں ہے اے گنگا تو پاک ہے اور پھول و سبزہ تیرے زیور ہیں تیری موجیں جب ابھرتی ہیں تو ایسا احساس ہوتا ہے کہ جیسے وہ اللہ کی تعریف کے گیت گارہی ہوں، تو معرفت الہی کی تلاش میں ایک جگہ سے دوسری جگہ جاتی ہے اور راستے تلاش کرتی پھرتی ہے، ایسا لگتا ہے کہ جیسے کوئی کارواں کھو گیا ہے، اور تو اس کو تلاش کر رہی ہے، یہ پھول جو مہکتے ہوئے نظر آتے ہیں اور یہ ذرے جو اپنی چمک سے آنکھوں کو خیرہ کر رہے ہیں، وہ سب تیری وجہ سے ہے، تو ہمارے ملک کا وہ حسین دریا ہے، جو مقدس بھی ہے، متبرک بھی، تو وحدت الہی کا ایک نظارہ عام ہے، جس سے سب کو فائدہ پہنچتا ہے، شاعر کی تمنا ہے کہ وہ جس وقت دینا سے رخصت ہو تو اس وقت اسے گنگا کا پاکیزہ اور متبرک پانی پینا نصیب ہو۔

گنگا۔ جلوہ دربار دہلی

دسمبر 1898 میں لارڈ کرزن نے وائسرائے کی حیثیت سے ہندوستان آئے۔ انہوں نے 1903ء میں دہلی میں دربار کیا، اسی دربار پر اکبر الہ آبادی نے یہ نظم لکھی ہے۔ اس نظم کے شروع میں شاعر کہتا ہے کہ دربار دہلی کے موقع پر مجھے بھی دربار دہلی دیکھنے کا شوق ہوا۔ دہلی کا منظر دیکھنے والا تھا۔ میں نے بھی آکر یہاں جتنا کی چوڑائی، لاٹ صاحب، ڈیوک آف کنٹا، پلٹین اور طرح طرح کے رنگارنگ پروگرام دیکھے، لوگوں کا ہجوم ایک طرف سے دوسری طرف آتے جاتے دیکھا۔ گویا کہ سب لوگ اس دربار کے موقع پر خوشی میں شامل تھے اور دہلی کی رونق بڑھ رہی تھی۔ جامع مسجد کے آس پاس جگہ کچھ آج بھری ہوئی تھی۔ اور ہر طرف روشنیاں جگمگا رہی تھیں۔ ہر آدمی رونق کو اپنی آنکھوں سے دیکھنا چاہتا تھا۔ لوگ خوشی میں آتش بازی چھوڑ رہے تھے ہر طرف نعمتوں کے ڈھیر تھے۔ شہید اور دودھ

کی کثرت تھی۔ اس وقت انگریزوں کا عروج تھا انہیں کی محفل میں پلانے والے بھی وہ خود ہی تھے۔ جو پہلے بھی تھا صرف ان ہی کا تھا، ہم تو صرف انہیں دیکھ سکتے تھے، ہم انکے خیر خواہ ہیں۔ ہم ہی نہیں بلکہ سب کے سب لوگ ان کے خیر خواہ تھے۔ شاہی قلعے میں ڈانس ہوا اور لہندی کرزن کا ناچ بھی پیش کیا گیا۔ ناپنے والیاں آسمان کی بلندی پر تھیں۔ انکی جیسی نوک پلک یعنی بناؤ سنگار کسی میں بھی ممکن نہیں ہو سکتا تھا۔ اندر دیوتا کی محفل کی جھلک دربار میں معلوم ہو رہی تھی یہ عیش و عشرت کی محفل صبح تک چلتی رہی ہو سکتا ہے کوئی میرے اس بیان کا یقین نہ کرے۔ لیکن جن لوگوں نے اس خوب صورت حقیقت کو دیکھا ہے تائید کریں گے۔

$$1 \times 5 = 5$$

سوال نمبر 12 درج ذیل میں سے کسی دو پر مختصر نوٹ لکھیے۔

- (i) غزل اور نظم میں فرق
- (ii) اقبال کی نظم گوئی
- (iii) سراج اور رنگ آبادی کی شاعری کی خصوصیات
- (iv) جوش کی رباعی گوئی

(i) غزل اور نظم میں فرق

غزل کے لغوی معنی محبوب سے باتیں کرنا، عورتوں سے باتیں کرنا، عورتوں کی باتیں یا عشقیہ باتیں کرنا ہے۔ لیکن اب اس میں ہر قسم کے مضامین داخل کئے جانے لگے ہیں۔ غزل اردو کی سب سے زیادہ مقبول صنفِ سخن ہے۔ غزل کا ہر شعر اپنے مفہوم کے اعتبار سے مکمل ہوتا ہے۔ غزل میں اشعار کی تعداد مقرر نہیں ہے۔ لیکن عام طور پر پانچ یا سات شعر ہوتے ہیں لیکن اس سے زیادہ اشعار بھی ہو سکتے ہیں۔

غزل کا پہلا شعر جس کے دونوں مصرعے ہم قافیہ ہوں "مطلع" کہلاتا ہے۔ غزل میں ایک سے زیادہ "مطلع" بھی ہو سکتے ہیں۔ غزل بغیر مطلع کے بھی ہو سکتی ہے۔ غزل کے آخری شعر میں شاعر اپنے تخلص کا استعمال کرتا ہے اس شعر کو مقطع کہتے ہیں۔ غزل کا سب سے اچھا شعر "بیت الغزل" یا "شاہ بیت" کہلاتا ہے۔

نظم: نظم کے معنی ”انتظام“ ترتیب یا آرائش کے ہیں۔ نظم سے مراد پوری شاعری ہوتی ہے۔ اس میں وہ تمام اصناف اور اسالیب شامل ہیں جو ہیئت کے اعتبار سے نثر نہیں ہیں۔ غزل کے علاوہ تمام اصناف میں کی جانے والی شاعری کو ”نظم“ کہتے ہیں۔

نظم کا ایک مرکزی خیال ہوتا ہے۔ جس کے گرد پوری نظم کا تانا بانا جاتا ہے۔ خیال کا تدریجی ارتقاء بھی نظم کی ایک خصوصیت ہے۔ نظم کے لئے نہ تو ہیئت کی کوئی قید اور نہ موضوعات کی اہمیت کے اعتبار سے نظم کی چار قسمیں ہیں۔

(i) پابند نظم

(ii) نظم معرا

(iii) آزاد نظم

(iv) نثری نظم

مندرجہ بالا خوبیوں سے معلوم ہوا کہ نظم اور غزل میں بہت فرق ہے۔

(iii) اقبال کی نظم گوئی

علامہ اقبال کی نظمیں شاعری دنیا میں ایک اعلیٰ مقام رکھتی ہیں اور ان کا کثیر سرمایہ اردو فارسی میں ہے۔ اردو میں ان کے شعری مجموعے بانگ درا، بال جبریل اور ضرب کلیم ہیں اقبال نے شاعری کی ابتداء غزل سے کی لیکن بہت جلد ہی نظم کی طرف مائل ہوئے اقبال نے شاعری کو اپنا خاص پیام اور تعلیمات کا ذریعہ بنایا ان کی فکر میں حرکت و عمل کا فلسفہ کارفرما ہے۔ جس کو انہوں نے فلسفہ خودی کے نام سے پیش کیا ہے اقبال کو قومی اور مذہبی مسائل سے خاص دلچسپی رہی ہے اقبال کی نظموں میں جسے لوہی کا جذبہ فکر و خیال کی گہرائی، اشعار میں ترنم و موسیقیت ہے۔ سرمایہ داری نظام کی دھجیاں بکھیر دی ہیں مسجد قرطبہ ان کی اعلیٰ درجہ کی نظم ہے نظم ہمالہ، جگنو، دعاؤں کا قابل قدر شاہکار ہے۔

(iii) سراج اورنگ آبادی کی شاعری کی خصوصیات

سید سراج الدین اورنگ آباد میں پیدا ہوئے۔ وہ بہت ذہین تھے کم عمری میں تعلیم مکمل کر لی تھی۔ نو جوانی میں جذبہ عشق

نے جنون کی شکل اختیار کر لی اور خود ان کے قول کے مطابق وہ سات برس تک ہر ہفتن و ہر ہفتہ سر پہ ان رات
مکھو متے رہتے تھے اور اس عالم بے خودی میں اکثر حضرت شاہ بہان الدین غریب کے مزار پر چلے جاتے۔ اکثر
اردو فارسی اشعار بے ساختہ زبان پر جاری ہو جاتے۔

شاعری میں ولی کے پیرو ہیں۔ انہوں نے ولی کی روایت کو آگے بڑھایا۔ ان کی غزلیں دلکش اور تاثیر کا موقع ہیں۔ ولی
کی طرح ان کی زبان میں بھی سادگی اور صفائی ہے۔ اور وہ کئی اردو کے مقابلے میں شمالی ہند کی اردو سے زیادہ قریب
ہے۔ سراج کا شمار اردو کے صوفی شعراء میں ہوتا ہے۔ لیکن ان کے یہاں تصوف و معرفت کے مضامین پر مشتمل
اشعار کی تعداد زیادہ نہیں ہے۔ اس کے برعکس اکثر غزلوں میں حسن و عشق کے تجربات کا بیان ملتا ہے۔ خیالات میں
باندی و پاکیزگی اور مضامین میں فلسفی و تازئی ہے۔ بیان سیدھا سادہ اور تکلف و تصنع سے پاک ہے۔

(iv) جوش کی رباعی گوئی

جوش رباعیات کے لیے بھی مشہور ہیں۔ فکر و فلسفہ و حیرات وغیرہ کو انہوں نے اپنی رباعیوں میں شامل کیا ہے۔ یہ اردو
شاعری میں ایک خاص مقام رکھتے ہیں جوش نے غزلیں بھی کہیں ہیں اور نظمیں بھی اور رباعیات بھی کہی ہیں۔ تحریک
آزادی کی مضامین جب وطن اور سیاسی مسائل ان کی نظموں کا موضوع بنے الفاظ پر قدرت حاصل تھی اور رباعی کی
صنف میں ان کا مرتبہ و مقام بہت بلند ہے۔ اور چھ رباعیات ان کی بہت مشہور ہوئی ہیں۔

$$4 \times 2 = 8$$

سوال نمبر 13 سدرشن کے افسانے آزمائش کا تنقیدی جائزہ لیجئے۔

سدرشن کی افسانہ نگاری پریم چند کی افسانہ نگاری سے متاثر ہو کر شروع ہوئی اس لئے ان میں کچھ خوبیاں پریم چند کی
افسانہ نگاری جڑتی ہیں وہ انسانی نفسیات کا مطالعہ کر کے گہری واقفیت حاصل کرتے ہیں۔ انکی کہانیوں کی یہ خوبی ہے
کہ پڑھنے والے کے ذہن پر بوجھ نہیں بنتی زبان سادہ اور سہل ہوتی ہے۔

زیر نظر افسانہ ان ہی خوبیوں سے مجھ ایک افسانہ ہے، جبکہ اہم کردار جسونت رائے ہے، پوری کہانی ہی اسکے ارد گرد
گھومتی ہوئی نظر آتی ہے جسونت رائے ایک صاحب کردار منصف ہیں، جو رشوت لینے کی بات تو اس کے
بارے میں سوچ بھی نہیں سکتے، لیکن وقت حالات، ضرورت اور رشتہ انہیں کمزور کرنے میں کوئی کمر نہیں اٹھا رہے۔

اپنی بچی کی شادی پر قرض کی بات پھر رشوت کا لالچ، تالاق بیٹے کے لئے انصاف کے ساتھ رہنا، اور سونہ جوکانا، اصول کی خاطر جھوٹی بدنامی کو - ہنا، یہ سب حسرت رائے کی شخصیت کے مختلف پہلو ہیں جنہیں سدرشن نے بڑی خوبی سے سمجھایا، ان کی بیوی جو اپنے بیٹے کی سزا پر ایک طرح سے ٹوٹ سی گئی تھی، اپنے شوہر کی مستقل مزاجی اور کردار کی بلندی کے سامنے گھٹنے ٹیکتی ہوئی نظر آتی ہے۔

اور اپنے شوہر کی معاونت کرتے ہوئے کہتی ہے پر ماتا پر بھروسہ رکھو اور دل کو زرا سمجھاؤ گھبرانے سے آن جاتی رہے گی۔

اس افسانے میں سدرشن نے انسانی نفسیات اور اس کے تقاضوں کی بھرپور عکاسی کی ہے اور طبع، الچی ضرورت کے سامنے انصاف، قربانی، سچائی اور فرض شناسی کو فاتح بنایا ہے۔

راجندر سنگھ بیدی کے افسانے بھولا کے مرکزی کردار کی خوبیاں ایک صفحے کے اندر لکھیے۔

راجندر سنگھ بیدی کا افسانہ بھولا ایک ایسی کہانی ہے جو کہ انسانی رشتوں اور اس سے جڑی ہوئی نفسیات کو اجاگر کرتی ہے۔ واقعات کا تسلسل اور ان کی اتنی خوب صورت منظر کشی کی گئی ہے کہ تمام واقعات بالکل ایسے لگتے ہیں جیسے یہ بالکل ہی سچے ہوں۔

بھولا ایک معصوم بچہ ہے جو کہانیوں کے سننے کا بہت شوقین ہے۔ وہ ایک ایسا بچہ ہے، جو ضد تو کرتا ہے لیکن اسے پیار سے کچھ سمجھا یا جائے تو مان بھی جاتا ہے، کہانی اسے اس کے بابا جی سناتے ہیں وہ اس کی خواہش کا احترام کرتے ہیں، ایک دن بھولا اپنے دادا سے کہانی دن میں سنی لے کر صبح کو بھولا کی ماں اسے یہ بتاتی ہے کہ اگر تو دن میں کہانی سنے گا تو میرا ماما راستہ بھول جائے گا، اور معصوم بچہ اس بات پر یقین کر لیتا ہے لیکن بابا کی موجودگی میں اس کا بار بار سے اصرار اس کے بابا بھولا کی کہانی سننے پر مجبور کر دیتا ہے۔

اور جب وعدے کے مطابق اس کا ماما گھر نہیں آتا تو بچہ سمجھتا ہے کہ چونکہ میں نے دن میں کہانی سنی بھی اس لئے ماما راستہ بھول گئے۔ اور وہ ماموں کی تلاش میں گھر سے نکل جاتا ہے، اور اپنے بھٹکے ہوئے ماموں کو راستہ دکھانے میں کامیاب ہو جاتا ہے۔

بچہ کی سادہ لوحی اور ساتھ ہی ساتھ احساس شرمندگی اور ندامت اسے اپنی جان کو خطرے میں ڈال کر بھی ڈھونڈ نکالنے

سے باز نہیں رکھتی۔

$$1 \times 4 = 4$$

سوال نمبر 14 درج ذیل میں سے کسی دو کے جواب لکھیے۔

- (i) رحیم خاں کے گھر میں کس کا گھونسلا تھا؟
- (ii) قاضی انعام حسین نے مصنف کی کیا خاطر مدارت کی
- (iii) تارا چند اگلے دن پنڈت جسونت کے یہاں کیوں پہنچا؟
- (iv) چاروں حجاموں نے آپس میں کیا صلاح کی؟

جواب:

- (i) رحیم خاں کے گھر میں ابا بیلوں کا گھونسلا تھا۔
- (ii) قاضی انعام حسین نے مصنف کو پھولوں کی بدھیل پہنائی سر پر ہاتھ پھیر کر تشریف لیجانے کو کہا۔
- (iii) اگلے دن پنڈت جسونت رائے کے یہاں تارا چند اپنے بیٹے کو بچانے کے لئے رشوت لیکر پہنچا تھا۔
- (iv) چاروں حجاموں نے آپس میں یہ صلاح کی چاروں مل کر ایک دوکان لیں اور ساجھے میں ہیر کنگ سیلون سی کھولیں۔

$$3 \times 2 = 6$$

سوال نمبر 15 (i) رباعی کی تعریف اور اس کے دو مشہور لکھنے والوں کے نام لکھئے۔

(ii) نظم کی تعریف اور اس کے دو مشہور لکھنے والوں کے نام لکھئے۔

جواب:

- (i) رباعی کی تعریف اور اس کے دو مشہور لکھنے والوں کے نام
- رباعی چار مصرعے والی نظم کو کہتے ہیں۔ رباعی کے پہلے دوسرے اور چوتھے مصرعے ہم قافیہ ہوتے ہیں بیان ۵۰ حدیہ
- لطیف اور بلند ہوتا ہے، الفاظ کا انتخاب بہ ترتیب اور سنجیدہ ہوتا ہے دوسرا شعر اور خصوصاً چوتھا مصرعہ نہایت بلند ہوتا ہے۔

(ii) دور باغی گو کے نام

(a) امجد حیدر آبادی

(b) جوش ملیح آبادی

نمبریں آئی ہیں
تشریف $1\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{2} = 3$
مشہور تھے وہاں۔ ہم $1+1=2$
کل نمبر 5

سوال نمبر 16 درج ذیل میں سے کسی ایک پر آدھے صفحے کے اندر لکھیے۔

(i) اردو زبان کا آغاز

(ii) اردو زبان کا ارتقاء

(iii) اردو میں خاکہ نگاری

جواب:

اردو زبان کا آغاز

انسانی سماج میں زبان اور ادب کی بڑی اہمیت ہے۔ ہندوستان میں مسلمانوں کی حکومت قائم ہونے کے بعد ہندو مسلمانوں میں میل جول کا جو سلسلہ شروع ہوا اس نے اردو زبان کی ایک نئی تاریخ دی، سماجی ضرورتوں نے مسلمانوں کی زبان فارسی اور ہندوستان مختلف بولیوں کا ایک رشتہ قائم کیا آہستہ آہستہ اس رشتہ سے ایک نئی زبان کا آغاز ہوا اس طرح یہ زبان مختلف ناموں سے پکاری گئی ہندوی، دکھنی، ریختہ اردو، محلی ہندوستانی اور اردو اور اس کے آغاز کے لئے یورپ اور ہندوستان کے بڑے بڑے عالموں نے بڑے بڑے اسکول قائم کئے۔ مثال کے طور پر دہلی اور لکھنؤ اسکول اور فورٹ ولیم کالج وغیرہ قائم ہوئے۔ ادیبوں اور شاعروں نے اس زبان میں جواں مردی سے قلم اٹھایا اردو کی تصانیف و تالیفات کا ایک بڑا ذخیرہ جمع ہو گیا اور اس طرح یہ زبان ادب و سماج سیاست مذہب، معاشیات یعنی ہر ہر ادارہ میں ترقی کرتی گئی اور عام و خاص میں مقبول ہو گئی اور غالب میر جیسے شاعر اور سرسید، حالی شبلی جیسے نثر نگار پیدا ہوئے اسی طرح ہر فن میں اس زبان نے اپنا سکہ جما دیا اور ہر زبان کے جاننے والے اسے پسند کرنے لگے۔

اردو ناول کا ارتقاء

ناول ایک ایسا نثری قصہ ہوتا ہے جس میں حقیقی زندگی کی تقسیم نظر آتی ہے ناول اطالوی زبان کے لفظ ناولا سے نکلا ہے جس کے معنی ہیں، نیا، یہ نام اس لئے رکھا گیا کہ ناول ایک نئی چیز تھی اردو میں ناول انگریزی ادب کے راستے سے آیا۔ فنی اعتبار سے ناول کے اجزائے ترکیبی درج ذیل ہیں۔

(i) قصہ (ii) پلاٹ

(iii) کردار نگاری (iv) مکالمہ نگاری

(v) منظر کشی (vi) نقطہ نظر

مولوی نذیر احمد اردو ادب کے وہ ناول نگار ہیں جنہوں نے 1869 میں مرآۃ العروس لکھ کر اس فن کی ابتدا کی۔ اس کے علاوہ رسوا، شرر، پریم چند، راشد الخیر، عصمت چغتائی، کرشن چندر، وغیرہ وغیرہ اس فن کے ماہر فنکار مانے جاتے ہیں۔

اردو میں خاکہ نگاری

خاکے سے مراد ایک ایسی نثری تحریر ہوتی ہے جس میں کسی شخصیت کی منفرد اور نمایاں خصوصیات کو اس انداز سے بیان کیا جاتا ہے کہ اس کی مکمل تصویر آنکھوں کے سامنے آجائے۔ اس میں جس شخص کی تصویر کشی کی جاتی ہے اس کے خیالات و افکار و سیرت و کردار، عادات و اطوار سب کی بھلکیاں نظر آتی ہیں۔ خاکہ کا مقصد ہی یہ ہوتا ہے کہ متعلقہ شخصیت کی ظاہر و باطنی خصوصیت میں سے ایسے نمایاں اوصاف کا بیان کیا جائے جو اس کی انفرادیت اور پہچان کا ذریعہ ہوں۔ اس طرح خاکے کے ذریعے پڑھنے والے پر متعلقہ شخصیت کی انفرادی خصوصیت کا بھرپور تاثر قائم کرنا خاکہ نگار کا مقصد ہوتا ہے۔ یہ تاثر جتنا بھرپور اور مکمل ہوگا۔ خاکہ لکھنے کا میاب ہوگا۔ اسکے لئے خاکہ لکھنے والے کا اس انسان کی شخصیت سے نہ صرف متاثر ہونا ضروری ہے بلکہ اس سے واقفیت اور قربت بھی ضروری ہے۔ خاکہ نگاری سوانح حیات سے مختلف ہے۔ اس سے سوانح حیات کی طرح واقعات ترتیب وار نہیں لکھے جاتے بلکہ پس منظر فراہم کرتے ہیں۔ صرف انہیں اہم واقعات کا بیان کیا جاتا ہے۔ خاکہ نگار کا بیان ایسا ہو کہ وہ غیر جانبدار نظر آئے۔ ورنہ شخصیت کی مکمل تصویر سامنے نہ آسکے گی۔ جو خاکہ نگاری کا اصل مقصد ہے۔ جس طرح خونیوں کا بیان مرغوبیت سے پاک ہونا چاہیئے اسی طرح خامیوں کے بیان میں ذاتی دشمنی عناد کا پہلو نہیں آنا چاہیئے۔ خامیوں کے بیان میں بھی اپنائیت کا احساس نمایاں ہونا چاہیئے۔

$$1 \times 5 = 5$$

Urdu (Course B)

Urdu Code No. 5B

سیکنڈری اسکول امتحان

مارچ 2007-08

ممتحن حضرات کے لئے ہدایات:-

عام ہدایات:

(General Instruction)

امتحان کی کاپیوں کی جانچ کا کام خاصا جگر سوزی اور جگر سازی کا کام ہے۔ یہ کام بہت صبر آزما کام ہے۔ جو خاصے مہر و قلم کا طالب ہوتا ہے۔ سرسری انداز سے کاپیوں کی چیکنگ کر دینا خود ہماری دیانت داری اور خلوص کو مجروح کر دیتا ہے۔ دوسرے اس طرح کی چیکنگ میں خاصی ناہمواریاں بھی رہ جاتی ہیں۔ چیکنگ کے دوران کچھ اہم تہذیبی کاری کا رخ اختیار کرتے ہیں تو کچھ خاصے سخت ہو جاتے ہیں۔ دونوں ہی صورتوں میں طلباء کے نتائج متاثر ہوتے ہیں۔ چنانچہ اس طرح کی ناہمواریوں سے بچنے کے لئے کافی غور و خوض کے بعد ان نکات کا تعین کیا گیا ہے جس پر عمل درآمد کر کے ہم معیاری انداز سے کاپیوں کی چیکنگ کر پائیں گے۔

کاپیوں کی چیکنگ کے سلسلے میں رہنمائی کے جو نکات پیش کئے گئے ہیں ضروری نہیں کہ طلباء کے جوابات نمونے کی تشریح اور توضیح ہی کے انداز پر ہوں۔ اشعار کی تشریح، مرکزی خیال سوالات کے جوابات میں انداز بدل سکتا ہے۔ لیکن ہمارا خیال ہے کہ نمبروں کی تقسیم پر اس سے کوئی خاص اثر نہیں پڑے گا۔ آپ کو ہر حال میں مارکنگ اسکیم کے دائرے میں رہ کر ہی چیکنگ کرنا ہے تاکہ ماضی میں دہائی رہی ناہمواریوں کو دور کیا جاسکے۔

امید ہے کہ اس صبر آزمات کا کام آپ مذہبی فریضہ سمجھ کر انجام دیں گے۔

ممتحن حضرات کا رویہ مشفقانہ ہونا چاہئے تو اعداد و املہ کی معمولی اغلاط کو نظر انداز کر دیا جائے تو بہتر ہے۔
صدر ممتحن اس بات کو ہر طرح سے یقینی بنالیں کہ مارکنگ اسکیم پر سختی سے عمل ہو رہا ہے یا نہیں۔ کچھ
اساتذہ مارکنگ اسکیم کو نظر انداز کرتے ہوئے اپنے روایتی انداز سے مارکنگ کرتے ہیں جس سے طلبہ کے نتائج
متاثر ہوتے ہیں۔ اس طرح صدر ممتحن کو خصوصی توجہ دینی ہے۔

۱۔ ممتحن حضرات کو کاپیاں جانچ کے لئے صرف اسی وقت دی جائیں جب جانچ کے پہلے دن ممتحن
اجتماعی یا انفرادی طور پر مارکنگ اسکیم پر تبادلہ خیال کر چکے ہوں۔

۲۔ ہیڈ ممتحن اس بات کا اطمینان کرنے کے لئے کہ کاپیوں کی جانچ مارکنگ اسکیم کے مطابق ہو رہی
ہے، ممتحن کی جانچی ہوئی ابتدائی جانچ کاپیوں کا باریک بینی سے جائزہ لے گا۔ جائزہ لینے اور یہ اطمینان کرنے کے بعد
ہی کہ کاپیوں کی جانچ مارکنگ اسکیم کے مطابق ہو رہی ہے، آئندہ کاپیاں دی جائیں گی۔

۳۔ کاپیوں کی جانچ مارکنگ اسکیم میں دی ہوئی ہدایت کے مطابق ہی کی جائے گی۔ یہ جانچ بھی
ممتحن کے اپنے روایتی انداز و فکر اپنے تجربے اور کسی دیگر بات کو مد نظر رکھ کر نہیں بلکہ صرف مارکنگ اسکیم کو ذہن میں
رکھتے ہوئے کی جائے گی۔

۴۔ اگر کسی سوال کے کئی جزو ہیں تو ہر جزو کے نمبر بائیں ہاتھ کے حاشیہ میں الگ الگ دیے جائیں
اور پھر تمام اجزاء میں حاصل نمبروں کو جمع کر کے سوال کے آخر میں حاشیہ میں لکھ کر اس کے گرد دائرہ بنا دیا جائے۔

۵۔ اگر کوئی طالب علم ایسا جواب لکھتا ہے جو مارکنگ اسکیم میں موجود نہیں ہے لیکن وہ جواب صحیح ہے تو
ہیڈ ممتحن سے صلاح کے بعد نمبر دیے جائیں۔

۶۔ اگر کوئی طالب علم دریافت کیے گئے جوابات سے زیادہ یعنی ایکسٹرا جواب لکھتا ہے تو اس جواب
کے نمبر برقرار رکھے جائیں۔

۷۔ اگر کوئی طالب علم کئے گئے الفاظ سے زیادہ الفاظ میں لکھتا ہے تو اس کے نمبر کم نہیں کئے جائیں گے۔

۸۔ مختصر سوالات کے جواب میں اگر کوئی طالب علم صرف ایک لفظ کا جواب لکھتا ہے اور صحیح ہے اور اس لفظ سے جواب ظاہر ہو جاتا ہے تو اسے پورے نمبر دے جائیں گے۔

۹۔ اگر کوئی طالب علم دے ہوئے اقتباس یا اس کے کسی حصے کو اپنے جواب کے لئے استعمال کرتا ہے مثلاً اقتباس میں دی ہوئی معلومات کو اپنے ضمون کے لئے استعمال کرتا ہے تو اس کے نمبر نہیں کاٹے جائیں گے سوائے اس کے کہ اس کا جواب دریافت کئے گئے سوالات سے مطابقت نہ رکھتا ہو۔

۱۰۔ اگر کوئی طالب علم دیے ہوئے انتخاب میں سے دونوں سوالوں کا جواب لکھتا ہے اور کسی بھی جواب کو اس نہیں کیا ہے اور دونوں صحیح ہیں تو اس کا جواب پر نمبر دے جائیں جو زیادہ صحیح ہے۔ اور اگر اس نے دونوں جواب کر اس کئے ہیں تو بھی امتحان جس جواب کو بہتر سمجھیں اس پر نمبر دیں۔ (یعنی امتحان حضرات کو اس کئے گئے جوابات کا پڑھنا لازمی ہے)

۱۱۔ تمام امتحان حضرات کے پاس سفر سے ۱۰۰ نمبر دینے کا پیمانہ ہے۔ برائے مہربانی اگر جواب درست ہے تو نوپورے نمبر دینے میں ہرگز تاثر نہ کریں۔

۱۲۔ زبان و ادب کا کاپیاں جانچنے والے اکثر حضرات یہ خیال کرتے ہیں کہ کسی طالب علم کو صد فی صد نمبر دینا ناممکن ہے۔ یہ خیال روایتی اور رجعت پسندانہ ہے۔ اس سے پرہیز کیا جانا ضروری ہے۔

۱۳۔ تخلیقی اظہار کے زمرے میں خوش خط اور املا کا بھی خیال رکھیں۔

مارکنگ اسکیم
(اردو کورس - بی)

وقت 3 گھنٹہ

کل نمبر 100

(حصہ الف)

سوال نمبر 1 درج ذیل میں سے کسی ایک عنوان پر جامع مضمون لکھیے۔

(i) ہندوستان میں بڑھتی ہوئی آبادی "ایک مسئلہ"

۱۔ تمہید تعارف ۲۔ وجوہات

۳۔ نفس مضمون ۴۔ اختتام

(ii) موجودہ دور میں کمپیوٹر کی اہمیت

کمپیوٹر کی تعریف اور اس کا پس منظر

کمپیوٹر کے حصے اور ان کا نام

کمپیوٹر کے کام

کمپیوٹر کا ہماری زندگی میں دخل

اختتام

(iii) وقت کی پابندی کے فائدے

تمہید تعریف

وقت کی اہمیت

انظم و ضبط کے لئے وقت کی ضرورت

اختتام

2 تمہید تعریف

4 نفس مضمون

2 انداز بیان

2 اختتام

10 کل نمبر

سوال نمبر 2 حالات کی وجہ سے تین دن کی چھٹی۔ بے پرسہل کے نام درخواست لکھیے۔

جواب:

۱۔ القاب و آداب

۲۔ نفس مضمون

۳۔ انداز بیان

۴۔ اختتام (تاریخ و پتہ و نمبر)

یہ فیس معافی کے لئے اسکول کے پرسہل کے نام درخواست لکھیے۔

۱۔ القاب و آداب

۲۔ نفس مضمون

۳۔ انداز بیان

۴۔ اختتام

2 القاب و آداب

4 نفس مضمون

2 انداز بیان

2 اختتام

10 کل نمبر

سوال نمبر 3

درج ذیل عبارت کو غور سے پڑھئے اور اس سے متعلق دیئے گئے سوالوں کے جواب لکھئے۔

”پندرھویں اور سولہویں صدی میں ہندوستان میں دو بڑے مشہور ریاضی ماہر سنت کبیر اور بابا گرو نانک تھے۔ سنت کبیر ضلع ہستی کے رہنے والے تھے۔ وہ بے لوث عبادت اور سچے روحانیت کا پیغام لے کر اٹھے تھے۔ ان کے دو بے آج بھی خاص و عام لوگوں میں یکساں مقبول ہیں۔ اور دیکھنے والوں پر مرہم کا کام کرتے ہیں۔ گرو نانک نیکی اور پاک بازی کا نور بن کر پنجاب کی زمین سے انجبر۔ ان کی روحانی آواز نے خدا پرستی اور کھری انسانیت کا عام پر چار کیا۔ کبیر کا زیادہ تر کلام پوربی زبان میں ہے جو ان کے علاقے کی زبان تھی۔ گرو نانک کی تعلیمات اور شاعری پنجابی زبان میں ہے۔ لیکن ان دونوں کے کلام میں خاص بات یہ ہے کہ دونوں کے یہاں انسان دوستی، عالمی امن، خیر سگالی اور وطن کی محبت کے جذبات ہیں۔ دونوں نے اعلیٰ اخلاقی قدروں کی تعلیم دی ہے۔“

- (i) کبیر اور گرو نانک کا زمانہ کون سا تھا؟
- (ii) کبیر کی شہرت کی وجہیں کیا ہیں؟
- (iii) گرو نانک نے کس چیز کا پرچار کیا؟
- (iv) گرو نانک اور کبیر کی شاعری اور تعلیمات کس زبان میں ہیں؟
- (v) دونوں کے کلام کی خاص خوبیاں کیا ہیں؟

جواب

- (i) کبیر اور گرو نانک کا زمانہ پندرھویں اور سولہویں صدی کا تھا۔
- (ii) کبیر کی شہرت کی وجہ ہے بے لوث عبادت اور سچے روحانیت کا پیغام تھا۔
- (iii) گرو نانک نے نیکی خدا پرستی اور کھری انسانیت کا پرچار کیا۔
- (iv) گرو نانک کی شاعری پنجابی میں اور کبیر کی پوربی زبان میں ہے۔
- (v) دونوں کے یہاں انسان دوستی، عالمی امن، خیر سگالی اور وطن کی محبت کے جذبات ہیں۔ دونوں نے اعلیٰ اخلاقی قدروں کی تعلیم دی ہے۔

$$10 = 5 \times 2$$

سوال نمبر 4 درج ذیل میں سے دو کی تعریف مع مثال لکھیے۔

(i) ردیف

(ii) قافیہ

(iii) ترکیب

ردیف:- وہ حروف ہیں جو شعر کے دوسرے مصرعے کے سب سے آخر میں یعنی قافیہ کے بعد مستقل طور پر بار بار آتے ہیں۔ اور ردیف کے حروف بدلے نہیں ہیں۔

قافیہ:- حروف اور حرکات کا وہ مجموعہ ہے جو ہم آواز ہوتے ہیں مگر الفاظ بدلے ہوئے ہوتے ہیں اور قافیہ ردیف سے پہلے آتا ہے۔

ترکیب:- (ii) ترکیب جب ہم دو معنی و زریہ یا مصرعہ سے جو کر کر ایک نیا معنی بناتے ہیں تو وہ عمل ترکیب کہلاتی ہے۔ جیسے ابن مریم، صبح بنارس، شام اودھ وغیرہ ابن کے معنی بیٹا اور مریم اپنے معنی مریم حضرت عیسیٰ کی والدہ۔

$$6 = 2 \times 3 \left\{ \begin{array}{l} \text{مثال کے 2} \\ \text{تعریف کا 1} \end{array} \right.$$

سوال نمبر 5 درج ذیل محاوروں اور ضرب الامثال میں سے صرف چار کے معنی لکھ کر جملوں میں استعمال کیجئے۔

(i) باغ باغ ہونا بہت خوش ہونا

اپنے بھائی کا صد فی صد بورڈ کا نتیجہ دیکھ کر دل باغ باغ ہو گیا۔

(ii) چھلکے چھڑا دینا ہرادینا

بگلہ دیش کے کھلاڑیوں نے عالمی کرکٹ کے میدان میں ہندوستان کے کھلاڑیوں کے چھلکے چھڑا دیئے۔

(iii) جان سے ہاتھ دھونا مرنے

پولیس نے اتنی ہٹائی کہ گھوٹم نے جان سے ہاتھ دھ لئے۔

(iv) اونچی دکان پینا پکوان دکھا دانی دکھاوا

ساجد کے والد بہت مشہور دولت مند تھے مگر بیٹے کی شادی میں کچھ بھی خرچ نہیں کیا وہی ہوا اونچی دکان پھیکے پکوان۔

(v) ڈوبتے کو تنکے کا سہارا - پریشانی کے وقت تھوڑی مدد بھی بہت لگتی ہے۔
 مار یا اولاد سے رشتہ مانیس ہو چکی تھی کہ کوئی بھی اس کو کچھ بتاتا وہ تیار ہو جاتی اس کی حالت ایسی تھی کہ ڈوبتے کو تنکے کا سہارا۔

(vi) نیکی کر دیا میں ڈال - بھلائی کر کے بھول جانا
 تمہیں کوئی اچھا کام نہ کر کے جتنا نہیں چاہے اچھی بات یہ ہے کہ نیکی کر دیا میں ڈال۔

$$4 \times 4 = 16$$

سوال نمبر 6 درج ذیل لفظوں میں صرف چار کے ساتھ "سابقہ" یا "لاحقہ" لگا کر صحیح لفظ لکھیے۔
 ہمت، غرض، دولت، مقصد، روزگار، معقول

(i) باہمت

(ii) بے غرض

(iii) دولت مند

(iv) بے مقصد

(v) باروزگار

(vi) نامعقول

$$1 \times 4 = 4$$

سوال نمبر 7 درج ذیل لفظوں میں سے صرف چار کے متضاد (ضد) لکھیے۔
 روشنی، نیکی، آقا، زندگی، خوشی، ممکن

(i) تاریکی

(ii) بدی

(iii) ناام

(iv) موت

(v) غم

(vi) ناممکن

$$1 \times 4 = 4$$

سوال نمبر 8 درج ذیل مواضع کے مذکور کردہ کوٹ کے سوئٹ لکھیے۔

درزی، شیر، والد، مومن

(i) درزن

(ii) شیرنی

(iii) والد

(iv) مومن

$$1 \times 4 = 4$$

سوال نمبر 9 درج ذیل میں سے صرف چار کے واحد سے جمع اور جمع سے واحد سے لکھئے۔

شجر، روزِ صبا، ذریعہ، واقعہ، اشباح، مناظر

(i) اشجار

(ii) درختیں

(iii) ذرائع

(iv) واقعات

(v) ضلع

(vi) منظر

$$1 \times 4 = 4$$

سوال نمبر 10 درج ذیل الفاظ "اسم" ہیں ان کی صفت بتائیے۔

(i) میاری عیار

(ii) مفلس مفلس

(iii) مقل مقلدی

(iv) بہرہ بہرہ

نوٹ:- یہ صفت اگر بچ لکھتا ہے اور اسم لکھتا ہے تو نمبر پورے دیں۔

$$1 \times 4 = 4$$

(حصہ - ب)

سوال نمبر 11 درج ذیل عبارت کا مفہوم آسان اردو میں لکھیے اور سبق کا نام بھی لکھیے۔

عیش باغ میں ہر طرف سادھوؤں کی کنیاں دکھائی دے رہی تھیں جن پر نئی پھونس کے چھپر پڑے ہوئے تھے۔ زیادہ تر سادھواپنی اپنی کٹی سے باہر نکل آئے تھے ان میں تھوڑی، جوگی، بیراگی بھی تھے۔ کوئی منترؤں کا جاپ کر رہا تھا، کوئی بھجن گا رہا تھا کوئی اپنے چیلوں کو اپدیش دے رہا تھا اور کوئی کھٹا سنا رہا تھا، گھنٹیاں بج رہی تھیں، آرتیاں اتاری جا رہی تھیں اور صندل کے دھوئیں سے سارا عیش باغ مہک رہا تھا۔ اچانک صندل کی خوشبوؤں میں کیوڑے، گلاب، اگر اور عنبر کی خوشبوئیں بھی شامل ہو گئیں اور سادھوؤں نے دیکھا کہ عیش باغ کے پورے پھاٹک سے خوشبوؤں کے دھوئیں میں لپٹی ہوئی شاہی سواری اندر آ رہی ہے۔ موتی جھیل کے کنارے پہنچ کر سواری کے ساتھ کے سب لوگ رک گئے۔

جواب:- سیاق و سباق:- یہ نثری اقتباس سبق بیراگی سے لیا گیا ہے اسے نیر مسعود نے لکھا ہے۔

مفہوم:- اس اقتباس میں اس وقت کے منظر کشی ہے جب نواب واجد علی شاہ کی سواری عیش باغ میں داخل ہوتی ہے۔

عیش باغ کا منظر بھی دیکھنے سے تعلق رکھتا تھا ہر طرف سادھوؤں کی کنیاں ہی کنیاں تھیں، جو نئے پھونس سے بنی تھیں، ان کنیوں میں رہنے والے سادھو اور بیراگی تھے، باہر نکل آئے تھے، کوئی مذہبی گیت گا رہا تھا، تو کوئی اپنے شاگردوں کو اپدیش دے رہا تھا۔ اور کوئی پرانی تاریخی مکاتیب سناتا تھا۔ چاروں سمت، صندل کا دھنواں ہی دھنواں تھا، جس کی وجہ سے سارا عیش باغ مہک رہا تھا، اچانک صندل کی خوشبوؤں کیوڑے، گلاب اور عنبر کی

خوشبوؤں میں اضافہ ہو یا اور سادھوؤں نے دیکھا کہ پیش باغ کے پور بی چائیک سے شاہی سواری اندر آ رہی ہے جس وقت شاہی سواری موتی جھیل کے کنارے پہنچ کر رک گئی تو تمام لوگ بھی رک گئے۔

یا

لیاقت شاعروں کی یہ ہے کہ وہ نہایت بڑے استاد مصور کی مانند ہو کہ وہ اصل صورت اور رنگ اور خدو خال کو بھی قائم رکھتا ہے اور پتہ بھی تصویر ایسی بناتا ہے کہ خوشنما معلوم ہو۔ ایشیا کے شاعروں میں ایک بڑا نقص یہی ہے کہ وہ اس کا خیال نہیں رکھتے بلکہ جس کی تعریف کرتے ہیں اس کے اوصاف ایسے جھوٹے اور ناممکن بیان کرتے ہیں کہ جن کے سبب سے وہ تعریف نہیں رہتی بلکہ فرضی خیالات ہوتے ہیں۔ ناموری کی مثال نہایت عمدہ خوشبو کی ہے۔ جب ہوشیاری اور سچائی سے ہماری واجب تعریف ہوتی ہے تو اس کا دیرپا اثر ہوتا ہے جیسے عمدہ خوشبو کا، مگر جب کسی کمزور دماغ میں زبردستی وہ خوشبو ڈھونڈ دی جاتی ہے تو ایک تیز بو کی مانند کو پریشان کر دیتی ہے۔

جواب:- سبق کا نام خوشنما ہے۔

یہ اقتباس سبق خوشنما سے لیا گیا ہے اس میں مصنف کا کہنا ہے کہ شاعروں کی قابلیت یہ ہے کہ وہ بہت بڑا ماہر استاد مصور کی طرح ہو۔ کہ جب مصور کسی کی تصویر بناتا ہے کہ وہ خدو خال کے ساتھ خوشنما لگے ایشیا کے شاعروں میں یہ خافی ہے کہ وہ جس کی تعریف کرتے ہیں اس میں وہ خوبیاں نہیں ہوتیں بلکہ فرضی خیالات ہوتے ہیں اگر تعریف سچائی اور ہوشیاری سے کی جائے تو اس کا اثر اچھی خوشبو کے مانند ہوتا ہے لیکن یہ خوشبو کسی کمزور دماغ میں زبردستی ملا دی جائے اس کا اثر ایسی مہک ہوتا ہے کہ دماغ کو پریشان کر دیتا ہے۔

سبق کے نام کے: 1

منہوم: 6

کل نمبر: 7

سوال نمبر 12 نیچے لکھے ہوئے الفاظ سے خالی جگہیں بھریئے۔

غریب خان۔ نیک۔ بیمار۔ مہلک۔ خوش

(i) بیمار شخص کی مزاج پڑی کرنا بھی نیکی ہے۔

- (ii) خوش اخلاقی سے پیش آنا انسانیت کی دلیل ہے۔
 (iii) نیک کام میں دیر کس بات کی۔
 (iv) نعیم نے جواب دیا "میرا غریب خانہ جامع مسجد کے پاس ہے۔
 (v) خوشامہ ایک میلے بیمار ہے۔

$$1 \times 5 = 5$$

سوال نمبر 13 مہذب شخص کی سب سے بڑی پہچان کیا بتائی گئی ہے؟ چار جملے لکھئے۔

- (i) وہ خود غرض نہ ہو، پر خلوص ہو۔
 (ii) اس میں اخوت اور مفساری ہو۔
 (iii) وہ دوسروں کے ساتھ مل جل کر دوسروں کی فلاح و بہبود کے لئے کام کرتا ہو۔
 (iv) مل جل کر کام کرنا بقول چاچا نہر "تبا کا مہ کرنے سے بہتر ہے۔"

یا

اس نیک آدمی نے آخری وقت میں "حساب امانت" کو آگ میں کیوں ڈال دیا۔
 ر۔ آخری وقت میں اس نیک آدمی نے "حساب امانت" کو آگ میں اس لئے ڈال دیا، تاکہ اس کے بعد لوگوں کو ہر مندگی نہ اٹھانی پڑے۔ اسے خیال آیا کہ مرتے وقت اتنا چھوٹا خیال اس کے دل میں نہیں آتا چاہئے۔ چنانچہ اس نے بڑی محنت اور مشکل سے "حساب امانت" کو آگ میں ڈال دیا اور اطمینان کی سانس لی۔
 نوٹ: اگر یا کے جواب میں طالب علم چار جملوں کی شکل میں نہیں لکھتا تو اسے لکھنے پر پورے نمبر دیئے جائیں۔

$$1 \times 4 = 4$$

سوال نمبر 14 ایک شریف انسان میں کیا کیا خوبیاں ہونی چاہئیں؟ چار جملوں میں لکھیے۔

- (i) ایک شریف انسان میں خیالات، اندکی خدمت خلق، ہمدردی ہونا چاہئے۔

- (ii) مذہبی تعصب و تنگ فہم و گھڑبازی و زور وادری کا قاتل ہونا چاہیے۔
 (iii) والدین اور اساتذہ کا ادب و احترام کرنا چاہیے۔
 (iv) ہمدردی نام و نمود اور ستائش سے بے نیاز ہو کر سماجی فلاح و بہبود کے کام کرنے چاہئیں۔

یا

یونان کے کھیلوں کا نام "اولمپک" کیوں پڑا؟

یونان میں ایک پہاڑی کا نام اولمپیا ہے۔ یونانیوں کا عقیدہ تھا کہ اس پہاڑی پر دیوی اور دیوتا رہتے تھے۔ ان دیوتاؤں میں ایک کا نام تھا "زیوس" جس کو آسمان کا دیوتا مانا جاتا ہے۔ اس دیوتا کو خوش کرنے کے لئے اولمپیا کی وادی میں ایک میلہ شروع ہوا، جس میں کھیل کود ہونے لگے۔ یہی کھیل کود بعد میں اولمپک کھیل کہلائے۔ اور اس لئے یونان کے کھیلوں کا نام اولمپک پڑا۔

نوٹ:- اگر دوسرے یا کے جواب میں بچہ چار جملے سے کم یا زیادہ دیتا ہے تو نمبر دیئے جائیں۔

$$1 \times 4 = 4$$

سوال نمبر 15 درج ذیل شعری حصوں میں سے کسی ایک کی تشریح کیجئے۔

ایک سی دھرتی سے ہم سب نے جنم لیا ہے ساتھی
 رنگ و روپ اسی دھرتی سے ہم نے لیا ہے ساتھی

ایک ہوا میں سانس ہیں لیتے، ایک فضا میں جیتے ہیں
 گڑگا اور جمنے کا پانی ہم صعب مل کر پیتے ہیں

رنگ و روپ الگ الگ ہیں، پھر بھی ایک ہے دیون
 الگ الگ ہے اپنی کیا ہی، پھر بھی ایک ہے کشن

جواب :- حوالہ :- یہ شاعر نظم "بھارت کی بچاداری" سے لیے گئے ہیں جس کی شاعرہ سیدہ فرحت ہیں۔

شاعرہ فرماتی ہیں کہ ہم "ب" ایک ہی زمین پر پیدا ہوئے، ہمارا رنگ ڈھنگ اور ہماری خوبیاں اسی زمین کے دین ہیں۔ ہم نے ایک ساتھ سانس لیا ہے اور گڑگا جمنائے پانی نے ہماری پرورش کی ہے بھلے ہی ہمارا رنگ و روپ الگ الگ ہو۔ طرز زندگی تو ایک ہی ہے۔

جس طرح گلشن میں طرح طرح کے پھولوں کی گھاریاں ہوتی ہیں، لیکن گلشن کی خوبصورتی پر اس کے الگ الگ ہونے سے کوئی فرق نہیں پڑتا، وہ تو پھولوں کا گھر ہے، اس کی حیثیت وہی رہتی ہے۔

یا

مجھے غرض نہیں کانچ میں تم پڑھے کہ نہیں؟
جماعتوں کے مدارج پہ تم چڑھے کہ نہیں
کتابیں پڑھ کے جو کبھی حفظ نہ زبان تو کیا؟
اور ان میں پاس اوزے رب کے امتحان تو کیا؟
تمہارے طلق پہ بھی پتھر اثر ہوا کہ نہیں؟
زبان سے کہنے کی دل بک مٹی صدا کہ نہیں؟

جواب :- سیاق و سباق :- نظم کے یہ بند محمد حسین آزاد کی نظم "مثنوی شرافتِ حقیقی" سے لیے گئے ہیں۔

تشریح :- شاعر کہتا ہے کہ مجھے اس بات سے سروکار نہیں کہ تم نے کالج سے تعلیم حاصل کی یا نہیں۔ جماعتوں کے امتحانات پاس کئے کہ نہیں، کتابیں یاد ہوئیں کہ نہیں، دیکھنا یہ ہے کہ اس تعلیم کا اثر تمہاری عبادتِ مزاق پر بھی ہوا کہ نہیں، تمہارے اخلاق سدسدرے کہ نہیں، زبان سے کہی گئی باتوں پر تم نے عمل کیا کہ نہیں، اگر عمل نہیں ہوا تو صوبہ کچھ بیکار ہے۔

$$1 \times 7 = 7$$

سوال نمبر 16 درج ذیل الفاظ کی مدد سے مصرعے مکمل کیجئے۔

خوشبو۔ مہکتا۔ مہتاب۔ صاحب زر۔ شہر

(i) بزرگ صاحب زر تھے تو نے کرزر بیٹھے۔

(ii) وہ صحرا کے نظارے اور دودھ مہتاب کا عالم

(iii) پہاڑوں پہ سر کوٹھیکتا ہوا۔

(iv) سارے جگ میں پیار کی خوشبو ہم پتے پھیلائیں گے۔

(v) دلی جو ایک شیر ہے عالم میں انتخاب

$$1 \times 5 = 5$$

سوال نمبر 17 نظم ”دلی“ کا مرکزی خیال کیا ہے؟ چار جملوں میں لکھئے اور شاعر کا نام بھی لکھئے۔

شاعر کا نام:- نریش کمار شاہ

1- دلی شہر کو انتخاب زمانہ اپنی کوششوں کے باوجود نہ مناسکا۔

2- زمانے کی تاریخ گواہ ہے کہ شہر عالم میں انتخاب ہے۔

3- دلی شہر کا جمال اور حسن میں بلائی شکایت ہے۔

4- اس شہر میں پاک ندری جتنا بہتی ہے اور غالب اور فضل بادشاہوں کی نظر میں علم و ادب کا ہنسا ہوا گلاب ہے۔

یا

چرواہا جب بنسی بجاتا ہے تو شاعر کیا محسوس کرتا ہے؟

اختر شیرانی اپنی نظم چرواہے کی بنسی میں اپنے احساسات کو اس طرح محسوس کرتے ہیں کہ ان کے تصور میں ماضی آجاتا

ہے اور وہ یادیں جو وہ بھلا چکے تھے وہ اس کی بانسری کی دھن میں گونج جاتی ہیں۔ کھیت کی بانسری کے گونجنوں تک آتے ہی چلتے

پھرتے کرداروں میں سنائی اور دکھائی دینے لگتے ہیں۔

$$1 \times 4 = 4$$

نوٹ:- یا کے جواب کے چار جملوں سے نمبر نہ دے کر اس کے لکھنے پر پورے نمبر دیں۔

سوال نمبر 18 دریائی روانی کے زور و شور کو کن الفاظ میں پیش کیا گیا ہے؟ چار جملوں میں لکھیے۔

شاعر نے دریائی روانی کو موثر انداز میں پیش کیا ہے۔

اس نظم میں دریا کو مختلف مقامات سے گزرتا ہوا۔ پھول اور کانٹوں سے یکساں الجھتا ہوا۔ اچھلتا ہوا، ابلتا ہوا، اکڑتا ہوا اور مچلتا، جھٹکتا پہاڑی سداصل دبانے، چادر بچھانا، کف منہ میں لانا، گانا بجانا وغیرہ کبر کر پیش کیا ہے۔

یا

نظم ”بھارت کی پھلواری“ کا مرکزی خیال کیا ہے؟ اور شاعر کا نام کیا ہے؟

بھارت کی پھلواری نظم کی شاعرہ سیدہ فرحت ہیں، اور اس نظم کا مرکزی خیال قومی یکجہتی ہے۔ شاعرہ مختلف انداز سے قومی یکجہتی کی اہمیت اور افادیت کا اظہار کرتی ہیں۔

$$1 \times 4 = 4$$

نوٹ:- سوال نمبر 18 کے جواب کو چار جملوں میں نہ دیکھا جائے بلکہ اس کے لکھنے پر پورے نمبر دیں۔

Urdu (Course B)

Urdu Code No. 5B/1

مارکنگ اسکیم اردو

سیکنڈری اسکول امتحان

مارچ 2007-08

ممتحن حضرات کے لئے ہدایات:-

عام ہدایات:

(General Instruction)

امتحان کی کاپیوں کی جانچ کا کام خاصا جگر سوزی اور جگر سازی کا کام ہے۔ یہ کام بہت صبر آزما کام ہے۔ جو خاصے صبر و تحمل کا طالب ہوتا ہے۔ سرسری انداز سے کاپیوں کی چیکنگ کر دینا خود ہماری دیانت داری اور خلوص کو مجروح کر دیتا ہے۔ دوسرے اس طرح کی چیکنگ میں خاصی ناہمواریاں بھی رہ جاتی ہیں۔ چیکنگ کے دوران کچھ اساتذہ نرمی کا رخ اختیار کرتے ہیں تو کچھ خاصے سخت ہو جاتے ہیں۔ دونوں ہی صورتوں میں طلباء کے نتائج متاثر ہوتے ہیں۔ چنانچہ اس طرح کی ناہمواریوں سے بچنے کے لئے کافی غور و خوض کے بعد ان نکات کا تعین کیا گیا ہے جس پر عمل درآمد کر کے ہم معیاری انداز سے کاپیوں کی چیکنگ کر پائیں گے۔

کاپیوں کی چیکنگ کے سلسلے میں رہنمائی کے جو نکات پیش کئے گئے ہیں ضروری نہیں کہ طلباء کے جوابات نمونے کی تشبیہ اور توشیح ہی کے انداز پر ہوں۔ اشعار کی تشریح، مرکزی خیال سوالات کے جوابات میں انداز بدل سکتا ہے۔ لیکن ہمارا خیال ہے کہ ہم دوسری تقسیم پر اس سے کوئی خاص اثر نہیں پڑے گا۔ آپ کو ہر حال میں مارکنگ اسکیم کے دائرے میں رہ کر چیکنگ کرنا ہے تاکہ ماضی میں ہوتی رہی ناہمواریوں کو دور کیا جاسکے۔

امید ہے کہ اس عبرت آراء کا مآب مذہبی فریضہ سمجھ کر انجا مہ دیں گے۔

ممتحن حضرات کا رویہ مشتت نہ ہونا چاہئے تو اسد اور انداز کی معمولی انلاط کو نظر انداز کر دیا جائے تو بہتر ہے۔ صدر ممتحن اس بات کو ہر طرح سے یقینی بنالیں کہ مارکنگ اسکیم پر سختی سے عمل ہو رہا ہے یا نہیں۔ کچھ اساتذہ مارکنگ اسکیم کو نظر انداز کرتے ہوئے اپنے روایتی انداز سے مارکنگ کرتے ہیں جس سے طلبہ کے نتائج متاثر ہوتے ہیں۔ اس طرح صدر ممتحن کو خصوصی توجہ دینی ہے۔

۱۔ ممتحن حضرات کو کاپیاں جانچ کے لئے صرف اسی وقت دی جائیں جب جانچ کے پہلے دن ممتحن اجتماعی یا انفرادی طور پر مارکنگ اسکیم پر تبادلہ خیال کر چکے ہوں۔

۲۔ ہیڈ ممتحن اس بات کا اطمینان کرنے کے لئے کہ کاپیوں کی جانچ مارکنگ اسکیم کے مطابق ہو رہی ہے، ممتحن کی جانچی ہوئی ابتدائی جانچ کاپیوں کا باریک بینی سے جائزہ لے گا۔ جائزہ لینے اور یہ اطمینان کرنے کے بعد ہی کہ کاپیوں کی جانچ مارکنگ اسکیم کے مطابق ہو رہی ہے، آئندہ کاپیاں دی جائیں گی۔

۳۔ کاپیوں کی جانچ، رکنٹ اسکیم میں دی ہوئی ہدایت کے مطابق ہی کی جائے گی۔ یہ جانچ بھی ممتحن کے اپنے روایتی انداز و فکر اپنے تجربے اور کسی دیگر بات کو مد نظر رکھ کر نہیں بلکہ صرف مارکنگ اسکیم کو ذہن میں رکھتے ہوئے کی جائے گی۔

۴۔ اگر کسی سوال کے کئی جزو ہیں تو ہر جزو کے نمبر بائیں ہاتھ کے حاشیہ میں الگ الگ دیے جائیں اور پھر تمام اجزاء میں حاصل نمبروں کو جمع کر کے سوال کے آخر میں حاشیہ میں لکھ کر اس کے گرد دائرہ بنا دیا جائے۔

۵۔ اگر کوئی طالب علم ایسا جواب لکھتا ہے جو مارکنگ اسکیم میں موجود نہیں ہے لیکن وہ جواب صحیح ہے تو ہیڈ ممتحن سے صلاح کے بعد نمبر دیے جائیں۔

۶۔ اگر کوئی طالب علم دریافت کیے گئے جوابات سے زیادہ یعنی ایکسٹرا جواب لکھتا ہے تو اس جواب کے نمبر برقرار رکھے جائیں۔

۷۔ اگر کوئی طالب علم نے کئے الفاظ سے زیادہ الفاظ میں لکھا ہے تو اس کے نمبر کم نہیں کئے جائیں گے۔

۸۔ مختصر سوالات سے جواب میں اگر کوئی طالب علم صرف ایک لفظ کا جواب لکھتا ہے اور صحیح ہے اور اس لفظ سے جواب ظاہر ہو جاتا ہے تو اسے پورے نمبر دئے جائیں گے۔

۹۔ اگر کوئی طالب علم دئے ہوئے اقتباس یا اس کے کسی حصے کو اپنے جواب کے لئے استعمال کرتا ہے مثلاً اقتباس میں دی ہوئی معلومات کو اپنے مضمون کے لئے استعمال کرتا ہے تو اس کے نمبر نہیں کاٹے جائیں گے سوائے اس کے کہ اس کا جواب دریافت کئے گئے سوالات سے مطابقت نہ رکھتا ہو۔

۱۰۔ اگر کوئی طالب علم دیے ہوئے انتخاب میں سے دونوں سوالوں کا جواب لکھتا ہے اور کسی بھی جواب کو کرا اس نہیں کیا ہے اور دونوں صحیح ہیں تو اس جواب پر نمبر دئے جائیں جو زیادہ صحیح ہے۔ اور اگر اس نے دونوں جواب کرا اس کئے ہیں تو بھی ممتحن جس جواب کو بہتر سمجھیں اس پر نمبر دیں۔ (یعنی ممتحن حضرات کرا اس کئے گئے جوابات کا پڑھنا لازمی ہے)

۱۱۔ تمام ممتحن حضرات کے پاس صفحہ ۷۰۰ نمبر دینے کا پیمانہ ہے۔ برائے مہربانی اگر جواب درست ہے تو پورے نمبر دینے میں ہرگز تاثر نہ کریں۔

۱۲۔ زبان و ادب کا کاپیاں جانچنے والے اکثر حضرات یہ خیال کرتے ہیں کہ کسی طالب علم کو صد فی صد نمبر دینا ممکن ہے۔ یہ خیال روایتی اور رجعت پسندانہ ہے۔ اس سے پرہیز کیا جانا ضروری ہے۔

۱۳۔ تخلیقی اظہار کے زمرے میں خوش خط اور املا کا بھی خیال رکھیں۔

مارکنگ اسکیم
(اردو کورس۔ بی)

وقت 3 گھنٹہ

کل نمبر 100

(حصہ الف)

سوال نمبر 1 درج ذیل عبارت غور سے پڑھیے اور اس سے متعلق دئے گئے سوالوں کے جواب لکھیے۔

سرسید کے رفیقوں میں ادبی حیثیت سے خواجہ الطاف حسین حالی سب سے زیادہ ممتاز ہیں۔ ان کی حیثیت ایک نئی راہ نکالنے والے کی ہے۔ شاعری میں انہوں نے بندھے نئے موضوعات اور اسالیب بیان کو چھوڑا اور نئی فکر کے ساتھ زمانے کی ضرورتوں اور مغرب کے ترقی یافتہ معیار ادب کے مطابق شاعری کی۔ ان کی نظموں میں وہ تاثیر ہے جو پکی انسانی تڑپ اور محبت سے پیدا ہوتی ہے۔ حالی کو وطن اور قوم سے محبت ہے اور یہ محبت ان کے تمام جزبات پر چھائی ہوئی ہے۔ حالی کی شاعری کو نظم ”مد و جزر اسلام“ ان کے ذہن کی آئینہ دار ہے۔ نثر کے میدان میں بھی حالی کا معیار اعلیٰ ہے ان کی تحریروں میں سادگی اور خلوص ہے۔ سوانح نگار کی حیثیت سے حالی نے ”حیات سعدی، یادگار غالب“ اور ”حیات جاوید“ جیسی مشہور سوانح عمریاں لکھی ہیں اور تنقید میں بھی ان کی کتاب ”مقدمہ شعر و شاعری“ کافی اہم ہے۔

(i) سرسید کے رفیقوں میں زیادہ ممتاز کون ہے؟

(ii) حالی کی نظموں کی خاص خوبی کیا ہے اور ان کی مشہور نظم کونسی ہے؟

(iii) حالی نے شاعری میں کیا نئی راہ نکالی اور کیسی شاعری کی؟

(iv) سوانح نگار کی حیثیت سے حالی کا کیا کام ہے؟

(v) حالی کی نثری تحریروں کی خصوصیت بتاتے ہوئے ان کی تنقیدی کتاب کا نام لکھیے۔

جواب:

- (i) سرسید کے رفیقوں میں زیادہ ممتاز ”خواجہ الطاف حسین حالی“ ہیں۔
(ii) حالی کی نظموں کی خاص تاثیر سچی انسانی تڑپ، وطن اور قوم سے محبت ہے۔ انکی مشہور نظم ”مد و جزا اسلام“ ہے۔
(iii) حالی نے شاعری میں بندھے نکلے موضوعات اور اسالیب بیان کو چھوڑ کر نئی فکر کے ساتھ زمانے کی ضرورتوں اور مغرب کے ترقی یافتہ معیار ادب کے مطابق شاعری کی۔
(iv) سوانح نگار کی حیثیت سے حالی کی، حیات سعدی، یادگار غالب، حیات جاوید ہیں۔
(v) حالی کی نثری تحریروں میں سادگی اور خلوص ہے۔ انکی تنقیدی کتاب کا نام ”مقدمہ شعر و شاعری“ ہے۔

کل نمبر ..... 2 X 5 = 10

سوال نمبر 2 درج ذیل عنوانات میں سے کسی ایک پر مضمون لکھئے۔

(i) کتب بینی کی اہمیت اور فوائد

(ii) ہندوستان میں بے روزگاری کا مسئلہ

(iii) دیوالی

جواب:

(i) کتب بینی کی اہمیت اور فوائد

تمہید/تعارف

نفس مضمون

انتہام

(ii) ہندوستان میں بے روزگاری کا مسئلہ

تمہید/تعارف

روزگاری کی اہمیت/افادیت

نفس مضمون

اختتام

(iii) دیوالی

تمہید/تعارف

تہواروں کی اہمیت

نفس مضمون

اختتام

نمبروں کی تقسیم

تمہید 2

نفس مضمون 4

اندازِ بیاں 2

اختتام 2

کل نمبر 10

سوال نمبر 3 اپنے اسکول کے پرنسپل کے نام فیس معاف کرانے کی درخواست لکھئے۔

جواب:

۱۔ القاب و آداب

۲۔ نفس مضمون

۳۔ اندازِ بیاں

۴۔ اختتام (تاریخ و پتہ)

یا

اپنے والد کے نام خط لکھے جس میں انہیں اپنی پڑھائی کا حال لکھئے۔

۱۔ القاب و آداب

۲۔ نفسِ مضمون

۳۔ اندازِ بیاں

۴۔ اختتام

نمبروں کی تقسیم

القاب و آداب 2

نفسِ مضمون 3

اندازِ بیاں 3

اختتام 2

کل نمبر 10

سوال نمبر 4 درج ذیل نچادروں اور ضرب الامثال میں سے صرف چار کا مطلب لکھ کر جملوں میں استعمال کیجئے۔

(i) مان نہ مان میں تیرا مہمان

(ii) یہ منہ اور مسور کی دال

(iii) گدہ کا بھیدی لکاؤ حائے

(iv) رائی کا پہاڑ بنانا

(v) چار چاند لگانا

(vi) آنکھیں بچھانا

جواب:

(i) مان نہ مان میں تیرا مہمان   زبردستی کا مہمان بننا
زائد تم بھی کیا بات کرتے ہو شادی میں جانے کی
انہوں نے تم کو پوچھا ہے کیا؟ مان نہ مان میں تیرا
مہمان۔

(ii) یہ منہ اور مسور کی دال   کسی کام کے اہل نہ ہونا
تم اور بانی کورٹ کے جج بن جاؤ یہ منہ اور مسور کی دال!
(iii) گھر کا بھیدی لڑکا ڈھائے   شہادہ قرہی ہی نقصان پہنچاتے
ماجد کے چھوٹے بھائی نے اس کی تمام کمزوریوں کو
سب میں ظاہر کر دیا کسی نے سچ کہا ہے کہ گھر کا بھیدی
ہیں۔
لڑکا ڈھائے۔

(iv) چار چاند لگانا   خوبصورتی میں مزید اضافہ ہونا
لال قلعہ کے پیچھے ایک خوبصورت پارک کے بننے
سے لال قلعہ میں چار چاند لگ گئے۔
(v) آنکھیں بچھانا   بہت عزت کرنا
حضرت جی کے آنے پر لوگ آنکھیں بچھا دیتے تھے۔

نوٹ: معنی لکھنے کی اہمیت نہیں ہے اگر بچے صرف جملوں سے معنی واضح کر دیتا ہے تو پورا نمبر دیا جائے۔

نمبروں کی تقسیم:-

$$1 \times 4 = 4$$

سوال نمبر 5 درج ذیل میں سے صرف دو کی تعریف لکھئے اور مثالیں بھی دیجئے۔

(i) فعل حال

(ii) ترکیب

(iii) اضافت

جواب:

(i) فعل حال: وہ فعل جو موجودہ زمانے میں کیا جا رہا ہو جیسے محمود لکھتا ہے، لڑکیاں کھیل رہی ہیں۔ جملوں میں فعل کے ساتھ ”تا“ ہے ”تی“ ہے یا ”رہا ہے“ ”رہی ہے“ فعل حال کی پہچان ہے۔

(ii) ترکیب: جب ہم دو معنی کو زیر یا ہمزہ سے جوڑ کر ایک نیا معنی بناتے ہیں تو وہ عمل ترکیب کہلاتی ہے۔ جیسے ابن مریم، صبح بنارس، شام اودھ وغیرہ ابن کے معنی بیٹا اور مریم بہ معنی مریم حضرت عیسیٰ کی والدہ۔

(iii) اضافت: ترکیب بناتے وقت جب ہم دو یا معنی الفاظ کو زیر یا ہمزہ سے جوڑتے ہیں تو یہ زیر یا ہمزہ اضافت کہلاتا ہے۔ مثلاً ابن مریم کا زیر، اور جلوہ خدا کا ہمزہ اضافت کہلائے گا۔

دو اسم یا ضمیر کو جوڑنے کا کام کرنے والے جملے اضافت کہلاتے ہیں۔ جیسے بچوں کے جوتے، احمد کی کتاب، جلوہ محبوب۔

نمبروں کی تقسیم:-

تعریف 3

مثال 3

کل نمبر ... 6

سوال نمبر 6 درج ذیل میں سے صرف چار الفاظ کے متضاد لکھئے۔

بوزھا ، دشمنی ، غلامی ، تندرست ، مفلس ، نادان

جواب:

الفاظ متضاد

بوزھا جوان

دشمنی دوستی

غلامی آزادی

تندرست بیمار

مفلس مالدار

نادان دانا

نمبروں کی تقسیم:-

$$1 \times 4 = 4$$

سوال نمبر 7 درج ذیل لفظوں میں سے صرف چار کے ساتھ "سابقہ" یا "لاحقہ" لگا کر لفظ بنائیے۔

کارخانہ ، گمان ، طاقت ، اعتبار ، تعریف ، صلح

جواب:

(i) کارخانہ = کارخانہ دار

(ii) گمان = بدگمان

(iii) طاقت = طاقتور

(iv) اعتبار = بے اعتبار

(v) تعریف = قابل تعریف

(vi) صلح = صلح عامہ

نمبروں کی تقسیم:-

$$1 \times 4 = 4$$

سوال نمبر 8 درج ذیل میں مونث کے مذکر اور مذکر کے مونث لکھیے۔

بھائی ، استاد ، مان ، عمہارن

جواب:

بھائی بہن

استاد اُستانی

مان مانی

عمہارن عمہار

نمبروں کی تقسیم:-

$$1 \times 4 = 4$$

سوال نمبر 9 درج ذیل میں سے صرف چار کے واحد سے جمع اور جمع سے واحد لکھیے۔

سلطان ، رسالہ ، خواتین ، ذرائع ، منظر ، قواعد

جواب:

سلطان سلاطین

رسالہ رسائل

خواتین	ماتون
ذرائع	ذرائع
مناظر	منظر
قواعد	قاعدہ

نمبروں کی تقسیم:-

$$1 \times 4 = 4$$

سوال نمبر 10 درج ذیل میں سے صرف چار میں صفت لگائیے۔

بیاری ، اخلاقی ، اطوار ، مہمان ، نور ، چک

جواب:-

(i)	=	بیاری
(ii)	=	اخلاقی
(iii)	=	اطوار
(iv)	=	مہمان
(v)	=	نور
(vi)	=	چک

نمبروں کی تقسیم:-

$$1 \times 4 = 4$$

حصہ - ب

سوال نمبر 11 درج ذیل میں سے کسی ایک عبارت کا مفہوم آسان اردو میں لکھئے اور سبق کا نام بھی لکھئے۔

(الف) ”جانداروں کا سب سے دل چسپ مشغلہ کھیل ہے“ جب دل خوش ہوتا ہے تو کھیلتے ہیں۔ جب خون جوش مارتا ہے تو دوڑتے ہیں، کھیلتے ہیں۔ جو کھیلتے ہیں وہ کھیل کر خوش ہوتے ہیں۔ جو نہیں کھیلتے وہ دوسروں کو کھیلتا دیکھ کر مزہ لیتے ہیں۔ عام طور پر بچپن اور جوانی میں کھیلتے ہیں بڑھاپے میں انھیں کھیلتے دیکھ کر خوش ہوتے ہیں۔ آفلکھانے اپنی عقل سے کھیلوں میں نئی راہیں نکالیں۔ نئے نئے کھیل ایجاد کئے۔ کہیں شطرنج، تاش، کیرم جیسے فرشی کھیل ہیں تو کہیں بلڈ بال، ہاکی، فٹ بال اور کرکٹ جیسے میدانی کھیل۔ کہیں کم دوری کی یا لمبی دوڑیں ہیں تو کہیں مختلف قسم کی کشتیاں، کہیں مختلف قسم کی طیراکی کے مقابلے ہیں تو کہیں جسمانی ورزشیں اور کرکٹ۔ آج کھیل صرف جسمانی قوت کا مظاہرہ اور کثرت ہی نہیں ہیں۔ وقت گزرنے کا ذریعہ اور دلچسپ مشغلہ بھی ہے اور شکوہ دنیا میں میل جول، بھائی چارے، دوستی اور خیر سگالی کے پیغامبر بھی ہیں۔“

یا

(ب) یہ دنیا صرف آدمی کے لیے تو نہیں ہے۔ اس پر دوسرے جانداروں کا بھی حق ہے۔ جنگل تھے تو وہاں بہت سے جانور بھی رہتے تھے۔ جنگل کم ہوئے تو جانور بھی کم ہونے لگے۔ کچھ جانور تو ایسے ہیں جن کی نسل ہی ختم ہو رہی ہے۔ آدمی نے زندگی جنگل سے شروع کی تھی اور اب پیڑوں کو کاٹ کر جنگل ختم کر کے اپنی صحت اور زندگی خطرے میں ڈال رہا ہے۔ اگر صاف ہوا میں سانس لے کر تندرست رہنا ہے۔ دوا علاج کے لیے جڑی بوٹیاں حاصل کرنی ہیں۔ بارش سے کھیتوں کو زرخیز رکھنا ہے تو جنگلوں کو کاٹنے کے بجائے ان کی تعداد میں اضافہ کرنا ہوگا۔ جو پیڑ خود سوکھ جائیں ان کی لکڑی سے ہی کام چلانا ہوگا ضرورت کے مطابق درخت لگانے ہوں گے۔

جواب:

(الف) سبق کا نام۔ ”اولپک کھیل“

منہوم: کھیل جانداروں کا سب سے زیادہ پسندیدہ عمل ہے۔ کھیلنے میں مزدتب ملتا ہے جب دل خوش ہوتا ہے۔ بچپن سے لے کر جوانی تک اور بڑھاپے میں بھی انسان کھیل کھیل کر ہی خوش ہوتا ہے۔ انسان نے اپنی عقل اور سمجھ کے اعتبار سے کھیلوں کو ایجاد کیا کچھ کھیل بند کروں میں کھیلے جاتے ہیں اور کچھ کھیل میدان میں: سمائی ورزشوں اور کرتب کے لئے بھی کچھ کھیل کھیلتے ہیں۔ وقت کو ٹھیک انداز سے گزارنے میں کھیل اپنا ایک رول ادا کرتا ہے کھیل کے ذریعے ہمیں پیار، محبت دوستی اور ایک دوسرے کو سمجھنے کا موقع بھی ملتا ہے۔

یا

(ب) سبق کا نام: جنگل کی اہمیت

منہوم: خدا نے یہ دنیا صرف انسان کے لئے نہیں بنائی بلکہ اس دنیا پر تمام جانداروں بے جانوں کا بھی حق ہے۔ جنگلوں کے کم ہونے سے جانور بھی کم ہونے لگے ہیں پیڑوں کے کٹنے سے انسانوں کی صحت اور زندگی خطرے میں پڑ گئی ہے۔ تندرست رہنے کے لئے صاف ہوا اور جڑی بوٹیوں کا ہونا ضروری ہے بارش کو حاصل کرنے کے لئے جنگلوں کی تعداد کو بڑھانا ہوگا۔ نئے پیڑ لگانے ہوں گے اور سوکھے ہوئے درختوں کی لکڑی سے ہی گزر بسر کرنی ہوگی۔

نمبروں کی تقسیم:-

سبق کا نام..... 1

منہوم..... 6

کل..... 7

سوال نمبر 12 درج ذیل لفظوں سے خالی جگہیں پُر کیجئے۔

وسیع، پیچیدہ، پانی، جنگل، شکر

جواب:

(i) اُن کی پٹائسن کر ہم نے شکر ادا کیا۔

(ii) مرزا غالب کے اخلاق نہایت وسیع تھے۔

(iii) بزرگ نے فرمایا معاملہ پیچیدہ ہے میں حل نہ کر سکوں گا۔

(iv) آئیے عہد کریں کہ جنگل نہیں کاٹے جائیں گے۔

(v) بیڑوں کی جڑیں زمین سے پانی کھینچتی ہیں۔

نمبروں کی تقسیم:-

$$1 \times 5$$

سوال نمبر 13 اولمپک کھیلوں کی میزبانی کسی ملک کے لیے عزت کی بات کیوں ہے؟

یا

انسان کو قدرت کے کارخانے میں دخل کیوں نہیں دینا چاہئے؟ چار جملوں میں لکھیے۔

جواب:

اولمپک کھیل عالمی سطح کے ہوتے ہیں۔ جو ملک اسکا میزبان بنتا ہے۔ اسکی عزت اور عظمت میں بے پناہ اضافہ ہو

جاتا ہے۔ ان کا انعقاد کسی بھی ملک کے لئے باعث افتخار ہوتا ہے۔ میزبان ملک پوری عالمی برادری کا میزبان

بن جاتا ہے۔ دنیا بھر کی نگاہیں اور دنیا بھر کی توجہ کا مرکز وہی ملک بنارہتا ہے۔ جہاں اولمپک ہوتے ہیں اور جب

تک اولمپک کھیل جاری رہتے ہیں وہ ملک پوری طرح خبروں میں رہتا ہے۔

یا

- ۱۔ آدمی ہزاروں برس پہلے جنگل میں جانوروں کی طرح رہتا تھا۔
- ۲۔ پیڑوں کے پتے اور جانوروں کا گوشت انسان کی خوراک تھا۔
- ۳۔ جنگلوں سے تقریباً ڈیڑھ ہزار جڑی بوٹیاں ملتی ہیں۔
- ۴۔ جنگلوں کو کاٹنے کے بجائے ان کی تعداد میں اضافہ کرنا ہوگا۔

نوٹ: سوال نمبر 13 میں ”اولیٰ پک کھیل کی میز بانی“ میں جملوں کی قید نہیں ہے اگر وہ منہ بوم واضح کرتا ہے تو نمبر چار ہی دیئے جائیں۔

نمبروں کی تقسیم:-

$$1 \times 4 = 4$$

سوال نمبر 14 ”جہاں لوگ گیت ہیں وہاں زندگی سے پیار ہے“ اس جملے کا کیا مطلب ہے؟

یا

مار کوئی کی خدمات کو کس طرح سراہا گیا؟

جواب:

لوگ گیتوں میں پیدائش سے لیکر موت تک کا ذکر ہوتا ہے۔ میلے ٹھیلے، کھیت کھلیاں موسم اور جانور ہر چیز کا ذکر ملتا ہے اور تمام چیزوں سے زندگی کا پیار جھلکتا ہے۔ اسی لئے کہا ہے کہ جہاں لوگ گیت ہیں وہاں زندگی سے پیار ہے۔

دنیا کے کسی بھی عظیم انسان کی طرح مارکونی کو بھی اس کے کارناموں کے لئے عزت اور شہرت ملی اسے کئی پوری ممالک نے اعزازات اور انعامات سے نوازا۔ حکومت اٹلی نے اسکی آخری رسومات سرکاری اعزازات کے ساتھ ادا کیں اور مارکونی کو اسکی وصیت کے مطابق اسکی جائے پیدائش شہر بولوگنا میں دفن کر دیا گیا۔

نمبروں کی تقسیم

$$1 \times 4 = 4$$

سوال نمبر 15 درج ذیل شعری حصوں میں سے کسی ایک کی تشریح کیجئے۔

الف۔

یہ چاندنی رات اور یہ پر خواب فضا میں

ہر ایک موج طرب کی طرح بے تاب فضا میں

سبزے کا نجوم اور یہ شاداب فضا میں

مہکے ہوئے نظارے ہیں، مہکے ہوئے تارے

یہ تارے ہیں یا نور کے میخانے ہیں آباد

معدوم و حسین حوروں کے کاشانے ہیں آباد

مستانہ ہواؤں پر پری خانے ہیں آباد

یا دامن افلاک میں بے تاب شرارے

ب۔

شفق کی پھاؤں میں چرواہا جب ہنسی بجاتا ہے
تصور میں مرے ماضی کے نقشے کھینچ لاتا ہے
نظر میں ایک بھولا برا عالم لہلہاتا ہے
وہ کمیوں کی قطاریں اور وہ نظارہ بانگوں کا
وہ دریا کا کنارہ اور وہ گودارہ بانگوں کا
وسیلی بانسری کے تمہوں میں جھللاتا ہے

جواب۔

الف۔

یہ چاندنی رات..... ہوئے تارے
یہ اشعار وادی گنگا میں ایک رات نامی نظم سے لئے گئے ہیں جس کے شاعر اختر شیرانی ہیں۔
تشریح:

یہ شاعر کہتا ہے کہ فضاؤں پر مستی کا عالم ہے اور ہر طرف خوشیاں بکھری ہوئی ہیں۔ چہار سمت ہری ہری گھاس نے
پورے ماحول کو ہرا بھرا اور شاداب بنا دیا ہے۔ چونکہ پورا ماحول مستی میں ڈوبا ہے اس لئے تاروں پر بھی بے خودی
چھائی ہوئی ہے۔ شاعر ان کے ٹنمنے کو نشے میں لڑکھڑانے سے تعبیر کرتا ہے۔

یہ تارے ہیں..... بے تاب شرارے

تشریح:

اس بند میں شاعر نے بڑی خوبصورت تشبیہات استعمال کی ہیں وہ تاروں کے حسن کو کبھی نور کا میخانہ کہتا ہے اور کبھی
معصوم دوروں کی آرام گاہ بتاتا ہے۔ وہ تاروں کو تارانہ مان کر نور سے بھرا ہو شراب خانہ مانتا ہے اور اگر ایسا نہیں

ہے تو پھر ایسا لگتا ہے کہ جیسے معصوم اور خوبصورت حوروں کے گمانات ہیں اور اگر یہ بھی نہیں ہے تو پھر ایسا معلوم ہوتا ہے کہ جیسے آسمان نے اپنے دامن میں پنکھاریاں بھر رکھی ہیں۔

م

ب:-

شفق کی چھاؤں ..... عالم لہلہاتا ہے۔

یہ بند چرواہے کی ہنسی نام کی نظم سے ہے جس کے شاعر اختر شیرانی ہیں۔

تشریح:

صبح اور شام کے وقت آسمان پر بکھری ہوئی لالی میں جب کوئی چرواہا بانسری کی تان چھیڑتا ہے تو اس وقت شاعر نہ چاہتے ہوئے بھی اپنے ماضی میں کھو جاتا ہے اور وہ اپنے ان تفسو راتی خیالات میں کھو جاتا ہے جس کو وہ بھول چکا تھا۔

وہ کھیتوں ..... جھلملاتا ہے۔

یہ بند چرواہے کی ہنسی نام کی نظم سے لیا گیا ہے جس کے شاعر اختر شیرانی ہیں۔

تشریح:

شاعر بانسری کی تان میں جب کھو جاتا ہے تو اسے کھیتوں کے دلکش مناظر اور باغوں کے حسین جلوئے نظر آنے لگتے ہیں پھلوں سے لدے ہوئے باغ خوبصورت درخت اور دریا کا رنگین نظارہ یہ سب بانسری کی ریلی آواز کی وجہ سے ہی اسے محسوس ہوتا ہے۔

نمبروں کی تقسیم

تشریح ..... 1 x 7

سوال نمبر 16 درج ذیل الفاظ کی مدد سے مصرعوں کو مکمل کیجئے۔

خانوادے - شاعر - خواب - شاداب - گلشن

جواب:

(i) نظر ہیں جھومتا ہے بن کے رنگین خواب کا عالم

(ii) زمینوں کو شاداب کرتا ہوا

(iii) الگ الگ ہے اپنی کیاری پھر بھی آید ہے گلشن

(iv) نہ خانوادے سے مطلب نہ خانماں سے غرض

(v) شاعر کی تمنا ہے یہیں رات گزارے

نمبروں کی تقسیم

$$1 \times 5$$

سوال نمبر 17 نظم ”چواھے کی بنسی“ کے تیسرے بند کا مطلب جملوں میں لکھئے۔

یا

دلی کو ”علم و ادب کے باغ کا ہنستا ہوا گلاب“ کہنے کا کیا مطلب ہے؟

جواب:

شاعر کہتا ہے کہ بنسی کی نظر میں اس کے خواب کی رنگینی گھومتی ہے اور ریگستانوں کے مناظر اور چاند کی روشنی افسانہ کی طرح ہے جو اس کے ہونٹوں پر آکر گنگنائے لگتے ہیں۔

یا

دلی کو علم و ادب کے باغ کا ہستا ہوا گلاب کا مطلب ہے کہ شاعر اس شہر کو دنیا میں منتخب مانتا ہے۔ کیونکہ دلی شاہان مغلیہ کی آبرو اور غالب کی شاعری کا جھلکتا ہوا سیوا اور علم و ادب کا گہوارہ ہے۔

نمبروں کی تقسیم:-

$$1 \times 4 = 4$$

سوال نمبر 18 مثنوی ”شرافت حقیقی“ کا مرکزی خیال چار جملوں میں لکھئے۔

یا

نظم ”آب رواں“ میں دریا کا کن کن مقامات سے گزرنا دکھایا گیا ہے؟ چار جملوں میں لکھئے۔

جواب:

یہ مثنوی محمد حسین آزاد نے لکھی ہے۔ اس کا مرکزی خیال ہے کہ حقیقی شرافت کیا چیز ہے۔ یہ چیز ورثے میں حاصل ہونے والی چیز نہیں ان کی باتوں کو نہ دیکھا جائے بلکہ اپنی قابلیت دیانت داری پر فخر کرنا چاہیے۔ خود ایسے کارنامے انجام دو کہ دوسرے لوگ تم پر فخر کریں۔ ہمت میں جو زیادہ ہوتا ہے اسے ہی قابل عزت سمجھا جاتا ہے۔

یا

آب رواں پہاڑوں اور چٹانوں سے گزرنا ہوا آگے بڑھ رہا ہے
وہ کھیتوں اور زمینوں کے درمیان سے آگے بڑھ رہا ہے
کبھی وہ بلندی پر نظر آتا ہے اور کبھی نشیبی علاقوں میں رواں دواں ہوتا ہے
آب رواں ندی کے ساحلوں سے گزرتا ہوا پیڑوں کے تنہاؤں تک بھی پہنچ رہا ہے۔

نمبروں کی تقسیم:-

$$1 \times 4 = 4$$

Series : RKM/1

Code No. 7/1

Roll No.

--	--	--	--	--	--	--

Candidates must write the code on the title page of the answer-book.

- Please check that this question paper contains 4 printed pages.
- Code number given on the right hand side of the question paper should be written on the title page of the answer-book by the candidate.
- Please check that this question paper contains 16 questions.
- Please write down the Serial Number of the question before attempting it.

BENGALI

বাংলা

Time allowed : 3 hours]

[Maximum marks : 100

সময় : 3 ঘণ্টা

সর্বমোট অঙ্ক : 100

SECTION-A

1. বান্ধজন গন্ধি কাকে বলে ? দুটি উদাহরণ দাও ।

5

অথবা

গন্ধি বিচ্ছেদ কর (যে কোন পাঁচটি) :

উচ্চশিক্ষা, ক্ষমিত্ব, সচ্চরিত্র, মনোবল, তত্ত্বাবধান, দুর্ভিক্ষ, কৃষিক্ষেত্র, কাঁচকলা

2. অব্যয়ীভাব সমাস কাকে বলে ? দুটি উদাহরণ দিয়ে বুঝিয়ে দাও ।

5

অথবা

ব্যাসবাক্য সহ সমাস নির্ণয় কর :

প্রতিভা, সুবদুঃখ, গরমিল, মুখচন্দ্র, নয়নপদ্ম, অহর্নিশ

3. নির্দেশ অনুযায়ী বাক্য পরিবর্তন কর (দুটি) :

5

(ক) যদি বৃষ্টি হয় তবে খেলাতে যাব না ।

(জটিল থেকে সরল)

(খ) সাবধানে চল নতুবা এ অবস্থা জেমারও হতে পারে ।

(যৌগিক থেকে সরল)

(গ) মাছ পড়িলে খবর আসে ।

(সরল থেকে জটিল)

(ঘ) ওকে ছেড়ে দিলে খেলনা দেব ।

(সরল থেকে যৌগিক)

4. সাপুভাষায় লেখা গদ্যাংশটিকে চলিত ভাষায় লেখ :

5

আমরা শুনিয়াছি, কামরূপ কামাখ্যার নারীসকল জাদু জানিতেন । তাঁহারা নাকি পুরুষদিগকে ভেড়া করিয়া দিতেন । ইহা সকল সভ্য নাকি ? সভ্যই ! পুরুষদিগকে ভেড়া করিয়া দিবার অর্থ পুরুষ দিগকে বশে রাখা । বুঝা যায়, ওই দেশে নারী পুরুষের অধীন নহে; বরং পুরুষ নারীগণের অধীন ছিলেন ।

5. প্রয়োজন স্থলে বিরামচিহ্ন বসাত :

5

মিনিট খানেক চেয়ে থাকার পর মামা গভীর হয়ে বললেন ওউ মর্নিং স্যার বংশী এবার হাসল বলল বাবার নাম কি বাবার নাম ফকির মনডিয়াল বলে মামা একটু মাথা কাত করলেন বংশী বলল ওটা কি করলে খেলা দেখাচ্ছ নাকি না স্যার আমার মাথার ঘিলুর সাইড চেন্সজ করলাম ।

6. যে কোন পাঁচটির অন্তর্গত সংশোধন কর :

5

মিমাংসা, শারীরিক, বীণাপানী, উচিৎ, ঐক্য, কৌতুহল, উনবিংশ, ময়ূর ।

7. নীচে লেখা শব্দগুলোর মধ্যে যে কোন দুটির ভিন্ন ভিন্ন অর্থে প্রয়োগ দেখাত :

5

(ক) চোখ

(খ) স্বপ্ন

(গ) স্বপ্ন

(ঘ) ছোট

(ঙ) কথা

8. নিম্নলিখিত কোন একটি বিষয় অবলম্বন করে 150 শব্দের মধ্যে একটি অনুচ্ছেদ রচনা কর :

11

(ক) একটি স্মরণীয় দিন

(খ) জাতীয় ঐক্য

(গ) যুদ্ধ নয়, শান্তি চাই

(ঘ) আমাদের সমাজের মেয়েরা

9. উদ্ধৃত সূত্র অবলম্বন করে 100 শব্দের মধ্যে একটি গল্প লেখ । গল্পের শিরোনাম দাও । 5
 দুপুরের রাত । ঘন ঘন বিদ্যুৎ চমকছে । গ্যাডশেডিং । ভাবছি কালমুড়ি বা ভূতের গল্প নিয়ে বসব ।
 দ্বা বললেন, বাড়ির কাজের মেয়েটির জন্য ওয়ুপ আনতে হবে ...

10. নীচের পদ্যাংশটি ভাল করে পড়ে প্রশ্নগুলির উত্তর দাও : 6
 1876 সালে কলকাতায় 'হিন্দুমেলার' ডাক ওঠে । জ্যোতিরিন্দ্রনাথ ঠাকুর ছিলেন উদ্যোক্তাদের একজন ।
 তাঁর গান, তাঁর নাটক সেকালে বাঙালীর মনে দেশাত্মবোধ জাগিয়ে তুলেছিলেন । 'পুরুষিক্রম' তাঁর প্রথম
 নাটক । 'সরোজিনী' নাটকটিও জনপ্রিয় হয়েছিল । 1879এ প্রকাশ পেয়েছিল তাঁর 'অশ্রুমতী' নাটকটি ।
 প্রাচীন ভারতের গৌরবকে আরেকবার জাগিয়ে তোলাই ছিল তাঁর লক্ষ্য ।
 (ক) কোন সালে কলকাতায় 'হিন্দুমেলার' ডাক ওঠে ?
 (খ) কে উদ্যোক্তাদের একজন ?
 (গ) তাঁর গান আর নাটক সেকালে কি জাগিয়ে তুলেছিল ?

11. সম্প্রতি ভেঁমার এলাকায় অবৈধ নির্মাণ (unauthorised construction) ভাঙার কাজ চলেছে । এ বিষয়ে
 ভেঁমার মহাসমত জানিয়ে বন্ধুকে একটি চিঠি লেখ । 6
 অথবা
 বাড়িতে বিশেষ কাজ পড়ে যাওয়াতে তুমি তিনদিন স্কুলে যেতে পারোনি । স্কুলের প্রধান শিক্ষককে এ কথা
 জানিয়ে তিনদিনের ছুটির জন্য একটি আবেদন পত্র লেখ ।

SECTION-B

12. 'পদ্মানদীর মানি' পদ্যাংশে বর্ণিত জেলেদের জীবনের যে ছবিটি পাওয়া যায় তার পরিচয় দাও । 13
 অথবা
 'দেনাপাওনা' পদ্যটি আলোচনা করে দেখাও যে 'দেনাপাওনা' নামটি গল্পের পক্ষে কতটা যথার্থ হয়েছে ।
13. প্রসঙ্গ উল্লেখ করে ব্যাখ্যা লেখ : 5
 এই নয়শত নিরানব্বই জনের শ্রীবৃদ্ধি না দেখিলে আমি কাহারো জয়গান করিব না ।
 অর্থনা
 ...দয়ার সাগর ! পরকে সেজে দিই নিজে খাইনে ! মিলোবাদী কোথাকার !
14. 'অমণবা ও চন্দ্রনী পাটনী' কবিতার সারাংশ বুলিয়ে লেখ । 7
 অথবা
 'চন্দ্রবা' কবিতার রচয়িতা কে ? ছাত্রদ্বারা বলতে কবি কী বুলিয়েছেন ? কবির স্মৃতিপটে যে ছাত্র-দ্বারা বয়ে
 চলেছে, তার পরিচয় দাও ।

15. প্রসঙ্গ উল্লেখ করে ব্যাখ্যা লেখ :

5

রক্তে ছোপান অশ্রুতে ভেজা

পুরাতন যত খাতা,

সব জঞ্জাল আজিকে, হ'লেও

রঙীন সুভায় গাঁথা ।

অথবা

অসহায় জাতি মরিছে ডুবিয়া জানেনা সত্তরগ,

কান্ডারী ! আজ দেখিব তোমার মাতৃমুক্তি পণ !

"হিন্দু" না ওরা মুসলিম ?" ওই ভিজ্যাসে কোন্ জন ?

কান্ডারী ! বলো, ডুবিলে মানুষ, সন্তান মোর মা'র !

16. 'রাজকাহিনী' গ্রন্থের অন্তর্ভুক্ত 'গোহ' অধ্যায় অবলম্বনে রাণী পুষ্পবতীর কাহিনীটি বিবৃত কর ।

10

অথবা

'আর সেই বারো-হাজার সতী-লক্ষ্মীর পবিত্র নাম, বারো হাজার রাজপুত-বীরের কীর্তি চিরদিনের জন্যে, জগত-সংসারে ধন্য হয়ে রইল । ' — 'পদ্মিনী' অধ্যায়ের এই সতী-লক্ষ্মীরা কারা ? কেনই বা তাঁদের নাম জগত-সংসারে ধন্য হয়ে রইল, তা সংক্ষেপে লেখ ।

Roll No.

--	--	--	--	--	--	--	--

Code No. **7**

Series RKM

- Please check that this question paper contains 4 printed pages.
- Code number given on the right hand side of the question paper should be written on the title page of the answer-book by the candidate.
- Please check that this question paper contains 16 questions.
- Please write down the serial number of the question before attempting it.

BENGALI

বাংলা

Time allowed : 3 hours

সময় : 3 ঘন্টা

Maximum Marks : 100

সর্বমোট অঙ্ক : 100

SECTION A

1. বিসর্গ সন্ধির সংজ্ঞা লেখ। এই সন্ধির দুটি উদাহরণ দাও। 5
অথবা
সন্ধি বিচ্ছেদ কর : (যে কোন পাঁচটি)
সচ্চরিত্র, ষড়ানন, ধনুষ্ঠাকার, উচ্ছ্বাস, শিরোশ্ছেদ, বৃষ্টি, বিচ্ছেদ, উজ্জীন
2. দ্বন্দ্ব সমাস কাকে বলে? দুটি উদাহরণ দাও। 5
অথবা
ব্যাসবাক্যসহ সমাস নির্ণয় কর (দুটি) :
লজ্জাবাটা, তনুমন, অশৈশব, মন-মাঝি, ছেলেমেয়ে, নষ্টনীড়, অনুসরণ।
3. নির্দেশ অনুসারে বাক্য-পরিবর্তন কর (দুটি) : 5
(ক) যদি সাধনা না কর, সিদ্ধিলাভ হইবে না। (জটিল থেকে সরল)
(খ) তিনি পন্ডিত ছিলেন কিন্তু ধার্মিক ছিলেন না। (যৌগিক থেকে সরল)
(গ) ইলিশের মরশুম ফুরাইলে বিপুলা পদ্মা কৃপণ হইয়া যায়।
(সরল থেকে জটিল/মিশ্র)
(ঘ) স্টেশনে পৌঁছান মাত্র তখন তেঁকে দিল। (সরল থেকে যৌগিক)

4. চলিতভাষায় লেখা গদ্যাংশটি সাধুভাষায় লেখ :

চেরোকি বলে আমেরিকায় একদল আদিবাসী আছে। তাদের উপকথায় আছে বনের মধ্যে একটি মেয়ে ছিল সেই মেয়েই প্রথম শস্য আবিষ্কার করেছিল। মৃত্যুর আগে সে বলে গেছিল, তার মৃতদেহকে মাটির উপর দিয়ে টেনে নিয়ে যেতে হবে — সে দেহ যেখানে যেখানে মাটি স্পর্শ করেছে, সেখানে সেখানেই প্রচুর শস্য ফলেছে।

5. নীচে লেখা গদ্যাংশটিতে প্রয়োজনস্থলে বিরাম চিহ্ন বসাতো :

5

সর্দারজী যখন চুল বাঁধতে দাড়ি সাজাতে আর পাগড়ি পাকাতে আরম্ভ করলেন তখনই বৃষ্টি পড়লুম পেশাওয়ার পৌছতে আর মাত্র ঘণ্টাখানেক বাকি গরমে ধূলায় কয়লার গুঁড়োয় কাবানকটিতে আর স্নানান্নাবে আমার গায়ে তখন আর একরকম শক্তি নেই যে বিছানা গুটিয়ে হোল্ডল বন্ধ করি কিছু পাঠানের সঙ্গে ভ্রমণ করতে সুখ এই যে আমাদের কাছে যে কাজ কঠিন বলে বোধ হয় পাঠান সেটা গায়ে পড়ে করে দেয়।

6. নিম্নলিখিত দুটি শব্দের ভিন্ন ভিন্ন অর্থে প্রয়োগ দেখাতো (উদাহরণ সহ) :

5

কথা, অঙ্ক, কড়া, অর্থ, গুণ।

7. অশুদ্ধি সংশোধন কর (পাঁচটি) :

5

অলসতা, ভৌগলিক, দারিদ্রতা, অত্যধিক, সমূহ, বিসম, আহ্বার, মনীষি।

8. নীচে লেখা বিষয়গুলোর মধ্যে যে কোন একটি বিষয় নিয়ে 150 শব্দের মধ্যে একটি অনুচ্ছেদ লেখ :

8

(ক) একটি ঝড়ের রাত

(খ) মেট্রোরেল একদিন

(গ) প্রতিদিনের জীবনে বিজ্ঞান

(ঘ) পরিবেশ-দূষণ

9. উদ্ভূত সূত্র অবলম্বন করে 100 শব্দের মধ্যে একটি গল্প লেখ। গল্পের একটি শিরোনাম দাও :

5

যানজটি আটকে পড়ে বিরক্ত মুখে বাস থেকে নামছি। বাড়ি যেতে আরও কত দেরি হবে বুঝতে পারছি না — ক্রমেই অধীর হয়ে উঠছি। এমন সময়ে গাড়িঘোড়ার মাঝখান দিয়ে দৌড়ে এল একটি লোক ....

10. নীচের অনুচ্ছেদটি ভাল করে পড়ে প্রশ্নগুলির উত্তর লেখ :

6

বৈদিক মানুষদের জীবনধারণের প্রধান উপায় ছিল পশুপালন। চাষবাস তাঁরা জানতেন কিনা - জানলেও কতখানি পর্যন্ত জানতেন - এ নিয়ে তর্ক আছে। তাঁদের সমাজটা ছিল পুরুষপ্রধান - পিতৃপ্রধান। এঁদের দেবতারা ছিলেন ইন্দ্র, বরুণ, মিত্র, পুষণ, অগ্নি, সূর্য, মাতৃশিব - এঁরা। এঁরা কেউ দেবী নন। খাসিয়াদের মতো কিছু কোথাও কোথাও মাতৃপ্রধান সমাজ আজও টিকে আছে - তাদের ধর্মে দেবতা নন, দেবীদেরই প্রাধান্য।

(ক) বৈদিক মানুষদের জীবনধারণের প্রধান উপায় কি ছিল ?

(খ) বৈদিক সমাজে কারা প্রধান ছিলেন - নারী না পুরুষ ?

(গ) কাদের মতো মাতৃপ্রধান সমাজ কোথাও কোথাও টিকে আছে ?

11. একটানা বৃষ্টির পর ঝলমলে রোদ্দুর মেখে একটা সকাল হয়েছে - শারদীয়া দুর্গাপূজোর যশ্ঠীর সকাল। তোমার মনের আনন্দ আর সকালটির বর্ণনা দিয়ে বন্ধুকে একটি চিঠি লেখ।

অথবা

অসুস্থ থাকার দরুণ তিনদিন স্কুলে যেতে পারিনি। তোমার স্কুলের প্রধানাচার্য্যকে সে-কথা জানিয়ে ছুটির জন্য একটি দরখাস্ত লেখ।

SECTION B

12. 'পদ্মানদীর মাঝি' গদ্যাংশটির রচয়িতা কে? পদ্মানদীর মাঝি বলতে কাকে বোঝানো হয়েছে? সে কোথায় মাছ ধরত? তার মাছধরার একটি বিবরণ দাও।

13

অথবা

'এবারে বিশ হাজার টাকা পণ এবং হাতে হাতে আদায়।' - উদ্ঘৃতিটি কোন্ গল্প থেকে নেওয়া হয়েছে? গল্পে বাঙালি সমাজে প্রচলিত পণপ্রথার যে দুঃখজনক ছবিটি আঁকা হয়েছে তার বর্ণনা দাও।

13. প্রসঙ্গ উল্লেখ করে ব্যাখ্যা লেখ :

5

এখানে যেন তাঁহার স্বজাতি সোদর কেহ ছিলনা।

অথবা

কর্তব্য! এই ছোট্ট একটি কথাই আড়ালে পৃথিবীর কত ভাল এবং কত মন্দই না সঞ্চিত হইয়া আছে।

14. নজরুল ইসলাম 'কান্ডারী হুঁশিয়ার' কবিতায় 'কান্ডারী' বলে কাকে সম্বোধন করেছেন ?
কবিতাটির ভাবার্থ আলোচনা করে বুঝিয়ে দাও যে কান্ডারীকে কেন হুঁশিয়ার করা হচ্ছে ?

অথবা

'আগামী' কবিতাটির রচয়িতার নাম কি ? কবিতাটির কিছু কিছু উদ্ভৃতি দিয়ে কবিতার
অন্তর্নিহিত তাৎপর্য ব্যাখ্যা কর ।

15. প্রসঙ্গ উল্লেখ করে ব্যাখ্যা লেখ :

5

গঙ্গা নামে সত্য তার তরঙ্গ এমনি ।

জীবন-স্বরূপা সে স্বামীর শিরোমণি ॥

অথবা

সে পদচিহ্ন কোথায় মিলাল

তারপর নাহি খোঁজ !

মানুষের ঘরে সকলের বড়

উৎসব নওরোজ ।

16. অবনীন্দ্রনাথ ঠাকুরের লেখা 'রাজকাহিনী' গ্রন্থের 'পদ্মিনী' অধ্যায়ে কিভাবে পদ্মিনী রাণা
ভীমসিংহের বন্দীত্বমোচন করে তাকে আলাউদ্দিন এর হাত থেকে ছাড়িয়ে এনেছিলেন তার
বিবরণ দাও ।

10

অথবা

'গোহ' অধ্যায়ে ভীমরাজ মান্ডলিকের আখ্যানটি তোমার ভাষায় গুছিয়ে লেখ ।

MARKING SCHEME

Subject : BENGALI

Sel. SERIES : RKM/1
CODE : 7/1

Q.No.	Expected Answer / Value Points	Distributions of Marks
1.	<p>১/৫০০ অঙ্কিত অংকায় এক ধাঁচ উদাহরণ</p> <p>৯ অংকায় এক চিত্র নমুনা এক প্রতিলি উদাহরণ এক এক নমুনা।</p>	3 + 2
OK	<p>গাঁচনি অঙ্কি বিবৃতি</p> <p>৯ অঙ্কিত ক্রম লেখা সূত্রের সমস্ত ক্রম রান নমুনা করে রান, ক্রম সূত্রের যা রান লেখা নমুনা দিও রান, লেখা : 'উৎ + অঙ্কন' যা লিখা 'উৎ + অঙ্কন' লিখা ২ নমুনা দিও রান।</p> <p>৯ রম্ভ ( ) উপরে ক্রম রান নমুনা করে রান যা।</p> <p>৯ গাঁচনির (সি) উত্তর থাকলে অঙ্কি গাঁচনির সমস্ত রান।</p>	(1x5)
2.	<p>১/৫০০ অঙ্কিত অংকায় এক ধাঁচ উদাহরণ।</p> <p>৯ অংকায় অঙ্কি চিত্র point থাকলে পূর্ণ চিত্র নমুনা দিও রান, লেখা অঙ্কি point কম লেখা যদি মত লেখা চিত্র অংকায় শুধু ২০ — (অ) অংকিত পূর্ণ নমুনা দিও রান।</p> <p>৯ সমস্ত ক্রম রান নমুনা করে রান যা।</p>	3 + 2
OK	<p>গাঁচনির অঙ্কি অঙ্কি, লেখা ধাঁচ, (2½ + 2½)</p> <p>৯ গাঁচনির অঙ্কি ২২, এক অংকায় লেখা অঙ্কি অঙ্কি এক নমুনা থাকে,</p> <p>৯ ধাঁচ (সি) উত্তর থাকলে অঙ্কি ধাঁচ অঙ্কি করে রান।</p>	(2½ + 2½)

Expected Answers / Value Points		Distributions of Marks
9.	કેટલાં સૂત્રો લેખકના આંતરિક જીવન, 200 માટેના મતિ, <ul style="list-style-type: none"> ⊗ મત્સ્ય સંસ્કૃતિ બાબતે 2 નમુનો ⊗ વિદ્યાર્થનામિત્તે બાબતે 2 નમુનો ⊗ કેળવણીના સૂત્રો બાબતે 3 નમુનો 	5 (1+1+3)
10.	મળાવના બાદ પ્રશ્નોર કેટલાં, <ul style="list-style-type: none"> ⊗ વિનયિ પ્રશ્નોર પ્રતિબંધ બાબતે 2 નમુનો 	6 (2×3)
11.	શ્રીકૃષ્ણના બે અલગ પ્રશ્નોર કેળવણી સંબંધે <ul style="list-style-type: none"> ⊗ બેટા વિષયે લેખક વર્ણવેલા પ્રશ્નોર બાબતે બાબતે બાબતે Formal-20 રજૂ — 2 નમુનો ⊗ વિષય કેળવણીના સૂત્રો બાબતે — 3 નમુનો ⊗ જોડવા 3 પ્રશ્નોર-બાબતે રજૂ — 2 નમુનો 	6 (2+3+1)

SECTION - B

12. બાળ નવિન માધ્યમિતે રસરસિત અક્ષર 13
- ⊗ (વ-કાવ્યના બાળ સિદ્ધાંત મતિ) બાબતે બાળનારે લખેલાં 2 નમુનો દિતે રહે.
  - ⊗ (બાળનારે બાળનારે રસરસિત અક્ષર 6 નમુનો દિતે રહે.
  - ⊗ માધ્યમિતે રસરસિત કાવ્ય, અન્યથા 20 પ્રશ્નોરના બાળનારે માધ્યમિતે રસરસિત બાળનારે અક્ષર 20 નમુનો દિતે રહે.
- OR 'દેવના બાળના' માધ્યમિતે નામકરણ માધ્યમિતે રસરસિત
- ⊗ (કાવ્યનારે નામકરણ રસરસિત માધ્યમિતે રસરસિત અક્ષર 20 નમુનો દિતે રહે.
  - ⊗ બાળનારે નામકરણ રસરસિત માધ્યમિતે રસરસિત અક્ષર 20 નમુનો દિતે રહે.
  - ⊗ Text-બાળનારે રસરસિત માધ્યમિતે રસરસિત અક્ષર 20 નમુનો દિતે રહે.
13. મળાવના બાદ પ્રશ્નોર, (વ-કાવ્યના રસરસિત) 5
- ⊗ સૂત્ર (અર્થે લેખક 3 રસરસિત નામ) પ્રશ્ન (Context) રસરસિત — 2 રસરસિત અક્ષર 20 નમુનો દિતે રહે.

Q. No.	Expected Answers / Value Points	Distribution of Marks
--------	---------------------------------	-----------------------

14. 'ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදය' සිංහල භාෂාවෙන් පැහැදිලි කරන්න. (10) 20.
14. 'ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදය' සිංහල භාෂාවෙන් පැහැදිලි කරන්න. (10) 7
- ක්‍රියාත්මක කිරීමේ ක්‍රියා මාර්ගයේ 2000 වන වසර තිබේ.
  - ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදයේ අර්ථය පැහැදිලි කරන්න. (10) 20.
  - සිංහල ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදයේ අර්ථය පැහැදිලි කරන්න. (10) 20.

OR 'ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදය' සිංහල භාෂාවෙන් පැහැදිලි කරන්න. (10) 20.

• ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදයේ අර්ථය පැහැදිලි කරන්න. (10) 20.

15. 'ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදය' සිංහල භාෂාවෙන් පැහැදිලි කරන්න. (10) 5
- (සාමාන්‍යයෙන් 2000 වන වසර තිබේ)
- 13 වන වසර පැවැත්වීමේ නිමිත්තයක් ලෙස.

16. 'ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදය' සිංහල භාෂාවෙන් පැහැදිලි කරන්න. (10) 10
- ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදයේ අර්ථය පැහැදිලි කරන්න. (10) 20.
  - ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදයේ අර්ථය පැහැදිලි කරන්න. (10) 20.

OR 'ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදය' සිංහල භාෂාවෙන් පැහැදිලි කරන්න. (10) 20.

- ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදයේ අර්ථය පැහැදිලි කරන්න. (10) 20.
- ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදයේ අර්ථය පැහැදිලි කරන්න. (10) 20.

ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදයේ අර්ථය පැහැදිලි කරන්න:

(a) 'ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදය' පිළිබඳව (choice type question) ප්‍රශ්න 20 ක් ඇත. ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදයේ අර්ථය පැහැදිලි කරන්න. (10) 20.

(b) ප්‍රජාතන්ත්‍රවාදයේ අර්ථය පැහැදිලි කරන්න. (10) 20.

Q. No.

Expected Answers / Value Points

Distribution
of Marksકેટરિંગ મ୍ୟુનિસિપલ યાજમાન શાહ

(ક) 'લખત' પૂછ પ્રશ્ન (choice type question) - ૨૦
 બાકી બચાવતી પદો દ્વારા પ્રશ્નોરૂં કેટલે ભાગે
 ૨૦ દ્વારા કેટલે નિર્ણય ૨૦ ૨૦ બચાવતી નિર્ણ-
 ૨૦૦ કેટલે ભાગ ન બાક — ૭૦ બચાવતી
 બાક ૭૦ દ્વારા કેટલે મારી બાકાત ભાગ
 નક્કર ભાગ બાક, બાક ભાગ ભાગ ભાગ
 કાલે ૨૦.

(ખ) ભાગ ૩૦ નક્કર ભાગ (૨૦૦-૨ મારી) બાકાત
 કેટલે બચાવતી બાક ભાગ ૨૦ ૨૦ નક્કર
 ભાગ ભાગ ભાગ બાક-નક્કર (ભાગ ૩૩/.) નિર્ણ ૨૦.